

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ІЩУК Юлія Анатоліївна

УДК 339.9:339.54:339.166.2:631 (043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ТРАНСФОРМАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ ТОВАРНИХ РИНКІВ В УМОВАХ
РЕФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ**

Спеціальність 292 – міжнародні економічні відносини

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 Ю.А. Іщук

Науковий керівник: Орехова Тетяна Вікторівна, доктор економічних наук,
професор

Вінниця – 2020

АНОТАЦІЯ

Іщук Ю.А. Трансформація міжнародних товарних ринків в умовах реформування міжнародної торговельної політики. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини». – Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2020.

Дисертаційну роботу присвячено узагальненню та систематизації теоретико-методичних засад та розробці науково-практичних рекомендацій щодо трансформації міжнародних товарних ринків в умовах реформування міжнародної торговельної політики.

У розділі 1 «Теоретичні засади трансформації міжнародних товарних ринків в умовах реформування міжнародної торговельної політики» удосконалено визначення напрямів генезису теорій і моделей дослідження трансформацій міжнародних товарних ринків за ознакою логіко-послідовної еволюції з урахуванням їх релевантності по відношенню до сучасної архітекtonіки міжнародної торгівлі, а саме: доведено, що виникнення теорій та практики неопротекціонізму відбулось в результаті квінтесенції співіснування національних практик протекціонізму та принципу лібералізації світової торгівлі, а також відповідного обґрунтування даних практик в еволюції теорій протекціонізму і фритредерства; визначено, що формування нового напрямку економічної теорії – теорій і моделей дослідження трансформацій міжнародних товарних ринків – відбувалось під впливом окремих напрямків теорій трансформації, інституціональних та ринкових теорій.

Дисертантом запропоновано авторський понятійно-категорійний апарат дослідження трансформаційних процесів на міжнародних товарних ринках, а саме визначення дефініції «глобалізований ринок» (як голістичної системи обміну товарами і послугами, що виникла на основі міжнародного поділу праці та

зовнішньоторговельної інтеграції під впливом лібералізації міжнародної торгівлі, зростання інформаційної відкритості глобального суспільства, формування стандартизованих вподобань споживачів, розвитку інформаційних технологій; функціонування якої забезпечується глобальною інституційною базою доступу на ринок та регулювання умов конкуренції); категорії «реформування міжнародної торговельної політики» (як переходу від використання тарифного регулювання як пріоритетної форми протекціонізму до нетарифного регулювання як основної форми впровадження неопротекціонізму під впливом ендогенних та екзогенних чинників на мега-, мета-, макро-, мезорівнях у зв'язку зі зміною глобальної структури виробництва і споживання, а саме змін позицій передових країн з найбільшими економіками з метою захисту ринку та змін умов торгівлі країн з ринками, що формуються. Метою даної політики є здобуття нових порівняльних переваг, що призводять до реінституціоналізації глобального управління міжнародною торгівлею, ризику винесення перемовних позицій за межі СОТ – наступу на багатосторонній підхід організації, заснований на консенсусі, використання регіональних торговельних угод як інструменту нормативної конкуренції в сфері міжнародної торговельної політики); категорії «трансформації міжнародних товарних ринків» (як різноспрямованого процесу уніфікації та диверсифікації умов торгівлі, що відбувається під впливом співіснування глобалізаційних (під впливом наднаціонального регулювання СОТ) та деглобалізаційних (що супроводжуються підписанням регіональних торговельних угод) проявів в міжнародних економічних відносинах, і проявляється: в одночасному використанні протекціоністських інструментів та інструментів, що спрямовані на подальшу лібералізацію торговельної політики; у перерозподілі частки ринків на користь країн, що розвиваються; в розвитку технологічних змін в області комунікацій, обробки інформації, транспортних технологій; зростаючій ролі БНП).

Автором удосконалено визначення системи інституційного забезпечення функціонування глобалізованих товарних ринків, в яку пропонується включати такі складові: нормативно-правову базу (багатосторонні торговельні угоди та інші правові документи СОТ, що регулюють більшу частину світової торгівлі

товарами); суб'єкти функціонування світових товарних ринків (уряди країн; БНП; СOT; ОЕСР; МВФ; СБ; ISO); інструментарій, що передбачає захист інтересів національних товаровиробників як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках (тарифне регулювання, технічні регламенти та нормативи, санітарні та фітосанітарні заходи, внутрішні податки, захист прав інтелектуальної власності, антидемпінгові, компенсаційні, спеціальні та загальні захисні заходи); інфраструктуру міжнародних товарних ринків (аукціони, тендери, виставки, ярмарки, товарні біржі).

У розділі 2 «Аналіз трансформації міжнародних товарних ринків в умовах реформування міжнародної торговельної політики» автором удосконалено алгоритм дослідження впливу заходів міжнародної торговельної політики на структурні зрушення на глобальних ринках товарів, що включає: дослідження товарної структури, виокремлення її суттєвих позицій; визначення узагальнюючих показників структурних зрушень; визначення наявності зв'язку між інструментами торговельної політики та інтегральними показниками товарної структури, показниками зовнішньої торгівлі; кореляційний аналіз взаємозв'язку інтегральних показників товарної структури та інструментів торговельної політики; кореляційний аналіз взаємозв'язку показників зовнішньої торгівлі та інструментів торговельної політики; визначення системи показників впливу на сальдо країни; дослідження впливу показників міжнародної діяльності країни на її сальдо із застосуванням системно-динамічного підходу; дослідження впливу показників тарифних квот та середньозваженого тарифу на сальдо країни із застосуванням системно-динамічного підходу.

Дослідження динаміки розвитку та структурних зрушень глобального ринку сільськогосподарської продукції дозволило виявити її промислове спрямування та наявність потенціалу до нарощування продажу таких продуктів, як нафта, газ, вугілля, нафтопродукти, хімікати, машини, засоби зв'язку, автомобілі. Глибинному аналізу структурних диспропорцій зовнішньої торгівлі сприятиме використання запропонованого алгоритму дослідження впливу заходів міжнародної торговельної політики на структурні зрушення на глобальних ринках

товарів, який включає визначення ступеню впливу інструментів торговельної політики на зміни товарної структури за допомогою системи взаємопов'язаних індексів та кореляційного аналізу.

Дисертантом запропоновано визначення детермінант та тригерів трансформаційних процесів на міжнародних товарних ринках, серед яких виразно домінують: інституційні фактори (деглобалізаційні, дезінтеграційні процеси); виробничі фактори (деіндустріалізація; дефрагментація ланцюгів створення доданої вартості та ланцюгів поставок); кон'юнктурні фактори (регіональні асиметрії економічного розвитку; цінові коливання; галузеві викривлення). На засадах аналізу, проведеного із застосуванням авторського алгоритму, виявлено, що при впровадженні більшої кількості інструментів неопротекціонізму урядами країн інтегральні показники зрушення у світовій товарній структурі сільськогосподарської продукції будуть зменшуватись, тобто товарна структура світового експорту сільськогосподарської продукції набуває ознаки сталості, що обумовлено адаптивністю даної групи товарів до циклічності показників глобальної економічної динаміки; товарна структура експорту світу з початку XXI сторіччя має поступовий характер прискорення змін, що пов'язано зі зрушеннями у сформованих глобальних та регіональних ланцюгах доданої вартості, які відбуваються під впливом Індустріальної революції 4.0.

У розділі 3 «Напрями трансформації національного товарного ринку в умовах реформування міжнародної торговельної політики» дана комплексна оцінка ступеня впливу торговельно-політичних засобів регулювання міжнародної торгівлі основних партнерів України на формування її зовнішньоторговельного балансу, в результаті якої було визначено оптимальні тарифні умови та вектори зовнішньоторговельної політики держави на ринку сільськогосподарської продукції по відношенню до Китаю, Туреччини, країн ЄС та Саудівської Аравії.

Дисертантом запропоновано визначення системи причинно-наслідкових зв'язків та залежностей між показниками макроекономічної політики, умов торгівлі, застосування торговельно-політичних інструментів регулювання міжнародної торгівлі, імплементація якої шляхом застосування методу системно-

моделювання дає можливість визначити оптимальний рівень тарифно-нетарифного захисту національних ринків з метою максимізації сальдо зовнішньоторговельного балансу країни. У контексті визначення впливу глобалізації на макроекономічні показники України можна зауважити, що високий показник торговельної відкритості України означає високу залежність від коливань та тенденцій, які відбуваються на зовнішньому ринку. За таких умов економічний розвиток України суттєво залежить від стану світової економічної кон'юнктури, динаміки та масштабів змін, які відбуваються у світовому господарстві. Таке становище робить країну дуже вразливою до впливу зовнішніх чинників.

З метою визначення залежності трансформації національного товарного ринку від впливу змін в міжнародній торговельній політиці за допомогою регресійного аналізу виявлено ступень впливу основних п'яти країн імпортерів та п'яти країн експортерів на формування залежності зовнішньоторговельного сальдо України. На засадах проведеного аналізу 117 показників було виділено основні з них та з урахуванням виявлених тенденцій побудовано прогнозні сценарії для експорту та імпорту України. У роботі зроблено висновок, що Україна має можливість вийти на позитивне сальдо у найближчому майбутньому у разі реалізації оптимістичного сценарію розробленої моделі. В ході дослідження також було виявлено залежність зовнішньоторговельного сальдо сільськогосподарської продукції від тарифних квот Китаю та ЄС.

Дисертантом запропоновано механізм оптимальної моделі національної політики інтеграції в міжнародні товарні ринки, метою якого є цілеспрямовані дії держави для оптимізації економічних умов торгівлі, шляхом мінімізації тарифних і нетарифних бар'єрів торгівлі, відсутності прямих і прихованих механізмів субсидування експорту, спрощення торговельного контролю, за допомогою застосування методів формування торговельної політики, а саме: політико-правових (активна участь у інтеграційних об'єднаннях та міжнародних організаціях; формування національного законодавства та рівень його міжнародної гармонізації; дотримання міжнародно-уніфікованих регулятивних принципів,

правил, норм), економічних (поліпшення стану і динаміки національного економічного розвитку; збільшення внутрішнього попиту; врівноваження стану платіжного балансу; нарощування національного експортного потенціалу; підвищення рівня конкурентоспроможності національних товарів, фірм, галузей).

Проведені дослідження дозволили зробити висновок, що вирівнюванню зовнішньоторговельного балансу країни сприятиме застосування механізму формування оптимальної моделі національної політики інтеграції в міжнародні товарні ринки, який включає визначення мети, напрямків використання інструментів та методів формування торговельної політики. У роботі зроблено висновок, що аграрний експорт України потребує диверсифікації, а саме: розширення товарної структури аграрного експорту шляхом збільшення частки перероблених продуктів харчування; освоєння нових ринків для української сільськогосподарської продукції та розширення номенклатури товарів, які вже експортуються; дотримання міжнародних стандартів якості; залучення більшого кола малих і середніх виробників та переробників, які здатні експортувати аграрну продукцію; розвитку фінансової інфраструктури аграрного сектору за рахунок фінансового лізингу, небанківського кредитування, страхування аграрних ризиків; впровадження передових технологій виробництва сільськогосподарської продукції; підвищення конкурентних переваг вітчизняних виробників та переробників.

Ключові слова: трансформація міжнародних товарних ринків, реформування міжнародної торговельної політики, глобалізація, глобалізований товарний ринок, міжнародна торгівля, структурні зрушення, міжнародна політика, експорт та імпорт, лібералізація, неопротекціонізм.

ABSTRACT

Ishchuk Yu. Transformation of international merchandise markets under the condition of the international trade policy reforming. – Qualification research paper as a manuscript.

Thesis for a PhD Degree by Program Subject Area 292 «International Economic Relations». – Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2020.

The dissertation is devoted to the generalization and systematization of theoretical and methodological principles and the development of scientific and practical recommendations for the transformation of international commodity markets in conditions of reforming international trade policy.

Section 1 «Theoretical foundations of the transformation of international commodity markets in conditions of reforming international trade policy» improved the definition of the genesis of theories and research models of the international commodity markets transformations on the basis of logical and consistent evolution with regard to their relevance to modern architecture of international trade, namely, it is proven that the theories and practices of neo-protectionism emerged as a result of the quintessence of the coexistence of national practices of protectionism and the principle of liberalization of world trade, as well as the appropriate justification of these practices in the evolution of theories of protectionism and free trade; it was determined that the formation of a new direction of economic theory – theories and models for the study of international commodity markets transformations – was influenced by certain areas of transformation, institutional and market theories.

The dissertation includes the author's conceptual and categorical approach to research transformation processes in international commodity markets, namely the definition of «globalized market» (as a holistic system of exchange of goods and services, which arose on the basis of international division of labour and foreign trade integration under the influence of international trade liberalization, growing information openness of the global society, formation of standardized consumer preferences,

development of information technologies; functioning of which is provided by the global institutional base of access to the market and regulation of competition conditions); category of «reforming international trade policy» (as a transition from the use of tariff regulation as a priority form of protectionism to non-tariff regulation as the main form of neo-protectionism under the influence of endogenous and exogenous factors at the mega-, meta-, macro-, meso levels due to changing global structure of production and consumption, namely changes in the positions of advanced countries with the largest economies in order to protect the market and change trade conditions with emerging markets. The purpose of this policy is to gain new comparative advantages that reinstitutionalize the global management of international trade, cause the risk of revealing global international trade positions outside the WTO – an attack on the multilateral approach of the organization, based on consensus, the use of regional trade agreements as a tool of regulatory competition in the field of international trade policy); categories of «transformation of international commodity markets» (as a diversified process of unification and diversification of trade conditions, which occurs under the influence of coexistence of globalization (under the influence of supranational regulation of the WTO) and deglobalization (accompanied by the signing of regional trade agreements) manifestations in international economic relations; which manifest in simultaneous use of protectionist instruments and tools aimed at further liberalization of trade policy, redistribution of market share in favour of developing countries, development of technological change in communications, information processing, transport technology, the growing role of MNEs).

The author improved the definition of the system of institutional support for the functioning of globalized commodity markets, which is proposed to include the following components: regulatory framework (multilateral trade agreements and other WTO legal documents governing most of world trade in goods); functioning subjects of world commodity markets (governments of countries; MNEs; WTO; OECD; IMF; WB; ISO); tools that provide for the protection of domestic producers' interests in both domestic and foreign markets (tariff regulation, technical regulations and standards, sanitary and phytosanitary measures, internal taxes, protection of intellectual property

rights, anti-dumping, countervailing, special and general protective measures); infrastructure of international commodity markets (auctions, tenders, exhibitions, fairs, commodity exchanges).

In Section 2 «Analysis of the transformation of international commodity markets in conditions of reforming international trade policy», the author improved the algorithm for studying the impact of international trade policy on structural changes in global commodity markets, including research of commodity structure, highlighting its significant positions; determination of generalizing indicators of structural changes; determining the relationship between trade policy instruments and integrated indicators of the commodity structure, indicators of foreign trade; correlation analysis of the relationship between integrated indicators of product structure and trade policy instruments; correlation analysis of the relationship between foreign trade indicators and trade policy instruments; determination of the system of indicators which influence the country's balance; study of the influence of international activity indicators on the country's balance using a system-dynamic approach; research of the impact of tariff quota indicators and weighted average tariff on the country's balance using a system-dynamic approach.

The study of the dynamics of development and structural changes of the global market of agricultural products revealed its industrial orientation and the potential to increase sales of products such as oil, gas, coal, petroleum products, chemicals, machinery, communications, and cars. An in-depth analysis of structural disparities in foreign trade will be facilitated by the use of the proposed algorithm to study the impact of international trade policy measures on structural changes in global commodity markets, which includes determining the impact of trade policy instruments on changes in commodity structure by means of the system of interrelated indices and correlation analysis.

The dissertation proposes the definition of determinants and triggers of transformation processes in international commodity markets, among which the following are dominating: institutional factors (deglobalization, disintegration processes); production factors (deindustrialization; defragmentation of value and supply

chains); market factors (regional asymmetries of economic development; price fluctuations; industry distortions). Based on the analysis, conducted by using the author's algorithm, it was found that with the introduction of more tools of neo-protectionism by governments, the integrated indicators of shifts in the world commodity structure of agricultural products will decrease, i.e. the commodity structure of world agricultural exports becomes sustainable, which is conditioned by the adaptability of this group of goods to the cyclical nature of global economic dynamics; the commodity structure of world exports has been gradually accelerating since the beginning of the XXI century due to shifts in the existing global and regional value chains, which are occurring under the influence of the Fourth Industrial Revolution.

Section 3 «Directions of transformation of the national commodity market in conditions of reforming international trade policy» provides a comprehensive assessment of the degree of influence of trade and political means of regulating international trade of Ukraine's main partners on the formation of its foreign trade balance, as a result of which the optimal tariff conditions and vectors of the country's foreign trade policy in the agricultural market in relation to China, Turkey, the EU and Saudi Arabia.

The dissertation proposes to determine the system of causal relations and dependencies between indicators of macroeconomic policy, trade conditions, application of trade and political instruments of international trade regulation, implementation of which allows to determine the optimal level of tariff and non - tariff protection of national markets aiming to maximize the country's foreign trade balance. In the context of determining the impact of globalization on Ukraine's macroeconomic indicators, it can be noted that a high indicator of Ukraine's trade openness means a high dependence on fluctuations and trends in the foreign market. Under such conditions, the economic development of Ukraine significantly depends on the state of the world economic situation, the dynamics and scale of changes taking place in the world economy. This situation makes the country very vulnerable to external influences.

In order to determine the dependence of the national commodity market's transformation on the impact of changes in international trade policy, regression

analysis revealed the degree of influence of the five major importing and exporting countries on the dependence of Ukraine's foreign trade balance. Based on the analysis of 117 indicators, the main ones were identified and, with regard to the identified trends, forecast scenarios for Ukraine's exports and imports were created. The paper concludes that Ukraine has an opportunity to reach a positive balance in the near future in case it fulfills an optimistic scenario of the developed model. The study also revealed the dependence of the foreign trade balance of agricultural products on tariff quotas of China and the EU.

The dissertation introduces an optimal model mechanism of national policy integration into international commodity markets, the purpose of which is targeted action of the state to optimize economic conditions of trade, by minimizing tariff and non-tariff trade barriers, lack of direct and covert mechanisms of export subsidies, simplification of trade control by means of using methods of trade policy formation, namely political and legal (active participation in integration associations and international organizations; formation of national legislation and the level of its international harmonization; observance of internationally unified regulatory principles, rules, norms), economic (improvement of the state and dynamics of national economic development, increasing domestic demand, equalizing the balance of payments, increasing national export potential, enhancing the level of competitiveness of national goods, companies, industries).

The research concluded that the levelling of the country's foreign trade balance would be facilitated by the application of a mechanism for forming the optimal model of national integration policy into international commodity markets, which includes defining the purpose and directions for using tools and methods of trade policy-making. The paper also concludes that Ukraine's agricultural exports need to be diversified, namely: the commodity structure of agricultural exports should be expanded by increasing the share of processed food; developing new markets for Ukrainian agricultural products and expanding the range of already exported goods; complying with international quality standards; attracting a larger number of small and medium-sized producers and processors who are able to export agricultural products; developing

the financial infrastructure of the agricultural sector through financial leasing, non-bank lending, insurance of agricultural risks; introduction of advanced technologies of agricultural production; increasing the competitive advantages of domestic producers and processors.

Keywords: transformation of international commodity markets, reforming international trade policy, globalization, globalized commodity market, international trade, structural changes, international policy, export and import, liberalization, neo-protectionism.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та / або Європейського Союзу

1. Ishchuk Yu. Drivers of global commodity market formation. *Dialog*. 2020. Vol. 1. P. 33-42. URL: <https://www2.uni-svishtov.bg/dialog/title.asp?title=1487>.

Статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України

2. Іщук Ю. А., Саркісян Л. Г. Особливості розширення зовнішньоекономічних зв'язків України в контексті глобалізації. *Економіка і організація управління*. 2016. №4 (24). С. 245–253. *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні особливостей розширення зовнішньоекономічних зв'язків України в контексті глобалізації.*

3. Іщук Ю. А., Орехова Т. В. Вплив основних глобальних проблем сучасності на розвиток світової економіки. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: світове господарство і міжнародні економічні відносин*. 2017. № 9 (25). С. 44–58. *Особистий внесок здобувача полягає у дослідженні впливу основних глобальних проблем сучасності на розвиток світової економіки.*

4. Іщук Ю. А. Детермінанти процесу глобалізації на міжнародних товарних ринках. *Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту*. 2017. № 17. С. 125–131.

5. Іщук Ю. А. Товарна біржа як інституціональний елемент функціонування міжнародних товарних ринків. *Економіка і організація управління*. 2017. № 3 (27). С. 135–142.

Публікації за матеріалами конференцій

6. Іщук Ю. А. Динаміка основних показників рівня економічної глобалізації України. *Актуальні питання економіки, фінансів, менеджменту та права в сучасних умовах*: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції. 02 квітня 2018 р., м. Полтава. Полтава: ЦФЕНД, 2018. Ч. 5. С. 10–12.

7. Іщук Ю. А. Диверсифікація експорту аграрної продукції на глобальному ринку. *Економіко-правова парадигма розвитку сучасного суспільства*: матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції. 21 травня 2018 р. Vanská Bystrica, 2018. С. 7–9.

8. Іщук Ю. А. Провідна роль СОТ як світового регулятора міжнародної торгівлі. *Теоретичні та прикладні аспекти інноваційного розвитку економіки та управління*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 13 квітня 2019 р., м. Київ. Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2019. С. 12–17.

9. Іщук Ю. А. Формування сучасних поглядів на політику фритредерства. *Світ економічної науки. Випуск 16*: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції економічного спрямування. 26 вересня 2019 р., м. Тернопіль. Тернопіль, 2019. С. 59–61.

10. Іщук Ю. А. Застосування інструментів протекціонізму для вирішення торговельних проблем сучасності. *Перспективи розвитку нової економіки на світовому, державному та регіональному рівнях*: матеріали науково-практичної конференції. 27–28 вересня 2019 р., м. Запоріжжя. Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2019. С. 19–22.

11. Іщук Ю. А. Застосування теорії ігор в міжнародній торговельній політиці країн. *Національні особливості та світові тенденції управління та адміністрування на макро-, мезо- і мікрорівнях економіки*: матеріали ІV Міжнародної науково-практичної конференції. 09 листопада 2019 р., м. Дніпро. Дніпро: ПДАБА, 2019. С. 19–22.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	18
ВСТУП	19
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТРАНСФОРМАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ТОВАРНИХ РИНКІВ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.....	30
1.1. Детермінанти процесу глобалізації на міжнародних товарних ринках.....	30
1.2. Генезис теорій міжнародної торгівлі та міжнародна торговельна політика.....	46
1.3. Інституціональні засади та інфраструктура функціонування міжнародних товарних ринків.....	68
Висновки до розділу 1	83
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ТОВАРНИХ РИНКІВ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	87
2.1. Аналіз тенденцій розвитку та структурні зміни глобального ринку	87
2.2. Оцінка закономірностей розвитку та структурні зрушення глобального ринку сільськогосподарської продукції.....	104
2.3. Аналіз динаміки зовнішньої торгівлі та трансформація товарної структури України.....	120
Висновки до розділу 2.....	136
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ТОВАРНОГО РИНКУ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	139
3.1. Вплив глобалізації на макроекономічні показники України	139
3.2. Економетричні закономірності трансформації національного товарного ринку	153

3.3. Моделювання сценаріїв розвитку трансформації національного товарного ринку	173
Висновки до розділу 3	186
ВИСНОВКИ.....	190
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	197
ДОДАТКИ	209

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВВП – валовий внутрішній продукт

ГАТТ – Генеральна угода з тарифів та торгівлі

ЕКОСОР – Економічна і соціальна рада ООН

ЄС – Європейський Союз

КНР – Китайська Народна республіка

МБРР – Міжнародний банк реконструкції та розвитку

МВФ – Міжнародний валютний фонд

МТП – Міжнародна торговельна палата

ОЕСР – Організації економічного співробітництва та розвитку

ООН – Організація Об'єднаних націй

СНД – Співдружність незалежних держав

СОТ – Світова організація торгівлі

США – Сполучені Штати Америки

БНП – Багатонаціональні підприємства

ЮНКТАД – Конференція ООН з торгівлі та розвитку

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Структурні зміни, що відбуваються в XXI столітті, в епоху зрушень у світовій економіці, під впливом науково-технічної революції, спеціалізації та кооперації промислового виробництва, сприяють якісним змінам в області глобалізації товарних ринків. Зазначені процеси є недосконалими та, з огляду на наявність багатьох недоліків, вимагають подальших наукових досліджень.

Національна економічна політика в усіх своїх складових повинна будуватись, як свого роду відповідь на виклики глобалізації. У цілому успішність економічного розвитку сьогодні залежить від того, наскільки вдало кожна країна використовує можливості глобалізації та мінімізує відповідні ризики. У зв'язку з цим виникає необхідність у запровадженні досконаліших коригуючих важелів в економічному механізмі зовнішньої торгівлі в умовах реформування міжнародної торговельної політики.

Проблемам формування та функціонування міжнародних товарних ринків, а також дослідженням особливостей розвитку торговельної політики присвячені праці багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених: В. Адамик, З. Атаманчук, Н. Безрукова, С. Біла, О. Біловодська, Т. Бондарчук, І. Вавдійчик, В. Венгер, О. Гащицький, А. Гіллман, Ю. Доброскок, І. Дюмулен, О. Іваницька, М. Іващенко, Д. Ірвін, Н. Калюжна, А. Келічавий, Д. Лук'яненко, А. Мазаракі, В. Македон, Ю. Макогон, О. Михайленко, Н. Можайкіна, Л. Носач, В. Онищенко, Т. Орехова, В. Панченко, М. Писаревський, І. Пузанов, К. Пугачевська, Н. Резнік, Н. Резнікова, Ж.-П. Родріг, М. Савченко, Л. Сигида, Ю. Світлична, М. Серпухов, В. Тисовський, І. Хаджинов, О. Швиданенко, Т. Щепіна, Т. Шталь, О. Яценко та інші.

Незважаючи на досить ґрунтовне вивчення окремих аспектів даної проблематики зарубіжними та вітчизняними вченими, виникає необхідність подальших досліджень сутності та методологічної основи ефективної трансформації міжнародних товарних ринків з урахуванням умов реформування

торговельної політики, що зумовило вибір теми дисертаційної роботи, її мету та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до тематики наукових досліджень кафедри міжнародних економічних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса: «Формування міжнародної конкурентоспроможності регіону на основі інноваційноінвестиційної моделі розвитку» (номер держреєстрації 0113U003659, 2013–2017 рр.), у рамках якої дістала подальшого розвитку комплексна оцінка ступеня впливу торговельно–політичних засобів регулювання міжнародної торгівлі основних партнерів України на формування її зовнішньоторговельного балансу; «Формування конкурентних стратегій національних виробників в сучасній парадигмі глобального економічного середовища» (номер держреєстрації 0118U002395, 2018–2020 рр.), у рамках якої запропоновано визначення системи причинно-наслідкових зв'язків та залежностей між показниками макроекономічної політики, умов торгівлі, застосування торговельно–політичних інструментів регулювання міжнародної торгівлі.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розвиток теоретико-методологічних засад дослідження трансформаційних процесів на міжнародних товарних ринках в умовах реформування міжнародної торговельної політики та розробка науково-практичних рекомендацій щодо формування оптимальної моделі національної політики інтеграції в міжнародні товарні ринки.

Задля досягнення зазначеної мети було поставлено і вирішено такі завдання:

- визначити детермінанти процесу глобалізації на міжнародних товарних ринках;
- систематизувати напрями генезису теорій міжнародної торгівлі;
- визначити інституціональні засади та інфраструктуру функціонування міжнародних товарних ринків;
- розробити алгоритм дослідження впливу заходів міжнародної торговельної політики на структурні зрушення на глобальних ринках товарів;

–проаналізувати динаміку розвитку та структурні зрушення глобального ринку сільськогосподарської продукції;

–дослідити динаміку зовнішньої торгівлі та трансформацію товарної структури України

–визначити вплив глобалізації на макроекономічні показники України;

–визначити залежності трансформації національного товарного ринку від впливу змін в міжнародній торговельній політиці;

–розробити механізм щодо формування оптимальної моделі національної політики інтеграції в міжнародні товарні ринки.

Об'єктом дослідження є процес перетворення міжнародних товарних ринків в умовах реформування міжнародної торговельної політики.

Предметом дослідження є теоретичні засади й організаційно-економічні важелі трансформацій на міжнародних товарних ринках в умовах реформування міжнародної торговельної політики.

Методи дослідження. Теоретичним та методологічним підґрунтям дисертаційної роботи виступають положення економічної теорії, теорій міжнародних економічних відносин, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем міжнародної торгівлі, зокрема торговельної політики.

Відповідно до поставленої мети та для розв'язання поставлених завдань були використані наступні методи наукового дослідження: *індукції та дедукції* – для дослідження теоретичних та методологічних основ формування і розвитку глобального ринку; *історико-логічний метод* – для дослідження еволюції формування глобального ринку; *метод системного узагальнення* – для узагальнення існуючих теорій міжнародної торгівлі, виявлення їх переваг та недоліків; *метод аналізу та синтезу* – для визначення драйверів формування глобалізованого товарного ринку та неопротекціонізму на сучасних товарних ринках; *метод порівняльного аналізу* – для дослідження характеристики світової та національної товарної структури; *системно-структурний метод* – для дослідження сучасних тенденцій та структурних змін глобального ринку; *методи економетричної оцінки та економіко-математичного моделювання* – для

виявлення закономірностей та моделювання сценаріїв розвитку трансформації національного товарного ринку в умовах реформування міжнародної торговельної політики; *графічний метод* – для наочного представлення положень дисертації та інші методи.

Інформаційну базу роботи становлять: становлять офіційні звіти та аналітичні матеріали міжнародних та національних організацій Світової організації торгівлі (WTO), комісій ООН (UNCTADstat, FAO, Trade Map), статистичної організації Європейської Комісії (Eurostat), Міжнародного валютного фонду (IMF), Міністерства сільського господарства США (USDA), Global Trade Alert, а також нормативно-правові акти та звіти України (Державного комітету статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства фінансів України, Національного банку України), інтернет-ресурси, опубліковані дослідження зарубіжних та вітчизняних учених-економістів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні, узагальненні та систематизації теоретико-методологічних засад дослідження трансформації міжнародних товарних ринків та розробці науково-практичних рекомендацій в умовах реформування міжнародної торговельної політики.

удосконалено:

– *теоретико-методологічні підходи емпіричного дослідження трансформаційних процесів на міжнародних товарних ринках, які відбуваються під впливом змін у міжнародній торговельній політиці, а саме алгоритм дослідження впливу заходів міжнародної торговельної політики на структурні зрушення на глобальних ринках товарів* (що включає дослідження товарної структури, виокремлення її суттєвих позицій; визначення узагальнюючих показників структурних зрушень; визначення наявності зв'язку між інструментами торговельної політики та інтегральними показниками товарної структури, показниками зовнішньої торгівлі; кореляційний аналіз взаємозв'язку інтегральних показників товарної структури та інструментів торговельної політики; кореляційний аналіз взаємозв'язку показників зовнішньої торгівлі та

інструментів торговельної політики; визначення системи показників впливу на сальдо країни; дослідження впливу показників міжнародної діяльності країни на її сальдо із застосуванням системно-динамічного підходу; дослідження впливу показників тарифних квот та середньозваженого тарифу на сальдо країни із застосуванням системно-динамічного підходу); *систематизація елементів механізму впливу неопротекціонізму на архітектуру міжнародних товарних ринків* (драйвери формування неопротекціонізму, інструменти та способи імплементації політики, а також напрями трансформації міжнародних товарних ринків); *визначення напрямів генезису теорій і моделей дослідження трансформацій міжнародних товарних ринків* за ознакою логіко-послідовної еволюції з урахуванням їх релевантності по відношенню до сучасної архітектури міжнародної торгівлі, а саме: доведено, що виникнення теорій та практики неопротекціонізму відбулось в результаті квінтесенції співіснування національних практик протекціонізму та принципу лібералізації світової торгівлі, а також відповідного обґрунтування даних практик в еволюції теорій протекціонізму і фритредерства; визначено, що формування нового напрямку економічної теорії – теорій і моделей дослідження трансформацій міжнародних товарних ринків – відбувалось під впливом окремих напрямків теорій трансформації, інституціональних та ринкових теорій;

– *визначення системи інституційного забезпечення функціонування глобалізованих товарних ринків*, в яку пропонується включати такі складові: нормативно-правову базу (багатосторонні торговельні угоди та інші правові документи СОТ, що регулюють більшу частину світової торгівлі товарами); суб'єктів функціонування світових товарних ринків (уряди країн; БНП; СОТ; ОЕСР; МВФ; СБ; ISO); інструментарій, що передбачає захист інтересів національних товаровиробників як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках (тарифне регулювання, технічні регламенти та нормативи, санітарні та фітосанітарні заходи, внутрішні податки, захист прав інтелектуальної власності, антидемпінгові, компенсаційні, спеціальні та загальні захисні заходи);

інфраструктуру міжнародних товарних ринків (аукціони, тендери, виставки, ярмарки, товарні біржі);

дістали подальшого розвитку:

– *понятійно-категорійний апарат дослідження* трансформаційних процесів на міжнародних товарних ринках, а саме *визначення дефініції глобалізованого ринку* (як голістичної системи обміну товарами і послугами, що виникла на основі міжнародного поділу праці та зовнішньоторговельної інтеграції під впливом лібералізації міжнародної торгівлі, зростання інформаційної відкритості глобального суспільства, формування стандартизованих вподобань споживачів, розвитку інформаційних технологій; функціонування якої забезпечується глобальною інституційною базою доступу на ринок та регулювання умов конкуренції); *категорії «реформування міжнародної торговельної політики»* (як переходу від використання тарифного регулювання як пріоритетної форми протекціонізму до нетарифного регулювання як основної форми впровадження неопротекціонізму під впливом ендогенних та екзогенних чинників на мега-, мета-, макро-, мезорівнях у зв'язку зі зміною глобальної структури виробництва і споживання, а саме змін позицій передових країн з найбільшими економіками з метою захисту ринку та змін умов торгівлі країн з ринками, що формуються. Метою даної політики є здобуття нових порівняльних переваг, що призводить до реінституціоналізації глобального управління міжнародною торгівлею, ризику винесення перемовних позицій за межами СОТ - наступу на багатосторонній підхід організації, заснований на консенсусі, використання регіональних торговельних угод як інструменту нормативної конкуренції в сфері міжнародної торговельної політики); *категорії «трансформації міжнародних товарних ринків»* (як різноспрямованого процесу уніфікації та диверсифікації умов торгівлі, що відбувається під впливом співіснування глобалізаційних (під впливом наднаціонального регулювання СОТ) та деглобалізаційних (що супроводжуються підписанням регіональних торговельних угод) проявів в міжнародних економічних відносинах, і проявляється: в одночасному використанні протекціоністських інструментів та інструментів, що спрямовані на подальшу

лібералізацію торговельної політики; перерозподілі частки ринків на користь країн, що розвиваються; в розвиткові технологічних змін в області комунікацій, обробки інформації, транспортних технологій; зростаючій ролі БНП);

– *визначення детермінант та тригерів трансформаційних процесів на міжнародних товарних ринках*, серед яких виразно домінують: інституційні фактори (деглобалізаційні, дезінтеграційні процеси); виробничі фактори (деіндустріалізація; дефрагментація ланцюгів створення доданої вартості та ланцюгів поставок); кон'юнктурні фактори (регіональні асиметрії економічного розвитку; цінові коливання; галузеві викривлення). На засадах аналізу, проведеного із застосуванням авторського алгоритму, виявлено що при впровадженні більшої кількості інструментів неопротекціонізму урядами країн інтегральні показники зрушення у світовій товарній структурі сільськогосподарської продукції будуть зменшуватись, тобто товарна структура світового експорту сільськогосподарської продукції набуває ознаки сталості, що обумовлено адаптивністю даної групи товарів до циклічності показників глобальної економічної динаміки; товарна структура експорту світу з початку ХХІ сторіччя має поступовий характер прискорення змін, що пов'язано зі зрушеннями у сформованих глобальних та регіональних ланцюгах доданої вартості, які відбуваються під впливом Індустріальної революції 4.0;

– *визначення системи причинно-наслідкових зв'язків та залежностей* між показниками макроекономічної політики, умов торгівлі, застосування торговельно–політичних інструментів регулювання міжнародної торгівлі, імплементація якої шляхом застосування методу системно-моделювання дає можливість визначити оптимальний рівень тарифно-нетарифного захисту національних ринків з метою максимізації сальдо зовнішньоторговельного балансу країни;

– *комплексна оцінка ступеня впливу торговельно–політичних засобів регулювання міжнародної торгівлі основних партнерів України* на формування її зовнішньоторговельного балансу, в результаті якої було визначено оптимальні тарифні умови та вектори зовнішньоторговельної політики держави на ринку

сільськогосподарської продукції по відношенню до Китаю, Туреччини, країн ЄС та Саудівської Аравії;

– *механізм оптимальної моделі національної політики інтеграції в міжнародні товарні ринки*, метою якого є цілеспрямовані дії держави для оптимізації економічних умов торгівлі, шляхом мінімізації тарифних і нетарифних бар'єрів торгівлі, відсутності прямих і прихованих механізмів субсидування експорту, спрощення торговельного контролю, за допомогою застосування методів формування торговельної політики, а саме: політико-правових (активна участь у інтеграційних об'єднаннях та міжнародних організаціях; формування національного законодавства та рівень його міжнародної гармонізації; дотримання міжнародно-уніфікованих регулятивних принципів, правил, норм), економічних (поліпшення стану і динаміки національного економічного розвитку; збільшення внутрішнього попиту; врівноваження стану платіжного балансу; нарощування національного експортного потенціалу; підвищення рівня конкурентоспроможності національних товарів, фірм, галузей).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретичні положення та практичні рекомендації, отримані автором в результаті дослідження, можуть бути використані при розробленні напрямів трансформації національного товарного ринку в умовах реформування міжнародної торговельної політики.

Основні наукові положення, висновки і практичні результати дослідження впроваджено:

на регіональному рівні: у діяльності Департаменту міжнародного співробітництва та регіонального розвитку Вінницької обласної державної адміністрації (довідка № 665/6-0 від 23.03.2020 р.) при виконанні науково-дослідної роботи був впроваджений алгоритм дослідження впливу заходів міжнародної торговельної політики на структурні зрушення на глобальних ринках товарів, що включає дослідження товарної структури, виокремлення її суттєвих позицій; визначення узагальнюючих показників структурних зрушень; визначення наявності зв'язку між інструментами торговельної політики та

інтегральними показниками товарної структури, показниками зовнішньої торгівлі; кореляційний аналіз взаємозв'язку інтегральних показників товарної структури та інструментів торговельної політики; кореляційний аналіз взаємозв'язку показників зовнішньої торгівлі та інструментів торговельної політики; визначення системи показників впливу на сальдо країни; дослідження впливу показників міжнародної діяльності країни на її сальдо із застосуванням системно-динамічного підходу; дослідження впливу показників тарифних квот та середньозваженого тарифу на сальдо країни із застосуванням системно-динамічного підходу; Донецької торгово-промислової палати (довідка №121/06.04-04 від 12.03.2020 р.) було враховано, зокрема під час розробки рекомендацій для органів державної влади щодо сприятливих умов для сталого розвитку бізнесу членів Донецької торгово-промислової палати на регіональному, національному, міжнародному рівнях визначення детермінант трансформаційних процесів на міжнародних товарних ринках, які формуються під впливом змін векторів міжнародної торговельної політики, а саме виявлені ознаки сталості товарної структури світового експорту сільськогосподарської продукції, що обумовлено адаптивністю даної групи товарів до циклічності показників глобальної економічної динаміки; а також поступовий характер прискорення змін у товарній структурі експорту світу з початку XXI сторіччя, що пов'язано зі зрушеннями у сформованих глобальних та регіональних ланцюгах доданої вартості, які відбуваються під впливом Індустріальної революції 4.0; Міжнародної громадської організації «Україна-Польща-Німеччина» (довідка № 73 від 11.03.2020 р.) було використано визначений автором механізм формування оптимальної моделі національної політики інтеграції в міжнародні товарні ринки, який включає визначення мети, напрямків використання інструментів та методів формування торговельної політики при формуванні стратегії розвитку партнерств між вітчизняними виробниками аграрної продукції та підприємствами країн ЄС; Громадської організації «Євро регіон «Дністер» (довідка № 58/1-1 від 26.02.2020 р.) – удосконалено визначення системи інституційного забезпечення функціонування глобалізованих товарних ринків, в яку пропонується включати

такі складові: нормативно-правову базу (багатосторонні торговельні угоди та інші правові документи СОТ, що регулюють більшу частину світової торгівлі товарами); суб'єктів функціонування світових товарних ринків (уряди країн; БНП; СОТ; ОЕСР; МВФ; СБ; ISO); інструментарій, що передбачає захист інтересів національних товаровиробників як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках (тарифне регулювання, технічні регламенти та нормативи, санітарні та фітосанітарні заходи, внутрішні податки, захист прав інтелектуальної власності, антидемпінгові, компенсаційні, спеціальні та загальні захисні заходи); інфраструктуру міжнародних товарних ринків (аукціони, тендери, виставки, ярмарки, товарні біржі).

Результати досліджень також використовуються у навчальному процесі Донецького національного університету імені Василя Стуса при викладанні навчальних дисциплін «Міжнародні економічні відносини», «Митна справа» (довідка №23/01.1.3-43 від 16.03.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі одержані наукові результати, що викладені в дисертаційному дослідженні належать автору особисто і відображені в наукових публікаціях автора. З наукових праць, які опубліковані у співавторстві, використано лише ті ідеї, які одержано в результаті індивідуальних досліджень.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження доповідались і отримали схвалення на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях і семінарах: «Актуальні питання економіки, фінансів, менеджменту та права в сучасних умовах» (м. Полтава, 2018 р.); «Економіко-правова парадигма розвитку сучасного суспільства» (м. Банська-Бистриця, 2018 р.); «Теоретичні та прикладні аспекти інноваційного розвитку економіки та управління» (м. Київ, 2019 р.); «Світ економічної науки» (м. Тернопіль, 2019 р.); «Перспективи розвитку нової економіки на світовому, державному та регіональному рівнях» (м. Запоріжжя, 2019 р.); «Національні особливості та світові тенденції управління та адміністрування на макро-, мезо- і мікрорівнях економіки» (м. Дніпро, 2019 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційної роботи опубліковані автором у 11 наукових працях загальним обсягом 3,79 д.а., з них особисто автору належить 3,25 д.а., у тому числі 1 стаття у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу, 4 статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України (із них 2 – у співавторстві), 6 публікації за матеріалами науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації – 247 сторінок. Робота містить 40 таблиць, з них 3 таблиці займають 6 повних сторінок, 68 рисунків, з них 5 рисунків займають 5 повних сторінок, 11 додатків на 39 сторінках, список використаних джерел із 130 найменувань на 12 сторінках. Обсяг основного тексту дисертації становить 185 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТРАНСФОРМАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ТОВАРНИХ РИНКІВ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Детермінанти процесу глобалізації на міжнародних товарних ринках

Глобальна економіка об'єднує економічну діяльність більше 200 національних господарств, які обробляють, виробляють та споживають продукцію у світі.

Розвиток світового ринку товарів XIX–XX ст. привів до посилення міжнародного економічного спілкування, яке крок за кроком стало виходити за межі міждержавного обміну. Зростання потужності фінансового капіталу та стрімкий розвиток продуктивних сил призвели до виникнення світового господарства [1].

Як зазначають експерти Інституту економічних досліджень та політичних консультацій: «Динаміка, зміст та масштаби міжнародної економічної взаємодії сьогодні визначаються глобальними тенденціями світового розвитку, які відображають глибинні трансформації практично в усіх сферах життя суспільства, причому швидкість відповідних змін постійно зростає» [2].

Міжнародна торгівля є одним з найважливіших показників глобалізації, в тому числі глобалізації виробництва та реалізації товарів та послуг. Рівень інтегрованості країни до міжнародного товарообміну традиційно вимірювався:

- 1) часткою експорту та імпорту у ВВП (експортна та імпортна квоти);
- 2) пропорцією імпорту в кінцевому споживанні товарів та послуг;
- 3) часткою експорту в доданій вартості [3].

Міжнародна торгівля товарами та послугами має важливе значення для будь-якої країни світу, а окремі держави завдяки експорту до інших країн

формують значну частину своїх доходів. Фактори глобалізації, що характеризуються наднаціональним форматом дії, як наслідок, структурні зміни у світовій торгівлі, зміни структури виробництва та споживання, технологічних інновацій, розвиток сучасної торговельної політики в інституційному середовищі Світової організації торгівлі, основною метою функціонування якої є лібералізація зовнішньоторговельних операцій, чинять потужний вплив на тенденції внутрішніх ринків країн світу [4].

Еволюція ринку відбувалася послідовно розвиваючись на основі внутрішніх ринків поступово виходячи за національні межі (рис. 1.1).

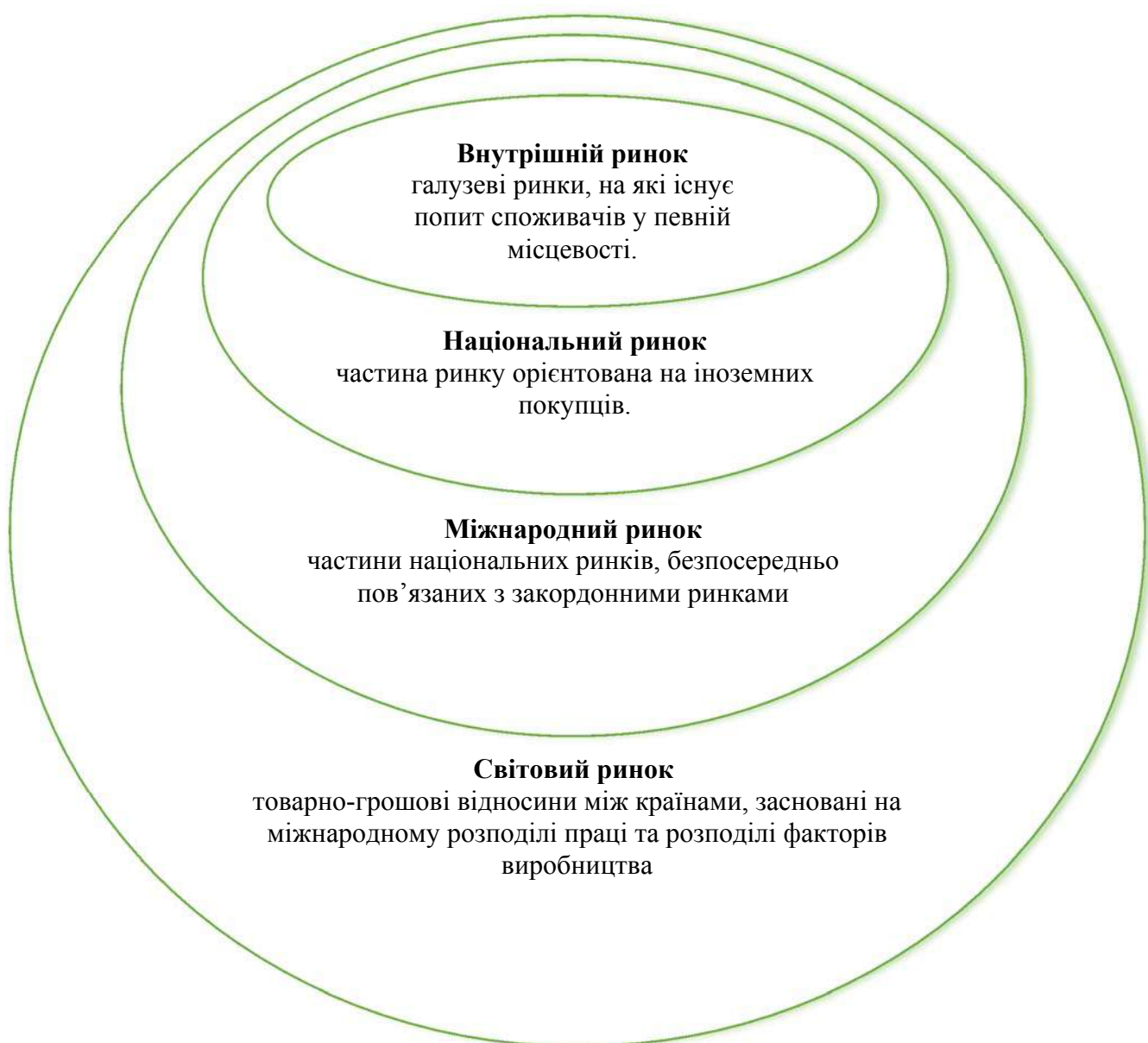

Рис. 1.1. Еволюція формування товарного ринку

Джерело: розроблено автором

Останнім часом значно прискорились темпи створення інтегрованої економічної системи. Світове господарство на сучасному етапі формується під впливом різних явищ та процесів, що формують зміст і направленість глобалізаційних процесів економіки.

Треба визнати, що жодна дія або процес (економічний, соціальний, юридичний, політичний тощо) в нашому житті або в суспільстві чи економіці не існують відокремлено від інших, а також є об'єктом впливу багаточисельних факторів. Це ж стосується усіх процесів, що відбуваються на товарних ринках окремих країн. Первісним елементом світового ринку є національний внутрішній ринок, що поєднує в собі внутрішню та зовнішню торгівлю окремої країни [5].

На думку М. В. Іващенко «Глобалізація товарних ринків передбачає глобалізацію як ринків готової продукції, так і сировинних ринків. Якщо казати про взаємозалежність країн в глобальній економіці, то це можна чітко простежити, скажімо, за останніми подіями на світовому ринку нафти. З появою нових засобів зв'язку, транспорту й фінансових розрахунків час і відстані стають усе менш помітними. Продукція, зроблена в одній країні, цілком сприймається в інших країнах. У цей час фірми, що працюють у глобальній галузі, змушені не тільки експортувати товари, але й прагнути стати глобальними» [6].

На сучасному етапі, коли держави в умовах глобального ринку вимушені поступово, спочатку економічно, а потім і політично, розділяти владу з наддержавними інститутами транснаціонального капіталу та підконтрольними їм міжнародними інститутами. Протиріччя між інтересами транснаціонального і національного капіталу вирішуються шляхом втягування останнього в обслуговування БНП у периферійних сферах світової економіки [7].

Існує багато визначень глобального ринку. У табл. 1.1 наведено основні визначення категорії «глобальний ринок», що були розглянуті автором. Проаналізувавши наведені визначення «глобальних ринків», *категорію «глобалізованого ринку»* можна описати, як голістичну систему обміну товарами і послугами, що виникла на основі міжнародного поділу праці та зовнішньоторговельної інтеграції під впливом лібералізації міжнародної торгівлі,

зростання інформаційної відкритості глобального суспільства, формування стандартизованих вподобань споживачів, розвитку інформаційних технологій; функціонування якої забезпечується глобальною інституційною базою доступу на ринок та регулювання умов конкуренції.

Таблиця 1.1

Підходи до визначення «глобального ринку» різних авторів

Автор	Визначення поняття «глобальний ринок»
Д. Г. Лук'яненко	«Глобальний ринок, з одного боку, це механізм забезпечення глобальної факторної мобільності з вільним доступом до матеріальних і нематеріальних ресурсів розвитку, що безперервно функціонує, а з другого – це само відтворювальний механізм врівноваження глобального попиту і глобальної пропозиції»[8].
І. М. Писаревський, О. М. Тищенко, М. М. Покогодна, Н. Б. Петрова	«Глобальний ринок — це міжнаціональний ринок, попит на якому можна задовольнити пропозицією одного базового товару, підтримуючи цей попит інструментами продажів і маркетингу» [9].
В. В. Білоцерківець, О. О. Завгородня, В. К. Лебедева	«Глобальний (світовий) ринок – це система обміну товарами і послугами, що виникла на основі міжнародного поділу праці й міжнародних валютно-кредитних і фінансових відносин» [10].
Л. Л. Носач	«Світовий (глобальний) ринок – це сфера міжнародного балансу попиту та пропозиції на товари, що експортуються й імпортуються різними країнами» [11].
Н. В. Можайкіна	«Світовий (глобальний) ринок - це сфера стійких товарно-грошових відносин між країнами, заснованих на міжнародному поділі праці та інших факторах виробництва» [12].

Джерело: систематизовано автором

Глобальний ринок у структурному плані з однієї сторони інтегрує національні, регіональні та транснаціональні ринки, а з іншої сторони інтегрує ринок товарів, послуг, інвестицій, інновацій, праці. Система глобального міжнародного товарного ринку вирізняється різноманітністю своїх підсистем, окремих елементів та суб'єктів. Основними складовими які забезпечують функціонування глобалізованого товарного ринку (90-ті ХХ ст.) є його суб'єкти, об'єкти, певні ознаки, драйвери формування, методи торгівлі та трансформації що відбуваються на глобалізованих товарних ринках (рис. 1.2) [1].

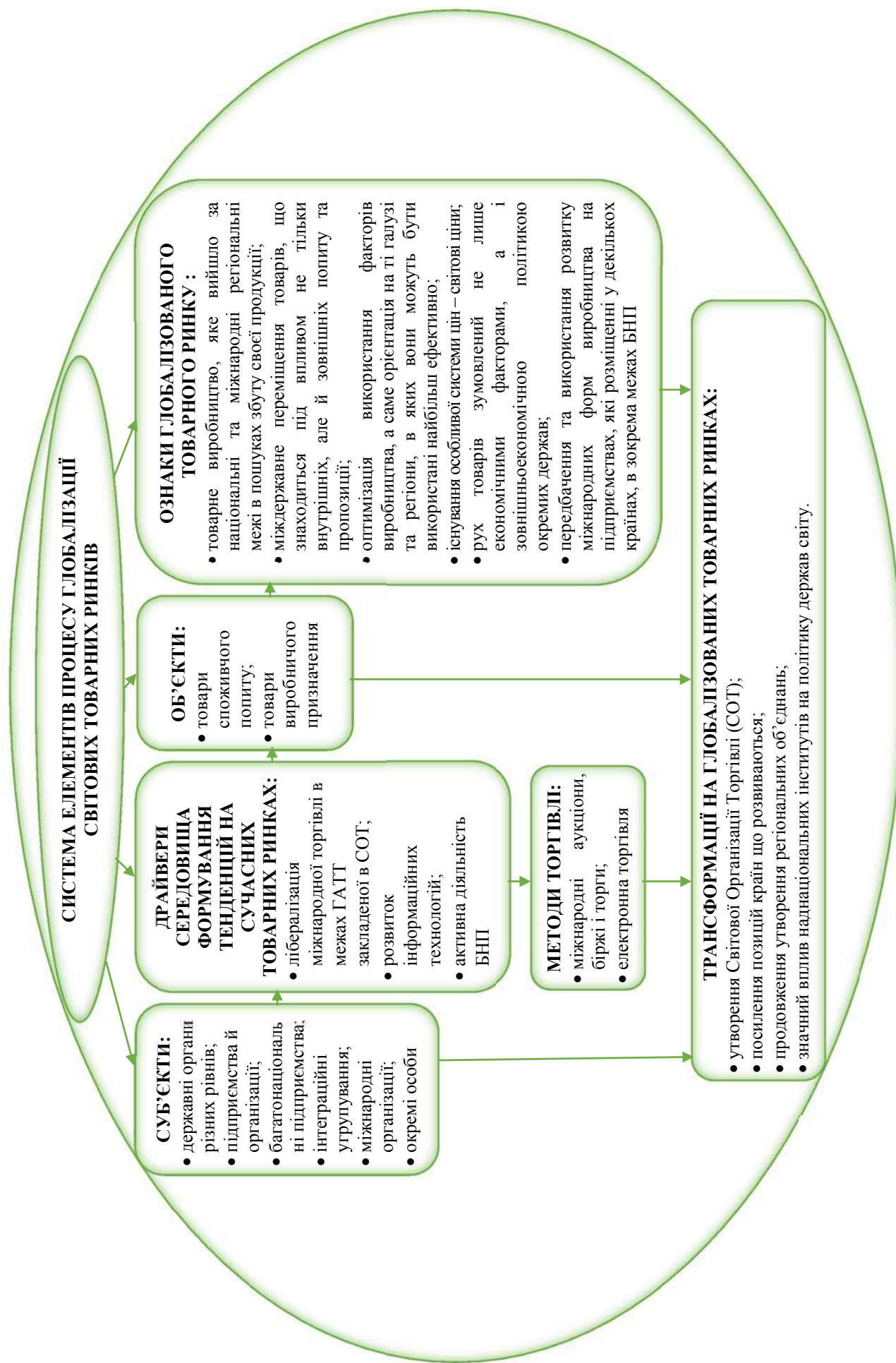

Рис. 1.2. Система елементів процесу глобалізації світових товарних ринків
Джерело: складено автором

Систематизувавши наведені на рис.1.2 елементи процесу глобалізації світових товарних ринків, під трансформацією міжнародних товарних ринків будемо розуміти – різноспрямований процес уніфікації та диверсифікації умов торгівлі, що відбувається під впливом співіснування глобалізаційних (під впливом наднаціонального регулювання СОТ) та деглобалізаційних (що супроводжуються підписанням регіональних торговельних угод) проявів в міжнародних економічних відносинах, і проявляється: в одночасному використанні протекціоністських інструментів та інструментів, що спрямовані на подальшу лібералізацію торговельної політики; перерозподілі частки ринків на користь країн, що розвиваються; в розвитку технологічних змін в області комунікацій, обробки інформації, транспортних технологій; зростаючій ролі БНП.

Рушійною силою процесу глобалізації товарних ринків є такі основні макрофактори, як: лібералізація міжнародної торгівлі, розвиток інформаційних технологій, активна діяльність багатонаціональних підприємств.

1. Лібералізація міжнародної торгівлі

Лібералізація міжнародної торгівлі, тобто зниження бар'єрів для вільного потоку товарів, послуг і капіталу, яка відбулася після закінчення Другої світової війни.

У 1920–1930 роках більшість національних господарств створили величезні бар'єри для міжнародної торгівлі, деякі з яких отримали форму високих тарифів на імпорт промислових товарів. Головна мета тарифів на імпорт промислових товарів – це захист вітчизняної промисловості від іноземної конкуренції. В наслідок такої торговельної політики країни підвищували торговельні бар'єри одна проти одної, що призвело до зниження світового попиту і сприяло Великій депресії 1930-х років.

Спираючись на цей досвід, провідні двадцять три індустріальні країни після Другої світової війни на чолі зі Сполученими Штатами, Канадою та Великобританією прийняли рішення усунути бар'єри на шляху вільного переміщення товарів між країнами, це знайшло своє відображення в Генеральній угоді про тарифи і торгівлю (ГАТТ).

У ГАТТ 1947 р. був створений новий базовий шаблон правил і винятків для регулювання міжнародної торгівлі між членами, в ньому були зафіксовані початкові зниження тарифів, які країни члени зобов'язалися встановити. Зниження тарифів в 1952 році значно знизило середні тарифи. Протягом наступних років все більше країн приєдналися до ГАТТ і продовжились подальші переговори щодо лібералізації торгівлі.

У таблиці 1.2. представлені офіційні розрахунки рівнів тарифів ГАТТ в провідних країнах Західної Європи за 2017 рік, а також оцінки попередніх років.

Таблиця 1.2 ілюструє структуру нових торговельних бар'єрів, які були введені Сполученими Штатами і низкою інших європейських країн під час Великої депресії. Вочевидь, що рівень тарифів під час Депресії був набагато вище, ніж той, який існує зараз.

Таблиця 1.2

Середній рівень тарифів в провідних країнах (у відсотках)

Країни	1913	1925	1931	1952	1990	2000	2005	2010	2017
Бельгія	6	7	17	-	4,8	2,3	2,3	1,9	1,8
Франція	14	9	38	19	4,8	2,3	2,3	1,9	1,8
Німечина	12	15	40	16	4,8	2,3	2,3	1,9	1,8
Італія	17	16	48	24	4,8	2,3	2,3	1,9	1,8
Великобританія	-	4	17	17	4,8	2,3	2,3	1,9	1,8
США	32	26	35	9	3,9	2,1	1,8	1,7	1,7

Джерело: побудовано автором на основі [13]

Сьогодні, згідно даних Світового банку, США застосовують середньозважений тариф в розмірі 1,7% до імпорту, і це один з найнижчих показників у світі, еквівалентний ЄС. Хоча більшість розвинених країн наполягають на зниженні торговельних тарифів, вони все ще дуже високі в деяких частинах світу. Наприклад, Індія – середньозважений тариф 5,8%, в той час як в Китаї ставка становить 3,8%. В африканських країнах одні з найвищих показників: Габон – 16,9%. Багамські острови – це країна з найвищим середньозваженим тарифом в світі – 18,6%.

Не зважаючи на фінансову кризу 2008–2009 років, що призвела до падіння світового виробництва та торговельні війни між такими провідними країнами, як США, Китай, ЄС, повернення до обмежувальної торговельної політики 1920-х і 30-х років малоймовірний, хоча невідомо чи підтримує більшість промислово-розвинених країн подальше зниження торговельних бар'єрів. Так, після десятиліть лібералізації торгівлі президент США Дональд Трамп може внести радикальні зміни. Такі кроки обмежать поставки деяких дешевих товарів з-за кордону, за допомогою подвійних тарифів, для того щоб наказати компанії які залишають країну, і збалансувати торговельні рахунки з сильними експортерами, особливо з Китаєм. Таким чином, якщо не буде відбуватися подальше зменшення торговельних бар'єрів, це може спричинити уповільнення темпів глобалізації ринків.

У минулому глобалізація і вільна торгівля приносили Сполученим Штатам великі вигоди, але останнім часом стали поступово проявлятися побічні ефекти глобалізації. Це призводить до серйозних проблем в США, таким як втрата виробничих потужностей і робочих місць у виробничих галузях, падіння доходів, економічна нерівність, політичний конфлікт, криза національної ідентичності та самовизначення, зростання злочинності і загрози національній безпеці. Саме ці кризи привели до виникнення там антиглобалізму, а також до проведення націоналістичної, протекціоністської і місницької популістської політики [14].

Ліберальна міжнародна економічна діяльність, в тому числі й торговельна, ставить за мету досягнення такого стану економічних відносин, який би задовольняв усіх, або принаймні більшість країн. Тобто, сутність ліберального контексту світового економічного розвитку – досягнення рівноважного стану в міжнародних економічних відносинах. Безумовно, слід розуміти, що такий стан є ідеальним і досягнути його практично неможливо. Але як мета, що характеризує націленість ліберального процесу, не тільки має право на існування, але й забезпечує рух до справді оптимального стану будь-якої економічної системи – динамічної рівноваги [15].

У 1995 році з метою подальшого ведення переговорів стосовно торговельних угод, врегулювання торговельних суперечок серед країн учасниць, а також прагнення знизити митні тарифи та інші торговельні бар'єри була створена

Світова організація торгівлі (СОТ). Однією з перешкод до лібералізації залишається неефективність антидемпінгової політики, яка застосовується при несправедливій торговельній практиці (демпінгу).

У разі виникнення загрози для конкуруючої національної промисловості, угодою СОТ дозволяється урядам діяти проти демпінгу, але у разі того якщо уряд доведе, що демпінг відбувається шляхом співставлення експортної ціни з ціною на внутрішньому ринку.

У таблиці 1.3. відображено застосування країнами учасниками СОТ антидемпінгових заходів з 1995–2017 рр.

Таблиця 1.3. ілюструє, що протягом 1995–2018 років країни активно використовували антидемпінгові заходи. На відміну від інших, найбільшу кількість антидемпінгових заходів наклав уряд Індії – 693, США – 468, ЄС – 328. Уряди Бразилії, Аргентини, Китаю, Туреччини також застосовують в своїй практиці такі інструменти торговельної політики.

У зв'язку з тим, що Китай є провідним експортером на світовому ринку товарів, має конкурентоздатні товари на внутрішніх ринках багатьох країн, він є лідером за кількістю антидемпінгових заходів – 1330.

Таблиця 1.3

**Географія застосування антидемпінгових заходів
країнами-членами СОТ з 1995-2018 рр.**

Країна	Кількість антидемпінгових заходів, які застосувала країна	Кількість антидемпінгових заходів, які застосовані проти експорту країни
Україна	45	93
Мексика	129	81
Південна Африка	137	78
Австралія	156	34
Туреччина	199	98
Китай	220	1330
Аргентина	254	47
Бразилія	260	157
ЄС	328	128
США	468	290
Індія	693	236

Джерело: побудовано автором на основі [16]

Що стосується застосування антидемпінгових заходів, то з рисунку 1.3. видно, що найбільше їх у 1995–2018 рр. було застосовано щодо недорогоцінних металів та виробів з них, а також до продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості; полімерних матеріалів, пластмаси та вироби з них; машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання.

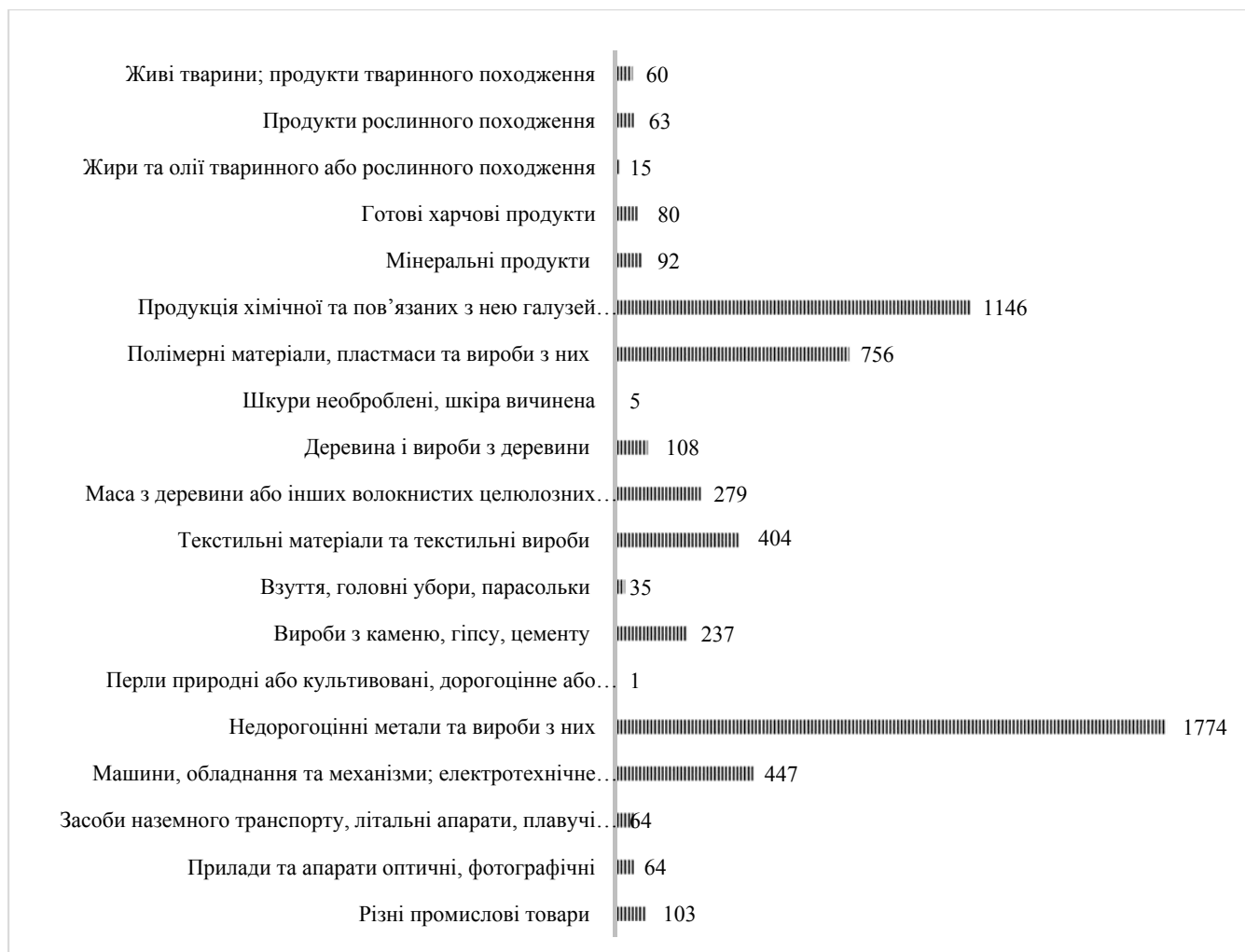

Рис. 1.3. Кількість антидемпінгових заходів по секторах за 1995–2018 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [17]

2. Розвиток інформаційних технологій

Розвиток інформаційних технологій, а саме технологічні зміни протягом останніх десятиліть в області комунікацій, обробки інформації, транспортних технологій.

Теоретично можливою глобалізація ринків стала завдяки зниженню торговельних бар'єрів, але завдяки технологічним змінам це стало реальністю.

Значні зміни в області комунікацій, транспортних технологій, обробки інформації, включаючи появу Інтернету відбулись після закінчення Другої світової війни.

За останні два десятиріччя інформаційні технології стрімко розвиваються майже у всьому світі. Країни-лідери змогли добитися великих успіхів в становленні глобальних інформаційних зв'язків. Перед тим, як інформаційні технології отримали широке розповсюдження, країни, що розвиваються, мали практично нульові зв'язки в глобальній політиці та [18].

За допомогою телекомунікацій утворилась глобальна аудиторія, тобто незалежно в якій частині світу знаходяться люди, вони дивляться ті самі телепередачі, носять той самий брендовий одяг. За останні 30 років в сфері комунікацій були розроблені: оптоволокна; бездротові технології; супутниковий зв'язок; Інтернет та Всесвітня павутина; а також мікропроцесор, який призвів до зростання потужних і недорогих обчислень, збільшенню обсягу інформації для обробки фірмами та окремими особами.

Попри те, що на глобальному рівні загальна кількість користувачів постійно зростає, існує різниця між рівнем доступу до Інтернету в розвинутих країнах та в країнах, що розвиваються (рис. 1.4). У розвинених країнах наявність інтернету є само собою зрозумілою, він охоплює комерцію, соціальну взаємодію, політику, культуру, повсякденне життя. Хоча в країнах, що розвиваються доступ до Інтернету зростає, все одно перед ними стоїть досить довгий шлях до моменту повного охоплення Інтернетом.

З появою Інтернету виникла електронна комерція, яка стала новим імпульсом глобалізації ведення бізнесу. Наприклад, можна створити віртуальний бізнес та здійснювати торгівлю по всьому світі без будь-яких перешкод. Такі торговельні платформи, як Amazon і eBay, Alibaba дозволили малому бізнесу та окремим людям виходити на глобальні ринки, забезпечивши швидке та недороге спілкування між бізнесом та його споживачами по всьому світу [19].

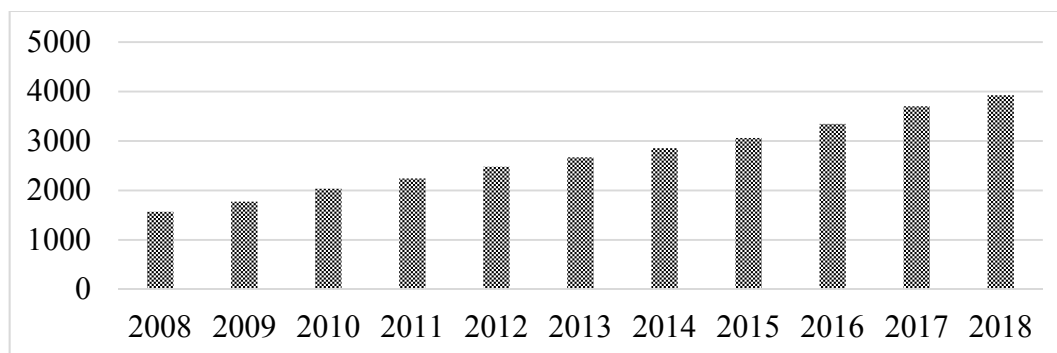

Рис. 1.4. Кількість інтернет-користувачів по всьому світу з 2005 по 2018 рік (у млн)

Джерело: побудовано автором на основі [20]

Електронна комерція має різні назви – транскордонна торгівля, бізнес без кордонів, міжнародна онлайн-роздрібна торгівля. Завдяки глобальній електронній комерції продаються товари або послуги через геополітичні кордони з країни походження компанії.

Зростання глобальної електронної комерції служить ілюстрацією того, як зростаюче використання інформаційних комп'ютерних технологій перебудовує виробництво і торгівлю, що має серйозні наслідки для країн, що розвиваються. За оцінками ЮНКТАД (Конференція ООН з торгівлі та розвитку) глобальна електронна комерція досягла в 2017 році 29 трлн дол. США. Список топ-10 країн за загальним обсягом продажів електронної комерції залишився незмінним з 2016 року, США є лідером на ринку. Трійку лідерів B2C (Business-to-Consumer, Бізнес для споживача) продажів електронної комерції очолили, Китай, за ним – США та Великобританія (таблиця 1.4).

Суттєвих змін зазнали транспортні технології, а саме поява після Другої світової війни реактивних літаків, які значно скоротили тривалість витраченого часу на переліт з одного місця до іншого, а також впровадження контейнерів для перевезення вантажів, що дозволило знизити витрати на доставку на далекі відстані.

Наприклад, такі країни, як Китай і Індія отримали значну економічну вигоду використовуючи літаки і контейнери, це дозволило їм здійснювати експортно-імпорتنі операції з США та країнами Європи.

Таблиця 1.4

10 країн з найбільшими ринками електронної торгівлі у 2017 році

Країна	Загальний обсяг продажу електронної комерції (млрд доларів США)	B2C (млрд доларів США)
США	8 883	753
Японія	2 975	147
Китай	1 931	1 062
Німеччина	1 503	88
Республіка Корея	1 290	69
Великобританія	755	206
Франція	734	92
Канада	512	60
Індія	400	31
Італія	333	23

Джерело: побудовано автором на основі [21]

Технологічні зміни вплинули на перші економічно обґрунтовані моделі продуктивності та зайнятості. Завдяки поліпшенню повітряного та морського транспорту прискорився світовий потік людей і товарів, що викликало ще більшу взаємозалежність між підприємствами та країнами. Для більш ефективного використання технологій з метою підвищення рівня життя всіх учасників, розвинені країни та країни, що розвиваються прагнуть об'єднатись з партнерами враховуючі спільні інтереси і сильні сторони, укладаючи угоди про спільне виробництво та транснаціональні злиття та поглинання [19].

3. Активна діяльність багатонаціональних підприємств

Як зазначає Е. М. Лимонова, К. С. Архіпова: «Багатонаціональні підприємства (БНП) відіграють найважливішу роль у процесі глобалізації, тому що, по-перше, їхня діяльність та їхні потреби лежать в основі організаційних і технологічних інновацій, а отже, в основі розвитку продуктивних сил; по-друге, на їх частку припадає найбільша кількість міжнародних транзакцій; по-третє, на

сучасному етапі розвитку світової економіки вони є єдиним актором, який дійсно може планувати, організовувати і контролювати транскордонну діяльність; по-четверте, вони здатні повною мірою скористатися перевагами інформаційно-комунікаційних технологій і сприяти їх розповсюдженню і розвитку; по-п'яте, на відміну від багатьох інших суб'єктів світової економіки, БНП є, скоріше, активним, ніж пасивним учасником процесів глобалізації» [22].

За даними ЮНКТАД, зараз у світі діє приблизно 82 тис. БНП, що мають біля 810 тис. філіалів за межами країн базування, в порівнянні до 1970 року їх було зареєстровано 7 тис. Найпотужнішими з них є 500 БНП які, контролюють до 60 % світового промислового виробництва, 65 % зовнішньої торгівлі, 37 % – у сфері послуг і 3 % – у видобувній промисловості і сільському господарстві. При цьому більша частина платежів, пов'язаних з трансфертом нових технологій, здійснюється всередині БНП: в США їх частка складає 80%, в Великобританії – 90 % [23]. За даними журналу Fortune вперше у світовій історії, корпорації з Китаю перевершують за чисельністю американські компанії – 121 американських проти 129 азіатських. 500 найбільших компаній світу у 2018 році отримали дохід в розмірі 30 трлн. доларів США і прибуток в 1,9 трлн. доларів США. В цілому в 2018 році за даними Fortune Global 500 в БНП працюють 67,7 млн чоловік по всьому світу, і вони представлені в 33 країнах [24].

У таблиці 1.5 наведено рейтинг найбільших публічних компанії світу у 2017 році з 18 країн, за рейтингом Forbes Global 2000. США, безумовно, лідер по кількості компаній, але в США за останні роки число багатонаціональних підприємств скоротилося приблизно на 200, продажі у 2017 році (11,1 трлн доларів США) зросли порівняно з 2003 роком (8,8 трлн доларів США); прибуток за той же період збільшилася з 570 млрд доларів до 980 млрд доларів США. В Китаї за цей період число компаній збільшилось на порядок – з 25 до 233. У цілому, більш бідні країни збільшують кількість провідних компаній, тоді як багатші країни зменшують їх кількість.

Причини становлення та розвитку БНП дуже різноманітні, але всі вони певною мірою пов'язані з недосконалою конкуренцією, бар'єрами на шляху

розвитку міжнародної торгівлі, валютним контролем, значними транспортними витратами, відмінностями у податковому законодавстві різних країн [22].

Таблиця 1.5

Рейтинг найбільших публічних компанії світу у 2003 та 2017 рр.

Рейтинг 2017 року	Економіка	Кількість у 2017 році	Кількість у 2003 році
1	США	559	751
2	Китай	233	25
3	Японія	228	316
4	Великобританія	88	137
5	Республіка Корея	67	49
6	Гонконг (Китай)	58	24
7	Індія	58	27
8	Франція	57	63
9	Німеччина	54	65
10	Канада	51	56
11	Тайвань	47	35
12	Швейцарія	41	34
13	Австралія	39	37
14	Швеція	27	26
15	Італія	26	41
16	Росія	25	12
17	Іспанія	25	29
18	Нідерланди	22	28

Джерело: побудовано автором на основі [25, 26]

Наприклад на думку В. В. Македона: «БНП на сучасному етапі контролюють більше половини світової торгівлі і фінансів, найбільш прибуткові галузі і виробництва в різних країнах. На сьогоднішній день БНП є основою народногосподарського комплексу країн з розвинутою ринковою економікою. Вагома роль у перетворенні світової економіки у міжнародне виробництво належить транснаціональним фінансово-промисловим групам (ТФПГ) як одній з найбільш розповсюджених форм існування БНП, які забезпечили розвиток НТП у всіх його напрямках: технічного рівня і якості продукції; ефективності виробництва; удосконалення форм менеджменту, управління підприємствами. Сучасні БНП у доповнення до існуючого міжнародного обміну товарами і послугами створили міжнародне виробництво, відповідну йому сферу послуг,

сприяючи перетворенню в основному локальних (міжкраїнових, регіональних) міжнародних економічних відносин в глобальні» [27].

Як зазначає Т.В. Орехова: «У сучасному світі створюється якісно нове поле глобальної конкуренції, формуються нові гегемонії і контргегемонії шляхом створення мереж глобальних корпорацій, які охоплюють своєю діяльністю глобальні ринки. До сучасних тенденцій у світовій динаміці діяльності БНП можна віднести: зростання монополізації світових товарних та факторних ринків, загострення на них глобальної конкуренції; як наслідок діяльності БНП та глобальної економічної інтеграції формування глобальних ринків поки що на окремих з них; домінування у міжнародному русі капіталу напрямку потоків між розвиненим країнами, що також є наслідком інтенсифікації процесів концентрації світового капіталу та бізнесу, формування глобальних корпорацій, перш за все шляхом укладання угод по транскордонних злиттях і поглинаннях; формування нових країн базування транснаціонального бізнесу серед групи країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою; інтенсифікація міжнародних потоків капіталу серед групи країн, що розвиваються, та серед країн з перехідною економікою; концентрація аутсорсингу послуг у країнах, що розвиваються; переважне перенесення БНП на ринки країн, що приймають, капіталомісткого та наукомісткого виробництва» [28].

Отже, процес глобалізації уповільнити чи зупинити не можливо, оскільки він є основою подальшого розвитку світового господарства. В сучасних умовах стан національної економіки визначається не тільки внутрішнім потенціалом, а й рівнем участі в міжнародному поділі праці. Але в свою чергу процес глобалізації міжнародних товарних ринків несе не лише нові можливості та перспективи, а також і небезпеку, особливо, для країн з перехідною економікою. Якісним аспектом глобалізації є виробнича діяльність багатонаціональних підприємств, яка зростає більш швидкими темпами ніж міжнародна торгівля. Стрімкий розвиток технологічних інновацій та поширення багатонаціональні підприємства сприяють формуванню глобальної економіки, яка іноді вступає в протиріччя з націоналістичними побояваннями щодо збереження порівняльних переваг і конкурентоспроможності.

1.2. Генезис теорій міжнародної торгівлі та міжнародна торговельна політика

На сучасному етапі залучення країни у світову торгівлю надає їй значні переваги, а саме можливість найбільш ефективно використовувати наявні ресурси; брати участь у світових досягненнях в науці та техніці; здійснювати за короткий термін структурну перебудову економіки; повністю задовольняти потреби населення. Все це визначає актуальність вивчення як теорій, так і моделей міжнародної торгівлі, так і ринкові теорії, інституціональні теорії, теорії трансформації. На рис. 1.5. зображено логіко-послідовну систему генезису теорій і моделей функціонування міжнародних товарних ринків.

Будь-яка торговельна політика ґрунтується на класичних, неокласичних і похідних від них теоріях міжнародної торгівлі, центральним питанням яких є вибір торговельної політики для забезпечення економічного зростання та добробуту нації. Основними є два теоретичні підходи – вільна торгівля (свобода торгівлі, фритредерство) і протекціонізм (режим найбільшого сприяння) [29].

Теорії міжнародної торгівлі були розроблені, щоб пояснити різні ідеї обміну товарами і послугами через глобальні кордони. Час від часу теорії міжнародної торгівлі зазнавали деяких змін.

Розуміння теорій та моделей міжнародної торгівлі допоможуть роз'яснити, яку саме потрібно виробляти конкурентоспроможну продукцію в тій або іншій країні чи регіоні, а також де компанія зможе організувати ефективне виробництво даної продукції та яким чином потрібно буде державі втручатися в товарообмін між країнами.

З метою систематизації існуючих теорій і моделей міжнародної торгівлі, із зазначенням переваг та недоліків кожної з них можна виділити таку класифікацію, яка б враховувала еволюцію підходів до їх вивчення Додаток В.

ЛОГІКО-ПОСЛІДОВНА СХЕМА СИСТЕМАТИЗАЦІЇ
ТЕОРІЙ І МОДЕЛЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ
МІЖНАРОДНИХ ТОВАРНИХ РИНКІВ

ТЕОРІЙ І МОДЕЛІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ТОВАРНИХ РИНКІВ

ПРОТЕКЦІОНІЗМ:

- Теорія меркантилізму (Т. Мен, А. Серра, А. Монкретъен, Ч. Давенант, Ж. Б. Кольбер, В. Петті);
- Теорія протекціонізму (Ф. Ліст);
- Концепція замкнутого торгового простору (Х. Фіхте).

ФРИТРЕДЕРСТВО:

- Теорія абсолютних переваг (А. Сміт)
- Теорія порівняльних переваг (Д. Рікардо)
- Теорія інтернаціональних вартостей, або міжнародної цінності (Дж. С. Мілль)
- Теорія утилітаризма (Дж. Бентама);
- Концепція економічного лібералізму фізіократів і класиків (Р. Кобден, Дж. Брайт)

НЕОПРОТЕКЦІОНІЗМ:

- Концепція «економічного протекціонізму» (Я. Жаліло);
- Концепція «обмеженого, тимчасового та активного протекціонізму» (В. Сіденко);
- Модель сильного (агресивного) протекціонізму (А. Поручник)

Теорії трансформації:

- Теорія «ефективної конкуренції» (Й. Шумпетера);
- Інноваційна теорія (С. Кузнець)
- Неокласична теорія нововведень (Г. Менш, Р. Фостер)
- Модель постіндустріального суспільства (Д. Белл, Р. Арон);
- Концепція великих циклів господарської кон'юнктури (М.Д. Кондратьєв)

Інституціональні теорії:

- Теорія суспільного вибору (Дж. Б'юкенен, Д. Мюллер, М. Олсон, Г. Таллок);
- Теорія прав власності (Р. Коуз, А. Алчіян, Х. Демсец, Р. Познер);
- Теорія агентів (Дж. Стиглиць та інші);
- Теорія трансакційних витрат (Р. Коуз, О. Уільямсон, Д. Норт)

Ринкові теорії:

- Теорія ринку (А. Маршалл)
- Теорія загальної рівноваги (Л. Вальраса)
- Концепція соціальної ринкової економіки (В. Ойкне, Л. Ерхард)
- Концепція змішаної економіки (Л. Мізес, Ф. Хаєк, М. Фрідмен)
- Теорія ринкової влади фірми (С. Хаймера);
- Теорія монополістичних переваг (Ч. Кіндленбергер, Е. Чемберлін)

Рис 1.5. Логіко-последовна схема систематизації теорій і моделей функціонування міжнародних товарних ринків

Джерело: розроблено автором

Як свідчить короткий екскурс в історію теоретичних концепцій міжнародної торгівлі, на початку формування капіталістичних відносин торговельна політика ґрунтувалася на принципах протекціонізму. В рамках цієї політики використовувалися високі мита на імпорт промислових товарів та експортні премії для стимулювання експорту власних промислових товарів і водночас експортні мита з метою обмеження вивезення найбільш важливих видів сировини. Подальший розвиток концепцій міжнародної торгівлі пов'язаний з ідеєю вільної торгівлі, однак на практиці вона завжди супроводжувалася присутністю протекціоністських підходів. Тобто у зовнішньоторговельній політиці спостерігалися коливання то в бік більшої свободи, то в бік більшого її обмеження – залежно від циклів розвитку економіки (на стадіях спаду й кризи посилюється політика протекціонізму) та потреб захисту молодих перспективних галузей, пріоритетності забезпечення національних інтересів тощо [30].

Отже протягом історії, теорії і моделі міжнародної торгівлі пройшли низку складних етапів, від протекціонізму меркантилістів до ліберальних засад сучасної економічної теорії.

Традиційні теорії зовнішньої торгівлі недостатньо пояснюють сучасний міжнародний обмін товарами, але вони є базовими та висвітлюють виникнення і спрямованість світової торгівлі товарами. Сучасні теорії міжнародної торгівлі не дивлячись на свою складність стали виходити з більш реалістичних передумов порівняно з класичними теоріями. Ранні теорії передбачали вибір спеціалізації на базі альтернативної вартості, без урахування прикордонних обмежень і відстані, новітні теорії вказують на те, що спеціалізація, відносні переваги і вибір спеціалізації сильно залежать від відстані і існуючих міждержавних бар'єрів в торгівлі.

Розробка торговельної політики є складним завданням у всіх країнах і представляє особливо великі труднощі для урядів країн, що розвиваються. Те, що на перший погляд може здатися суто зовнішнім, тісно пов'язане з політикою розвитку в цілому і включає ряд внутрішніх компромісів.

Для вироблення торговельної політики інтереси споживачів і виробників повинні бути збалансовані, а цілі найбільш ефективних і орієнтованих на експорт галузей повинні зіставлятися з цілями, які все ще борються за досягнення конкурентоспроможності [34].

Міжнародна торгівля має два протилежні погляди щодо рівня контролю над торгівлею: вільна торгівля і протекціонізм.

1. Вільна торгівля. Основна ідея лібералізація торгівлі полягає в тому, що фактори попиту і пропозиції, що діють в глобальному масштабі, самі забезпечать ефективне виробництво, а захист і просування торгівлі відбудеться автоматично завдяки ринковим силам.

В. Тисовський вважає, що: «Лібералізація як глобальний процес засновується на консенсусній парадигмі розв'язання суперечностей, що постійно виникають у міжнародних економічних відносинах, зокрема, у міжнародній торгівлі. Вплив лібералізації на економіку і торгівлю країн неоднаковий і визначається через характер суспільно-політичних, економічних і соціально-культурних відносин, які історично склалися. Лібералізація міжнародної торгівлі веде до розвитку міжнародних економічних відносин та світового господарства. Держави наразі вступають до інтеграційних об'єднань, ведуть конкурентну боротьбу на міжнародних ринках з іншими країнами світу через міжнародну економічну інтеграцію задля того, щоб мати прибуток з міжнародної торгівлі, розвивати власні національні економіки, отримувати доступ до ресурсів тощо» [35].

Лібералізація торгівлі може відбуватися в односторонньому так і в багатосторонньому порядку. Лібералізація торгівлі, яка сталася між розвиненими країнами у другій половині двадцятого століття, була взаємною і багатосторонньою. Уряди країн прийняли рішення про лібералізацію, яка була недискримінаційна в застосуванні до всіх партнерів по лібералізації торгівлі. Лібералізація торгівлі супроводжувалася лібералізацією міжнародних ринків капіталу і суттєвою міжнародною міграцією, як законною, так і незаконною. Також міжнародні угоди і конвенції уніфікували правила поведінки, що

стосувалися захисту прав власності, включаючи права інтелектуальної власності [36].

Лібералізм є рушійною силою економічної інтеграції та процесу глобалізації та спрямована на поширення демократичних та економічних принципів з метою посилення глобалізації, економічної інтеграції та взаємозалежності [37].

Як зазначає В. Адамик: «На користь політики фритредерства можна навести чимало аргументів, підтверджених теоретичними доробками та практикою. Так, вибір на користь зниження торговельних бар'єрів відкриває доступ бідних країн до ринків розвинутих держав, забезпечує приплив експортної виручки, а відтак полегшує обслуговування зовнішнього боргу і зменшує необхідність нових запозичень, забезпечує постачання харчових продуктів та товарів першої необхідності на нижчими цінами (зменшує вартість та покращує якість споживчого кошика населення), а також здешевлює інвестиційний імпорт, сприяючи модернізації виробництва» [38].

Економісти ліберальної школи висунули низку аргументів на користь вільної торгівлі, деякі з них є досить очевидними. Ці аргументи можна розділити на три групи:

1. Споживчий аргумент – економічне зростання країни на основі збільшення споживання товарів і послуг, доступних національному споживачу (населенню) в результаті розвитку міжнародної торгівлі;

2. Аргумент диверсифікації – різноманітність товарів і послуг, наданих споживачам завдяки міжнародній торгівлі;

3. Аргумент стійкості – стабільність цін на товари та послуги на внутрішньому ринку завдяки участі у міжнародній торгівлі через реакцію пропозиції [39].

Противники концепції ультралібералізму у міжнародній торгівлі стверджують, що відмова від протекціонізму загострює конкурентну боротьбу на внутрішньому рівні, що призводить до занепаду цілих секторів національної економіки, важливих для вирішення соціальних питань. Крім цього, радикальна лібералізація може призвести до підвищення цін на продовольчі товари, що

негативно вплине на добробут бідних верств населення, що детермінує необхідність суттєвих змін у внутрішній та міжнародній економічній політиці, зокрема активізації зовнішньої допомоги [38].

Лібералізм є рушійною силою економічної інтеграції та процесу глобалізації та спрямована на поширення демократичних та економічних принципів з метою посилення глобалізації, економічної інтеграції та взаємозалежності.

Подальший розвиток глобалізації залежить від розумної торговельної політики, яка відтворює ринкові зміни, встановлює методи вільної та справедливої торгівлі, розширює можливості для процвітання міжнародної торгівлі.

2. Протекціонізм. Меркантилізм – це прагнення уряду регулювати економіку і торгівлю для просування вітчизняної промисловості – частіш за рахунок інших країн. Меркантилізм пов'язаний з політикою протекціонізму, а саме з обмеженням імпорту, збільшенням запасів золота, захистом вітчизняної промисловості. Меркантилізм суперечить теорії вільної торгівлі, яка стверджує, що економічний добробут країн можна найкраще поліпшити шляхом зниження тарифів і справедливої вільної торгівлі.

У ХІХ ст. меркантилізм мав вплив на економічну політику Америки та Німеччини, а у ХХ ст. зіграв важливу роль для Японії та інших азіатських країн. У наш час меркантилізм прирівнюють до економічного націоналізму. Так економіст Ха Джун Чхан використовує меркантилізм для критики глобалізації. На його думку глобалізація і вільний ринок вибивають ґрунт з під ніг країн, що розвиваються позбавляючи їх підтримки з боку держави. За словами Ха Джун Чхана практично всі багаті країни для розвитку власної промисловості використовували тарифний протекціонізм. Наприклад такі країни як Великобританія і США, що досягли вершин вільного ринку, свого часу найбільш агресивно застосовували політику меркантилізму.

У сучасному світі меркантилізм має свої прояви в такій політиці як:

– недооцінка валюти, тобто коли уряд купує активи в іноземній валюті для підтримки заниженого обмінного курсу і підвищення конкурентоспроможності експорту, в чому в свою чергу був звинувачений Китай;

– державні субсидії промисловості за несправедливу перевагу. Також Китай був звинувачений в наданні субсидій для промисловості, підтримуваних державою, що призвело до надлишку таких галузей, як сталеливарна промисловість;

– спалах протекціоністських настроїв, наприклад, американські тарифи на імпорт з Китаю і політика США «Купуй американські»;

– крадіжка авторських прав.

За останні роки політика протекціонізму зростає рекордними темпами, хоча більшість економістів вважає її абсурдною. Основна ідея протекціонізму полягає в тому, що для забезпечення належного функціонування ринків потрібне регулювання міжнародної торгівлі, тому що неефективність ринку може обмежити вигоди від міжнародної торгівлі. Існує багато форм протекціонізму, найпоширенішими з яких є тарифи, квоти.

Зокрема А. В. Келічавий виділяє «основні форми протекціонізму:

– Селективний – направлений проти окремих країн чи товарів;

– Галузевий – захищає окремі галузі, перед усім сільське господарство;

– Колективний – здійснюється об'єднаннями країн проти держав, які в них не входять;

– Прихований – використання державою інституційних обмежень методами внутрішньої економічної політики без формального порушення міжнародних зобов'язань щодо інших країн. Часто підґрунтям такої політики є відстоювання власних геополітичних та соціально-економічних інтересів;

– Наступальний (агресивний) – орієнтується на підтримку вітчизняного виробництва на зарубіжних ринках. Загроза введення обмежень на основних ринках збуту часто примушує країн-експортерів погоджуватись на відкриття власного ринку чи добровільне обмеження експорту.

– Неопротекціонізм – встановлення адміністративних, фінансових, кредитних, технічних та інших бар'єрів, які значно ускладнюють вільне пересування товарів через кордони держав» [40].

В. Г. Панченко вважає, що: «неопротекціонізм з його гнучким інструментарієм стає політикою зниження асиметричності розподілу вигід від глобалізації і реакцією на глобальні дисбаланси, що вкотре підкреслює тезу про те, що участь держави в регулюванні економічних процесів є об'єктивною реальністю. Крім того, він дозволяє розв'язати суперечність між національними інтересами та встановленими міжнародними інституціями правилами глобального співіснування, використовуючи для цього такі інструменти, як інноваційний, інформаційний та цифровий неопротекціонізм. Разом з тим, борговий, фінансовий, монетарний та валютний неопротекціонізм – становлять на сучасному етапі серцевину стабілізаційної і макроекономічної політики країн. Таким чином, сучасний протекціонізм є державним механізмом підвищення конкурентоспроможності національної економіки у процесі глобалізації» [41].

З одного боку критики протекціонізму, вважають, що в довгостроковій перспективі протекціонізм приносить шкоду людям та організаціям, сповільнює економічне зростання, збільшує інфляцію цін. З іншого боку прихильники протекціонізму, вважають що за допомогою протекціонізму створюються робочі місця всередині країни, збільшується виробництво валового внутрішнього продукту, внутрішня економіка стає більш конкурентоспроможною в глобальному масштабі.

В. Г. Панченко, Н. В. Резнікова у своїх наукових працях вказують на те, що: «Заходи протекціонізму мають подвійну мету. По-перше, держава сприяє зростанню конкуренції у тих сферах і галузях, де можливості національних виробників порівняні з потенціалом закордонних економічних гравців або ж з причин абсолютної відсталості вітчизняних секторів, подальший розвиток яких неможливий без залучення досвіду, технологій і коштів зарубіжних виробників. По-друге, держава перекидає доступ до тих сфер і галузей, які, з одного боку, не

готові до конкуренції, але, з іншого боку, діяльність яких безпосередньо пов'язана з потребами забезпечення національної безпеки взагалі та економічної, зокрема» [42].

Одним з головних інструментів протекціоністської політики яким користується уряд є тарифи на імпорту. Деякими країнами для захисту своєї місцевої промисловості стягується високе мито на імпортовані товари, завдяки цьому ростуть ціни на імпортовані товари на місцевих ринках, а місцеві продукти стають більш затребувані.

За останні 20 років міжнародна торгівля зазнала великої кількості політичних заходів, у вигляді нетарифних обмежень, які регулюють доступ до ринків та забезпечують відповідність імпортованих товарів цілям державної політики, наприклад таким, як безпека споживачів. Ці заходи включають в себе не тільки прикордонні заходи (квоти), але й внутрішню політику (субсидії), а також заходи які мають вплив на торгівлю та відчуюються по всьому ланцюгу маркетингу (стандарти, обмеження). Деякі нетарифні методи можуть бути націлені на експорт для його стимулювання або для його обмеження.

Квоти на імпорту як один з видів нетарифного методу, використовується для обмеження кількості товарів, які імпортуються за певний період часу. Квоти несуть менш радикальну дію, мають незначний вплив на ціни та призводять до підвищення попиту на внутрішній бізнес для покриття дефіциту. Вони можуть бути введені для уникнення демпінгу – це коли іноземні виробники експортують продукцію за цінами нижче собівартості. Найбільш обмежувачим видом квоти є ембарго, при якому імпорту визначених товарів повністю заборонений.

Хоча політика протекціонізму здебільшого орієнтована на імпорту, вона може включати такі аспекти міжнародної торгівлі, як стандарти на продукцію, та державні субсидії [43].

Продуктовий протекціонізм може стати бар'єром, який обмежує імпорту на основі внутрішнього контролю країни. Стандарти на продукцію впроваджуються для запобігання потрапляння на внутрішній ринок великих обсягів неякісних продуктів. Деякі країни можуть мати низькі нормативні

стандарти в сфері приготування їжі, захисту інтелектуальної власності або виробництва, ніж в інших країнах, що може привести до підвищених стандартів на продукцію, або навіть до блокування певних імпорتنих товарів.

Державні субсидії бувають переважно прямими або непрямими. Прямі субсидії забезпечують підприємства готівкою, непрямі надаються у вигляді безвідсоткових кредитів, податкових пільг. Для підвищення торгового балансу країни, країна може стимулювати внутрішній бізнес субсидіями для експорту.

На думку Н. В. Щербатюк: «Наявність у міжнародній торговельній практиці значного переліку нетарифних обмежень різних видів зумовило необхідність створення відповідних баз даних, що сприяли б розв'язанню завдань систематизації та класифікації нетарифних обмежень. Така робота проводилася різними міжнародними економічними організаціями (ГАТТ, МБРР, ЮНКТАД, МТП, СОТ). У результаті цього було узагальнено міжнародний досвід застосування нетарифних обмежень, визначено основні тенденції та перспективи використання цих заходів, значно збагачено наукові знання» [44].

Нетарифні обмеження стали центральним фактором, що визначає міжнародну торгівлю особливо це стосується доступу до ринків, вони все частіше стають частиною торговельних переговорів в Світовій організації торгівлі та впливають на політичний простір. Після поступового зниження тарифних бар'єрів в рамках багатосторонніх переговорів у відповідності до Генеральної угоди про тарифи й торгівлю країни все частіше стали використовувати нетарифні методи, які раніше переважно використовувались у сільському господарстві, яке було виключено з правил ГАТТ.

Як зазначає Н. В. Безрукова «Світову торгівлю неможливо уявити без конфліктів між її учасниками, але саме в період глобалізації та підвищення значення міжнародних взаємовідносин конкуренція між ними набуває особливого характеру. В боротьбі за кращі умови збуту товарів країни все частіше стають на шлях торговельної війни. Світові торговельні війни тісно пов'язані з міжнародною торгівлею, яка в свою чергу є невід'ємною частиною

міжнародних економічних відносин. Але міжнародна торгівля може використовуватися не лише задля обміну, а й як засіб політичного та економічного тиску. Коли одна держава оцінює економічну політику іншої держави як несприятливу для себе і вживає відповідних заходів – розпочинається торговельна війна» [45].

Зважаючи на кількість торговельних війн у сучасній міжнародній економіці та модифікації інструментів, спрямованих на захист національних виробників, формується новий клас торговельних бар'єрів, що являє собою новий тип торговельної політики – прихований протекціонізм. Під прихованим протекціонізмом слід розуміти застосування країною інституційних перешкод у зовнішній торгівлі, формально не порушуючи міжнародні зобов'язання по відношенню до інших країн, з метою відстоювання власних геополітичних та соціально-економічних інтересів [46].

Прихований протекціонізм активно використовується за допомогою введення: експортного мита, фіскальної політики держави, квот, стандартів продукції, експортних субсидій, державної закупівлі у національних виробників, девальвації національної валюти, фітосанітарного контролю, тарифів на окремі послуги.

Зазвичай ініціаторами торговельних бар'єрів виступають країни як з високим рівнем розвитку так і країни що розвиваються та інтеграційні угруповання. Для більшості розвинених країн характерна економіка відкритого типу, яка підтримується міжнародними економічними організаціями, але країни що розвиваються прагнуть частково використовувати політику протекціонізму для захисту своєї місцевої промисловості.

Практика свідчить, що завдяки вищому потенціалу економічно розвинені країни захищають власні інтереси на внутрішньому і світовому ринках, використовуючи так званий випереджаючий протекціонізм. Це означає, що таким чином досягається безперервність економічного розвитку щоразу на новому виткові з урахуванням досягнень національного та світового науково-технічного прогресу та збереження домінуючого стану не тільки на ринках, а й загалом у світі [42].

Н. В. Резнікова, О. А. Іващенко визначають, що: «В умовах скорочення сукупного попиту на тлі рецесії світової економіки, кожна країна намагається захистити національних виробників, використовуючи широке коло інструментів неопротекціонізму. Втім, з огляду на те, що зовнішньоекономічна політика — це лише похідна функція міжнародного статусу держави, який дає змогу її сповідувати, впровадження інструментів неопротекціонізму доступне великим відкритим економікам (здебільшого, репрезентованим розвиненими країнами). До інструментів неопротекціонізму, відносяться: стандарти і вимоги, пов'язані із захистом життя і здоров'я населення, «добровільне» обмеження експорту, експортне кредитування тощо. Ці інструменти не є прямими і відкритими заходами, тому, з одного боку, вони не суперечать зовнішньополітичним інтересам уряду, з іншого — є ефективними заходами захисту національного експортера. Такий завуальований характер зазначених інструментів неопротекціонізму можна вважати головною причиною частих зловживань ними і використання їх навіть тоді, коли торгівля здійснюється без видимих ознак демпінгу, експортного субсидування та компенсацій» [47].

Для функціонування сучасного товарного ринку (XXI ст.) характерною є політика неопротекціонізму, яка включає в себе: драйвери формування, інструменти, особливості застосування та трансформації що відбуваються на товарних ринках під дією неопротекціонізму (рис. 1.6).

Вітчизняні вчені-економісти, вказують на низку як позитивних, так і негативних ефектів та результатів неопротекціонізму. Виокремлюючи позитивні характеристики, вчені відзначають, що неопротекціонізм, зокрема:

- є ефективним механізмом державного регулювання економічного розвитку;
- забезпечує захист нових галузей промисловості від конкуренції з імпортерами;
- сприяє збільшенню зайнятості населення, яка зменшується через погіршення рентабельності імпортозаміщувальних виробництв,

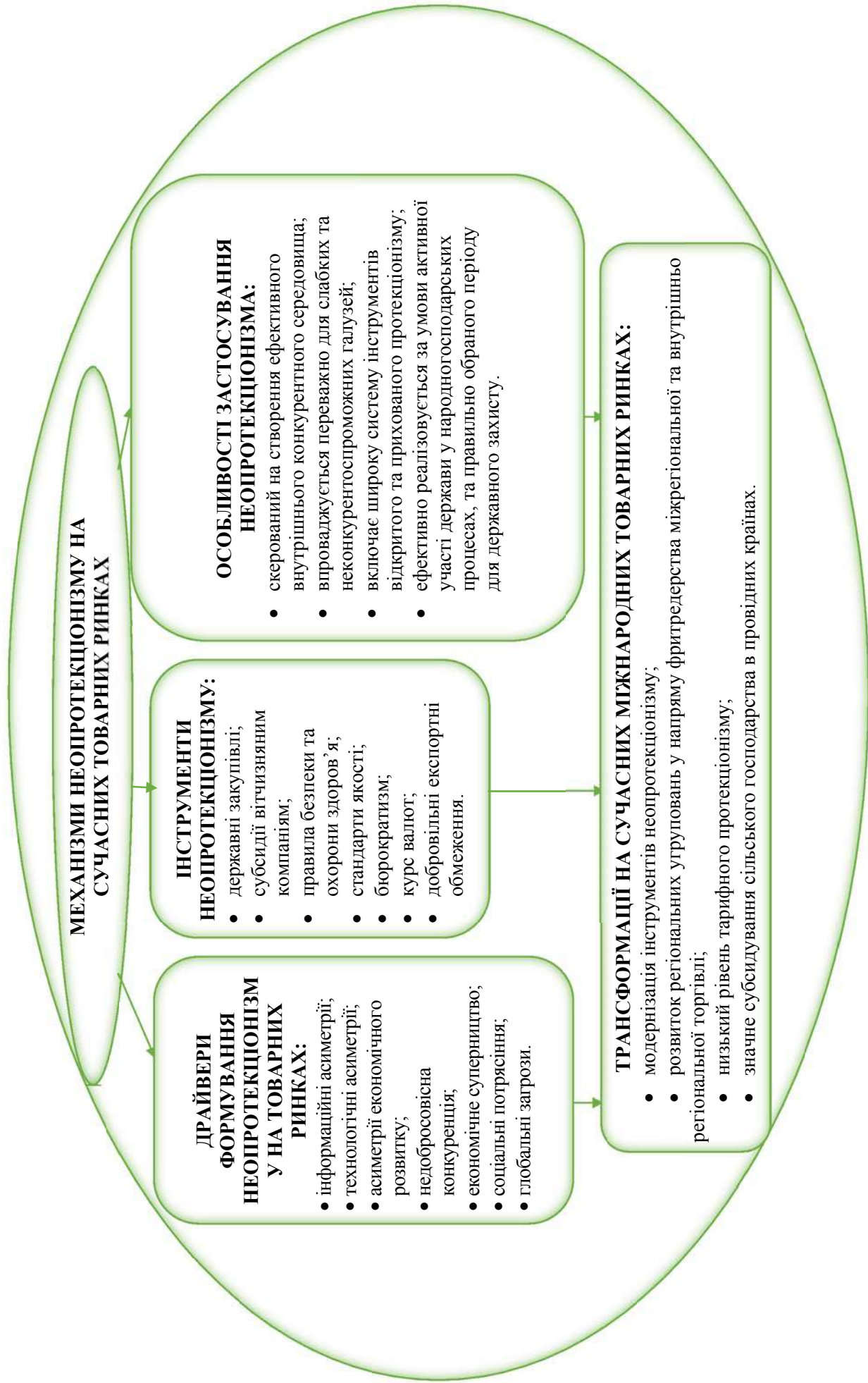

Рис. 1.6. Механізми неопротекціонізму на сучасних товарних ринках
Джерело: складено автором

– забезпечує незалежність національного виробника у стратегічно важливих галузях економіки та сприяє економічній безпеці країни.

Реалізація політики нового протекціонізму характеризується й певними недоліками, зокрема неопротекціонізм:

- спричиняє диспропорційний розвиток вітчизняного виробництва;
- посилює податкове навантаження на вітчизняного споживача та виробника;
- стає причиною погіршення добросусідських відносин країни з торговельними партнерами, введення торговельних санкцій та створює загрозу економічної блокади та торговельної війни;
- ускладнює взаємовигідний міжнародний поділ праці та інтернаціоналізацію виробництва [48].

Неопротекціонізм на сучасних товарних ринках формується завдяки таким драйверам, як: інформаційні асиметрії, технологічні асиметрії, асиметрії економічного розвитку, недобросовісна конкуренція, економічне суперництво (торговельні війни та економічні конфлікти), соціальні потрясіння (в сенсі – необхідність створювати робочі місця, вдаючись до так званого соціального неопротекціонізму), глобальні загрози (екологічний неопротекціонізм, що проявляється як шляхом дерегуляції (в країнах, що розвиваються), так і регуляції (посилення стандартів розвиненими країнами)). форма прояву неопротекціонізму – регуляторна конкуренція.

Середовищем формування політики неопротекціонізму є Угоди світової організації торгівлі, некерована глобалізація та її наслідки, недобросовісна конкуренція багатонаціональних підприємств, фінансова криза. Угоди СОТ, які на інституційному рівні міжнародної економічної політики формують правила та умови торгівлі, з одного боку, та діяльність БНП, яка викривлює ринки, з іншого боку, актуалізують пошук альтернативних інструментів економічної політики на макрорівні, яка б уможливила набуття як країнами, що розвиваються, так і розвиненими країнами нових порівняльних переваг та збереження вже завойованих позицій. Запит на захист, який би не суперечив домовленостям, досягнутим на мега рівні міжнародної

економічної політики, тим більше актуалізується під впливом глобальної фінансової нестабільності, іманентними проявами якою стають кризи та спади.

1. Угоди Світової організації торгівлі

Світова організація торгівлі створена для сприяння лібералізації торгівлі, але в той же час у членів СОТ є право на встановлення торговельних бар'єрів, включаючи імпортні мита. Така обмежувальна політика може бути використана для захисту життя або здоров'я людей, тварин, рослин, захисту споживачів, а також як протидія демпінгу.

СОТ санкціонує такі заходи як: антидемпінгове мито, компенсаційне мито, спеціальне захисне мито, санітарні і фітосанітарні заходи, технічні бар'єри в торгівлі. Країни-члени можуть використовувати ці заходи, якщо того вимагають обставини.

Як вважає Н.Г. Калюжна: «Однією з актуальних проблем, які виникають у контексті підтримки СОТ та економічного зростання країн, є стрімке збільшення випадків порушення країнами умов вільної торгівлі внаслідок трансформації зовнішньоторговельної ліберальної політики в політику неопротекціонізму» [49].

На думку В.Г. Панченко: ««Новим протекціонізмом» називають тенденцію обходити правила СОТ використовуючи лазівки в угодах та встановлюючи такі типи бар'єрів, які не регулюються відповідними угодами» [50].

Для більшості країн-членів СОТ є характерним дотримання неопротекціонізму і застосування різних його інструментів:

– Субсидії вітчизняним компаніям: урядами країн надаються у вигляді допомоги для крупних проектів, запобігають небажаному імпорту та зниженню цін стимулюючи цим експорт;

– Правила безпеки та охорона здоров'я: уряди здебільшого розвинутих країн, застосовують ці правила для імпортних товарів, хоча для місцевих виробників не використовують такі жорсткі заходи перевірки;

– Стандарти якості: урядами країн встановлюються жорсткі стандарти якості, що можуть стати недосяжними для іноземних виробників;

– Бюрократизм: застосовується для створення ускладнень експортно-імпоротної діяльності, наприклад у вигляді навмисного затримання на кордонах, або в наданні експортером надто складного пакету документів.

– Курс валют: використовується девальвація для стимулювання імпорту або експорту;

– Добровільні експортні обмеження: негативно впливають і приносять шкоду країнам, що розвиваються, регулюють зобов'язання щодо обмеження «чутливих» для ринку цих країн продуктів.

Ці заходи доступні всім країнам для захисту їх внутрішніх секторів від недобросовісної конкуренції, але скарги щодо застосування цих заходів можуть бути подані в орган по врегулюванню суперечок СОТ, чий вердикт буде обов'язковим для членів. Робота СОТ в останні два десятиліття свідчить про те, що розвинені країни використовують ці заходи для обмеження імпорту з країн, що розвиваються.

Економічна міць та вплив Світової організації торгівлі на перебіг міжнародної торгівлі надзвичайно великі, адже членство в СОТ на сьогодні є майже обов'язковою умовою для країн, що прагнуть інтегруватися у світове господарство. Водночас, функції СОТ виходять за межі налагодження сприяння зовнішньоторговельному співробітництву, а мають й політичне спрямування, що набуває особливої значущості за умов посилення неопротекціонізму провідних держав світу. Тому актуальною проблемою стає створення рівних умов для використання країнами норм торговельного права СОТ незалежно від ступеня їх геополітичної впливовості, та забезпечення неупередженості рішень експертів організації щодо вирішення міждержавних торговельних конфліктів [49].

2. Некерована глобалізація та її наслідки

Глобалізація наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., яка стала однією з головних рис світової економіки сприяла виникненню в багатьох країнах проблеми пошуку нових методів і інструментів адаптації національної господарської системи до сучасних правил реалізації міжнародних економічних відносин [51].

О. І. Єрмаков зазначає, що: «Глобалізація світового господарства породила дві протилежні тенденції – неопротекціонізм і неофрітредерство. До способів реалізації неопротекціонізму відносяться вибудовування адміністративних, фінансових, кредитних, технічних і інших бар'єрів не тільки окремими країнами, але і їх інтеграційними об'єднаннями» [52].

С. О. Біла стверджує, що: «Повернення до «неопротекціонізму» формує ризику щодо перегляду сформованої системи міжнародного поділу праці, що може призвести до великих втрат ресурсів та капіталів, зростання зовнішньої заборгованості країн світу, настання глобальної «боргової кризи» у світових масштабах. І хоча перехід до «неопротекціонізму» дозволяє ще певний період часу забезпечити економічне зростання на старій технологічній основі, все ж «неопротекціонізм» лише «відтерміновує» для США та інших розвинених країн світу неминучість переходу до нової стадії постіндустріального розвитку, що ґрунтується на домінуванні системи NBIC-технологій, розвитку робототехніки» [53].

3. Недобросовісна конкуренція багатонаціональних підприємств.

Багатонаціональні підприємства сьогодні стають ядром і рушійною силою розвитку світової економіки, крім того, визначають тенденції та закономірності розвитку окремих національних господарств. Консолідація бізнесу, концентрація виробництва, поява нових форм міжнародної кооперації, становлення внутрішньо-фірмової інтернаціоналізації, посилення ролі ділових союзів, альянсів, кластерів, агломерацій як форм міжфірмової інтеграції, розвиток фінансових інноваційних центрів та різноманітних мережевих структур – усе це руйнує систему всезагальної інтеграції та універсалізму як традиційних принципів глобалізації [54].

На думку В. В. Венгер: «БНП прагнуть максимізації прибутків за рахунок ренти і монополістичних переваг у певних країнах, інколи використовуючи навіть бюджетні фонди держав свого походження для експансії. Таким БНП важливий доступ до сировинних ресурсів і транспортних систем приймаючої країни. Це призводить до того, що:

- на внутрішньому ринку цих країн БНП створюють потужну конкуренцію місцевим компаніям, не даючи їм розвиватися;
- вільні переміщення фінансового капіталу БНП можуть підірвати стабільність національних валют і створити загрозу для національної безпеки країн, що розвиваються;
- БНП, маючи свій інтерес у країні, здатні насаджувати ідеологію, яка суперечить інтересам розвитку національного бізнесу і пригнічувати розвиток національно;
- державних інтересів країни» [55].

Реалізація плану так званих країн «золотого мільярду» щодо формування єдиного глобального економічного простору та забезпечення у ньому свого лідерства нівелюється посиленням економічної міцності й політичної ваги окремих БНП. На фоні зростання могутності корпоратократії цілком видимою стає загроза зниження значущості провідних країн для розвитку міжнародних відносин і втрати їхнього національного суверенітету. Означені тенденції транснаціоналізації викликають все більше занепокоєння серед окремих політичних сил провідних країн світу, які вбачають у них загрозу для національної безпеки й економічного добробуту [54].

Крім того, економічна потужність БНП може стати джерелом прихованих конфліктів з тими державами, на території яких здійснюється їх діяльність. БНП лобіюють інтереси окремих державних високопосадовців або цілих політичних партій, підтримують формування економічних інтеграцій різних рівнів, можуть займатися хабарництвом [55].

Внаслідок транснаціоналізації економіка країн базування материнських компаній зазнає низки втрат: через перенесення виробництва до приймаючих держав (зазвичай, другого ешелону) занепадає національна промисловість, втрачається експортний потенціал країни, відбувається вивільнення значної частки робочої сили, підвищується безробіття, знижується соціальний захист та добробут середнього класу. Крім того, країна базування втрачає значну частину податкових платежів – у результаті зростає оподаткування населення, малого й

середнього бізнесу, скорочуються фінансові можливості реалізації програм державної підтримки та соціальної допомоги тощо. Однак, основна загроза криється у тому, що посилення могутності БНП може коштувати економічного лідерства промисловорозвиненим країнам світу [54].

4. Фінансова криза

З початком світової фінансово-економічної кризи 2008–2009 років у більшості країн в торговельній політиці переважають протекціоністські заходи.

Після кризовий період та рецесія світової економіки призводять до швидкого розповсюдження ідей «неопротекціонізму». Багато у чому це пов'язано із прагненням розвинутих країн світу (США, Великобританії, країн ЄС) «повернути» виробництво на національні ринки, зберегти та затвердити статус лідерів світового економічного розвитку на віднайти цивілізовану протидію новим країнам-лідерам (КНР та ін.), що вдало скористалися перевагами «відкритості», наростити експорт. Насамперед, ризик втрати традиційних ринків збуту для експортозалежних країн (внаслідок заходів «неопротекціонізму») може призвести до загострення «торговельних війн», а у найгіршому випадку – до прагнень «встановлення нового світового порядку» та «переділу світових ринків», що формує загрози розв'язування нових гібридних та «гарячих» локальних війн [53].

Відповідно даним Global trade alert (незалежний моніторинг політик, що впливають на світову комерцію), від початку світової фінансово-економічної кризи (2009 р.) було зафіксовано близько 9 тис. заходів, які впроваджували уряди країн за для обмеження імпорту і стимулювання експортних товаропотоків. Натомість лише близько 3 тис. заходів, було спрямовано на лібералізацію торгівлі. Найбільший пік протекціоністських заходів відбувся з 2012 по 2015 роки, але значна частина заходів досі не скасована, відтак загальна кількість торговельних бар'єрів у світі продовжує зростати за накопичувальним підсумком (рис. 1.7).

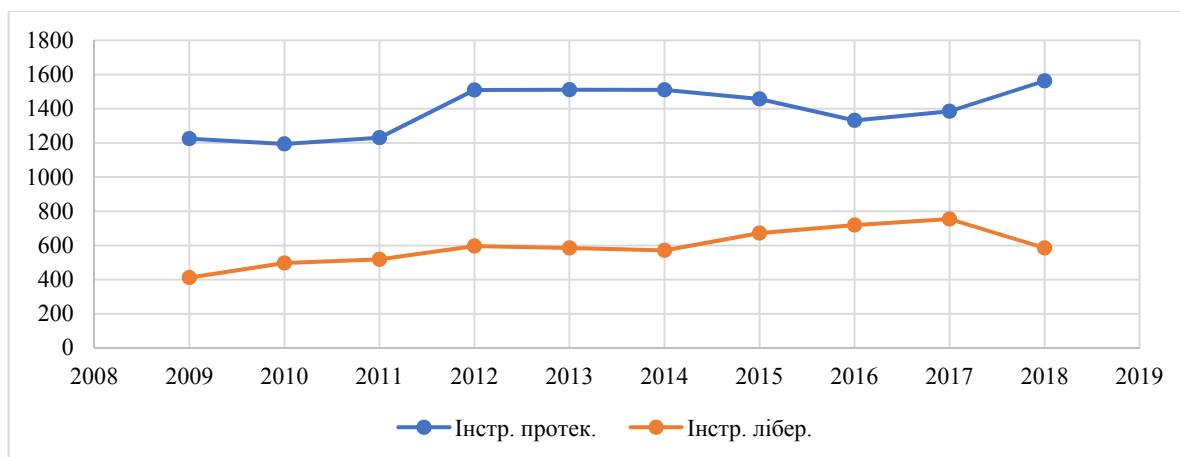

Рис. 1.7. Кількість застосованих інструментів торговельної політики з 2009–2018 рр. (%)

Джерело: побудовано автором на основі [56]

Більшість протекціоністських заходів запроваджується найпотужнішими економіками світу, які мають найбільші частки на глобальному товарному ринку. З 2009 по 2018 роки найпотужнішими економіками запроваджено протекціоністські заходи щодо міжнародної торгівлі товарами, зокрема: Китай-2604; США-1614; Німеччина-1088; Індія-847; РФ-701; Аргентина-639; Бразилія-598; Канада-513; Японія-443 [57].

Основними неопротекціоністськими заходами, запровадженими починаючи з 2009–2018 років, стали: експортні та внутрішні субсидії, ввізні мита тощо (рис. 1.8.)

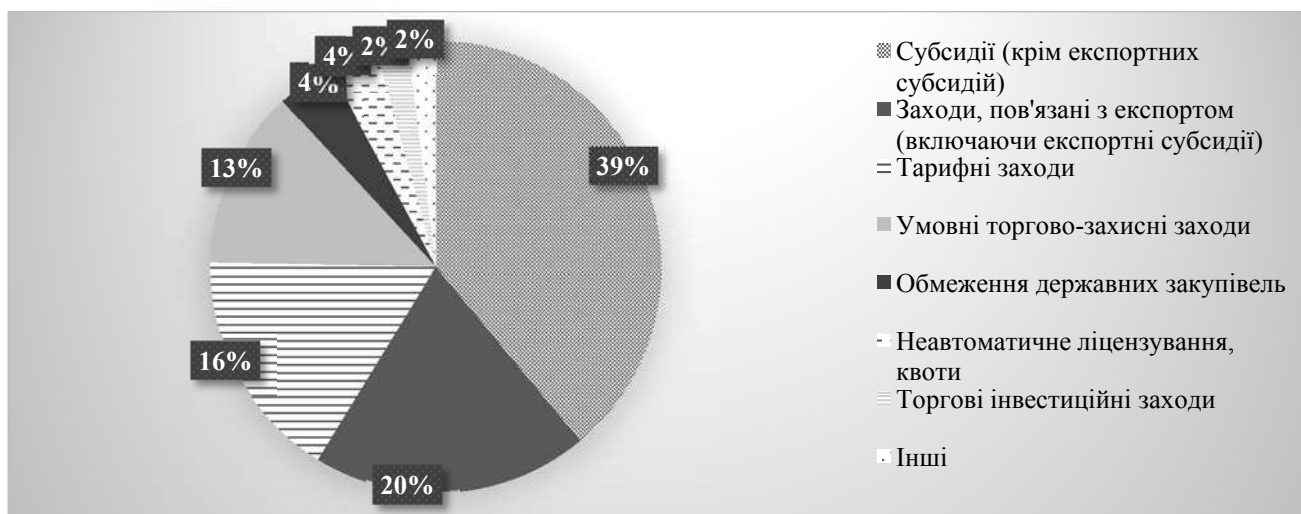

Рис. 1.8. Кількість протекціоністських заходів з 2009–2018 рр. (%)

Джерело: побудовано автором на основі [57]

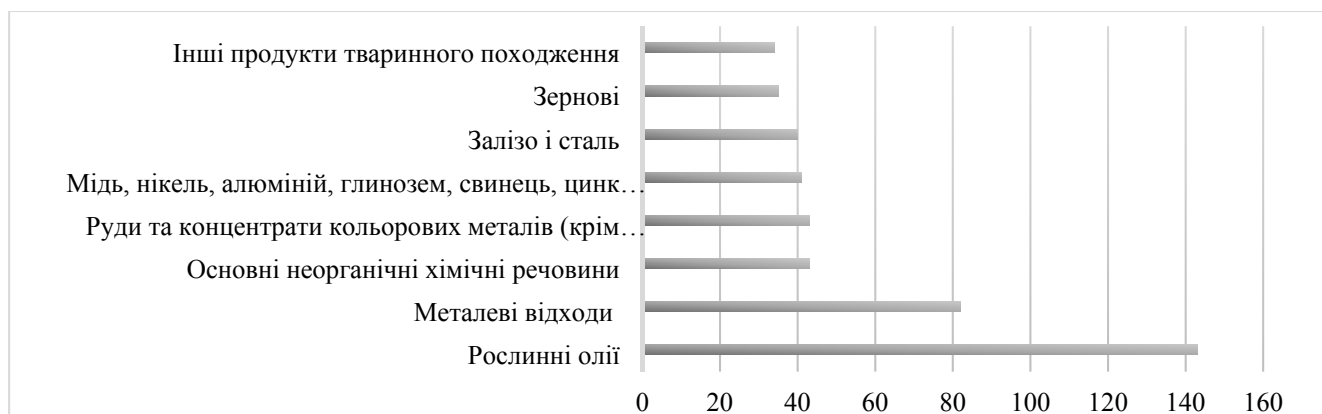

Рис. 1.9. Сектора з найбільшою кількістю протекціоністських заходів, 2009–2018 рр.

Джерело: побудовано автором на основі: [57]

З рисунку 1.9. видно, що найбільше протекціоністських заходів в продовж 2009–2018 років було застосовано, щодо рослинних олій – 143, металевих відходів – 82, основних неорганічних хімічних речовин – 43.

Всупереч зусиллям інститутів багатосторонньої торговельної системи і регіональних торговельних союзів перелік протекціоністських бар'єрів, що перешкоджають переміщенню товарів, послуг, капіталу та людей через національні кордони, збільшується. Підтвердженням цьому є практика використання традиційних мит й квот, технічних обмежень імпорту (шляхом впровадження норм безпеки чи стандартів, що відрізняються від тих, які практикують країни-експортери), а також фіскальних, законодавчих й адміністративних бар'єрів. До інструментів захисту внутрішнього ринку можна віднести також системи держпідтримки, держзакупівлі й державний монополізм в окремих секторах економіки [58].

Можна припустити, що якщо всі країни почнуть активно реанімувати ідеї неомеркантилізму, не існуватиме жодного дієвого багатостороннього механізму врегулювання конкуренції, держави будуть становити загрозу безпеці одна одній, використовуючи на власну користь преференційні торговельні блоки, маніпулювання валютами, дискримінацію іноземних компаній, субсидування національних компаній та блокуючи джерела сировинних ресурсів. Країни, яких

найбільше звинувачують у реалізації неомеркантилістської політики (зокрема, Китай, Індію) найгучніше на міжнародних самітах висловлюються за відстоювання вільної торгівлі як джерела потенційних прибутків. Неомеркантилістська політика не обмежується «класичними» інструментами протекціонізму, що приймають захисні форми, виступаючи реакцією на екзогенні подразники і містять маніпулятивну складову (вимоги до локалізації, маніпуляцію стандартами), а й передбачає застосування інструментів неопротекціонізму, які розширюють, а не обмежують потенціал глобальних ринків (в разі стимулювання інновацій та створення відповідних інституційних умов для господарювання без прив'язки до резидентності господарюючих суб'єктів) [59].

Отже, теорії міжнародної торгівлі залишаються однією з областей економічної науки, що динамічно розвивається. Це пов'язано перш за все з процесом глобалізації, який асоціюється в основному з торгівлею, а також з великими надіями, які традиційно покладаються на міжнародну торгівлю, яка виступає додатковим фактором росту економічного добробуту. На практиці уряди і компанії використовують комбінацію цих теорій як для інтерпретації тенденцій, так і для розробки стратегії. Подібно до того, як ці теорії розвивалися протягом останніх п'ятисот років, вони будуть продовжувати змінюватися і адаптуватися в міру того, як нові чинники впливають на міжнародну торгівлю.

Дисбаланс національних інтересів та тенденції які відбуваються в світовій торгівлі, а саме: фінансова криза, некерована глобалізація та недобросовісна конкуренція багатонаціональних підприємств, все це сприяє формуванню запиту на неопротекціоністську політику. Непротекціоністські заходи вживають за для захисту національних економічних інтересів, які для розвинених країн застосовують не тільки з метою обмеження імпорту, але й для стимулювання національних товаровиробників.

1.3. Інституціональні засади та інфраструктура функціонування міжнародних товарних ринків

Як зазначають Н. В. Безрукова, М. В. Василенко у своїх наукових працях: «Світову торгівлю неможливо уявити без конфліктів між її учасниками, але саме в період глобалізації та підвищення значення міжнародних взаємовідносин конкуренція між ними набуває особливого характеру. В боротьбі за кращі умови збуту товарів країни все частіше стають на шлях торговельної війни. [60].

На думку Т. Ф. Гордєєвої: «Сьогоднішнє загострення міжнародної конкуренції, зумовлене з одного боку інтенсифікацією міжнародної торгівлі і її лібералізацією, що активізувалася наприкінці ХХ ст. у рамках Світової організації торгівлі (СОТ), а з іншого, обмеженістю національних ринків збуту та пошуком і застосуванням нових протекціоністських прийомів (неопротекціонізму), за умови дисбалансу інтересів країн спричиняє напруження у дво- та багатосторонніх міжнародних торговельних стосунках, яке подекуди призводить до виникнення суперечок різного ступеня інтенсивності» [61].

Перед тим як відносини між країнами погіршуються до стану торговельної війни вони проходять декілька стадій суперечливих торговельних відносин, які ідентифікуються набором притаманних їм характеристик.

1) суперечлива ситуація у торгівлі — наявне протиріччя та відповідна напруга у відносинах країн. Матеріальних втрат чи погіршення умов у торгівлі поки немає. Це найсприятливіша ситуація для врегулювання відносин;

2) торговельна суперечка – наявна напруга у відносинах, пов'язана із матеріальними втратами, спричиненими заходами, заподіяними одною країною, що погіршують умови торгівлі іншої (або інших). Вона потребує врегулювання;

3) торговельний конфлікт — високий рівень напруги у відносинах, пов'язаний з матеріальними втратами, спричиненими заходами, що заподіяні обома сторонами одна одній. Вона потребує врегулювання;

4) торговельна війна — найвищий ступінь напруги у відносинах між країнами, пов'язаний з використанням інтенсивних заборонних заходів торговельної політики, що можуть призвести до великих матеріальних втрат країни, проти якої вони були заподіяні [60].

Традиційно міжнародною торговельною суперечкою називають суперництво країн та/або груп країн, що породжується зіткненням їх інтересів на ринках продукції однієї або кількох галузей економіки та проявляється загостренням проблеми збуту товарів (послуг) певної країни (або країн) через обмеження доступу на ринок іншої країни (або країн), при цьому учасники міжнародної торгівлі намагаються знизити конкурентоспроможність товарів торговельного опонента або взагалі його усунути за допомогою системи обмежувальних та/або заборонних заходів [61].

Як зазначає Т. Ф. Гордєєва: «Під міжнародним торговельним конфліктом розглядають суперництво країн та/або груп країн, що породжується зіткненням їх інтересів на ринках продукції однієї або кількох галузей економіки та проявляється загостренням проблеми збуту товарів (послуг) певної країни (або країн) через обмеження доступу на ринок іншої країни (або країн), при цьому учасники міжнародної торгівлі намагаються знизити конкурентоспроможність товарів торговельного опонента або взагалі його усунути за допомогою системи обмежувальних та / або заборонних заходів» [62].

На думку О.М. Яценко: «До основних засобів ведення торговельних конфліктів можна віднести: визначення групи «чуттєвих» товарів та введення стосовно них заборонених чи надмірно високих митних ставок; уведення економічних санкцій проти певної країни у вигляді заборони ввезення певних груп товарів; уведення ліцензованого імпорту проти певних груп товарів; уведення експортних субсидій та пріоритетних галузей вітчизняного виробництва; введення особливого режиму стандартизації та сертифікації товарів; уведення особливих санітарних та фітосанітарних норм; обмеження або заборона участі іноземних компаній та фізичних осіб у купівлі землі, нерухомості або ж в акціонуванні так званих природних монополій та ін» [63].

Світові торговельні війни тісно пов'язані з міжнародною торгівлею, яка в свою чергу є невід'ємною частиною міжнародних економічних відносин (МЕВ). Але міжнародна торгівля може використовуватися не лише задля обміну, а й як засіб політичного та економічного тиску. Коли одна держава оцінює економічну політику іншої держави як несприятливу для себе і вживає відповідних заходів – розпочинається торговельна війна [60].

Торговельні війни мають особливу природу та різноманітні мотиви, проте всі вони мають схожу структуру та однотипні характеристики, за якими можливо ідентифікувати фази торговельної війни та спрогнозувати її подальший розвиток.

Фази торговельних війн представляють собою часові періоди, в рамках яких відбувається схожі поміж інших, торговельних конфліктів, процеси які дозволяють ідентифікувати їх як окрему фазу. Кожна з фаз торговельної війни характеризується схожими інструментами, які використовують країни для ведення торговельної війни (за характером торговельна війна буває наступальна та оборонна). Часові рамки кожної з фаз торговельної війни є індивідуальними та залежать виключно від сторін торговельної війни або ситуації в якій вони знаходяться [64].

Виділяють наступні фази торговельної війни:

– Попередня. Для цієї фази притаманно визначення інтересів та мотивів торговельної війни, а також аналіз галузей для яких краще застосовувати протекціоністські заходи;

– Підготовча. Країна, що ініціює торговельну війну приймає рішення про її початок та за допомогою уряду забезпечує підготовку необхідних законодавчих актів, що дозволять використовувати інструменти торговельної війни;

– Початкова. Відбувається застосування в односторонньому порядку інструментів протекціонізму;

– Активізація. Впроваджуються відповідні дії по відношенню до країни-ініціатора торговельної війни з метою створення відповідних торговельних бар'єрів, що обмежують торгівлю між цими країнами;

– Ескалація. В рамках цього етапу країни намагаються активно використовувати широкий інструментарій торговельних бар'єрів, спрямований на обмеження доступу товарів або послуг на ринки країн учасників торговельної війни. Залучаються треті країни або міжнародних організацій для вирішення подібних торговельних конфліктів;

– Лібералізація. Фаза лібералізації торговельної війни засвідчує те, що країни готові йти на примирення та лібералізувати власну торгівлю.

Завершальна. На завершальній фазі торговельної війни відбувається процес її закінчення (усунення запроваджених торговельних бар'єрів, зняття санкцій, лібералізація торгівлі тощо).

У сучасній практиці, в рамках торговельних війн, країни проходять або всі фази торговельної війни або окремі її фази. В залежності від характеру торговельної війни та поведінки учасників торговельної війни, окремі її фази можуть бути не розпочати, а відбувається перехід відразу до наступної фази. Для всіх торговельних війн характерні ці фази, проте виходячи з специфіки торговельних війн коло інструментів та методів торговельної війни може бути абсолютно різною [64].

Торгова війна обумовлена одностороннім стимулом кожної країни до введення імпорتنих тарифів з метою покращення умов торгівлі. Як прояв економічного суперництва торгова війна реалізує себе через некооперативну тарифну політику в процесі міжкраїнової взаємодії [65].

Тенденції глобалізації, циклічності, конкуренції, фінансово-економічної кризи, глибокі інституційні зміни у всіх сферах економіки, відокремлення суспільства від держави, поява автономності регіонів, прискорення мобільності населення, інтеграційні процеси помітно впливають на трансформацію інституціональних засад функціонування міжнародних товарних ринків [66].

М. М. Бліхар вважає, що: «сучасні умови вимагають не лише узгодження принципів зовнішньоторговельної політики між окремими учасниками міжнародної торгівлі, а й інтеграційно-економічних об'єднань країн. Саме тому зовнішньоторговельна політика і проблеми співпраці в міжнародній торгівлі

стають об'єктами діяльності багатьох міжнародних інститутів, що регулюють міжнародну торгівлю на міждержавному рівні (СОТ, ОЕСР, Міжнародний валютний фонд (МВФ) і Світовий банк)» [67].

В процесі глобалізації міжнародної торгівлі та зростаючої взаємозалежності держав підвищилась роль багатостороннього регулювання торговельних відносин відповідними міжнародними організаціями. Таке регулювання дозволяє повніше використовувати переваги міжнародного поділу праці, гармонізує урядові рішення з питань міжнародної торгівлі, при цьому не торкається національного суверенітету учасників, але спрямовує дії учасників на динаміку розвитку міжнародної торгівлі (рис. 1.10.).

Економічні реалії диктують нові вимоги до трансформації існуючої взаємодії між державами у межах глобалізаційних ініціатив. Нерівність як ознака ХХІ ст. не дає шансів на замовчування викликів, що постають як перед країнами розвиненими, так і тими, що розвиваються. Пошук оптимального рецепту процвітання для всіх учасників міжнародних економічних відносин, який було покладено свого часу на глобальні інституції, зазнав невдачі. [68].

Однак слід мати на увазі, що, як тільки країна-партнер проводить політику імпортозаміщення або, скажімо, переорієнтацію, яка змінює її економічну структуру, а отже і структуру її попиту на товари на світовому ринку, що може мати відчутні наслідки. Динаміка взаємозалежності країн зумовлена не тільки ендегенними факторами (структура економіки, структура попиту, макроекономічна стабільність в країні), але і екзогенними (темпи зростання світової економіки, кон'юнктура на світових товарних ринках, умови доступу). на ринки капіталу і ринки інтелектуальної власності і т. д.). Таким чином, якщо ВВП країни-партнера значно зросте, незмінні показники її торговельних відносин з окремими країнами не можуть свідчити про їх погіршенні [69].

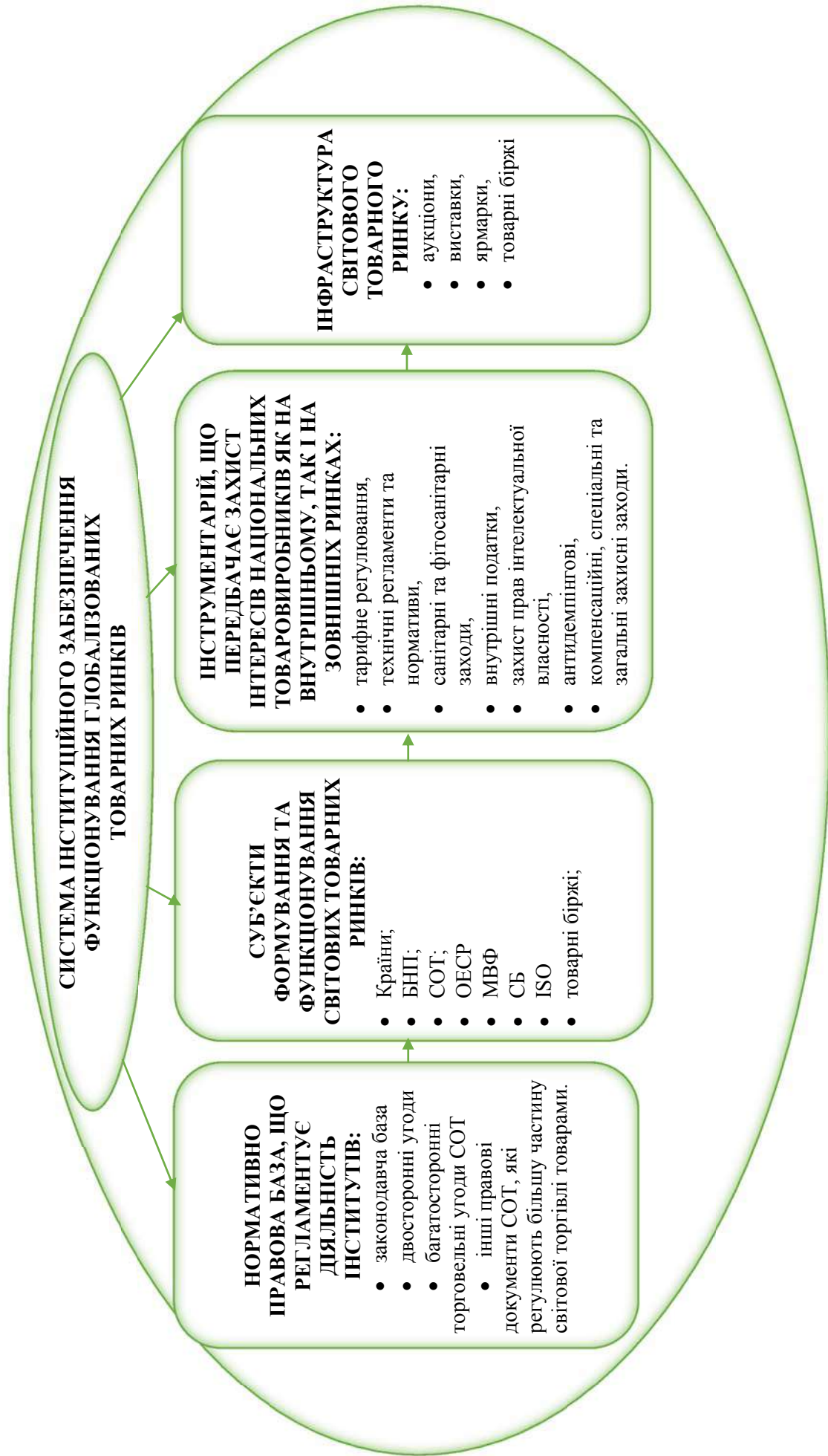

Рис. 1.10. Система інституційного забезпечення функціонування глобалізованих товарних ринків

Джерело: розроблено автором

Динаміка глобальних дисбалансів, яка зараз розгортається, буде залежати від політики, що приймається урядами, так само, як вони залежать від приватної торгівлі і потоків капіталу, які виникають у відповідь на таку політику. Зусилля щодо сприяння розвитку фінансового ринку, наприклад, можуть допомогти зменшити схильність до надлишкових обсягів заощаджень і сприяти адаптації ситуації в країнах з дуже великими профіцитами поточного рахунку. Аналогічно, підсилення ділового середовища для експорту може допомогти країнам з дефіцитом збалансувати їх поточні рахунки [70].

Надто швидке «відкриття» національних економік призводить до структурних шоків у ряді галузей, що виявляються неспроможними до швидкої перебудови відповідно до вимог міжнародної конкуренції. Через спад виробництва у цих галузях підвищується потреба в імпорті. Таким чином, структурні зміни у таких економіках відбуваються практично некеровано та часто не відповідають стратегічним інтересам і потребам економічної безпеки. Досвід нових індустріальних країн та Японії свідчить, що ефективне включення до світової економічної системи було забезпечене шляхом реалізації стратегії поступового допуску іноземних конкурентів на внутрішні ринки, диференціації протекціоністських заходів по галузях у поєднанні з активним розвитком експортних виробництв [71].

Процес регіональної інтеграції шляхом лібералізації торгівлі на внутрішньому ринку позитивно впливає на деякі індустрії та, безумовно, негативно – на інші, отже, галузі промисловості, які не отримали переваг від вільної торгівлі в регіоні, можуть вдаватися до реалізації інструментів протекціонізму як компенсації. Як наслідок, незадовільне економічне становище та втрата конкурентоздатності окремих галузей, постраждалих унаслідок реалізації засад регіональної інтеграції, можуть спровокувати більш гнучке реагування торговельних відомств на прояви протекціонізму [72].

Рух до інтегративної взаємодії на глобальному і регіональному рівнях, супроводжуваний лібералізацією потоків товарів, капіталу і робочої сили, зростаючим попитом на координуючу політику урядів і тиском з боку регулюючих органів наднаціональних інститутів, є факторами, які підвищують важливість пошуку версій

національного самоствердження. Згодом з'являється безліч інтерпретацій і визначень пріоритетних секторів і їх свідомого розвитку за допомогою дихотомій «стимулювання – розширення» або «протекціонізм – вільний ринок» [73].

Тривалий час основою економічних відносин поміж країнами були двосторонні договори та угоди, які врегульовували питання з приводу зовнішньої торгівлі, містили права і обов'язки фізичних та юридичних осіб.

Починаючи з 1945 році для подолання політики протекціонізму за ініціативою США було запропоновано розпочати багатосторонні переговори щодо зниження митних тарифів. Для цієї мети була створена Економічна і соціальна рада Організації Об'єднаних націй (ЕКОСОП). На засіданні ЕКОСОП у 1946 році було прийнято резолюцію щодо скликання Конференції ООН з торгівлі і зайнятості для розгляду питання створення Міжнародної торговельної організації (МТО) [74].

В ході Конференції ООН з торгівлі і зайнятості через суперечливість поглядів і підходів у вирішенні проблем країнами учасницями, статут не був ратифікований і створення МТО не відбулось. Однак залишився один документ під назвою Генеральна угода про тарифи і торгівлю (ГАТТ). Передбачалось що ГАТТ буде носити тимчасовий характер та буде додана до статуту МТО. Спочатку ГАТТ була створена для захисту та збереження результатів, що були вже досягнуті.

ГАТТ розпочала своє існування з укладання договору 1947 року, який набрав чинності у 1948 році. Головною метою Генеральної угоди було зниження тарифів та усунення нетарифних бар'єрів. ГАТТ стала основним зводом правил і норм, що регулюють міжнародну торгівлю. За період діяльності ГАТТ було проведено вісім раундів (1947–1994 роки), завдяки яким шляхом багатосторонніх переговорів було досягнуто значного прогресу в лібералізації міжнародної торгівлі (таблиця 1.6).

Основні принципи ГАТТ які були потім перенесені до Світової організації торгівлі (СОТ), зобов'язували країн членів знизити тарифи на ряд промислових товарів і застосовувати тарифи недискримінаційним чином за допомогою режиму найбільшого сприяння та національного режиму. Режим найбільшого сприяння, вимагає щоб кожна країна-член надавала одна одній не менш сприятливий режим, як і для свого

найкращого торгового партнера. Завдяки цьому, що країнам-членам було надано ті ж переваги і пільги, економічні вигоди від лібералізації торгівлі були збільшені.

Таблиця 1.6

Резюме раундів переговорів в рамках ГАТТ

Раунд (рік, місце проведення)	Кількість учасників	Зміст переговорів
1947; Женева, Швейцарія	23	- Утворення ГАТТ - Скорочення тарифів приблизно на 20 %
1949; Ансі, Франція	13	- Приєднання 11 нових учасників - Зниження тарифів приблизно на 2 %
1950–1951; Торкі, Великобританія	38	- Приєднання 7 нових учасників - Зниження тарифів приблизно на 3 %
1955–1956; Женева	26	- Зниження тарифів на 2,5 %
1960–1961; Женева (Діллон)	26	- Зниження тарифів на 4 % і переговори за зовнішнім тарифом Європейського союзу
1964–1967; Женева (Кеннеди)	62	- Зниження тарифів на 35 % - Обговорення антидемпінгових заходів
1973–1079 Женева (Токіо)	102	- Зниження тарифів на 33 % - Узгоджено п'ять нетарифних бар'єрів, в тому числі субсидії та державні закупівлі
1986–1994 Женева, (Уругвай)	123	- Створення СОТ за допомогою нової системи врегулювання суперечок - Лібералізація сільського господарства, текстилю та одягу - Прийняття правил в таких областях, як послуги, інвестиції та інтелектуальна власність

Джерело: побудовано на основі [75]

Однак допускаються виключення з режиму найбільшого сприяння, в тому числі щодо угод про преференційну торгівлю за межами ГАТТ/СОТ, що охоплюють «по суті» всю торгівлю між членами, і щодо невзаємних преференцій для країн, що розвиваються. Члени ГАТТ також погодилися надати «національний режим» для імпорту з інших країн членів, який зобов'язує кожну країну ставитися не менше сприятливо до імпортного товару, ніж до «подібного» товару, виробленого всередині своєї країни.

Хоча механізм ГАТТ для забезпечення дотримання цих принципів в цілому вважався неефективним, ця угода тим не менш призвела до суттєвого зниження тарифів та інших торговельних бар'єрів. За вісім «переговорних раундів» ГАТТ

вдалося знизити середні тарифи на промислову продукцію з 20%–30% до трохи нижче 4%, сприяючи 14-кратному збільшенню світової торгівлі за 47-річну історію.

У 1994 році держави погодились на створення СОТ та вирішили розширити сфери охоплені угодами організації, включаючи торгівлю не тільки товарами але й послугами та інтелектуальною власністю. Коли у 1994 році завершився Уругвайський раунд створення СОТ, в ньому взяли участь 123 країни, обсяг торгівлі склав – майже 3,7 трлн дол. США. В грудні 1995 року ГАТТ припинила своє існування на основі рішення про утворення СОТ.

СОТ виконує роль головного регулятора світової торгівлі та займає важливе місце з питань лібералізації, розвитку, координування та регулювання міжнародної торгівлі. Загалом, СОТ має три широкі функції: адміністрування правил торговельної системи; встановлення нових правил шляхом переговорів; вирішення спорів між державами-членами [74].

Перший раунд переговорів вже у рамках СОТ розпочався у 2001 році (м. Доха, Катар). Переговори на рівні міністрів відбувались далі у Канкуні (2003 р.), у Женеві (2004 р.), у Гонконгу (2005 р.), в Женеві (2006, 2008 та 2011 рр.), в грудні 2013 р. в Балі. З 2008 року переговори зайшли в тупик. Водночас, на IV Конференції Міністрів СОТ було прийнято Декларацію, яка визначила напрями для подальших торговельних переговорів з широкого кола питань, зокрема: шляхи подальшої лібералізації торгівлі сільськогосподарською продукцією, промисловою продукцією, послугами; прозорість держаних закупівель, сприяння торгівлі; зниження імпортного тарифу з особливою увагою на усунення тарифних піків; вдосконалення торговельних аспектів захисту прав інтелектуальної власності; поліпшення процедур митного оформлення та митної оцінки, механізму захисту внутрішніх ринків від недобросовісної конкуренції (антидемпінгові, компенсаційні заходи); спеціальний і диференційований режими стосовно країн, що розвиваються тощо. Відповідно до Декларації, члени СОТ проведуть переговори або консультації також з таких питань, як правила СОТ стосовно регіональних торговельних угод; врегулювання спорів; торгівля та навколишня середовище; електронна торгівля; торгівля, борги та фінанси; торгівля та передача технологій; технічне співробітництво та створення

нових можливостей; проблеми найменш розвинутих країн; питання та проблеми, пов'язані з імплементацією угод [76].

В рамках Дохійського раунду переговорів СОТ не було порушене питання врегулювання низки нетарифних заходів, серед яких варто, в першу чергу, виокремити застосування країнами технічних бар'єрів у торгівлі, санітарних і фіто-санітарних норм, які на сучасному етапі розвитку світового господарства стали одними з найвпливовіших інструментів формування глобального торговельного середовища [77].

Підводячи попередній підсумок стану переговорів, можна сказати, що в економічній області тупикова ситуація в переговорах пов'язана з відмовою провідних країн, що розвиваються відкрити свої ринки для західних товарів і послуг. З боку США та інших розвинених країн тупикова ситуація викликана їх жорстким прагненням відкрити ринки країн, що розвиваються для західних товарів, відмовою скасувати експортні субсидії на сільськогосподарські товари та істотно скоротити внутрішню підтримку сільськогосподарського виробництва, а також небажанням «узаконити» диференційований і більш сприятливий режим для країн, що розвиваються [78].

Довготривалість Дохійського раунду також зумовлена такими перепонами, як розбіжність поглядів у визначенні загального курсу міжнародної торгівлі та небажання ключових гравців здійснювати її лібералізацію.

Найвищим органом у СОТ є Міністерська конференція, яка є органом політичних представників (міністрів торгівлі) кожної країни-члена. Міністерська конференція загалом скликається кожні два роки для прийняття рішень і оголошення про досягнення багатосторонніх торговельних угод. За період діяльності з грудня 1996 по грудень 2017 року СОТ було проведено 11 міністерських конференцій, на яких обговорювались ключові питання та були досягнуті домовленості з лібералізації міжнародної торгівлі (Додаток Д).

Що стосується методики проведення переговорів, то очевидно що кожна країна надає свої концепції щодо вирішення того чи іншого питання, однак, у багатьох випадках вони спрямовуються внутрішньою торговельною політикою та

політичними інтересами представників. Кожна країна прагне узаконити свою внутрішню політику через призму режиму СОТ у форматі міжнародних правил. Таким чином, торговельні переговори мають складний і затяжний характер. Успіх багатосторонніх торговельних переговорів практично неможливий, якщо він не ґрунтується на принципах міжнародного права [79].

Станом на кінець 2018 року у СОТ налічується 164 члени, торговельні потоки склали у 2017 році 22,6 трлн дол. США. Ще 22 країни прагнуть стати членами СОТ. Вступ до СОТ означає прийняття на себе зобов'язань усіх багатосторонніх угод. Уряди мотивуються приєднатися до СОТ не лише для розширення доступу на зовнішні ринки, а й до стимулювання внутрішніх економічних реформ, сприяння переходу до ринкової економіки та верховенству права.

Світова торгівля вимагає різностороннього підходу до регулювання міжнародної торгівлі, тому виникає необхідність у трактуванні поняття реформування міжнародної торговельної політики.

Систематизувавши наведені на рис. 1.11 процеси трансформації та реформування, які відбуваються на сучасних міжнародних товарних ринках, під *реформуванням міжнародної торговельної політики* будемо розуміти, як перехід від використання тарифного регулювання як пріоритетної форми протекціонізму до нетарифного регулювання як основної форми впровадження неопротекціозму під впливом ендогенних та екзогенних чинників на мега-, мета-, макро-, мезорівнях у зв'язку зі зміною глобальної структури виробництва і споживання, а саме змін позицій передових країн з найбільшими економіками з метою захисту ринку та змін умов торгівлі країн з ринками, що формуються. Метою даної політики є здобуття нових порівняльних переваг, що призводить до реінституціоналізації глобального управління міжнародною торгівлею, ризику винесення перемовних позицій за межами СОТ – наступу на багатосторонній підхід організації, заснований на консенсусі, використання регіональних торговельних угод як інструменту нормативної конкуренції в сфері міжнародної торговельної політики.

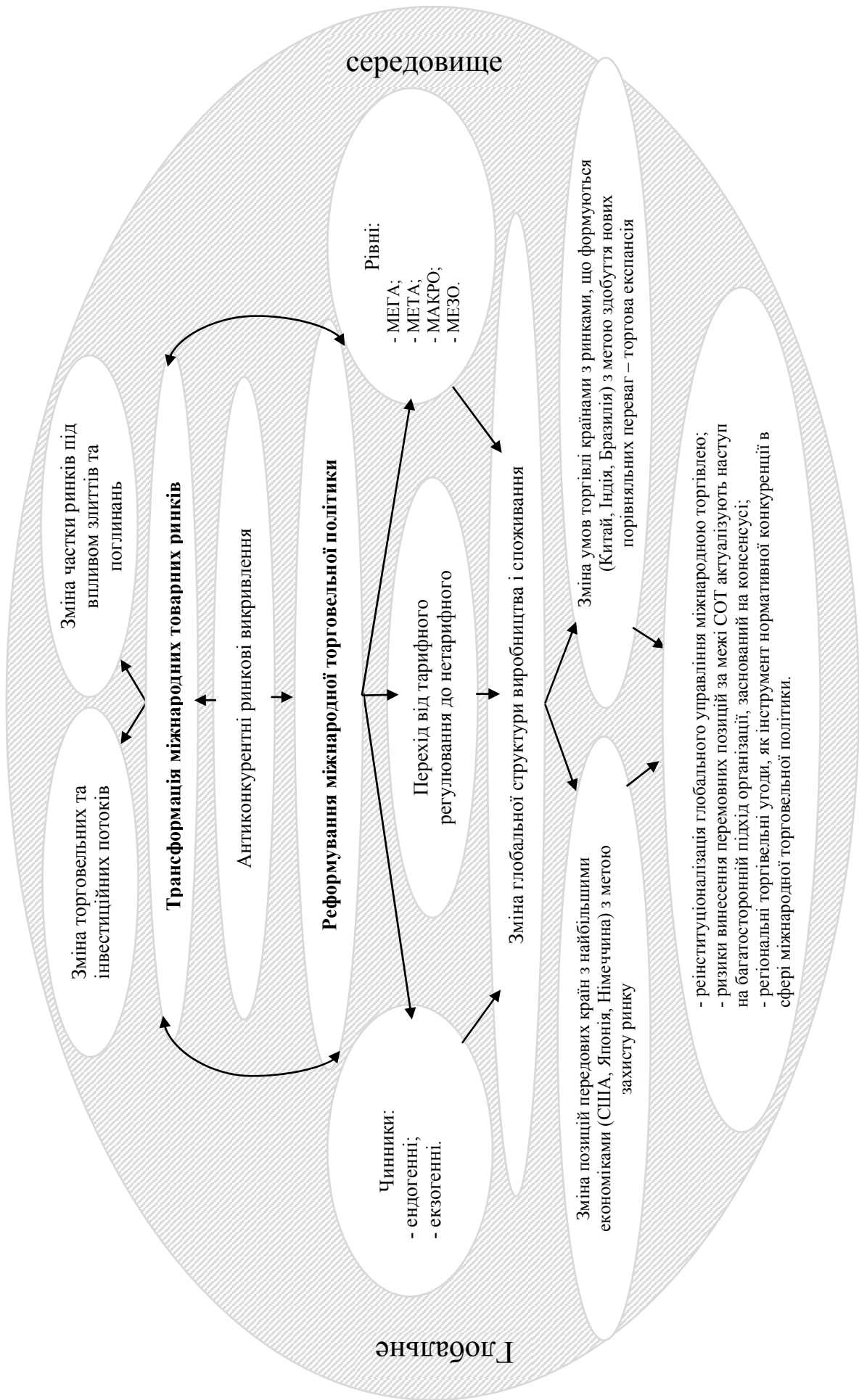

Рис. 1.1.1. Сучасні процеси трансформації та реформування міжнародної торгівлі
Джерело: розроблено автором

Розвиток міжнародного товарного ринку відбувається відповідно до зростаючих та оновлених потреб країн, зростання стандартів міжнародної торгівлі [66].

Провідну роль у формуванні стандартів та міжнародної акредитації установ, що займається сертифікацією продукції на відповідність цим стандартам, грає Міжнародна організація стандартизації (ISO). Це неурядова федерація національних органів, яка об'єднує більш ніж 160 країн. У контексті торгівлі сталими товарами набувають актуальності стандарти ISO 19011 (про аудит систем екологічного менеджменту), ISO 14031 (оцінку екологічних показників), ISO 14020 (екологічне маркування), ISO 14064 (про ведення обліку та перевірки парникових газів), ISO 14001 (про системи управління навколишнім середовищем) [80].

Всі ці позитивні тенденції сприяють стрімкому темпу розвитку інфраструктури міжнародного товарного ринку. За своїм змістом інфраструктура міжнародного товарного ринку являє собою сукупність суб'єктів торгово-посередницької діяльності, їх взаємодію в інституціональному середовищі міжнародного товарного ринку. До суб'єктів міжнародної товарної інфраструктури відносять аукціони, виставки, ярмарки, товарні біржі [66].

Особливістю міжнародних товарних аукціонів є те що в ході публічного торгу не встановлюється чітка ціна на виставлений товар або групу товарів, покупці самі пропонують ціну. Таким чином отримує покупку той з покупців, хто запропонує найкращу ціну.

До основних предметів торгу на аукціонах можна віднести: хутрянні вироби, чай, овеча вовна, шкіра, тютюн, квіти, риба, овочі, фрукти, каучук, антикваріат. Найбільш популярними видами міжнародних товарних аукціонів є: голландський характерною ознакою якого є те, що торгівля починається з високої ставки, далі ціна або знижується, або підвищується; англійський ціна підвищується в процесі торгів, починаючи з нульової ціни за лот.

Основною перевагою аукціону над іншими видами продажу товарів є те, що у покупця виникає можливість придбати товар не за фіксованою ціною, яку встановив продавець, а за ринковою.

В свою чергу міжнародні виставки та ярмарки сприяють формуванню експортного потенціалу країн, надходженню більш конкурентоздатної продукції виробників на внутрішній та зовнішній ринок.

Завдяки довгій еволюції різних форм оптової торгівлі таких, як ярмарки, біржі реального товару, ф'ючерсної біржі утворилась міжнародна біржова торгівля. Біржі відіграють особливу роль в інфраструктурі сучасної ринкової економіки. За допомогою фінансових інструментів, а саме товарів, валюти, цінних паперів біржа забезпечує роботу ринку. Товарна біржа працює за принципом вільної конкуренції.

Торги на біржі відбуваються, як у великих фінансових і промислових центрах, так і за допомогою віртуального (електронного) майданчика. Основою торгів є зустрічні пропозиції сторін. Торгівля на біржі передбачає стандартизацію вимог до укладання угод та якості товару. За класифікаційною ознакою біржові угоди можна поділити на: угоди на реальний товар: невідкладна поставка товару (кеш, спот), поставка товару в майбутньому (форвард); термінові угоди (ф'ючерс); спекулятивні операції (опціон); операції хеджування (дериватив).

Завданнями біржі є організація і упорядкування ринків валют, товарів та капіталу, спрощення процесів торгівлі, стабілізація цін та захист інтересів продавців та покупців від негативних цінових змін, завдяки вирівнюванню попиту та пропозиції. Торгівлі на біржі притаманна гласність, відкритість та вільне ціноутворення.

Так завдяки біржам та прозорості товарних потоків відбуваються процеси самоліквідації тіньового ринку. Всі операції на біржі проходять без державного втручання. Для кожної біржі головним документом, який регламентує організацію її торгівлі, є правила біржі. Вони розробляються та затверджуються кожною біржою окремо, але з урахуванням та не порушуючи вимог чинного законодавства.

В практиці біржової торгівлі є часи бумів, криз і паніки, однак незважаючи на це вона не втрачає своєї привабливості. Діловий світ завдяки спостереженням за біржовою кон'юнктурою звіряє та планує свої дії. Товарна біржа – це постійно

функціонуючий оптовий ринок, на якому укладаються угоди із закупівлі і продажу масових товарів відповідно до стандартів і зразків. На торговельних майданчиках біржі представлена низка масових взаємозамінних товарів стандартної якості, а саме: енергетична та промислова сировина, метали, текстиль, лісоматеріали, продукція тваринництва, зерно і продукти переробки, продовольчі товари. Торговельні майданчики можуть бути універсальними (Чиказька товарна біржа, Центральноамериканська товарна біржа (США), Лондонська ф'ючерсна й опціонна біржа, Токійська товарна біржа та інші) і спеціалізованими, тобто працювати тільки з певними видами товарів (Канзаська міська біржа, яка веде торгівлю пшеницею, Лондонська міжнародна нафтова біржа, Гамбурзька кавова біржа та інші) [66].

Отже, упродовж останніх років країни-члени досягли певного прогресу, досягнувши згоди про спрощення процедур торгівлі та правил для найбільшого режиму сприяння. Але у той же час, багато спостерігачів відмічають нездатність членів СОТ колективно досягти компромісу, щодо нових правил і лібералізації торгівлі. Майбутні перспективи багатосторонньої торговельної системи є предметом зростаючих дебатів, оскільки вони стикаються з серйозними проблемами, одні з яких мають давню історію, а інші виникли останнім часом.

Висновки до розділу 1

1. Підсумовуючи можна зазначити, що процес глобалізації уповільнити чи зупинити не можливо, оскільки він є основою подальшого розвитку світового господарства. В сучасних умовах стан національної економіки визначається не тільки внутрішнім потенціалом, а й рівнем участі в міжнародному поділі праці. Але в свою чергу процес глобалізації міжнародних товарних ринків несе не лише нові можливості та перспективи, а також і небезпеку, особливо, для країн з перехідною економікою. Отже для ефективного функціонування глобального ринку потрібно формування глобальної економічної рівноваги.

2. Не зважаючи на сприяння СОТ в лібералізації торгівлі, кількість обмежувальних заходів у світі продовжує зростати. Світові торговельні війни зараз знаходяться в активній стадії та вочевидь їх припинення найближчим часом не очікується. Такий стан є особливо небезпечним на фоні кризи системи вирішення суперечок у СОТ, які мають ризик стати безперервними через недосконалість процедур.

3. Технологія відіграє важливу роль в глобалізації міжнародних товарних ринків. Завдяки технології відбулася революція в світовій економіці, а саме: з'явилась можливість працювати експертам з програмного забезпечення спільно в мережі з компаніями по всьому світу; вдалось подолати основні перешкоди глобалізації міжнародної торгівлі (торговельні бар'єри, транспортні витрати, затримка обміном інформації) тим самим змінюючи місце на ринку; технологічний прогрес посприяв створенню і зростанню світового ринку.

4. Якісним аспектом глобалізації є виробнича діяльність багатонаціональних підприємств, яка зростає більш швидкими темпами ніж міжнародна торгівля. Стрімкий розвиток технологічних інновацій та поширення багатонаціональних підприємств сприяють формуванню глобальної економіки, яка іноді вступає в протиріччя з націоналістичними побоюваннями щодо збереження порівняльних переваг і конкурентоспроможності.

5. Теорії міжнародної торгівлі залишаються однією з областей економічної науки, що динамічно розвивається. Це пов'язано перш за все з процесом глобалізації, який асоціюється в основному з торгівлею, а також з великими надіями, які традиційно покладаються на міжнародну торгівлю, яка виступає додатковим фактором росту економічного добробуту. На практиці уряди і компанії використовують комбінацію цих теорій як для інтерпретації тенденцій, так і для розробки стратегії. Подібно до того, як ці теорії розвивалися протягом останніх п'ятисот років, вони будуть продовжувати змінюватися і адаптуватися в міру того, як нові чинники впливають на міжнародну торгівлю.

6. Процесу глобалізації сприяє вільна торговельна політика, яка поступово розширює економічний простір для доступу до ринку виробників та інвесторів.

Дисбаланс національних інтересів та тенденції які відбуваються в світовій торгівлі, а саме: фінансова криза, некерована глобалізація та недобросовісна конкуренція багатонаціональних підприємств, все це сприяє формуванню запиту на непротекціоністську політику. Непротекціоністські заходи вживають за для захисту національних економічних інтересів, які для розвинених країн застосовують не тільки з метою обмеження імпорту, але й для стимулювання національних товаровиробників.

7. ГАТТ/СОТ виконує роль центрального регулятора в системі міжнародних економічних відносин, норми якого є міжнародним торговим законом. Розширене членство у СОТ протягом останніх двох десятиліть сприяло більшій інтеграції країн, що розвиваються, таких як Бразилія, Росія, Індія та Китай у світовій економіці, а також допомогло забезпечити, щоб інтереси країн, що розвиваються, були представлені в глобальній програмі торгівлі. Упродовж останніх років країни-члени досягли певного прогресу, досягнувши згоди про спрощення процедур торгівлі та правил для найбільшого режиму сприяння. Але у той же час, багато спостерігачів відмічають нездатність членів СОТ колективно досягти компромісу, щодо нових правил і лібералізації торгівлі. Майбутні перспективи багатосторонньої торговельної системи є предметом зростаючих дебатів, оскільки вони стикаються з серйозними проблемами, одні з яких мають давню історію, а інші виникли останнім часом. Деякі експерти вважають систему довгою стагнацією, схильною до потенційної кризи; інші як і раніше оптимістичні щодо того, що нинішній стан справ може стимулювати новий імпульс до реформ. Незважаючи на розбіжності в поглядах, зростає розуміння того, що статус-кво більш не є стійким і що існує нагальна необхідність в удосконаленні системи і пошуку основи для нових компромісів, якщо СОТ залишиться наріжним каменем торговельної системи.

8. В свою чергу, міжнародний біржовий ринок відіграє значну роль в ринковій економіці, відображає реальний стан товарних ринків, забезпечує можливість спекуляції та прогнозування цінових тенденцій. Також, міжнародний досвід свідчить, що ефективним механізмом детінізації та демонополізації

товарного ринку є використання біржових інструментів, які сприяють формуванню конкретних справедливих цін, завдяки чому знижуються цінові ризики.

9. Сучасний світовий біржовий ринок стрімко розвивається та впливає на різні сторони ведення господарської діяльності. Під впливом глобалізаційних процесів відбуваються кардинальні зміни в біржовій торгівлі. Відбувається об'єднання міжнародних бірж з метою утворення альянсів, для оптимізації введення біржової торгівлі. Так фондові і товарні біржі перетворюються на універсальні біржові альянси. Крім того, значно розширюється номенклатура біржових товарів.

Основні результати проведеного дослідження опубліковані в працях [1; 3; 37; 43; 66; 74].

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ТОВАРНИХ РИНКІВ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

2.1. Аналіз тенденцій розвитку та структурні зміни глобального ринку

Глобальна економіка об'єднує економічну діяльність більше 200 національних господарств, які обробляють, виробляють та споживають продукцію у світі. Країни в сучасній глобальній економічній системі обмінюються не тільки кінцевими продуктами, а й проміжними ресурсами, що в свою чергу створює складну мережу економічних взаємодій, які охоплюють весь світ. Характерна особливість світової торгівлі сьогодні – є існування двосторонніх відносин, тобто більшість країн, які експортують товари в будь-яку країну, також імпортують товари з тієї ж країни [81].

Приріст світової торгівлі в середньому становив близько 10 % у 2018 році. За останні 10 років світова торгівля та ВВП зростали в тандемі, обидва зросли на 26 % з 2008 року. Незважаючи на те, що частина такого зростання спричинена глобальним зростанням обсягів виробництва та інвестицій, одним із визначальних факторів такого сильного відскоку став невдалий показник торгівлі у 2015 та 2016 роках. Ще одним важливим фактором, що сприяв зростанню вартості світової торгівлі – це відновлення цін на товари. Очікується, що ці фактори не сприятимуть подальшому зростанню торгівлі, оскільки навряд чи глобальний обсяг виробництва істотно збільшиться, а ціни на сировину мають тенденцію стабілізуватися або навіть знизяться в найближчі кілька років. Світова торгівля товарами в 2018 році зросла на 3,0 відсотка, трохи перевищивши ВВП, це значно нижче за 4,6% приріст, зафіксований у 2017 році, це пояснюється зростаючою напругою у торгівлі та історично високим рівнем торговельних обмежень.

Закономірність зростання світової торгівлі 2017 та 2018 років не обмежувалась лише основними економіками, але також була схожа для країн, що розвиваються. Приріст торгівлі країн, що розвиваються, зріс з мінусових 15 % у 2015 році до приблизно 15 % до 2018 року. Країни, що розвиваються, експортували загалом 8,779 млрд дол. США, з них 193 млрд дол. США – з найменш розвинених країн. Так за останнє десятиліття присутність країн, що розвиваються, на міжнародних ринках значно зросла порівняно з розвиненими країнами. Їх частка на експортному ринку зросла в усіх галузях, зокрема в машинобудуванні, неметалічних копалинах та комунікаційному обладнанні.

Значна частина світової торгівлі була об'єднана навколо трьох регіонів: Північної Америки, Європи та Східної Азії. У 2018 році вартість міжнародних торговельних потоків зросла у всіх регіонах. Найбільший приріст обсягу торгівлі у 2018 році був зафіксований в Азії. Торговельні потоки зросли більш за все на Близькому Сході та в Африці.

Поодинці на Сполучені Штати, Німеччину і Японію припадає близько чверті всієї світової торгівлі, причому ця перевага серйозно заперечується країнами, що розвиваються. Крім того, на країни G7 доводиться половина світової торгівлі, домінування якої триває понад 100 років. Зростаюча частка припадає на країни, що розвиваються Азії, причому на Китай припадає найзначніше зростання як в абсолютному, так і у відносному вираженні. Ці географічні та економічні зміни також відображаються в трансокеанській торгівлі, в якій транстихоокеанська торгівля зростає швидше, ніж трансатлантична торгівля [38].

Світовий ринок має яскраво виражену регіональну структуру. Промислові товари в основному експортують Північна і Центральна Америка, Європа, Південна, Східна та Південно-Східна Азія. Інші регіони спеціалізуються на експорті сировинних товарів окрім Бразилії, Південної Африки, Нігерії і деяких країн Північної Африки. Основні експортери палива розташовані уздовж північного узбережжя Південної Америки, в Середній і Північній Африці, а також в Західній і Центральній Азії. В Африці на сировинні товари припадає три чверті експорту товарів, в Америці – половина, а в країнах Азії та Океанії, що розвиваються - тільки чверть [82].

Провідне місце серед країн експортерів та імпортерів у світовій торгівлі товарами в 2018 році зайняли Китай, США та Німеччина (табл. 2.1.). Перші три країни з рейтингу генерують більше імпорту, ніж наступні 7 разом (6036 млрд дол. США проти 4416 млрд дол. США). До рейтингу десяти найбільш залежних від імпорту країн і десяти найбільш залежних від експорту країн входять одні й ті самі 10 країн, відрізняється лише порядок розташування у списку.

Таблиця 2.1

Топ 10 експортерів та імпортерів торгівлі товарами, в 2018 році

Країна експортер	Обсяг експорту млрд дол. США	Країна імпортер	Обсяг імпорту млрд дол. США
Китай	2487	США	2614
США	1664	Китай	2136
Німеччина	1561	Німеччина	1286
Японія	738	Японія	749
Нідерланди	723	Великобританія	674
Республіка Корея	605	Франція	673
Франція	582	Нідерланди	646
Гонконг, Китай	569	Гонконг, Китай	628
Італія	547	Республіка Корея	535
Великобританія	486	Індія	511

Джерело: побудовано автором на основі [83]

Глобалізація супроводжується зростаючими потоками промислових товарів і збільшенням їх частки в міжнародній торгівлі (рис. 2.1).

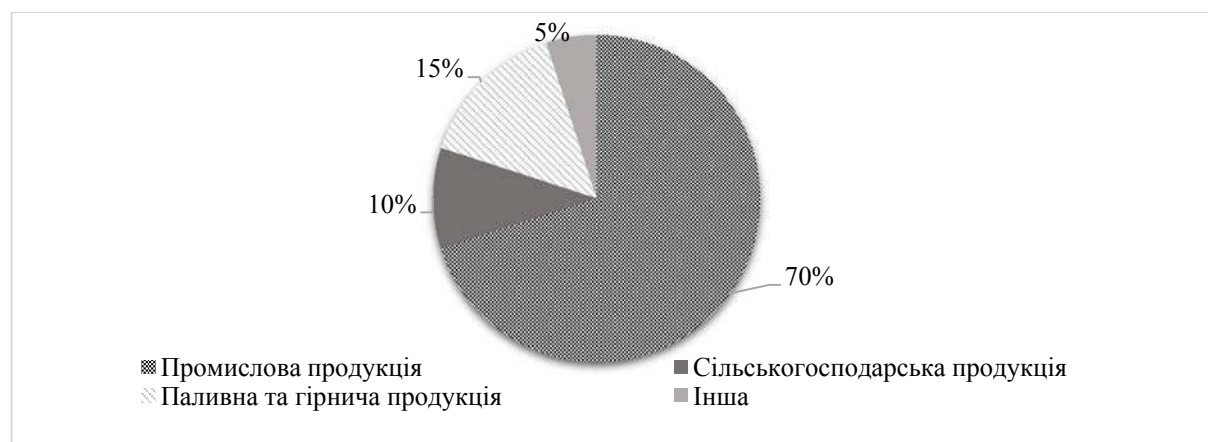

Рис. 2.1. Експорт товарів за групами товарів, 2018 рік

Джерело: побудовано автором на основі [82]

За даними рисунку 2.1. найбільшу частку в світовій торгівлі склали такі продукти, як нафта, газ, вугілля, нафтопродукти, хімікати, машини, засоби зв'язку, автомобілі. Значно меншу частину складала продукція легкої промисловості, включаючи текстиль, одяг, шкіру. Сільськогосподарська продукція, до якої належать продукти харчування, рослинні та тваринні продукти, а також олія та жири, тютюн та напої складала 10 % світової торгівлі [84].

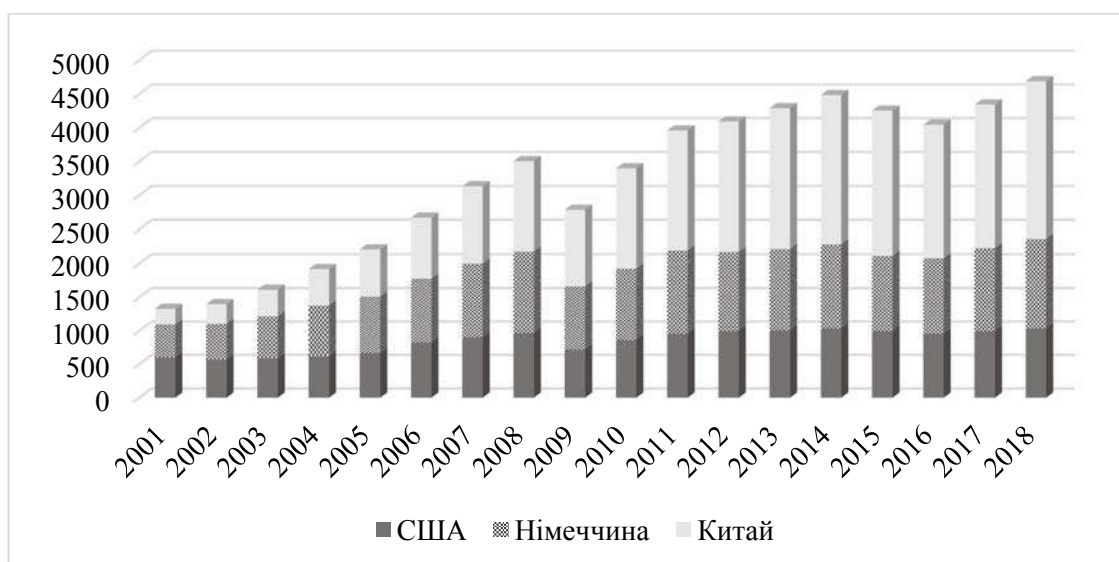

Рис. 2.2. Динаміка країн лідерів з експорту промислових товарів за 2001–2018 (млрд дол. США)

Джерело: побудовано автором на основі [85]

Якщо розглянути динаміку країн лідерів промислових товарів (рис. 2.2.) то безумовно Китай займає домінуючу позицію. Починаючи з 2004 року спостерігається стрімке нарощування обсягів промислового експорту Китаю. Це пов'язано в деякій мірі з запровадженням загального плану економічного розвитку Китаю з 2001 року, який складався з трьох етапів: «виконання зобов'язань перед СОТ та продовження лібералізації торгівлі» (2001–2005 рр.), «адаптація торговельної політики та трансформація моделі зростання» (2006–2008 рр.), а також «відновлення після глобальної фінансової кризи» (2008–дотепер) [86].

Однак починаючи з 2018 року промисловість Китаю зростає повільними темпами, це пов'язано з торговим конфліктом з США, а також з проблемами в інвестиційній та споживчій сфері.

Обсяг експорту КНР займає 1-е місце в світі, завдяки йому держава отримує 80% валютних доходів. 20% валової продукції промисловості і сільського господарства збувається на зовнішньому ринку, номенклатура експортованих товарів налічує 50 тис. найменувань. КНР має торгово-економічні зв'язки з 182 країнами і районами світу, з 80 з них підписані міжурядові торговельні угоди і протоколи. Основними партнерами є Японія, Південна Корея, США, Німеччина та Австралія. Характерною рисою китайської економіки – залежність її від зовнішнього ринку.

США – найбільша економіка, від якої дуже багато залежить в світі і яка знаходиться в серйозній небезпеці з її 17,2 трильйонним боргом. США посідає друге місце серед країн по величині промислового виробництва. Експорт промислових товарів складається з комерційних літаків, промислових машин, напівпровідників, електричної техніки, телекомунікацій, медичного обладнання.

Промисловість США з 2004 року збільшується, проте у зв'язку з фінансово-економічною кризою (2008–2009 рр.) та змінами у світовій економіці (2015–2016 рр.) відбулось падіння експорту промислових товарів. Серед експорту переважають: споживчі товари і промислові ресурси і матеріали, автомашини і запчастини, їжа і напої, бензин і нафта, срібло і золото. Найбільші партнери це Канада, Мексика, Китай, Японія і Великобританія.

Прагнучі захистити американський ринок президент США Дональд Трамп з 2018 року веде торговельну війну проти Китаю, використовуючи різноманітні торговельні обмеження у вигляді мита та квот. Звинувачуючи Китай в тому, що він багато років займається промисловим шпигунством і крадіжкою американських передових технологій, а також заповняє дешевими товарами внутрішній ринок США. На початку торговельного протистояння уряд США підвищив імпортні мита на сонячні панелі та пральні машини до 30%, далі були також запроваджені мита на алюміній до 10% та сталь – 25%.

Запровадивши торговельні обмеження США викликало аналогічну реакцію з боку Китаю, в результаті чого торговельне протистояння може вплинути на інші країни та регіони, та призвести до гальмування економічного зростання та підвищення цін.

Німеччина, сьогодні є найбільшою економікою Європи і однією з найбільших світу. Вона регулярно посідає третє місце в світі після Китаю і США серед найбільших країн-експортерів. Експортує Німеччина: автомобілі, хімікати, комп'ютери і електроніку, продовольство, текстиль, гуму та пластик. Серед найбільших партнерів є Франція, США, Нідерланди, Великобританія, Бельгія та Швейцарія.

З 2018 року на стан німецького експорту впливає обережність інвесторів у всьому світі, яка є наслідком торговельної війни між США і Китаєм, а також відсутність ясності щодо майбутнього виходу Великобританії з Євросоюзу.

Провідні експортні ринки Німеччини (США, Китай, Великобританія) у 2018 році можуть зазнати уповільнення. Це пов'язано з торговельною напругою, яка склалась. Аналітичний центр в Мюнхені повідомляє, якщо президент США Дональд Трамп все ж таки введе оподаткування на імпортовані європейські автомобілі, що може спричинити падіння німецького ВВП на 0,2 %.

Отже, ці країни надзвичайно залежні одна від одної у взаємному зростанні та процвітанні.

Аналіз динаміки світового імпорту за 2001–2018 роки проведемо на основі розрахунку: базисного та ланцюгового абсолютного приросту, базисного та ланцюгового темпу зростання та темп приросту, одного проценту приросту та середніх показників динаміки. Всі розраховані показники зведемо в табл. 2.2.

За отриманими даними протягом досліджуваного періоду можна зазначити, що:

- абсолютний приріст базисним методом починаючи з 2003–2008 рр. мав значний ріст показника, у 2009 році відбулось різке зниження показника – 6321,8 млрд дол. США. Незначне зниження показника також було протягом 2015–2016 рр., проте у 2017–2018 рр. ситуація покращилася (11499,0 та 13369,2 млрд дол. США відповідно);

Таблиця 2.2

Динаміка світового імпорту товарів, млрд дол. США

Роки	Імпорт на світовому ринку (млрд дол. США)	Абсолютний приріст (млрд дол. США)		Темпи зростання, %		Темпи приросту, %		Абсолютне значення 1% приросту (млрд дол. США)
		базис.	ланц.	базис.	ланц.	базис.	ланц.	
2001	6296,0							
2002	6600,8	304,8	304,8	104,8	104,8	4,8	4,8	63,0
2003	7701,1	1405,1	1100,3	122,3	116,7	22,3	16,7	66,0
2004	9392,6	3096,5	1691,4	149,2	122,0	49,2	22,0	77,0
2005	10609,1	4313,0	1216,5	168,5	113,0	68,5	13,0	93,9
2006	12260,6	5964,6	1651,6	194,7	115,6	94,7	15,6	106,1
2007	14097,1	7801,0	1836,4	223,9	115,0	123,9	15,0	122,6
2008	16337,6	10041,5	2240,5	259,5	115,9	159,5	15,9	141,0
2009	12617,8	6321,8	-3719,7	200,4	77,2	100,4	-22,8	163,4
2010	15317,5	9021,4	2699,6	243,3	121,4	143,3	21,4	126,2
2011	18333,2	12037,2	3015,7	291,2	119,7	191,2	19,7	153,2
2012	18499,0	12203,0	165,8	293,8	100,9	193,8	0,9	183,3
2013	18890,3	12594,3	391,3	300,0	102,1	200,0	2,1	185,0
2014	18900,1	12604,1	9,8	300,2	100,1	200,2	0,1	188,9
2015	16523,5	10227,5	-2376,6	262,4	87,4	162,4	-12,6	189,0
2016	16041,4	9745,4	-482,1	254,8	97,1	154,8	-2,9	165,2
2017	17795,0	11499,0	1753,6	282,6	110,9	182,6	10,9	160,4
2018	19665,3	13369,2	1870,2	312,3	110,5	212,3	10,5	178,0

Джерело: побудовано та розраховано на основі джерела [87]

– при ланцюговому підрахунку абсолютний приріст починаючи з 2003–2008 рр. мав найбільше зростання, але 2009 році та 2015–2016 рр. відбулось зниження показника, ситуація покращилась у 2017–2018 році і підвищення склало (1753,6 та 1870,2 млрд дол. США відповідно);

– темп зростання базисний протягом 2002–2017 рр. поступово зростав, у 2018 році мав найбільше зростання і склав 312,3%;

– темп зростання ланцюговий починаючи з 2002–2008 рр. спершу мав аналогічну тенденцію до базисного року, проте у 2008 та 2015–2016 рр. відбулося зниження показника, з 2017 показник почав збільшуватись і становив 110,9 %, або на 10,9 % більше в порівнянні з 2016 роком;

– абсолютне значення одного процента приросту протягом 2002–2018 рр. мало тенденцію до збільшення.

Узагальненою характеристикою ряду динаміки служить передусім середній рівень ряду. У наведеному прикладі про світовий імпорт товарів середній рівень ряду динаміки становить 14215,5 млрд дол. США. Крім середнього рівня ряду динаміки, розраховуються й інші середні показники:

– середній абсолютний приріст, який становить 786,4, тобто світовий імпорт товарів в період 2001–2018 рр. щорічно зростав у середньому на 786,4 млрд дол. США;

– середній темп росту становив 1,1, тобто світовий імпорт товарів в період 2001–2018 рр. щорічно зростав в середньому в 1 раз;

– середній темп приросту мав значення 0,1, тобто світовий імпорт товарів в період 2001–2018 рр., в середньому був незмінний.

Для порівняння відносної швидкості чи уповільнення динамічних рядів використовується аналітичний показник - коефіцієнт уповільнення (прискорення). Він розраховується як відношення двох сусідніх темпів зростання y_i та y_{i-1} , визначених ланцюговим способом:

$$K_{\text{упов}} = y_i / y_{i-1} \quad (2.1)$$

З метою порівняння періодів розвитку явища коефіцієнт уповільнення розраховується за формулою:

$$K_{\text{упов}} = \frac{\sqrt[n]{y_n}}{\sqrt[n]{y_0}} \quad (2.2)$$

де, n – число рівнів ряду

y_n – рівень ряду кінцевого періоду;

y_0 – рівень ряду базисного періоду

Аналізуючи наскільки уповільнились темпи глобального імпорту товарів порівнюючи періоди 2001–2013 рр. та 2013–2018 рр. то за отриманими підрахунками коефіцієнт уповільнення становив 0,75, тобто в період 2010–2018 рр. темпи глобального імпорту уповільнились на 25 % порівняно з 2001–2010 рр.

Аналіз динаміки світового експорту за 2001–2018 роки розраховується аналогічно показникам імпорту товарів (табл. 2.3). Проаналізувавши табл. 2.3, можна сказати, що спостерігається нерівномірний розподіл у зміні обсягів експорту товарів.

При базисному способі розрахунку абсолютного приросту протягом досліджуваного періоду починаючи з 2003–2008 рр. спостерігався ріст показника, у 2009 році відбулось різке зниження показника – 6219,2 млрд дол. США. Незначне зниження показника також було протягом 2015–2016 рр., проте у 2017–2018 рр. ситуація покращилася (11423,4 та 13157,1 млрд дол. США відповідно).

При ланцюговому розрахунку абсолютного приросту починаючи з 2003–2008 рр. показник мав найбільше зростання, але 2009 році та 2015–2016 рр. відбулось зниження показника, ситуація покращилась у 2017–2018 році і підвищення склало (1669,0 та 1733,7 млрд дол. США відповідно).

Найбільший темп зростання базисний був протягом 2002–2017 рр., у 2018 році мав найбільше зростання і склав 314,7 %.

Найбільший темп зростання ланцюговий починаючи з 2002–2008 рр. спершу мав аналогічну тенденцію до базисного року, проте у 2008 та 2015–2016 рр. відбулося зниження показника, з 2018 показник почав збільшуватись і становив 110,9%, або на 10,9% більше в порівнянні з 2017 роком;

Таблиця 2.3

Динаміка світового експорту товарів за 2001-2018 рр., млрд дол. США

Роки	Експорт на світовому ринку (млрд дол. США)	Абсолютний приріст (млрд дол. США)		Темпи зростання, %		Темпи приросту, %		Абсолютне значення 1% приросту (млрд дол. США)
		базис.	ланц.	базис.	ланц.	базис.	ланц.	
2001	6127,5							
2002	6424,4	296,9	296,9	104,8	104,8	4,8	4,8	61,3
2003	7486,2	1358,7	1061,8	122,2	116,5	22,2	16,5	64,2
2004	9100,0	2972,5	1613,8	148,5	121,6	48,5	21,6	74,9
2005	10340,9	4213,4	1240,9	168,8	113,6	68,8	13,6	91,0
2006	11956,3	5828,8	1615,4	195,1	115,6	95,1	15,6	103,4
2007	13832,3	7704,9	1876,1	225,7	115,7	125,7	15,7	119,6
2008	15969,6	9842,1	2137,3	260,6	115,5	160,6	15,5	138,3
2009	12346,7	6219,2	-3622,9	201,5	77,3	101,5	-22,7	159,7
2010	15095,5	8968,0	2748,8	246,4	122,3	146,4	22,3	123,5
2011	18104,0	11976,5	3008,5	295,5	119,9	195,5	19,9	151,0
2012	18395,8	12268,3	291,8	300,2	101,6	200,2	1,6	181,0
2013	18881,6	12754,1	485,8	308,1	102,6	208,1	2,6	184,0
2014	18879,0	12751,5	-2,6	308,1	100,0	208,1	0,0	188,8
2015	16399,8	10272,3	-2479,2	267,6	86,9	167,6	-13,1	188,8
2016	15881,9	9754,4	-517,9	259,2	96,8	159,2	-3,2	164,0
2017	17550,9	11423,4	1669,0	286,4	110,5	186,4	10,5	158,8
2018	19284,6	13157,1	1733,7	314,7	109,9	214,7	9,9	175,5

Джерело: побудовано та розраховано на основі джерела [87]

Абсолютне значення 1 % приросту протягом 2002–2018 рр. мало тенденцію до збільшення.

Середній рівень ряду динаміки світового експорту товарів становить 14003,1 млрд дол. США.

Середній абсолютний приріст, який становить 773,9, тобто світовий експорт товарів в період 2001–2018 рр. щорічно зростав у середньому на 773,9 млрд дол. США.

Середній темп росту становив 1,1, тобто світовий експорт товарів в період 2001–2018 рр. щорічно зростав в середньому в 1 раз.

Середній темп приросту мав значення 0,1, тобто світовий експорт товарів в період 2001–2018 рр., в середньому був незмінний.

Коефіцієнт уповільнення становив 0,75, тобто в період 2010–2018 рр. темпи глобального експорту уповільнились порівняно з 2001–2010 рр. на 25 %.

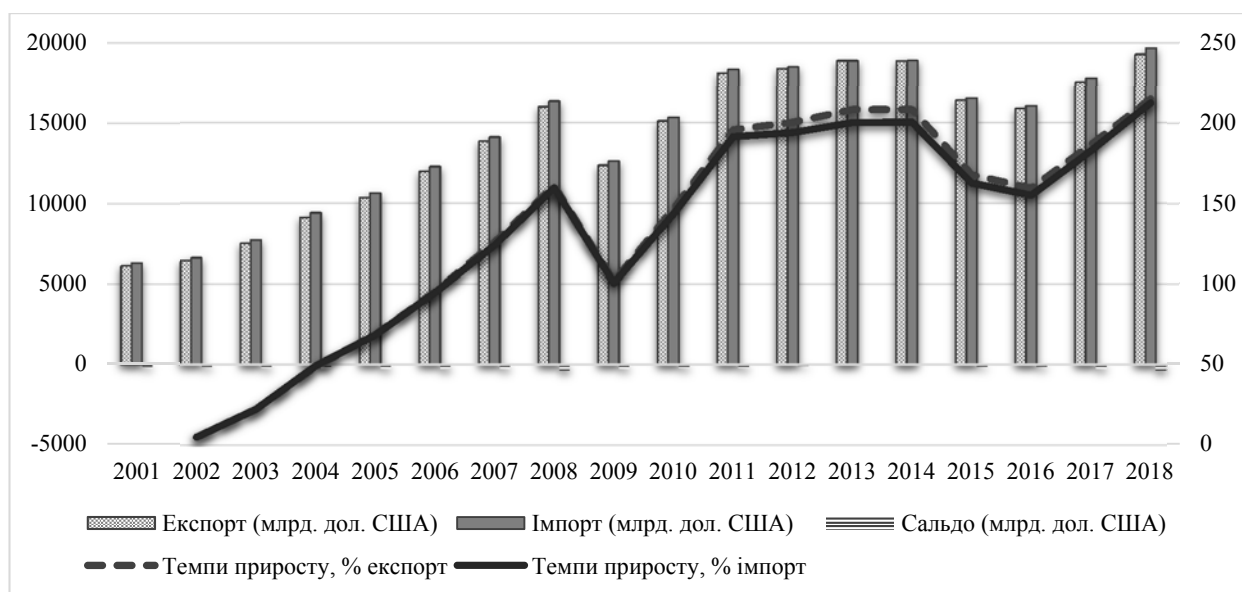

Рис. 2.3. Зовнішня торгівля товарами світу у 2001–2018 рр.

Джерело: побудовано та розраховано на основі джерела [87]

Аналізуючи динаміку зовнішньої торгівлі товарами світу за 2001–2018 рр. (рис. 2.3) можна сказати, що починаючи з 2001 року відбулось стрімке зростання темпів приросту, але під впливом фінансово-економічної кризи у 2008–2009 рр. відбулось падіння показника.

Адже у період світової фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. і на початку періоду відновлення більшість країн – членів СОТ застосували протекціоністські заходи в рамках, передбачених угодами СОТ. Початок кризи

2008 р. можна вважати початком періоду пожвавлення політики торговельного протекціонізму, адже, згідно з даними СОТ, із 2978 торговельних обмежувальних заходів, уведених у дію членами СОТ з 2008 року [88].

Після кризовий період темпи приросту відновили своє повільне зростання, проте у 2015–2016 рр. відбувся спад показників за рахунок суттєвих змін у світовій економіці. У 2017–2018 рр. відновився ріст темпів приросту.

Економічні явища і процеси, що відбуваються у світі мають тенденцію до змін у часі і як правило такі зміни носять структурний характер. З метою визначення трансформаційних процесів на світових товарних ринках необхідно провести оцінку структурних відмінностей та структурних зрушень. Статистичний аналіз товарної структури експорту світового ринку дозволяє отримати якісну інформацію структурно-динамічний процес, кількісно оцінити його і представити змістовну інтерпретацію отриманих результатів.

Статистичні данні товарної структури експорту товарів світу з 2001 по 2018 рр. наведені в Додатку Е.

В табл. 2.4 наведено вихідні дані, які були використані для розрахунку значень показників структурних зрушень товарної структури експорту товарів світу 2001–2018 рр. (питома вага).

Для визначення узагальнюючих показників структурних зрушень застосовується аналіз структурних змін явища. Головним завданням аналізу є визначення ступеня впливу змін структури явища за допомогою системи взаємопов'язаних індексів.

До основних інтегральних показників структурних зрушень, які дозволяють простежити в динаміці якісні зміни, що відбулися відносяться:

1. Узагальнюючий показник структурних зрушень А. Салаї враховує інтенсивність змін за окремими групами, питому вагу груп в порівнюваних структурах, а також кількість груп.

Питома вага експорту основних товарів Світу 2001–2018 рр.

Експортні види продукції	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
В т.ч.:																		
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	2,04	1,99	1,94	1,84	1,78	1,66	1,66	1,69	1,96	1,82	1,83	1,78	1,89	1,99	1,95	2,05	2,06	1,95
II. Продукти рослинного походження	2,21	2,23	2,24	2,07	1,96	1,88	2,05	2,28	2,62	2,39	2,49	2,53	2,58	2,62	2,77	2,90	2,83	2,66
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	0,31	0,38	0,42	0,41	0,37	0,37	0,44	0,56	0,54	0,54	0,61	0,58	0,52	0,51	0,52	0,55	0,57	0,49
IV. Готові харчові продукти	2,90	3,00	2,98	2,79	2,68	2,60	2,64	2,68	3,27	2,93	2,87	2,93	3,04	3,09	3,24	3,41	3,29	3,18
V. Мінеральні продукти	10,68	10,27	10,93	11,99	14,57	15,60	15,25	18,91	15,57	17,14	19,64	19,99	18,93	17,54	12,24	10,54	12,61	14,34
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	8,07	8,66	8,86	8,82	8,61	8,36	8,48	8,57	9,74	9,18	8,76	8,60	8,55	8,69	8,99	9,12	8,95	9,21
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	3,97	4,08	4,15	4,22	4,27	4,22	4,23	3,94	4,18	4,32	4,39	4,26	4,25	4,32	4,36	4,46	4,44	4,39
VIII. Шкури необроблені, шкіра вичинена	0,85	0,81	0,77	0,72	0,68	0,63	0,60	0,54	0,56	0,60	0,60	0,61	0,66	0,66	0,70	0,67	0,64	0,60
IX. Деревина і вироби з деревини	1,09	1,11	1,07	1,08	1,02	0,96	0,93	0,78	0,77	0,73	0,69	0,67	0,71	0,76	0,78	0,82	0,79	0,79
X. Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	2,36	2,33	2,26	2,09	1,94	1,82	1,79	1,69	1,85	1,72	1,60	1,38	1,38	1,38	1,45	1,46	1,39	1,40

Продовження табл. 2.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
XI. Текстильні матеріали та текстильні вироби	5,89	5,91	5,74	5,30	4,93	4,68	4,49	4,08	4,53	4,27	4,18	4,03	4,22	4,42	4,69	4,73	4,49	4,34
XII. Взуття, головні убори, парасольки	0,88	0,87	0,82	0,75	0,73	0,70	0,68	0,66	0,76	0,73	0,73	0,74	0,79	0,87	0,95	0,94	0,91	0,88
XIII. Вироби з каменю, гіпсу, цементу	1,09	1,11	1,10	1,07	1,02	1,00	0,99	0,94	0,98	0,93	0,89	0,89	0,93	0,97	1,07	1,05	1,00	0,99
XIV. Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння	1,94	1,96	1,96	1,98	1,99	2,06	2,13	2,34	2,65	2,92	3,55	4,27	4,64	3,82	3,94	4,18	3,73	3,36
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	6,11	6,17	6,34	7,24	7,34	8,10	8,57	8,33	6,96	7,36	7,40	6,83	6,55	6,74	6,65	6,39	6,68	6,81
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	28,74	28,15	27,67	27,50	26,86	26,84	26,02	24,31	25,27	24,90	23,16	22,98	23,24	23,92	25,72	26,15	26,16	25,99
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плаваючі засоби	11,91	12,35	12,08	11,78	11,25	10,87	10,88	10,28	9,99	10,03	9,73	9,78	9,83	10,08	11,16	11,56	11,10	10,56
XVIII. Прилади та апарати оптичні, фотографічні	3,52	3,39	3,43	3,48	3,43	3,38	3,14	3,03	3,49	3,44	3,23	3,33	3,31	3,38	3,67	3,72	3,62	3,49
XIX. Зброя та боєприпаси; їх частини та прилади	0,08	0,08	0,07	0,07	0,07	0,06	0,06	0,06	0,09	0,08	0,08	0,09	0,10	0,07	0,10	0,09	0,08	0,07
XX. Різні промислові товари	2,19	2,24	2,16	2,04	1,98	1,90	1,95	1,90	2,03	1,84	1,73	1,87	1,93	2,04	2,31	2,35	2,30	2,23
XXI. Твори мистецтва	0,17	0,15	0,15	0,14	0,14	0,14	0,15	0,13	0,12	0,12	0,11	0,13	0,13	0,15	0,18	0,18	0,16	0,17
Товари, що не вказані в іншому місці	2,99	2,76	2,85	2,61	2,41	2,17	2,85	2,30	2,08	2,03	1,73	1,74	1,83	1,97	2,54	2,68	2,19	2,10

Джерело: побудовано та розраховано на основі джерела: [89]

$$J_S = \sqrt{\frac{\sum \left(\frac{d_1 - d_0}{d_1 + d_0}\right)^2}{n}} \quad (2.3)$$

де d_0 , – питома вага 1 періоду;

d_1 , – питома вага 2 періоду;

n – кількість градацій в структурах.

2. Індекс В.Рябцева визначає направлення розвитку, наближення або віддалення від «еталонної» структури, позитивні або негативні структурні зрушення (відмінності).

$$J_R = \sqrt{\frac{\sum (d_1 - d_0)^2}{\sum (d_1 + d_0)^2}} \quad (2.4)$$

3. Інтегральний коефіцієнт структурних зрушень К.Гатєва враховує інтенсивність змін за окремими групами і питому вагу груп в порівнюваних структурах.

$$J_G = \sqrt{\frac{\sum (d_1 - d_0)^2}{\sum d_1^2 + \sum d_0^2}} \quad (2.5)$$

Кожен з індексів має свої переваги та недоліки. Основним недоліком для індексів К. Гатєва і А. Салаї є складність в інтерпретації отриманих результатів через діапазон зміни даних показників (0 до 100 %). Так наприклад, для того щоб зробити висновки про специфіку процесу використовуючи індекс Салаї треба враховувати відмінну рису індексу, а саме те що його величина сильно змінюється зі зміною елементів, на які ділиться сукупність. Розраховуючи індекс Гатєва, якщо він дорівнює нулю, то порівняні структури залишилися незмінними, а якщо він буде дорівнювати одиниці, то порівняні структури повністю змінилися. Найбільш адекватним з зазначених індексів є індекс Рябцева, так як в нього є шкала, яка дозволяє зробити більш адекватні висновки щодо структурних змін (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Шкала оцінки міри суттєвих структурних відмінностей за індексом
В. Рябцева [90]**

Інтервал значення індексу J_R	Характеристика міри суттєвих відмінностей
0,000–0,030	Ідентичність структур
0,031–0,070	Вельми низький рівень відмінностей
0,071–0,150	Низький рівень відмінностей
0,151–0,3	Суттєвий рівень відмінностей
0,301–0,5	Значний рівень відмінностей
0,501–0,7	Вельми значний рівень відмінностей
0,701–0,9	Протилежний тип структур
0,901 і вище	Повна протилежність структур

Для оцінки структурних зрушень експорту товарів світу за період 2001–2018 рр. на основі даних ресурсу Trade Map (розробленого Міжнародним торговим центром UNCTAD/WTO) були проведені розрахунки інтегральних показників структурних відмінностей — індекс Салаї, Рябцева, Гатева.

Отримані результати розрахунків основних інтегральних показників товарної структури експорту світу за 2001–2018 рр. для наочності представлені на рис. 2.4.

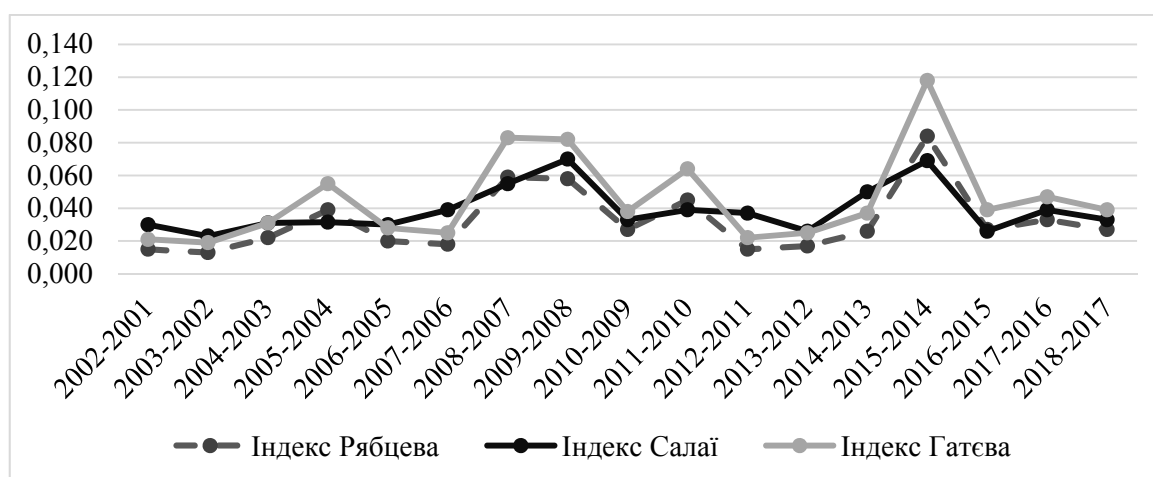

Рис. 2.4. Графік динаміки основних інтегральних показників товарної структури експорту світу за 2001–2018 рр.

Джерело: розраховано автором

Для перевірки достовірності результатів проведених розрахунків можна використати вироблене співвідношення В. Рябцевим:

$$J_R < J_G < J_S$$

Аналізуючи динаміку інтегральних показників за 2001–2018 рр., за даними рис. 2.4., можна стверджувати, що проведенні розрахунки вірні.

Отримані результати (рис. 2.4) свідчать про те, що всі показники структурних зрушень за досліджуваний період показують приблизно однакове значення, а саме товарна структура експорту світу за період з 2001 по 2018 рр. мала низький рівень відмінностей. Відрізняються показники між собою лише кількісно, а отже відображають одну і ту ж динаміку товарного структурно-динамічного процесу. Найбільш помітні структурні зміни відбувалися в 2015 р. порівняно з 2014 р.

Отже, світова торгівля не має сталої тенденції після сильного відскоку від Великої рецесії, яка розпочалася в грудні 2007 року і продовжилася до вересня 2008 року, міжнародна торгівля зростала повільними темпами і значно погіршилась у 2015–2016 роках. Падіння торгівлі за 2015–2016 роки було обумовлене такими факторами, як падінням цін на товари, зміною динаміки процесу міжнародної інтеграції та загальним подорожчанням долара США, ослабленням процесу відновлення в Європі, уповільненням розвитку економіки Китаю. У 2016 році найбільший спад відбувся у виробничих та сільськогосподарських секторах. Відновлення зростання обсягу торгівлі почалось у 2017–2018 рр.

Світова товарна структура експорту товарів протягом досліджуваного періоду, мала промислове спрямування, та наявність потенціалу до нарощування продажу таких продуктів, як нафта, газ, вугілля, нафтопродукти, хімікати, машини, засоби зв'язку, автомобілі.

2.2. Оцінка закономірностей розвитку та структурні зрушення глобального ринку сільськогосподарської продукції

Основним фактором розвитку ринків сільгосппродукції стає споживання в країнах, що розвиваються, оскільки саме в них спостерігається динамічне економічне зростання і збільшення населення.

Бідність та голод в сучасному світі характерні більш за все для країн що розвиваються. Збільшення бідності, в цих країнах являють серйозну небезпеку не тільки для національного, але і світового розвитку. Частину провини за нинішню гостру продовольчу ситуацію в світі, несуть колишні метрополії і багатонаціональні підприємства. Погіршує ситуацію країн "третього світу" не вигідні позиції в рамках міжнародних економічних відносин. Для подолання проблеми голоду та бідності в світі, необхідно розвивати сільське господарство в найбільш бідних країнах світу та збільшити обсяги інвестицій в інфраструктуру сільських районів цих країн [91].

Можливості збільшення виробництва сільгосппродукції обмежуються наявними земельними і водними ресурсами. Попит є основною рушійною силою ринків сільськогосподарської сировини та продукції. Поряд із зростанням інтернаціоналізації господарського життя і збільшенням взаємозалежності національних економік, триває гостра конкуренція між постачальниками сільськогосподарської сировини і продовольства на міжнародні ринки. На шляху до єдиної глобальної економіки відбувається подальше відокремлення великих груп держав у три-чотири регіональних мега-ринки (європейський, північноамериканський, азіатський, латиноамериканський), які змагаються між собою за лідерство в ключових секторах економіки, в тому числі на ринку сільськогосподарської продукції.

За даними Світової торговельної організації провідними експортерами сільськогосподарської продукції є економічно розвинуті країни – країни ЄС, США, Китай, які одночасно займають лідируючі позиції за часткою

сільськогосподарської продукції у структурі світового експорту та імпорту (табл. 2.6.).

Таблиця 2.6

Світові експортери аграрної продукції, 2018 р. до 2000 р.

Країна експортер	2018 рік		2000 рік
	Обсяг експорту млрд дол. США	Частка у світовому експорті, %	Частка у світовому експорті, %
ЄС	681	37,4	42,0
США	172	10,0	13,1
Бразилія	93	5,1	2,8
Китай	83	4,5	3,0
Канада	69	3,8	6,3
Індонезія	46	2,5	1,4
Тайланд	44	2,4	2,2
Індія	39	2,2	1,1
Австралія	38	2,1	3,0
Мексика	35	1,9	1,7

Джерело: побудовано на основі джерела [92]

За даними таблиці 2.6, можна спостерігати, що традиційними експортерами залишаються Європейський союз та Сполучені Штати Америки. Бразилія збільшила свою частку на 2,3 % у 2018 році порівняно з 2000 роком. Одним із лідерів у 2018 році став Китай збільшивши свою частку експорту на 1,5 %. Значного розвитку за період 2000–2018 рр. досягли Індія та Індонезія збільшивши свою частку в експорті сільськогосподарської продукції. У 2018 році ці чотири країни мали 14,3 % світового експорту аграрної продукції в порівнянні з 8,3 % у 2000 році. Експорт сільськогосподарської продукції США, ЄС, Австралії та Канади скоротився за досліджуваний період на 11,1%.

За даними таблиці 2.7 ЄС, Китай та США також займають провідні позиції з світового імпорту сільськогосподарської продукції.

За 2000–2018 рр. Китай збільшив імпорт аграрної продукції на 7,2 %. Значно скоротився імпорт у ЄС на 5,6 %, США на 2,3%, Японії – 6 %. У Канаді, Республіці Корея, РФ, Мексиці, Гонконзі та Індії за досліджуваний період суттєвих змін в обсязі імпорту аграрної продукції не відбулось.

Таблиця 2.7

Світові імпортери аграрної продукції, 2018 р. до 2000 р.

Країна імпортер	2018 рік		2000 рік
	Обсяг імпорту млрд дол. США	Частка у світовому імпорті, %	Частка у світовому імпорті, %
ЄС	688	37,2	42,8
Китай	195	10,5	3,3
США	179	9,3	11,6
Японія	83	4,5	10,5
Канада	40	2,2	2,6
Республіка Корея	39	2,1	2,2
РФ	31	1,7	1,3
Мексика	31	1,7	1,9
Гонконг, Китай	30	1,0	1,1
Індія	33	1,7	0,7

Джерело: побудовано на основі джерела: [92]

За даними рис. 2.5 країни Європейського Союзу у 2018 приймали активну участь у торгівлі на світовому ринку аграрної продукції. ЄС також є одним з найважливіших торговельних партнерів і конкурентів США на світових сільськогосподарських ринках.

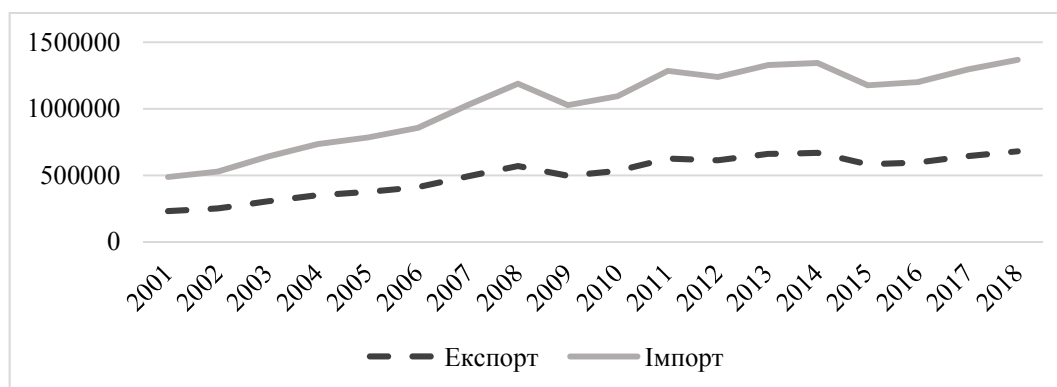

Рис. 2.5 Динаміка експорту та імпорту аграрної продукції ЄС за 2001–2018 рр. (млн дол. США)

Джерело: побудовано на основі джерела: [94]

Сільське господарство в країнах-членах ЄС регулюється Загальною сільськогосподарською політикою (CAP), яка була прийнята в 1963 році і заснована на трьох основних принципах:

– єдиний ринок, на якому відбувається вільний потік сільськогосподарських товарів із загальними цінами в межах ЄС;

– переваги товарів на внутрішньому ринку для іноземного імпорту через єдині митні тарифи;

– фінансова солідарність шляхом спільного фінансування сільськогосподарських програм [93].

Значну долю експорту ЄС склали харчові продукти (рис. 2.6). Найбільше експортувались алкоголь, вино, пшениця і меслин, екстракт солоду. Найкращими сільськогосподарськими товарами які імпортувались до ЄС були – кава, соєве масло, соєві боби, горіхи, пальмова олія. Головними партнерами ЄС по торгівлі аграрною продукцією є США, Китай, Швейцарія, Японія, Росія, Норвегія, Бразилія.

Рис. 2.6. Експорт основних груп аграрної продукції ЄС за 2002–2018 рр. (млрд дол. США)

Джерело: побудовано на основі джерела: [95]

США значно перевершує будь-яку іншу країну за розмірами сільськогосподарського виробництва (рис. 2.7). Займає перше місце в світі з виробництва сої і третє — по збору цукрових буряків. Розвитку сільськогосподарського виробництва у США сприяють природно-ресурсні передумови, науково-технічний прогрес, а також капіталовкладення з боку уряду. Основними торговельними партнерами США з сільськогосподарської продукції є Бразилія, Китай, ЄС, Індія, Японія, Південна Корея, Канада, Мексика.

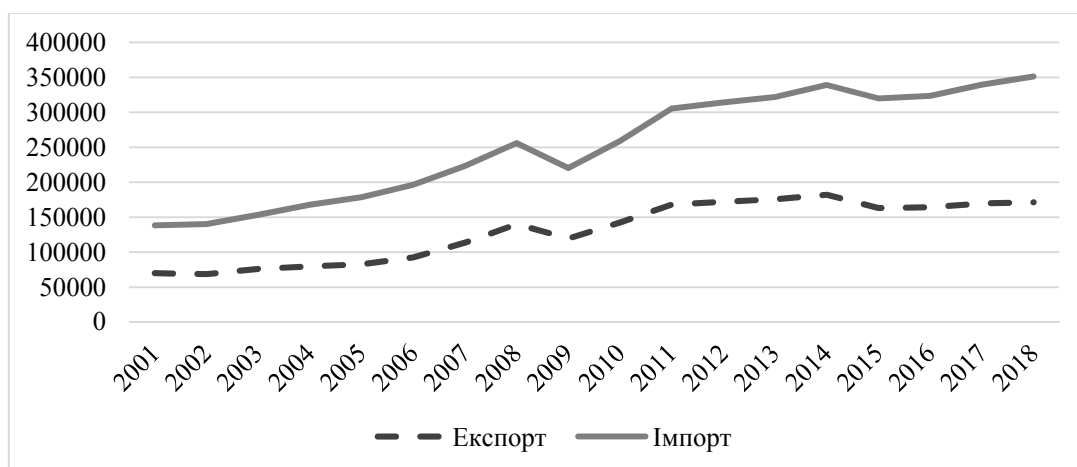

Рис. 2.7 Динаміка експорту та імпорту аграрної продукції США за 2001–2018 рр. (млн дол. США)

Джерело: побудовано на основі джерела [94]

Основну аграрного експорту США у 2018 році склали такі товари, як соєві боби, кукурудза, горіхи, пшениця і меслин (рис 2.8), імпорту – алкоголь, вино, кофе, пиво, хліб, кондитерські вироби.

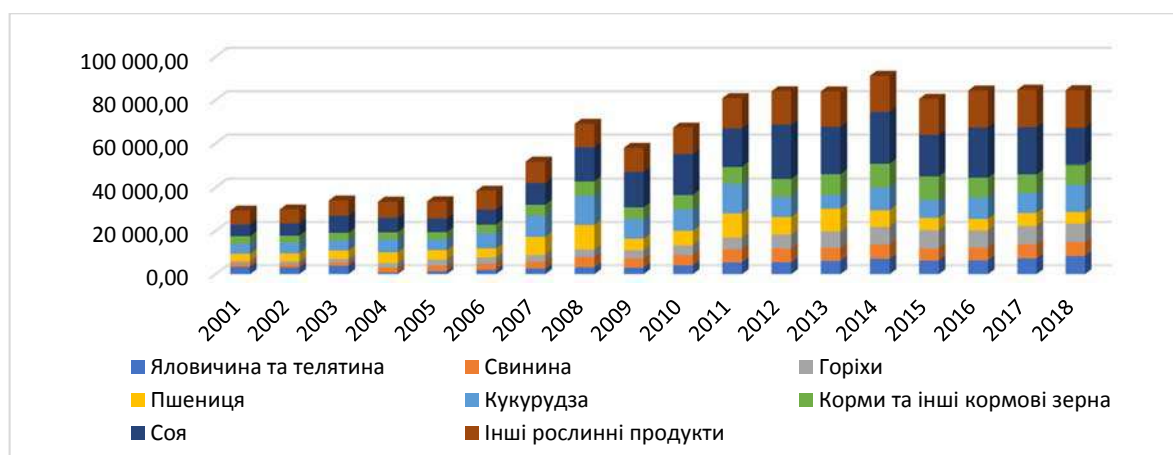

Рис. 2.8. Експорт основних аграрних продуктів США, 2001–2018 рр. (млн дол. США)

Джерело: побудовано на основі джерела [96]

Китай, з 1990-х років займає перше місце в світі по виробництву зернових (50 видів польових рослин, 80 городніх і 60 садових). Також відомий своїми рисовими плантаціями (рис. 2.9) [97]. Зростання сільськогосподарської продукції,

підвищення рівня життя та розвинута аграрна політика роблять Китай одним з найбільш динамічних учасників світових сільськогосподарських ринків.

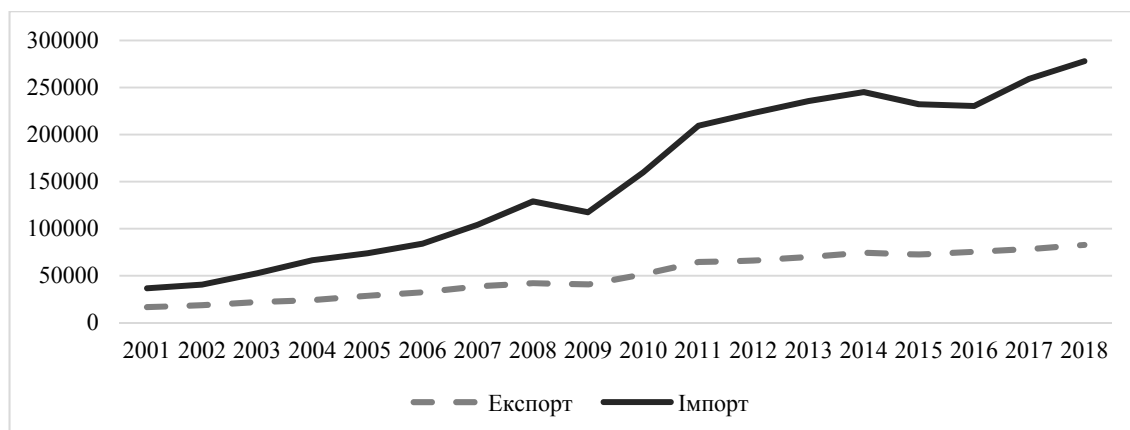

Рис. 2.9. Динаміка експорту та імпорту аграрної продукції Китаю за 2001–2018 рр. (млн дол. США)

Джерело: побудовано на основі джерела [94]

В експорті сільськогосподарської продукції Китаю у 2018 році переважали – овочі сушені, цибуля, цибуля-шалот, часник, цибуля-порей, яблука, груші та айва (рис. 2.10), в імпорті – соєві боби, екстракт солоду, свиняче м'ясо, пальмова олія, істівні субпродукти великої рогатої худоби. Головними торговельними партнерами Китаю є Канада, Австралія, Японія та Західна Європа.

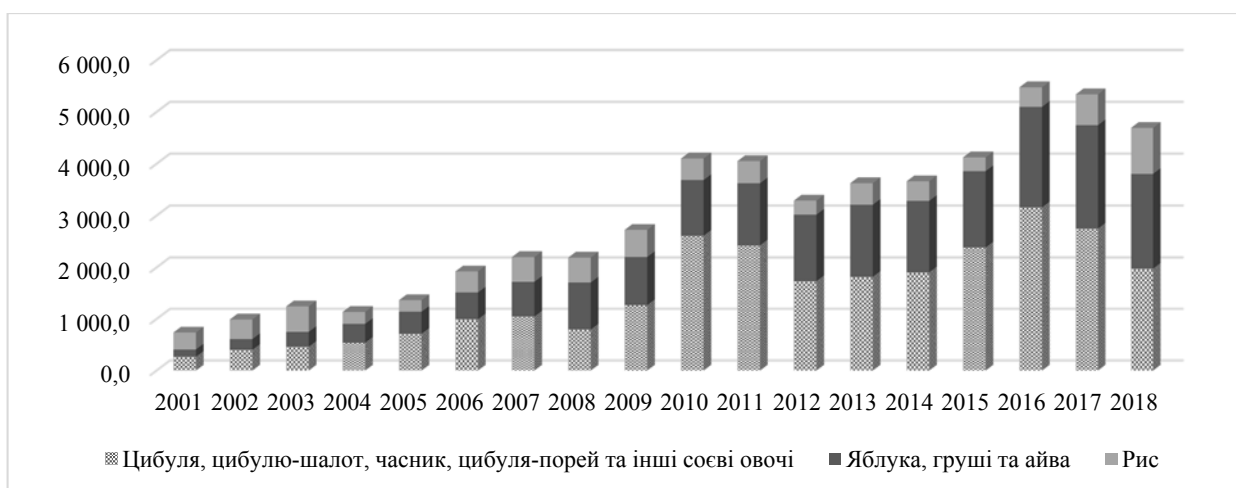

Рис. 2.10 Експорт основних с/г продуктів Китаю, 2001–2018 рр. (млн дол. США)

Джерело: побудовано на основі джерела [89]

Бразилія знаходиться на третьому місці в світі по експорту сільськогосподарської продукції (рис. 2.11). За останні два десятиліття сільськогосподарське виробництво Бразилії стрімко зростало, зумовлене зростанням світового попиту, високими цінами та технологічним прогресом. Зміни в практиці управління посівами та розширення врожаю дозволили Бразилії стати провідним експортером сої, цукру, м'яса, кави. З постійним підвищенням продуктивності праці та додатковими землями, доступними для ведення сільського господарства, передбачається подальше зростання виробництва та експорту сільського господарства. У той же час, зростання доходів на душу населення та зростання населення продовжуватимуть стимулювати попит у Бразилії на сільськогосподарську продукцію [98].

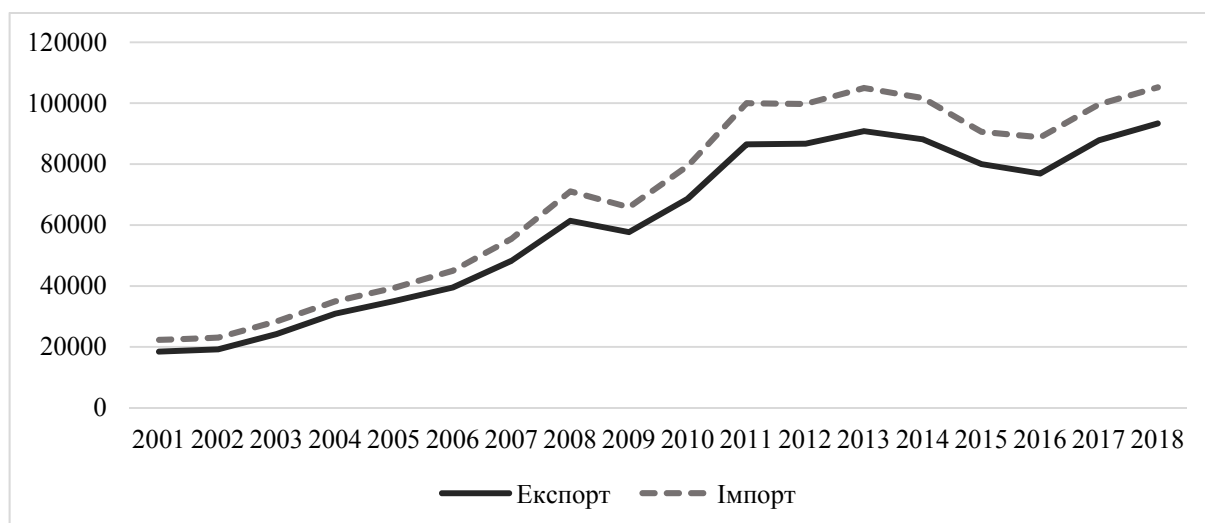

Рис. 2.11 Динаміка експорту та імпорту аграрної продукції Бразилії за 2001–2018 рр. (млн дол. США)

Джерело: побудовано на основі джерела: [94]

Основна частина с/г експорту Бразилії припадає на боби сої. Також володіє великим поголів'ям великої рогатої худоби (208 млн голів). Займає перше місце з виробництва кави та цукрової тростини (рис. 2.12). Торговельні партнери Бразилії з аграрної продукції є Китай, США, Німеччина, Аргентина, Нідерланди.

Рис. 2.12 Експорт основних с/г продуктів Бразилії, 2001–2018 рр. (млн дол. США)

Джерело: побудовано на основі джерела: [89]

Глобальна торгівля сільськогосподарською продукцією зростає, чому сприяють технологічні зміни і підвищення продуктивності, а також лібералізація торгівлі і зростання доходів. Крім того, світові торговельні моделі змінилися на користь країн, що розвивається. Хоча Сполучені Штати і Європейський Союз залишаються найбільшими експортерами та імпортерами сільськогосподарської продукції, п'ять країн - Бразилія, Китай, Індія, Індонезія і Росія - стали важливими трейдерами на світовому сільськогосподарському ринку, а в деяких випадках – ключовими [98].

Динаміка показників світового імпорту товарів сільського господарства 2001–2018 рр. наведено в табл. 2.8. При аналізі даних таблиці спостерігається поступове збільшення абсолютного приросту базисним методом, і у 2018 році він склав 710,5 проти – 18,5 млрд дол. США у 2001 році. При ланцюговому підрахунку абсолютний приріст спершу мав найбільше зростання з 2003–2008 рр., але 2009 році та 2015–2016 рр. відбулось зниження показника, ситуація покращилась у 2017 році і підвищення склало 83,5 млрд дол. США;

Найбільший темп зростання при базисному розрахунку маємо в 2018 році 338,6%. Темп зростання ланцюговий починаючи з 2002–2008 рр. спершу мав аналогічну тенденцію до базисного року, проте у 2008 та 2015–2016 рр. відбулося зниження показника, з 2017 показник почав збільшуватись і становив 109,5 %, або на 9,5 % більше в порівнянні з 2016 роком.

Таблиця 2.8

**Аналіз динаміки світового імпорту товарів сільського господарства
2001–2018 рр.**

Роки	Імпорт на світовому ринку (млрд дол. США)	Абсолютний приріст (млрд дол. США)		Темпи зростання, %		Темпи приросту, %		Абсолютне значення 1% приросту (млрд дол. США)
		базис.	ланц.	базис.	ланц.	базис.	ланц.	
2001	297,8							
2002	316,2	18,5	18,5	106,2	106,2	6,2	6,2	3,0
2003	367,9	70,1	51,6	123,5	116,3	23,5	16,3	3,2
2004	420,9	123,2	53,1	141,4	114,4	41,4	14,4	3,7
2005	450,3	152,5	29,4	151,2	107,0	51,2	7,0	4,2
2006	490,9	193,1	40,6	164,9	109,0	64,9	9,0	4,5
2007	605,8	308,0	114,9	203,4	123,4	103,4	23,4	4,9
2008	766,3	468,6	160,6	257,4	126,5	157,4	26,5	6,1
2009	658,4	360,7	-107,9	221,1	85,9	121,1	-14,1	7,7
2010	734,3	436,6	75,9	246,6	111,5	146,6	11,5	6,6
2011	909,1	611,4	174,8	305,3	123,8	205,3	23,8	7,3
2012	920,2	622,4	11,0	309,0	101,2	209,0	1,2	9,1
2013	953,2	655,5	33,1	320,1	103,6	220,1	3,6	9,2
2014	979,9	682,2	26,7	329,1	102,8	229,1	2,8	9,5
2015	890,0	592,2	-90,0	298,9	90,8	198,9	-9,2	9,8
2016	883,3	585,6	-6,6	296,6	99,3	196,6	-0,7	8,9
2017	966,8	669,1	83,5	324,7	109,5	224,7	9,5	8,8
2018	1008,3	710,5	41,4	338,6	104,3	238,6	4,3	9,7

Джерело: побудовано та розраховано на основі джерела [89]

Показник абсолютного значення 1 % приросту протягом 2002–2018 рр. мало тенденцію до збільшення.

Середній рівень ряду динаміки світового імпорту товарів сільського господарства становить 701,1 млрд дол. США.

Середній абсолютний приріст, який становить 41,8 тобто світовий імпорт товарів сільського господарства в період 2001–2018 рр. щорічно зростав у середньому на 41,8 млрд дол. США ;

Середній темп росту становив 1,1, тобто світовий імпорт товарів сільського господарства в період 2001–2018 рр. щорічно зростав в середньому в 1 раз;

Середній темп приросту мав значення 0,1, тобто світовий імпорт товарів сільського господарства в період 2001–2018 рр., в середньому був незмінний.

Коефіцієнт уповільнення становив 0,75, тобто в період 2010–2018 рр. темпи глобального імпорту товарів уповільнились порівняно з 2001–2010 рр. на 25 %.

Аналіз динаміки світового експорту товарів сільського господарства 2001–2018 рр. зведемо в табл. 2.9. Дослідивши дані табл. 2.9. можемо відмітити, поступове збільшення абсолютного приросту базисним методом, і у 2018 році він склав 61,5 проти – 30,8 млрд дол. США у 2001 році. При ланцюговому підрахунку абсолютний приріст спершу мав найбільше зростання з 2003–2008 рр., але 2009 році та 2015–2016 рр. відбулось зниження показника, ситуація покращилась у 2017 році і підвищення склало 120,4 млрд дол. США;

Найбільший темп зростання при базисному розрахунку маємо в 2018 році 349,8%. Темп зростання ланцюговий починаючи з 2002–2008 рр. спершу мав аналогічну тенденцію до базисного року, проте у 2009 та 2015–2016 рр. відбулося зниження показника, з 2017 показник почав збільшуватись і становив 108,5 %, або на 8,5 % більше в порівнянні з 2016 роком.

Показник абсолютного значення 1 % приросту протягом 2002–2018 рр. мало тенденцію до збільшення.

Середній рівень ряду динаміки світового експорту товарів сільського господарства становить 1099,4 млрд дол. США.

Середній абсолютний приріст, який становить 67,2 тобто світовий експорт товарів сільського господарства в період 2001–2018 рр. щорічно зростав у середньому на 67,2 млрд дол. США;

Середній темп росту становив 1,1, тобто світовий експорт товарів сільського господарства в період 2001–2018 рр. щорічно зростав в середньому в 1 раз;

Середній темп приросту мав значення 0,1, тобто світовий експорт товарів сільського господарства в період 2001–2018 рр., в середньому був незмінний.

Коефіцієнт уповільнення становив 0,75, тобто в період 2010–2018 рр. темпи глобального експорту товарів уповільнились порівняно з 2001–2010 рр. на 25 %.

Таблиця 2.9

Аналіз динаміки світового експорту товарів сільського господарства 2001–2018 рр.

Роки	Експорт на світовому ринку (млрд дол. США)	Абсолютний приріст (млрд дол. США)		Темпи зростання, %		Темпи приросту, %		Абсолютне значення 1 % приросту (млрд дол. США)
		базис.	ланц.	базис.	ланц.	базис.	ланц.	
2001	457,1							
2002	487,9	30,8	30,8	106,7	106,7	6,7	6,7	4,6
2003	567,7	110,6	79,8	124,2	116,4	24,2	16,4	4,9
2004	647,2	190,2	79,6	141,6	114,0	41,6	14,0	5,7
2005	701,8	244,7	54,5	153,5	108,4	53,5	8,4	6,5
2006	777,9	320,9	76,2	170,2	110,9	70,2	10,9	7,0
2007	939,9	482,8	161,9	205,6	120,8	105,6	20,8	7,8
2008	1151,0	694,0	211,1	251,8	122,5	151,8	22,5	9,4
2009	1035,4	578,4	-115,6	226,5	90,0	126,5	-10,0	11,5
2010	1158,8	701,8	123,4	253,5	111,9	153,5	11,9	10,4
2011	1411,6	954,5	252,8	308,8	121,8	208,8	21,8	11,6
2012	1438,5	981,5	26,9	314,7	101,9	214,7	1,9	14,1
2013	1515,9	1058,8	77,3	331,7	105,4	231,7	5,4	14,4
2014	1551,8	1094,8	36,0	339,5	102,4	239,5	2,4	15,2
2015	1392,8	935,8	-159,0	304,7	89,8	204,7	-10,2	15,5
2016	1417,0	960,0	24,2	310,0	101,7	210,0	1,7	13,9
2017	1537,4	1080,4	120,4	336,4	108,5	236,4	8,5	14,2
2018	1598,9	1141,9	61,5	349,8	104,0	249,8	4,0	15,4

Джерело: побудовано та розраховано на основі джерела [89]

На основі проведених розрахунків побудуємо графік зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією світу у 2001–2018 рр. (рис. 2.13).

Рис. 2.13. Зовнішня торгівля с/г товарами світу у 2001–2018 рр.

Джерело: побудовано та розраховано на основі джерела:[89]

Аналізуючи динаміку розвитку глобального ринку сільськогосподарської продукції можна відмітити, що за останні роки на ньому спостерігається суттєве зростання темпів приросту обсягів експорту та імпорту. Глобальні фактори, які вплинули на світовий ринок товарів в цілому, також були відчутними для світового ринку сільськогосподарської продукції (рис. 2.13).

Починаючи з XXI ст. світовий ринок сільськогосподарської продукції зазнав суттєвих змін. Значне економічне зростання в країнах, що розвиваються (Бразилія, Китай, Індія, Індонезія і Російська Федерація) сприяло попиту на аграрну продукцію по всьому світу та появі нових експортерів та імпортерів цієї продукції.

Лише після кризовий період світова торгівля товарами мала повільні темпи зростання. Найбільш це відобразилось на світовій торгівлі паливом, продуктами гірничодобувної промисловості і промисловими товарами, які більш залежні від інвестицій. Більш стійкою виявилась сільськогосподарська продукція, яка більш пов'язана з ростом населення і змінами доходів.

За 2001–2018 рр. світова торгівля аграрною продукцією зросла більше ніж у три рази, демонструючи щорічне зростання понад 6 %. Така тенденція викликана зростанням світового валового внутрішнього продукту та кількості населення, розвитком інформаційних технологій, логістики, спрощення доступу до ринків.

Стрімкому розвитку торгівлі аграрною продукцією починаючи з 2001 року сприяло поліпшення доступу до ринків в результаті Угоди про сільське господарство СОТ від 1 січня 1995 році. Завдяки дотриманню країнами своїх зобов'язань за Угодою та в результаті двосторонніх та регіональних торговельних угод і односторонніх змін в політиці середній рівень тарифів знизився. Проте кожна країна прагне захистити свій внутрішній ринок від окремих продуктів. Це досягається збереженням значно високих імпорتنих бар'єрів для молочних продуктів, рису, цукру [99].

Протягом тривалого періоду високі тарифи, нетарифні бар'єри і субсидії є типовими для торгівлі сільськогосподарською продукцією, це призводить до обмеження торгівлі сільськогосподарською продукцією і навіть до накладення заборон на імпорт, квоти, імпорتنі мита. У період після Другої світової війни головним завданням країн є збільшення внутрішнього сільськогосподарського виробництва. Тому уряди впроваджують заходи щодо підтримки ринкових цін на сільськогосподарську продукцію. Використання імпорتنих бар'єрів, з іншого боку, забезпечує безперешкодний ріст і продаж сільськогосподарської продукції, яка повністю заміняє імпорт і сприяє створенню надлишків виробництва. Щоб позбутися цих надлишків, країни починають посилювати свої експортні субсидії і таким чином знижувати ціни на світовому ринку. Ці заходи в поєднанні з підвищеними обмінними курсами, низькою ціною сільськогосподарської продукції і багатьма іншими протекціоністськими заходами в країнах, що розвиваються привели до стагнації і навіть зниження розвитку сільськогосподарського сектора.

Країни, що розвиваються поступово усвідомлюють та впроваджують лібералізацію міжнародної торгівлі та сприяють зовнішній торгівлі. Тільки розвинені країни – це ті, кому вдається діяти всупереч зобов'язанням СОТ і

знаходити приховані способи захисту своїх інтересів, своїх національних ринків та виробників, незважаючи на публічні проголошення та заяви про вільну і безперешкодну торгівлю. Навіть зараз, в умовах глобальної економічної кризи та нестабільності на світових ринках розвинені країни – це ті, хто вперше звертається до застосування якихось протекціоністських заходів для своєї національної економіки, замість сприяння та лібералізації торговельного обміну, який є рушійною силою для економіки в умовах кризи та рецесії. СОТ постійно наголошує та закликає країн-членів утримуватися від застосування протекціонізму під час світової рецесії та якомога швидше вирівняти свої позиції щодо подальшої лібералізації міжнародної торгівлі [100].

За останні роки не дивлячись на те, що аграрний сектор є специфічним, але торгівля сільськогосподарською продукцією та продуктами харчування розширюється все більше. Це ключовий сектор не тільки в країнах, що розвиваються, але і в розвинених країнах. У той же час можна спостерігати важливі зміни в структурі торгівлі. Найбільша частка експорту сільськогосподарської продукції здійснюється в основному в таких регіонах, як Європа, Азія і Близький Схід. Хоча на розвинені країни припадає основна частина світової торгівлі, деякі країни, що розвиваються Південної і Центральної Америки і Азії складають важливу частину торгівлі сільськогосподарською продукцією. Найважливішими експортними товарами є молочні продукти майже для всіх країн, зернові, олійні культури і м'ясо для Європейського Союзу, Сполучених Штатів, Бразилії, а також фрукти і овочі для Китаю. Найважливішими імпорнтними товарами є фрукти і овочі, м'ясо і м'ясні продукти, а також крупи [101].

Статистичні данні товарної структури аграрного експорту товарів світу з 2001 по 2018 рр. наведені в Додатку Ж.

В табл. 2.10 наведено вихідні дані, які були використані для розрахунку значень показників структурних зрушень товарної структури аграрного експорту товарів світу 2001–2018 рр. (питома вага).

Питома вага експорту основних с/г товарів Світу 2001–2018 рр.

Експортні види продукції	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
В т.ч.:																			
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	2,04	1,99	1,94	1,84	1,78	1,66	1,66	1,69	1,96	1,82	1,83	1,78	1,89	1,99	1,95	2,05	2,06	1,95	
II. Продукти рослинного походження	2,21	2,23	2,24	2,07	1,96	1,88	2,05	2,28	2,62	2,39	2,49	2,53	2,58	2,62	2,77	2,90	2,83	2,66	
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	0,31	0,38	0,42	0,41	0,37	0,37	0,44	0,56	0,54	0,54	0,61	0,58	0,52	0,51	0,52	0,55	0,57	0,49	
IV. Готові харчові продукти	2,90	3,00	2,98	2,79	2,68	2,60	2,64	2,68	3,27	2,93	2,87	2,93	3,04	3,09	3,24	3,41	3,29	3,18	

Джерело: побудовано та розраховано на основі джерела [89]

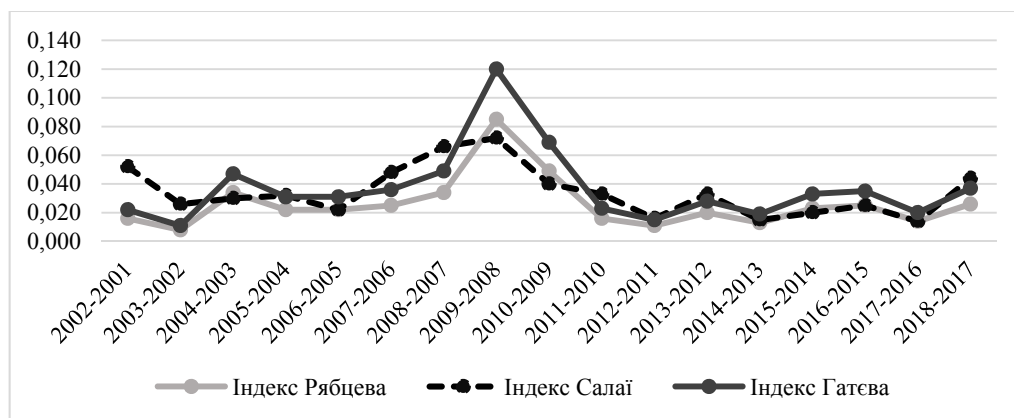

Рис. 2.14. Графік динаміки основних інтегральних показників товарної структури с/г експорту світу за 2001–2018 рр.

Джерело: розраховано автором

На рис. 2.14. зображена динаміка інтегральних показників з 2001–2018 рр., проаналізувавши дані можна стверджувати, про вірність проведених розрахунків. Показники різняться між собою лише кількісно, відображаючи єдину динаміку товарного структурно-динамічного процесу.

За отриманими результатами показники структурних зрушень світового товарного експорту сільськогосподарської продукції за 2001–2018 рр. демонструють майже однакове значення, тобто товарна структура світового експорту сільськогосподарської продукції за шкалою Рябцева мала вельми низький рівень відмінностей найвищий був у 2008–2009 рр. – 0,085, це пов'язано з впливом світової фінансової кризи.

Отже, основу світового експорту склали фрукти і горіхи, свіжі або сушені, харчові продукти, насіння і плоди олійних культур, інші м'ясні та їстівні м'ясні субпродукти, а також овочі. Що стосується таких товарних позицій, як пшениця, ячмінь і кукурудза, які займають передові позиції у вітчизняному експорті сільськогосподарською продукцією, то вони не увійшли до лідерів зростання світової торгівлі сільськогосподарською продукцією, хоча і займають у ній порівняно значну частку за вартістю. Несуттєве збільшення рівня відмінностей структур експорту сільськогосподарської продукції за шкалою Рябцева обумовлено адаптивністю даної групи товарів до циклічності показників глобальної економічної динаміки.

2.3. Аналіз динаміки зовнішньої торгівлі та трансформація товарної структури України

Експортно-імпортні операції здійснюються з різними цілями, що обумовлює їх розмаїття в зовнішньоекономічній діяльності. Підприємства, здійснюючи експортно-імпортні операції, повинні враховувати вплив чинників:

- зовнішні ринки пред'являють більш високі вимоги до товарів, їх упаковки, сервісу, реклами тощо;
- постійне вивчення більшої кількості інформації з різних джерел;
- гнучке використання комплексу маркетингових методів: вірного вибору збутової організації, вибору і використання різних методів стимулювання збуту, реклами тощо;
- вимоги та особливості діючого законодавства, міжнародні правила та ін. [102].

Згідно даних Держкомстату, експорт товарів 2018 року з України зріс на 9 % до 47,3 млрд дол.

Найбільшу частку в експорті становлять продовольчі товари і сільськогосподарська продукція – 18,6 млрд дол. (39,3 % від загального експорту). На другому місці – метали і вироби з них – 11,6 млрд дол. (24,6 %). Слідом ідуть машини, обладнання і транспорт – 5,4 млрд дол. (11,4 %), потім мінеральні продукти – 3,4 млрд дол. (7,1 %).

Основна частина експорту товарів йде до Європейського Союзу – 20,1 млрд дол. (42 %), до інших країн Україна продала товарів також на 20,1 млрд дол. (43 %), а до країн СНД експорт становив 7 млрд доларів (15 %).

В Україні основним джерелом валюти є сільське господарство, яке займає у 2018 році 10,1% ВВП. Це в чотири рази більше ніж в країнах ЄС та в дванадцять разів більше ніж в США.

У 2018 році експорт сільськогосподарської продукції сягнув майже рекордної позначки 18,8 млрд дол. США, що на 5% більше ніж за 2017 рік.

Географія українського експорту протягом кількох років залишається незмінною. У 2018 році 96,3 % вартості поставок припадало на такі регіони як Європейський Союз, Азія, Африка, СНД (рис. 2.15).

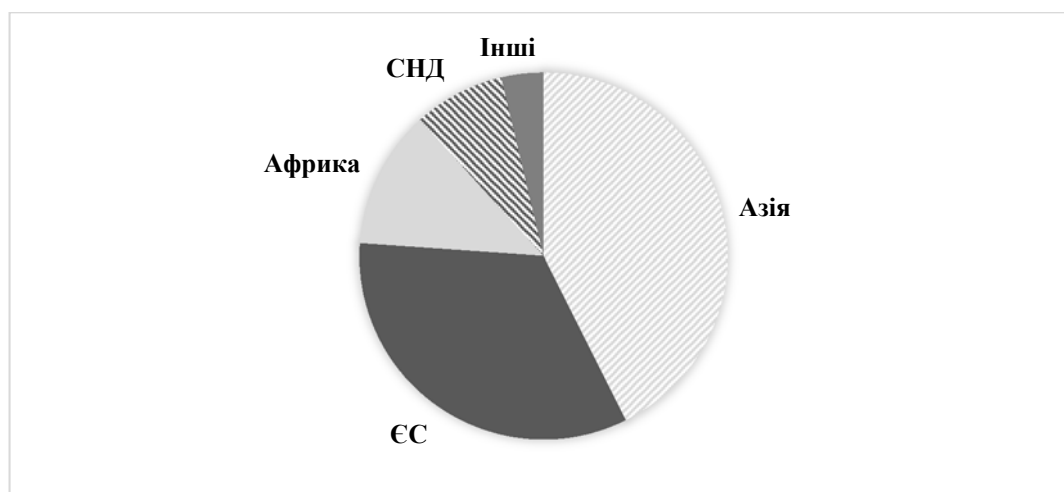

Рис. 2.15. Географічна структура українського експорту у 2018 році (%)

Джерело: побудовано автором на основі [103]

Для експорту української аграрної продукції Азія один з найперспективніших ринків, якому притаманна велика кількість споживачів, їх невибагливість та висока платоспроможність. За даними Держкомстату обсяги українського експорту в країни Азії збільшилися на 4% порівняно з 2017 роком – до 8 мільярдів доларів, а частка азіатських країн в 2018 році становила 42,6% у загальній структурі експорту української сільгосппродукції. Основними країнами споживачами українського аграрного експорту з Азії у 2018 році були Індія, Туреччина, Китай.

На другому місці – країни ЄС, у 2018 році обсяги експорту аграрної продукції в ці країни також стали рекордними. Частка ЄС у загальній структурі експорту української сільгосппродукції в 2018 році склала 33,5%. Експорт товарів АПК в країни ЄС склав 6,3 мільярда доларів проти 5,8 мільярда доларів в 2017 році.

Країни Африки є третім лідером загального експорту української сільгосппродукції. Але відбулося зниження поставок в 2018 році до країн Африки – до 2,3 мільярда доларів, або 12,2% у загальній структурі української сільгосппродукції. Основними партнерами з Африки є Єгипет, Туніс, Марокко.

У країни СНД в останні роки спостерігалось значне зниження українського експорту аграрної продукції. У 2018 році зниження українського експорту сільськогосподарської продукції в країни СНД припинилося. Частка СНД у загальній структурі експорту української сільгосппродукції в 2018 році склала 8 %.

Основою аграрного експорту все ще є сировина, а саме продукція рослинного походження, частка якої складає 57 % в товарній структурі експорту.

Україна займає перше місце в світі по виробництву соняшника і масла з нього, а також його експорту, на третьому місці з експорту ячменя, рапсу, кукурудзи, шосте з експорту пшениці та борошна, сьоме місце в світі з експорту меду та сої [81]

У 2018 році порівняно до 2017 року збільшилась реалізація зернових культур, найбільш за рахунок кукурудзи та пшениці на 739,4 млн дол. США, експорт м'яса та їстівних субпродуктів зріс на 114,7 млн дол. США, експорт їстівних плодів та горіхів виріс на 33,3 млн дол. США (рис. 2.16.).

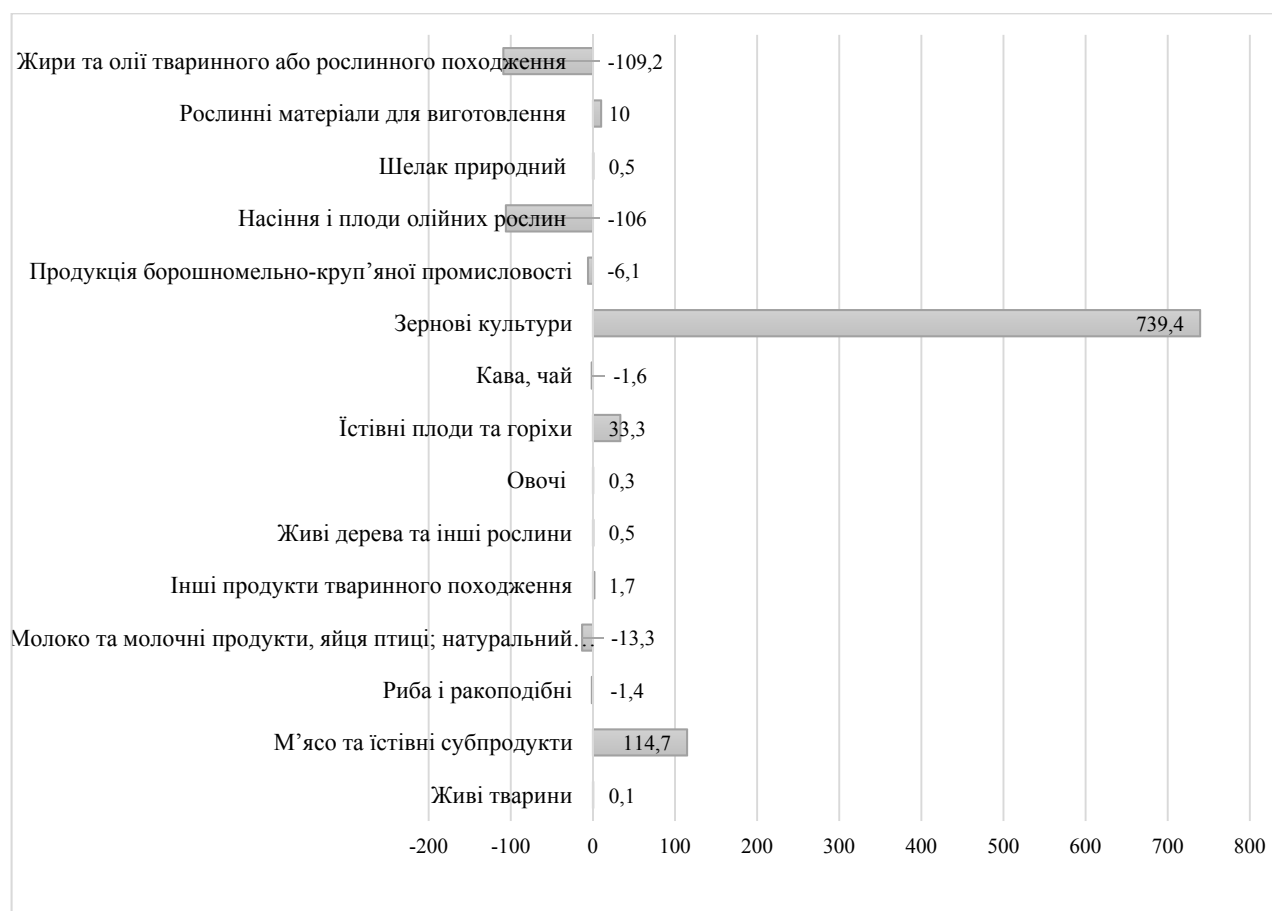

Рис. 2.16. Динаміка аграрного експорту у 2018 році порівняно до 2017 року (млн дол. США)

Джерело: побудовано автором на основі [103; 104].

Імпорт товарів у 2018 році склав понад \$57,2 млрд, що на 15 % більше, ніж у 2017 році.

Значна частка структури імпорту товарів України у 2018 році традиційно припадала на устаткування і транспорт – на 17,4 млрд доларів, паливно-енергетичні товари на 13,5 млрд дол., а на продукцію хімічної промисловості – на 10,6 млрд дол.

Регіональна структура імпорту розділилася подібно до експорту. Найбільше Україна купила товарів в країнах ЄС – на 24,2 млрд доларів. Так імпорт з Польщі склав – 469,7 млн дол. США, Німеччина – 435,8 млн дол. США, Туреччина – 371,6 млн дол. США. В інших країнах на 19,3 млрд дол., а в країнах СНД – на 13,2 млрд доларів.

Імпорт аграрної продукції за 2018 рік порівняно до 2017 року зріс на 18,6 % і становив 5,1 млрд дол. США.

Першу позицію в аграрному імпорті України займає морожена риба, за 2018 рік об'єм закупівлі склав 351,6 млн дол. США, друге місце - тютюнова сировина (263,2 млн дол. США), а третє – насіння соняшнику (258,3 млн дол. США) [104].

Аналіз динаміки експорту товарів України в цілому та експорту товарів сільського господарства за 2001–2018 роки проведемо на основі розрахунку: ланцюгового темпу зростання та темп приросту, середнього рівня ряду (табл. 2.11).

Ланцюговий темп зростання експорту товарів України в цілому та експорту товарів сільського господарства починаючи з 2002–2008 рр. спершу мав тенденцію на зростання, проте у 2009 та 2013–2015 рр. відбулося зниження показника, з 2017 показник почав збільшуватись і становив 109,4 %, та 104,8 % відповідно або на 18,9 % та 4,8 % більше в порівнянні з 2016 роком.

Середній рівень ряду динаміки експорту товарів України в цілому становить 43,9 млрд дол. США та експорту товарів сільського господарства – 10,4 млрд дол. США відповідно.

Для взаємопов'язаних показників темпів приросту x та у використовують емпіричний коефіцієнт еластичності (залежності), який показує на скільки відсотків зміниться u , якщо x зміниться на 1 %. Він вираховується за формулою:

$$K_e = \frac{T_n(y)}{T_n(x)} \quad (2.6)$$

За результатами розрахунків коефіцієнт еластичності становив – 0,5 %, тобто менше одиниці, це означає що темпи приросту експорту України по відношенню до темпів приросту експорту сільськогосподарських товарів України залишаються не змінними.

Таблиця 2.11

**Аналіз динаміки експорту товарів України в цілому
та експорту товарів с/г 2001–2018 рр.**

Роки	Експорт товарів (млрд дол. США)	Експорт с/г (млрд дол. США)	Темпи зростання, %		Темпи приросту, %	
			Всього експорту	Всього експорту с/г	Всього експорту	Всього експорту с/г
2001	16,3	1,8				
2002	18,0	2,4	110,4	131,0	10,4	31,0
2003	23,1	2,7	128,5	114,4	28,5	14,4
2004	32,7	3,5	141,6	127,1	41,6	27,1
2005	34,3	4,3	104,9	124,0	4,9	24,0
2006	38,4	4,7	111,9	109,4	11,9	9,4
2007	49,2	6,2	128,4	132,6	28,4	32,6
2008	67,0	10,8	136,0	173,3	36,0	73,3
2009	39,7	9,5	59,3	87,9	-40,7	-12,1
2010	51,4	9,9	129,5	104,4	29,5	4,4
2011	68,4	12,8	133,0	128,9	33,0	28,9
2012	68,8	17,9	100,6	139,6	0,6	39,6
2013	63,3	17,0	92,0	95,2	-8,0	-4,8
2014	53,9	16,7	85,1	97,9	-14,9	-2,1
2015	38,1	14,6	70,7	87,4	-29,3	-12,6
2016	36,4	15,3	95,4	104,9	-4,6	4,9
2017	43,3	17,8	119,0	116,2	19,0	16,2
2018	47,3	18,6	109,4	104,8	9,4	4,8

Джерело: побудовано та розраховано на основі джерела [105]

Аналіз динаміки імпорту товарів України в цілому та імпорту товарів сільського господарства за 2001–2018 роки розраховується аналогічно показникам експорту товарів України в цілому та експорту товарів сільського господарства (табл. 2.12).

Ланцюговий темп зростання імпорту товарів України в цілому та імпорту товарів сільського господарства починаючи з 2002–2008 рр. спершу мав

тенденцію на зростання, проте у 2009 та 2013–2015 рр. відбулося зниження показника, з 2017 показник почав збільшуватись і становив 126,4 %, та 110,5 % відповідно або на 26,4 % та 110,5 % більше в порівнянні з 2016 роком;

Таблиця 2.12

**Аналіз динаміки імпорту товарів України в цілому
та імпорту товарів с/г 2001-2018 рр.**

Роки	Імпорт товарів (млрд дол. США)	Імпорт с/г (млрд дол. США)	Темпи зростання, %		Темпи приросту, %	
			Всього імпорту	Всього імпорту с/г	Всього імпорту	Всього імпорту с/г
2001	15,8	1,1				
2002	17,0	1,1	107,6	99,0	7,6	-1,0
2003	23,0	2,2	135,6	195,2	35,6	95,2
2004	29,0	1,9	126,0	87,8	26,0	-12,2
2005	36,1	2,7	124,6	140,7	24,6	40,7
2006	45,0	3,2	124,6	118,0	24,6	18,0
2007	60,7	4,1	134,7	129,8	34,7	29,8
2008	85,5	6,5	141,0	157,1	41,0	57,1
2009	45,4	4,9	53,1	76,5	-46,9	-23,5
2010	60,7	5,8	133,7	116,7	33,7	16,7
2011	82,6	6,3	136,0	110,1	36,0	10,1
2012	84,7	7,5	102,5	118,5	2,5	18,5
2013	77,0	8,2	90,9	108,8	-9,1	8,8
2014	54,4	6,1	70,7	74,0	-29,3	-26,0
2015	37,5	3,5	68,9	57,5	-31,1	-42,5
2016	39,2	3,9	104,6	111,7	4,6	11,7
2017	49,6	4,3	126,4	110,5	26,4	10,5
2018	57,2	5,1	115,3	117,5	15,3	17,5

Джерело: побудовано та розраховано на основі джерела [105]

Середній рівень ряду динаміки імпорту товарів України в цілому становить 50 млрд дол. США та імпорту товарів сільського господарства – 4,3 млрд дол. США відповідно.

Коефіцієнт еластичності (залежності) показує, якщо темпи приросту імпорту України збільшаться на 1 %, то темпи приросту імпорту сільськогосподарських товарів України збільшаться на 1,1 %.

На основі проведених розрахунків побудуємо графік зовнішньої торгівлі України в цілому (рис. 2.17) та графік зовнішньої торгівлі с/г товарами (рис. 2.18) у період з 2001–2018 рр.

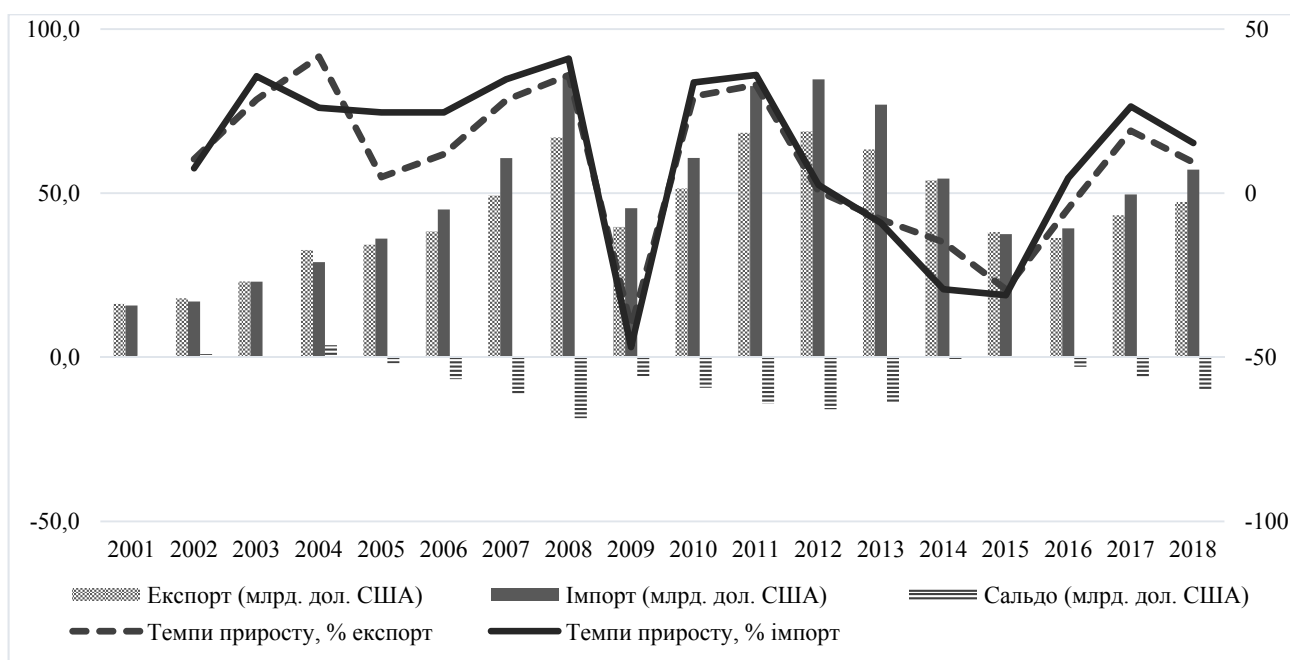

Рис. 2.17. Зовнішня торгівля товарами України у 2001–2018 рр.

Джерело: побудовано та розраховано на основі джерела [105]

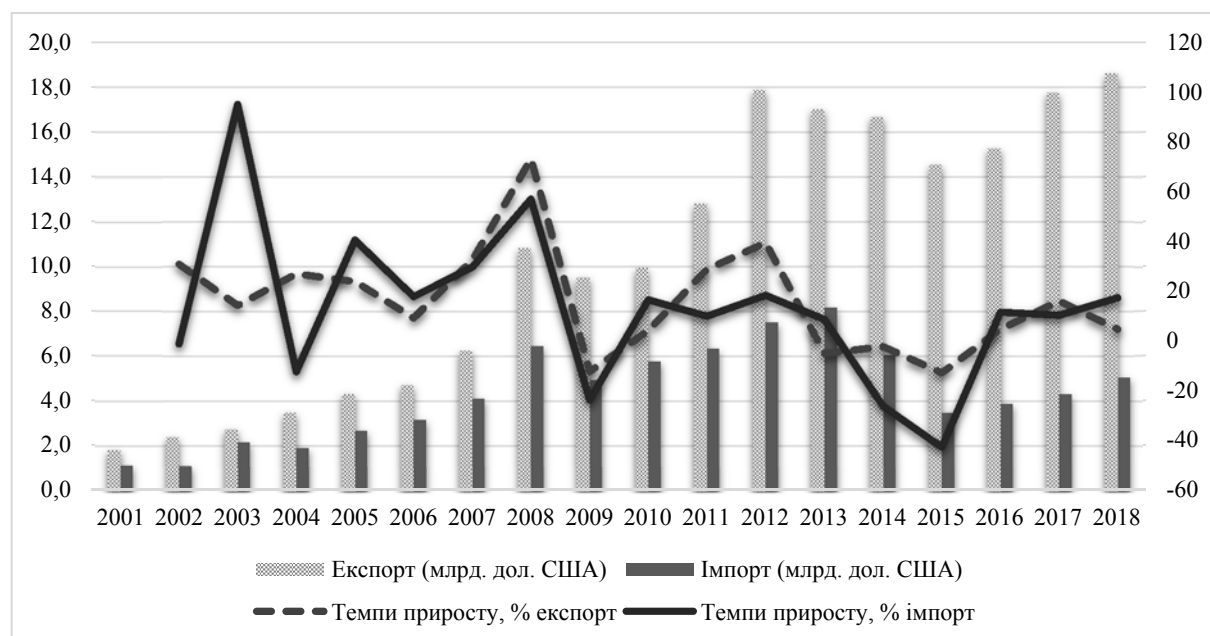

Рис. 2.18. Зовнішня торгівля с/г товарами України у 2001–2018 рр.

Джерело: побудовано та розраховано на основі джерела [105]

Проаналізувавши динаміку зовнішньої торгівлі в цілому та зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією України, можна зазначити характерні загальні тенденції. Починаючи з 2001 року поступово зростали обсяги експорту та імпорту, проте це не був безперервний процес. В період з 2001–2018 рр. зовнішня торгівля пережила кілька значних зростань та падінь.

Так у 2008 році завдяки дозволу продавати за кордон більше товарів, відбувся значний ріст експорту, переважно за рахунок зернових, руди та дешевого металу.

Докризові роки імпорт зростав суттєвими темпами, цьому сприяли такі фактори, як: фінансовий бум у США, завдяки якому збільшився потік валюти на український ринок; надання всьому світові транснаціональними банками кредитів, зокрема і Україні. Все це сприяло можливості населенню взяти кредит та придбати легкові автомобілі, мобільні телефони, побутову техніку.

Починаючи з 2006 року відбувається переважання імпорту над експортом, найбільше від'ємне сальдо можна спостерігати у 2008 році.

Період світової фінансової кризи у 2008 року також знайшов своє відображення на експортно-орієнтованій українській економіці, коли у 2009 році відбулось значне падіння українського експорту та імпорту. Після кризи у 2010–2011 рр. українська економіка починає відновлюватись, особливо за рахунок аграрної продукції.

Але вже у 2012 році відбувається поступове зменшення експорту та імпорту. У 2014 році падіння стає значно помітнішим після початку бойових дії на сході країни. Крім того що були розірвані економічні зв'язки між Україною та Росією, Україна втратила потужні промислові об'єкти на окупованих територіях. З 2015 року падіння українського експорту та імпорту уповільнюється, а починаючи з 2016–2018 рр. спостерігається поступове зростання обсягів зовнішньої торгівлі.

Для більш детального аналізу розглянемо структурні пропорції зовнішньої торгівлі аграрною продукцією в напрямку експорту України та побудуємо алгоритм дослідження впливу заходів міжнародної торговельної політики на структурні зрушення на глобальних ринках товарів (рис. 2.19).

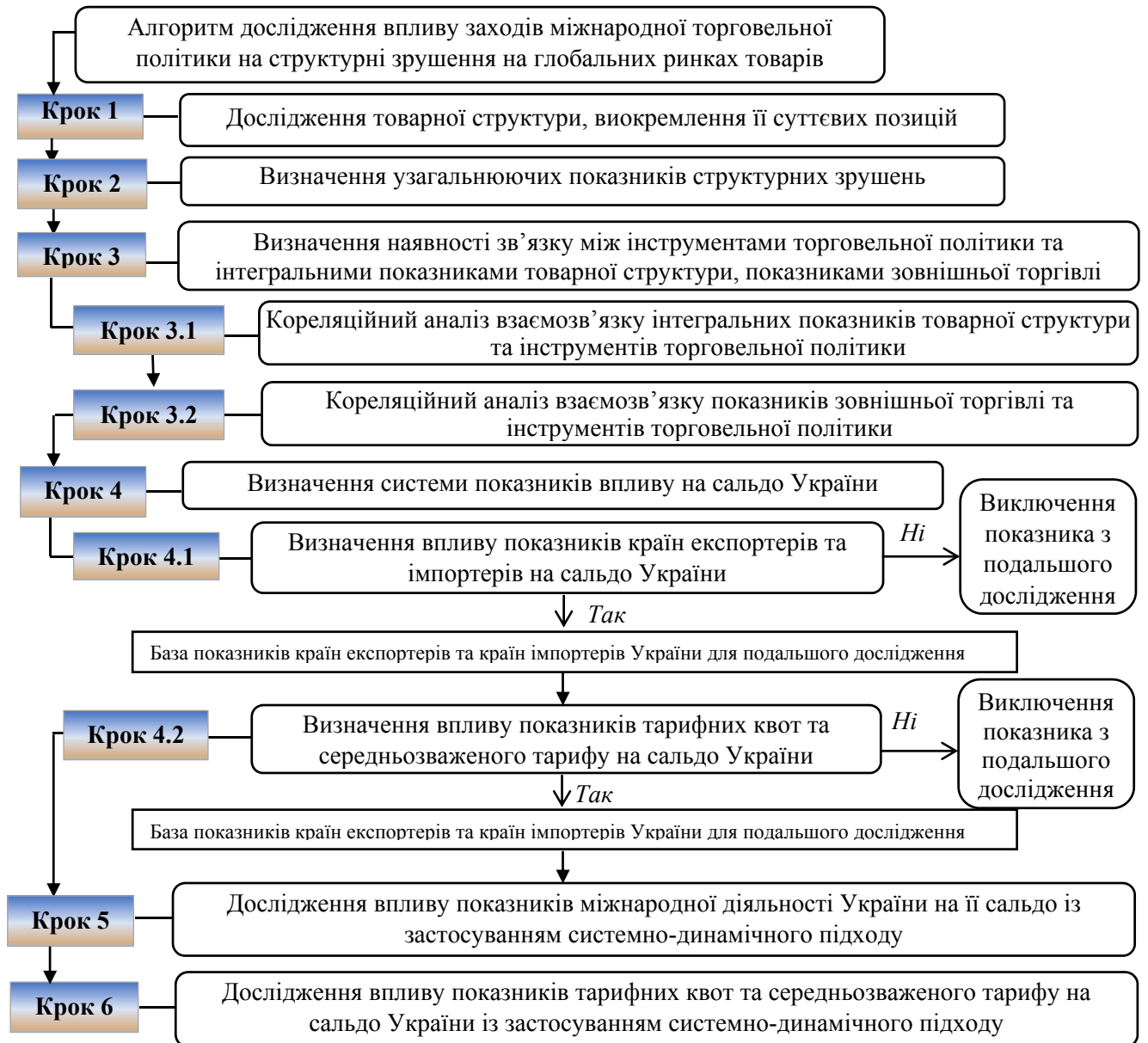

Рис. 2.19. Алгоритм дослідження впливу заходів міжнародної торговельної політики на структурні зрушення на глобальних ринках товарів

Проведемо аналіз впливу заходів міжнародної торговельної політики на структурні зрушення на глобальних ринках товарів відповідно до розробленого нами вище алгоритму:

Крок 1. Дослідження товарної структури, виокремлення її суттєвих позицій. Статистичні данні товарної структури експорту України з 2001 по 2018 рр. наведені в Додатку И. В табл. 2.13. наведено вихідні дані, які були використані для розрахунку значень показників структурних зрушень товарної структури експорту України 2001–2018 рр. (питома вага).

Питома вага експорту основних товарів України 2001–2018 рр.

Експортні види продукції	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
I	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	
В т.ч.:																			
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	2,79	2,11	2,27	1,98	2,14	1,03	1,52	1,17	1,50	1,50	5,76	5,35	4,70	3,10	2,40	2,02	2,25	1,81	
II. Продукти рослинного походження	4,26	6,24	3,23	3,48	4,95	5,09	3,51	8,33	12,68	7,73	34,01	51,31	38,46	26,74	23,25	21,10	18,71	14,77	
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	1,39	1,91	2,42	1,67	1,71	2,53	3,49	2,91	4,52	5,09	20,88	23,45	15,20	11,70	9,62	10,33	9,35	6,72	
IV. Готові харчові продукти	2,77	3,04	3,92	3,49	3,77	3,63	4,18	3,76	5,26	5,00	18,07	19,46	15,41	9,48	7,20	6,39	5,74	4,51	
V. Мінеральні продукти	10,76	12,50	15,16	13,23	13,73	10,09	8,68	10,52	9,82	13,09	63,08	42,60	32,47	18,68	9,04	7,11	8,02	6,48	
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	9,09	7,78	8,42	8,51	8,72	8,83	8,22	7,54	6,33	6,76	33,14	28,17	18,75	9,35	6,21	4,06	3,37	2,79	
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	1,57	1,46	1,56	1,34	1,68	2,09	2,00	1,49	1,42	1,33	5,77	5,57	3,41	1,79	1,20	1,07	1,14	1,04	

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
VIII. Шкури необроблені, шкіра вичищена	0,80	0,89	0,78	0,63	0,62	0,80	0,80	0,54	0,45	0,34	1,04	0,76	0,65	0,48	0,33	0,32	0,31	0,25
IX. Деревина і вироби з деревини	1,41	1,61	1,73	1,58	1,56	1,57	1,68	1,20	1,69	1,61	6,63	5,91	4,96	3,86	3,23	2,95	2,45	2,23
X. Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	1,76	1,55	1,38	1,20	1,33	1,55	1,56	1,31	2,03	1,83	6,80	6,30	5,40	3,02	1,80	1,40	1,05	0,82
XI. Текстильні матеріали та текстильні вироби	3,78	3,65	3,32	2,70	2,67	2,39	2,01	1,47	1,80	1,43	5,31	4,37	3,51	2,41	1,85	1,77	1,54	1,26
XII. Взуття, головні убори, парасольки	0,52	0,42	0,40	0,37	0,31	0,34	0,30	0,27	0,36	0,34	1,28	0,98	0,86	0,62	0,44	0,43	0,37	0,31
XIII. Вироби з каменю, гіпсу, цементу	0,87	0,82	1,00	0,86	0,64	0,67	0,73	0,68	0,72	0,78	3,38	3,25	2,53	1,47	0,97	0,78	0,74	0,60
XIV. Перли природні або культивовані, дорожчине або напідорожчине каміння	41,32	39,68	36,83	39,94	40,97	42,80	0,30	0,22	0,21	0,14	0,62	0,78	0,51	0,49	0,24	0,14	0,21	0,09
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	10,54	9,79	10,08	9,28	8,29	8,68	42,21	41,21	32,28	33,70	135,88	105,19	76,13	46,61	27,62	21,73	20,56	17,37

Продовження табл. 2.13

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	3,37	3,84	4,26	6,24	4,83	5,42	10,11	9,47	12,63	11,03	41,56	39,13	30,22	17,31	11,49	9,48	8,68	6,95
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плаваючі засоби	0,48	1,02	1,42	1,81	0,41	0,40	6,71	6,45	4,02	6,34	29,85	33,21	14,49	4,51	1,98	1,45	1,27	1,00
XVIII. Прилади та апарати оптичні, фотографічні	0,47	1,02	1,42	1,81	0,41	0,40	0,41	0,36	0,70	0,49	1,73	1,65	1,28	0,71	0,46	0,38	0,31	0,22
XX. Різні промислові товари	0,57	0,54	0,55	0,52	0,64	0,72	0,73	0,66	0,78	0,81	3,42	3,39	2,86	2,25	1,53	1,40	1,46	1,23
XXI. Твори мистецтва	0,07	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Товари, що не вказані в іншому місці	0,04	0,04	0,03	0,03	0,05	0,07	0,08	0,09	0,09	0,05	0,19	0,17	0,11	0,03	0,01	0,01	0,01	0,01

Джерело: побудовано та розраховано на основі джерела: [105]

Крок 2. Визначення узагальнюючих показників структурних зрушень. Апробовані методики розрахунку структурних відмінностей в товарній структурі загального експорту та структури експорту с/г товарів України за період з 2001–2018 рр. на основі індексів К. Гатева, А. Салаї, В. Рябцева дозволяє зробити висновок про наявність змін у товарній структурі експорту України.

Аналізуючи динаміку інтегральних показників за 2001–2018 рр., за даними рис. 2.20. можна стверджувати, що проведенні розрахунки вірні.

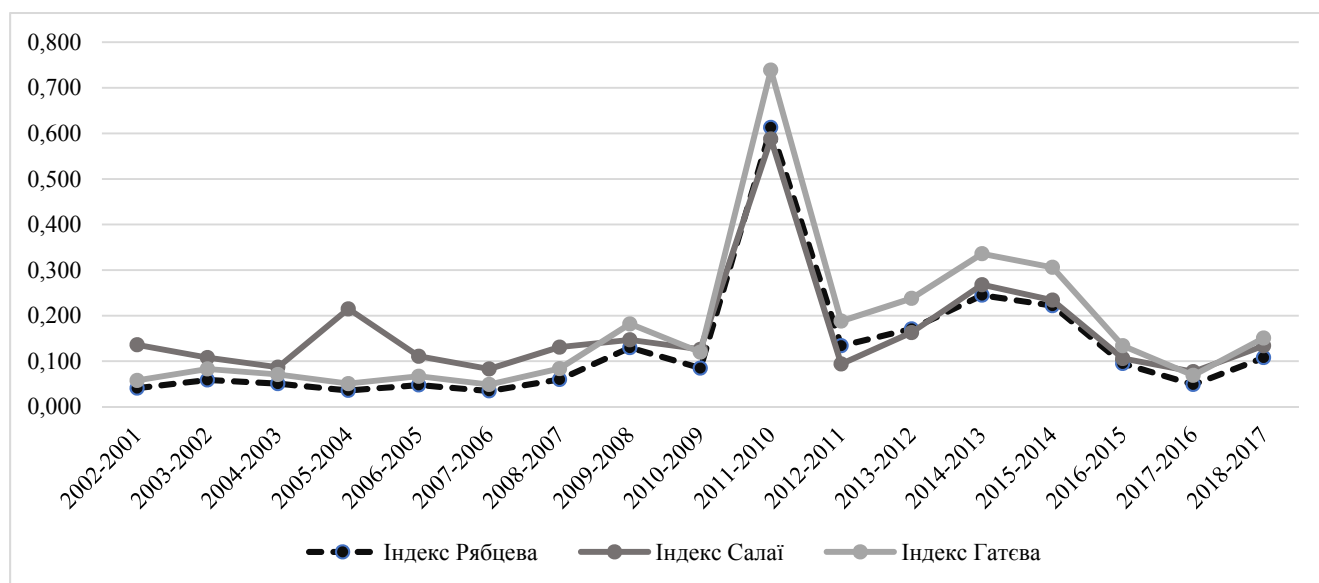

Рис. 2.20. Графік динаміки основних інтегральних показників товарної структури експорту України за 2001–2018 рр.

Для проведення подальшого аналізу структурних відмінностей, доцільніше інтерпретувати індекс Рябцева.

За досліджуваній період 2001–2018 рр. відповідно індексу Рябцева показники структурних зрушень товарної структури експорту України (рис. 2.20) зазнали суттєвих змін:

– у 2011 р. по відношенню до 2010 р. показник становив – 0,613, що свідчить про вельми значний рівень відмінностей, за рахунок збільшення частки в експорті продуктів рослинного походження; жирів та олії тваринного або рослинного походження; готових харчових продуктів; мінеральних продуктів; продукції хімічної та пов’язаних з нею галузей промисловості; недорогоцінних металів та виробів з них; машин, обладнання та механізмів, електротехнічного обладнання;

засобів наземного транспорту, літальних апаратів, плавучих засобів. Це викликано стабілізацією експортних ринків України у результаті чого відбулось поступове відновлення експорту;

– з 2012 р. по 2014 р. показник становив – 0,171 та 0,245 відповідно, це свідчить про суттєвий рівень відмінностей, за рахунок значного зменшення частки в експорті недорогоцінних металів та виробів з них; машин, обладнання та механізмів; електротехнічного обладнання, засобів наземного транспорту, літальних апаратів, плавучих засобів, мінеральних продуктів, продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості;

– у 2015 р. по відношенню до 2014 р. показник становив – 0,222, тобто відбулись суттєві зміни в структурі експорту України, а саме удвічі зменшився експорт мінеральних продуктів та недорогоцінних металів.

За досліджуваний період товарна структура України продемонструвала «структурний реверс» – перехід від продукції металургії, машинобудування, хімічної та текстильної промисловості до продукції аграрного сектору. Ця тенденція попри позитивні наслідки такі, як попит на продовольчому ринку, покращення харчування населення, стабілізація цін, позитивне відображення на торговельний баланс, має і негативні, а саме послаблення потенціалу економічного зростання і розвитку.

Отже це свідчить про процес структурного спрощення економіки України та наближення її до структурних характеристик менш розвинених країн світу.

Показники оцінки структурних зрушень товарної структури експорту с/г України за 2001–2018 рр. наведені на рис. 2.21. Як свідчать проведені розрахунки за індексом Рябцева, у періоди з 2001 р. по 2003 р. та з 2006 по 2014 р. товарна структура експорту с/г продукції зазнала суттєвого рівня відмінностей. Протягом 2006–2007 рр. та 2007–2008 рр. показник структурних змін становив – 0,189 та 0,180 відповідно, що свідчить про суттєвий рівень відмінностей. Вельми значний рівень відмінностей спостерігався з 2010–2011 рр. коли показник становив – 0,516. За ці періоди в аграрному експорті України відбулось суттєве збільшення

продуктів рослинного походження; жирів та олії, готових харчових продуктів та зменшення продуктів тваринного походження.

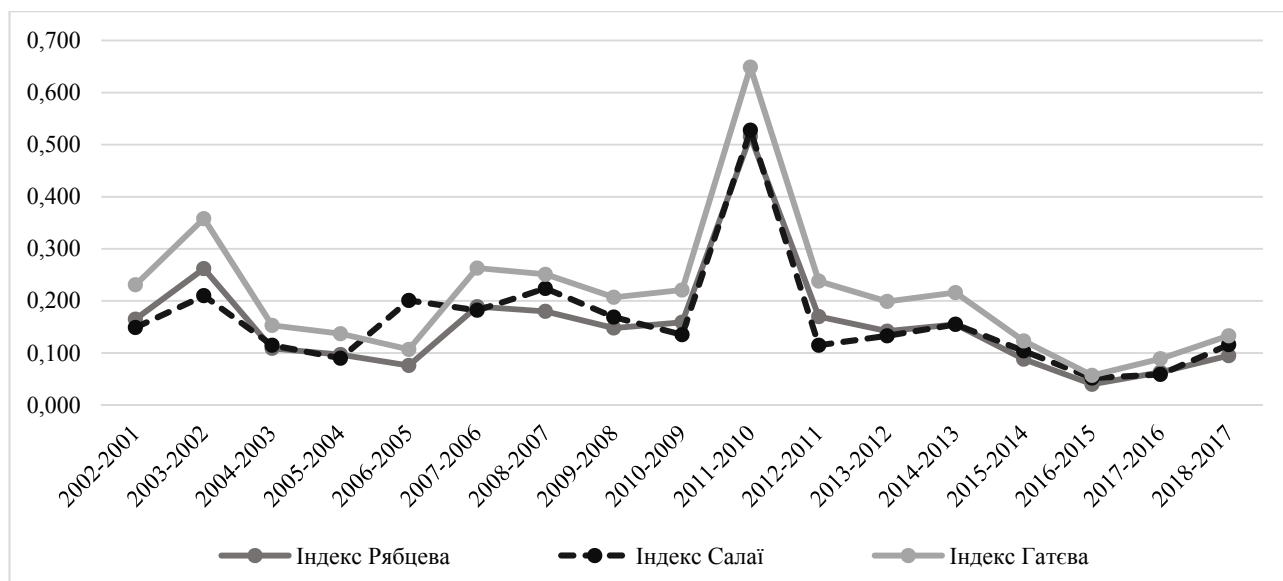

Рис. 2. 21. Графік динаміки основних інтегральних показників товарної структури експорту с/г України за 2001–2018 рр.

Крок 3. Визначення наявності зв'язку між інструментами торговельної політики та інтегральними показниками товарної структури, показниками зовнішньої торгівлі.

Крок 3.1. та **Крок 3.2.** Для визначення наявності зв'язку між інструментами торговельної політики та інтегральними показниками товарної структури, показниками зовнішньої торгівлі проведемо кореляційний аналіз взаємозв'язку інтегральних показників товарної структури та інструментів торговельної політики, а також кореляційний аналіз взаємозв'язку показників зовнішньої торгівлі та інструментів торговельної політики (Додаток К). Кореляційний аналіз взаємозв'язку інтегральних показників товарної структури та інструментів торговельної політики. За результатами кореляційного аналізу взаємозв'язку інтегральних показників товарної структури та інструментів торговельної політики було виявлено, при впровадженні більшої кількості політичних інструментів урядами країн з метою, як обмеження імпорту, так і стимулювання експортних товаропотоків, інтегральні показники зрушення у

світовій товарній структурі сільськогосподарської продукції будуть зменшуватись, тобто товарна структура світового експорту сільськогосподарської продукції набуває ознаки сталості, що обумовлено адаптивністю даної групи товарів до циклічності показників глобальної економічної динаміки. В свою чергу кореляційний аналіз взаємозв'язку показників зовнішньої торгівлі та інструментів торговельної політики, виявив, що впровадження політичних інструментів урядами країн призведе до збільшення показників зовнішньої торгівлі, така тенденція пов'язана з тим, що попри активне запровадження урядами провідних країн світу заходів неопротекціоністської політики, СОТ та уряди країн, що розвиваються прагнуть до лібералізації умов торгівлі, але від початку нової хвилі неопротекціоністської політики її деструктивні процеси ще не встигли відобразитись на світовій торгівлі, але це питання часу.

Отже, проаналізувавши динаміку експорту та імпорту товарів України в цілому та товарів сільського господарства за досліджуваний період, можна зробити такі висновки, що для зовнішньої торгівлі України протягом 2001–2018 рр. було притаманні: від'ємний зовнішньоторговельний баланс (не враховуючи 2001–2004 та 2015 рр.); відкрита економіка; імпортна залежність; достатньо високий рівень експорту. Негативна динаміка обсягів експорту та імпорту товарів України відбувалась у 2008–2009 та 2013–2015 рр., на це мали вплив світові кризові явища, а також внутрішні фактори (бойові дії на сході країни).

За проведеними розрахунками за допомогою інтегральних показників К. Гатєва, А. Салаї, В. Рябцева можна зробити висновок, що починаючи з 2001 по 2018 рік відбулися зміни у товарній структурі експорту у зв'язку із збільшенням продукції аграрного сектору, а саме за рахунок рослинництва, та зменшення продукції металургії, машинобудування, хімічної та текстильної промисловості.

Висновки до розділу 2

1. Проаналізувавши динаміку світового імпорту та експорту за 2001–2018 роки, можна зробити такі висновки: що світова торгівля не має сталої тенденції після сильного відскоку від Великої рецесії, яка розпочалася в грудні 2007 року і продовжилася до вересня 2008 року, міжнародна торгівля зростала повільними темпами і значно погіршилась у 2015–2016 роках. Падіння торгівлі за 2015–2016 роки було обумовлене такими факторами, як падінням цін на товари, зміною динаміки процесу міжнародної інтеграції та загальним подорожчанням долара США, ослабленням процесу відновлення в Європі, уповільненням розвитку економіки Китаю. У 2016 році найбільший спад відбувся у виробничих та сільськогосподарських секторах. Відновлення зростання обсягу торгівлі почалось у 2017–2018 рр. Глобальні фактори, які вплинули на світовий ринок товарів в цілому, також були відчутними для світового ринку сільськогосподарської продукції.

2. Аналізуючи світову товарну структуру експорту товарів протягом досліджуваного періоду, можна стверджувати про її промислове спрямування, та наявність потенціалу до нарощування продажу таких продуктів, як нафта, газ, вугілля, нафтопродукти, хімікати, машини, засоби зв'язку, автомобілі.

3. В результаті отриманих розрахунків всі інтегральні показники структурних зрушень за 2001–2018 рр. мають приблизно однакове значення. Найбільш доцільним з точки зору економічної інтерпретації є індекс Рябцева, який в проведених розрахунках виявив вельми низький рівень відмінностей структур, досягнувши максимального значення у 2014–2015 рр. – 0,084. Отже, товарна структура експорту світу з початку XXI сторіччя має поступовий характер прискорення змін, що пов'язано зі зрушеннями у сформованих глобальних та регіональних ланцюгах доданої вартості, які відбуваються під впливом Індустріальної революції 4.0.

4. За отриманими результатами показники структурних зрушень світового товарного експорту сільськогосподарської продукції за 2001–2018 рр.

демонструють майже однакове значення, тобто товарна структура світового експорту сільськогосподарської продукції за шкалою Рябцева мала вельми низький рівень відмінностей найвищий був у 2008–2009 рр. – 0,085, це обумовлено адаптивністю даної групи товарів до циклічності показників глобальної економічної динаміки.

5. Провідні компоненти національної економічної політики мають бути відповідними сучасним глобалізаційним викликам. Ключовими передумовами успішної реалізації економічної політики на світових ринках сьогодні є зважена інституційна політика.

6. Проаналізувавши динаміку експорту та імпорту товарів України в цілому та товарів сільського господарства за досліджуваний період, можна зробити такі висновки, що для зовнішньої торгівлі України протягом 2001–2018 рр. було притаманні: від'ємний зовнішньоторговельний баланс (не враховуючи 2001–2004 та 2015 рр.); відкрита економіка; імпортна залежність; достатньо високий рівень експорту. Негативна динаміка обсягів експорту та імпорту товарів України відбувалась у 2008–2009 та 2013–2015 рр., на це мали вплив світові кризові явища, а також внутрішні фактори (бойові дії на сході країни).

7. За проведеними розрахунками за допомогою інтегральних показників К. Гатєва, А. Салаї, В. Рябцева можна зробити висновок, що починаючи з 2001 по 2018 рік відбулися зміни у товарній структурі експорту у зв'язку із збільшенням продукції аграрного сектору, а саме за рахунок рослинництва, та зменшення продукції металургії, машинобудування, хімічної та текстильної промисловості.

8. Відповідно, для рівноправної участі країни у глобалізаційних процесах необхідно розробити та імплементувати ряд заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності національних підприємств на світовому ринку. Сьогодні високим критеріям світового ринку повинні відповідати не тільки окремі товари, підприємства, а й національна економічна, інституційна і правова системи. Тому на сучасному етапі зовнішня та регіональна політика держави, а також стратегія зовнішньоекономічної діяльності українських суб'єктів господарювання мають бути спрямовані на посилення позицій України в системі міжнародного поділу

праці; підвищення конкурентоспроможності продукції вітчизняних підприємств та розширення ринків збуту; покращення структури експорту; досягнення стійкого економічного зростання.

Основні результати проведеного дослідження опубліковані в працях [81; 91].

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ТОВАРНОГО РИНКУ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

3.1. Вплив глобалізації на макроекономічні показники України

Процеси глобалізації, економічна лібералізація світового продовольчого ринку та інтеграції України у світову господарську систему вимагають здійснення заходів щодо розвитку вітчизняних товарних ринків, зокрема ринку аграрної продукції. Водночас ці процеси зумовлюють необхідність зміни та адаптації системи регулювання ринку агропродовольчої продукції. В таких умовах пріоритетного значення набувають питання забезпечення дієвості інструментів макроекономічного регулювання, що дозволить мати експортоорієнтовану спрямованість агропродовольчого ринку [107].

Потреби у зміні підходу до свого бізнесу поступово виникли у компаній у зв'язку з поступовою лібералізацією правил зовнішньої торгівлі, зростаючою взаємозалежністю країн усього світу при виробництві товарів і послуг. Це зумовило гостру необхідність формування стратегії розвитку компаній з урахуванням глобального аспекту товарних ринків, призвело до усвідомлення компаніями того факту, що глобалізація вже не дозволяє працювати по-старому, орієнтуючись лише на врахування внутрішнього ринку та змусило змінювати звичні рутини. Враховуючи Індекс глобальної конкурентоспроможності за версією Всесвітнього економічного форуму, Україні потрібно ще багато працювати над створенням реальних переваг як вітчизняних підприємств, так і національної економіки в цілому [6].

Аналіз динаміки основних глобальних рейтингів, що будуються на основі глобальних економічних індексів, дає змогу виявити певні закономірності, перспективи та проблеми у сучасному стані економіки країни. Для оцінки

переваг, наслідків та аналізу трендів глобалізаційних процесів використовують кількісні показники рівня цих процесів, індекси, що встановлюють їх глибину та масштаби. Наукова література містить велику кількість визначень глобалізації та її показників, які доповнюють один одного. Проте, загального універсального засобу для вимірювання рівня глобалізації поки що не існує.

Наразі найбільш поширені та широко застосовуються такі показники вимірювання глобалізації як: індекс рівня глобалізації країн світу (KOF Index of Globalization) складається Швейцарським економічним інститутом (KOF Swiss Economic Institute); індекс глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index) розрахований за методикою Всесвітнього економічного форуму (World Economic *Forum*); Коефіцієнт торговельної відкритості (*Kme*).

1. Індекс рівня глобалізації країн світу (KOF Index of Globalization), охоплює економічні, політичні та соціальні складові процесу глобалізації. Розглянемо більш детально такі складові індексу глобалізації як економічну та торговельну глобалізацію.

За даними Швейцарського економічного інституту (KOF Swiss Economic Institute) у 2017 році Україна за рейтингом KOF Index of Globalization мала достатньо високий індекс глобалізації (70,24) та посідала 45 місце, але цей показник нижчий у порівнянні до 2016 року (42 місце з показником індексу глобалізації 70,71) [108].

Досліджуючи рівень глобалізації України у 2008–2017 рр. за системою КОФ побудуємо графік залежності від часу індексу глобалізації нашої держави та його складових. Згідно графічного представлення індексу глобалізації України на рисунку 3.1. видно, що Україна має відносно стабільний та достатньо високий рівень глобалізації протягом 2008–2017 рр. Що стосується економічної складової, то вона має тенденцію до зростання, проте негативна динаміка у 2008–2013 рр. значно пригальмувала її зростання. Завдяки тому, що Україна приймає активну участь у діяльності світових товарних ринків, показник її торговельної глобалізації стрімко зростає та знаходиться на досить високому рівні.

Рис. 3.1. Рівень індексу та субіндексів глобалізації України у 2008–2017 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [108].

2. Аналізуючи динаміку рейтингу України за індексом глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index) у 2008–2018 рр. (рис. 3.2.) можна відзначити, що на позицію України значною мірою впливають світова фінансова криза, політична криза органів влади та ряд негативних факторів, а саме: корупція; політична нестабільність; інфляція; часта зміна уряду; високі податки; недосконалість податкового законодавства; значні коливання на валютному ринку; неякісна інфраструктура; неврегульованість ринку праці; брак інновацій; великий відсоток злочинності та крадіжок; низька якість охорони здоров'я; недостатня освіченість працівників.

Механізмом для підвищення конкурентоспроможності України є проведення внутрішнього реформування та пристосування до змін які несуть глобалізаційні та інтеграційні процеси.

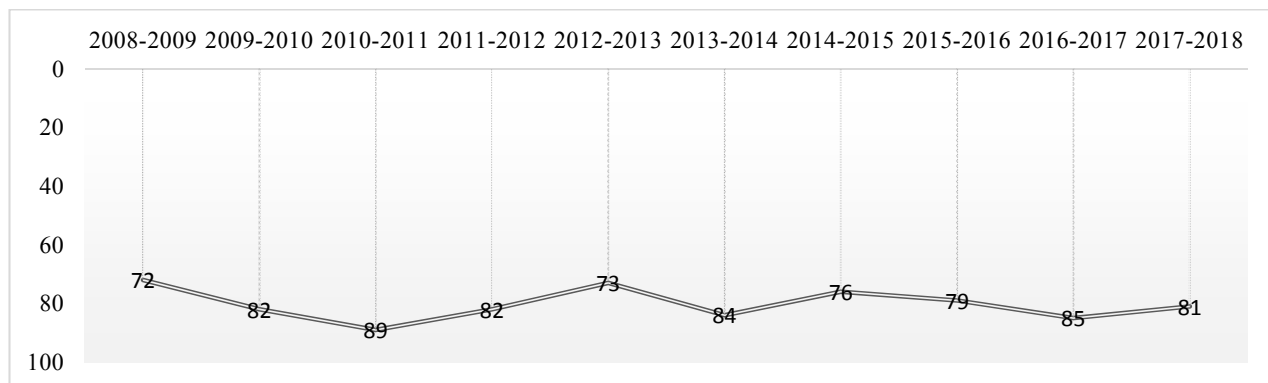

Рис. 3.2. Рейтинг України за індексом глобальної конкурентоспроможності у 2008–2018 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [109].

3. Для оцінки рівня глобалізації торговельної діяльності також використовують коефіцієнт торговельної відкритості ($K_{тв}$), який розраховується за формулою:

$$K_{тв} = [EXP/ВВП] \cdot 100\% \quad (3.1)$$

де EXP – експорт продукції для відповідного рівня територіальної соціально-економічної системи, що досліджується (світова економіка, економіка країни);

ВВП – валовий внутрішній продукт (відповідно для рівнів світової економіки, економіки країн) [110].

Проведені нами розрахунки за оцінкою глобалізації торговельної діяльності України показали, що навіть при падінні обсягів експорту у 2009 р., що відбулось під впливом світової економічної кризи, коефіцієнт торговельної відкритості відновив висхідну траєкторію у 2010–2011 рр., але у 2012–2013 рр. була знову зафіксована негативна динаміка, а у 2014 році як і в докризовий період, почав зростати в послідувачі роки. У 2018 році не дивлячись на суттєве зниження коефіцієнту Україна все ж таки має достатній рівень торговельної відкритості (таблиця 1).

Таблиця 3.1

**Визначення коефіцієнту торговельної відкритості України
за 2008–2018 рр. (млрд дол. США)**

Роки	Об'єм експорту	Валовий внутрішній продукт, ВВП	Коефіцієнт торговельної відкритості (%)
2008	67,0	188,2	35,6
2009	39,7	121,6	32,7
2010	51,4	136,0	37,8
2011	68,4	163,2	41,9
2012	68,8	175,7	39,2
2013	63,3	179,6	35,3
2014	53,9	132,3	40,7
2015	38,1	90,9	41,9
2016	36,4	93,3	39,0
2017	43,3	104,1	41,6
2018	47,3	130,8	36,2

Джерело: розроблено автором на основі [103; 112].

Достатній рівень торговельної відкритості економіки України на сьогоднішній день, свідчить про активну взаємодію з глобальним ринком на основі міжнародного поділу праці, що веде до зміцнення національної економіки, розширення та розвитку зовнішньо-торговельних зв'язків, формування конкурентних переваг на міжнародних товарних ринках [111].

Таке становище робить країну дуже вразливою до впливу зовнішніх чинників. Але це означає, що необхідно відмовитись від зовнішнього світу, це був би рух національної економіки в зворотному напрямку, доказовим фактом є тісна взаємозалежність виробництва і міжнародної торгівлі. Конкуренцію посилює розвиток зовнішньої торгівлі, яка підштовхує економічну активність національних виробників. Проте у країнах із слабкою або перехідною економікою держави слід регулювати процеси зовнішньої торгівлі, тобто здійснювати захист вітчизняних товаровиробників від імпорту, від продукції низької якості або вживаної, яка становить реальну небезпеку.

Не дивлячись на те, що темпи поширення економічної глобалізації нерівномірні, вона надає країнам нові можливості для всесвітнього розвитку. Перевагами глобалізації міжнародних товарних ринків перш за все користуються багатонаціональні підприємства. Це пов'язано з тим, що вони мають: розгалужені ланцюги поставок по всьому світу; дешеві джерела надходження матеріалів та комплектуючих; розташування складських приміщень та логістики у вигідних регіонах; концентрацію досліджень і розробок переважно там, де потрібні знання для цього більш доступні. Завдяки БНП світова економіка перетворюється у глобальну, прискорюючи науково-технічний прогрес.

На думку М. В. Іващенко: «Фірми в умовах глобалізації не можуть не враховувати функціонування міжнародних ринків. Глобальні ринки важливі, тому що майбутнє багатьох фірм залежить від можливостей розширення виробництва. З одного боку, фірми повинні шукати нові можливості на ринках закордонних країн, тому що їхні внутрішні ринки вже насичені. З іншого боку, міжнародна торгівля стає усе більше ліберальною, тому компанії зіштовхуються з жорстокою конкуренцією з боку іноземних виробників і на своїх внутрішніх ринках. Вони

повинні навчитися гідно конкурувати з іноземними підприємствами на своєму внутрішньому ринку або ж використовувати можливості, що відкриваються на зовнішніх ринках» [6].

Т. В. Горянська вважає, що: «Зовнішньоторговельна діяльність є важливим каналом зв'язків України зі світовим господарством, спрямована на збереження й оптимальне використання традиційних експортних та імпорتنих ринків, скорочення обсягів імпорту і раціоналізацію платіжного балансу, включення країни у світові господарські відносини» [113].

Н. М. Євтушенко стверджує, що: «Показники макроекономічної стабільності являють собою індикатори загального стану економіки. Тому основи макроекономічної стабільності вбачаються у застосуванні соціально-орієнтованих заходів макроекономічного впливу. На сьогоднішній день, в Україні спостерігається стан макроекономічної нестабільності, спричинений насамперед значним податковим тиском, зростаючим дефіцитом платіжного балансу та зовнішньої торгівлі, наявністю несприятливого середовища для заснування та ведення бізнесу, що в свою чергу впливає на інвестиційну привабливість країни» [114].

Зокрема В. А. Івінська зазначає, що: «Платіжний баланс є важливим показником економічного розвитку в усіх країнах. Він відображає, наскільки країна технічно розвинена і конкурентоспроможна на світовому ринку. Українська практика переконує, що різка девальвація офіційного курсу гривні викликається різкими погіршеннями стану платіжного балансу України. Платіжний баланс є одним з об'єктів державного регулювання. Поляризація стану платіжного балансу країни посилює нестабільність валютних курсів, переливи капіталу, негативно впливає на грошовий обіг і в результаті на економіку. При цьому стихійний механізм вирівнювання платіжного балансу через автоматичний процес цінового регулювання діє вкрай слабо. Тому відновлення рівноваги міжнародних розрахунків вимагає цілеспрямованих державних заходів. Врівноважування балансу міжнародних розрахунків входить до числа головних

цілей економічної політики держави поряд із забезпеченням темпів економічного зростання, боротьбою з інфляцією і безробіттям» [115].

Як зазначає Е. В. Богач: «На практиці для зручності обліку платіжний баланс складається з таких розділів:

- торговельний баланс;
- баланс послуг та некомерційних платежів;
- баланс руху капіталів і кредитів.

Торговельний баланс – це співвідношення вартості експорту й імпорту країни. Баланс послуг і некомерційних платежів містить платежі та надходження з транспортних перевезень, страхування, електронного та інших видів зв'язку, міжнародного туризму, культурних та наукових обмінів, односторонні перекази (державні операції і приватні перекази) та ін. Платіжний баланс за поточними операціями включає торговельний баланс і «невидимі» операції (послуги, надходження від інвестицій, односторонні перекази). Баланс руху капіталів і кредитів виражає співвідношення вивозу і ввозу державних і приватних капіталів, наданих і отриманих міжнародних кредитів» [116].

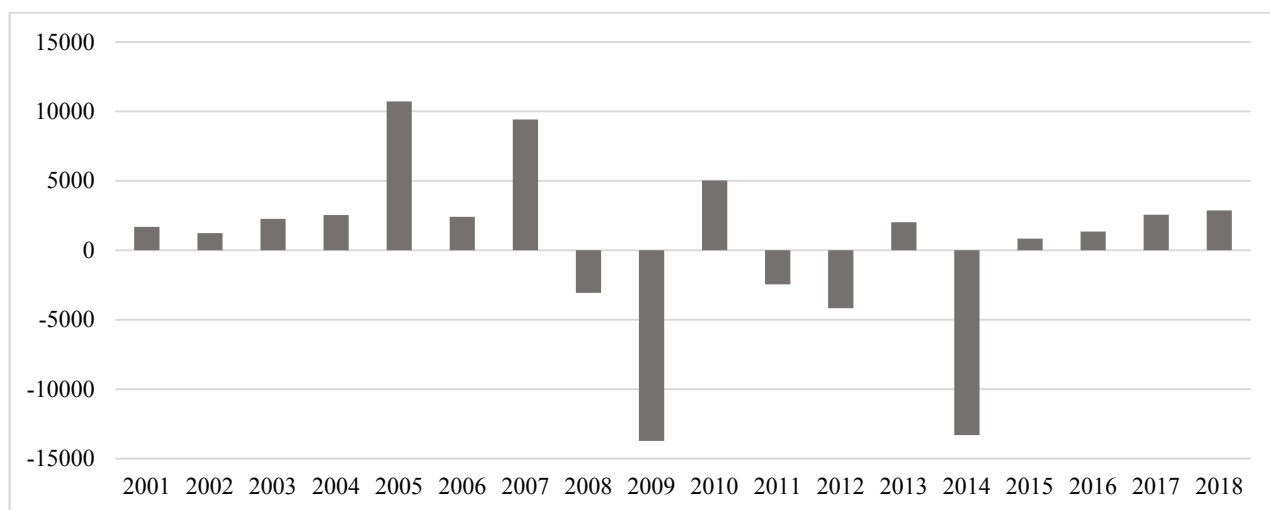

Рис. 3.3 Динаміка платіжного балансу України за 2001–2018 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [117].

За даними рис 3.3. можна спостерігати, що сальдо платіжного балансу було не стабільне. У 2001 році сальдо складало +1685 млн доларів США та поступово впродовж 2002–2005 рр. мало позитивне значення, досягнувши свого піку в 2005

році +10727 млн доларів США. В 2006 році порівняно до 2007 року позитивне сальдо зросло з +2408 млн доларів США до +9421 млн доларів США. Під впливом світової кризи у період з 2008-2009 рр. сальдо платіжного балансу мало від'ємне сальдо –3063 млн доларів США та –13726 млн доларів США відповідно. У 2010 році позитивне сальдо склало +5031 млн доларів США, проте у 2011 році спостерігався дефіцит платіжного балансу (–2455 млн доларів США) з поступовим погіршенням сальдо у 2012 році до –4175 млн доларів США. У 2013 році дефіцит було ліквідовано, позитивне сальдо склало + 2023 млн доларів США. У 2014 році в зв'язку з політичною нестабільністю в країні викликаною російською агресією, відтоком іноземних інвестицій дефіцит платіжного балансу складав –13307 млн доларів США. Починаючи з 2015 року по 2018 тримається тенденція позитивного сальдо платіжного балансу, викликане збільшенням припливу іноземних інвестицій.

Несприятливі зовнішні збурення, зокрема зниження світових цін на товари українського експорту, макроекономічна нестабільність у країнах – торговельних партнерах України, скорочення переказів від трудових мігрантів, продовження стримувальної політики ФРС та ЄЦБ, яке спричинить вплив глобальної ліквідності з ринків країн, що розвиваються, може становити загрозу для врівноваження платіжного балансу України [118].

Для зменшення та ліквідації дефіциту платіжного балансу необхідно: – стимулювати зменшення дефіциту торговельного балансу через підтримку експортних галузей і відвойовування національним виробником ринків, на яких домінують імпорتنі товари; – стабілізувати приплив зовнішнього капіталу через фінансовий рахунок; – заохочувати приплив інвестиційного капіталу та прямих іноземних інвестицій шляхом стабілізації політичної ситуації та покращення інвестиційного клімату в країні [116].

Внутрішні ризики розвитку економіки України, головним чином, пов'язані з: військовими діями на Донбасі, які призводять до скорочення виробництва у регіоні, погіршення умов залучення зовнішнього фінансування та зростання видатків бюджету на фінансування силових відомств і відновлення зруйнованої інфраструктури; зростанням боргового навантаження на бюджет через

необхідність фінансування дефіциту та заборгованості НАК «Нафтогаз», сформованої у минулі роки; виснаженням міжнародних резервів, що ускладнює використання Національним банком інтервенцій в якості інструментів стримування зростання попиту на іноземну валюту, який виникає внаслідок панічних настроїв та спекулятивних атак [119].

Наразі Україна знаходиться в несприятливих політичних та економічних умовах. Повільна економічна динаміка, значний зовнішній борг, недовіра до уряду, корупція, затяжні бойові дії на сході країни, зниження інвестиційної привабливості, все це відобразилось на виробничо-господарській діяльності резидентів.

Підтверджуючим фактом заглиблення рецесії в Україні є аналіз динаміки основних макроекономічних показників. Основним індикатором економічного розвитку країни є валовий внутрішній продукт (ВВП). Згідно рис. 3.4. номінальний ВВП України з 2001–2018 рр. мав зростаючий характер, крім 2009 року. Зростання ВВП викликано тим, що економіка України стрімко розвивалась. У 2008–2009 рр. відбулось зниження ВВП викликане світовою кризою. З 2010 року відбувалось поступове підвищення ВВП за рахунок стабілізації національної валюти. У 2018 році ВВП в країні вже складав 3560596 млн грн.

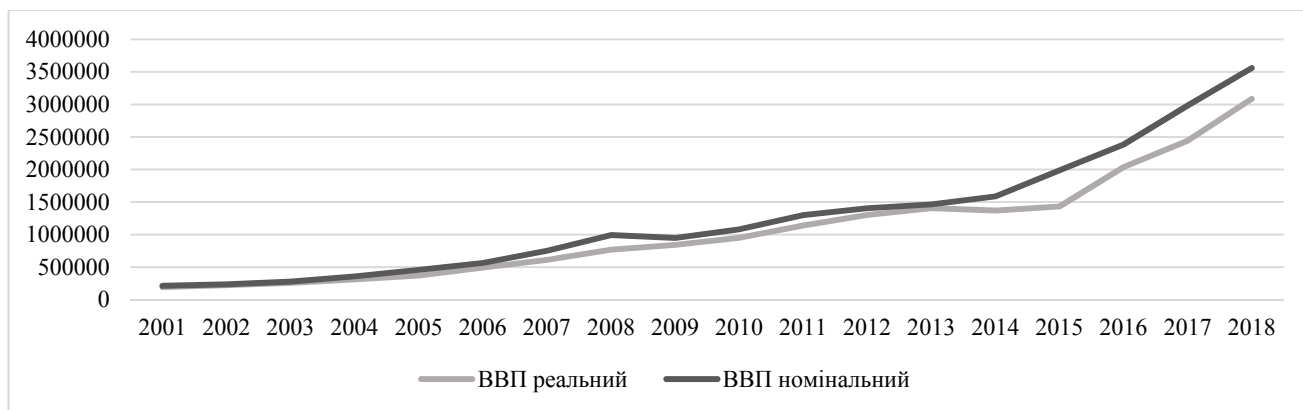

Рис. 3.4 Динаміка валового внутрішнього продукту України у фактичних цінах за 2001–2018 рр. (млн грн.)

Джерело: побудовано автором на основі [120].

За даними рис. 3.4 за 2001–2018 рр. спостерігається суттєва різниця між обсягами номінального та реального ВВП. За винятком періоду 2001–2003 року та у 2013 році коли обидва показники мали майже однакове значення. Найбільша різниця

між показниками спостерігалась у 2015 році та становила –556718 млн грн, 2016 році ця різниця була трохи нижче –348283, у 2017 році та 2018 різниця вже становила –539691 та –475104 відповідно. Все це говорить про наявність в звітах офіційної національної статистики певної невідповідності між цими двома показниками, що не дає змогу відобразити реальну економічну ситуацію в країні через завищення обсягів ВВП, а також на достовірність отриманих даних впливає тіньова економіка.

Як стверджує Я. М. Бойко: «Тіньова економіка робить значний внесок в економічне зростання в Україні, адже з використанням нелегальних схем та операцій створюється майже половина ВВП. ВВП занижує реальний обсяг виробництва, оскільки не враховує результатів тіньової економіки і тих товарів та послуг, що не проходять стадію купівлі-продажу. При цьому якщо для економічно розвинених країн, де тіньова економіка складає невелику частку від офіційної, це не так суттєво, то для інших країн, де тіньовий сектор сягає 50 % і більше, розрахунок фактичного ВВП є більш викривленим» [121].

Важливими зовнішніми чинниками, які впливають на ВВП України є коливання світових цін та попиту на сировинні товари, зростання залежності економіки України від світової кон'юнктури, порушення основних макроекономічних пропорцій, низька інвестиційна привабливість вітчизняних підприємств, зростання зовнішнього боргу, зношена транспортна інфраструктура, яка обмежує експорт продукції і транзит, слабка економічна динаміка тощо [122].

Р. О. Мадяр вважає, що: «Оскільки Україна перебуває в дуже складній політичній та економічній ситуації, то для стабілізації ВВП є необхідним проведення державної політики, яка повинна супроводжуватися проведенням ключових структурних реформ. Уряд України має проводити жорстку фіскальну політику та продовжувати політику плаваючого валютного курсу. Також країні необхідні реформи газового сектору, дерегуляція бізнесу, а також прозора система держзакупівель» [123].

В сучасних кризових умовах розвитку економіки, нестабільності валютного курсу та інфляційних процесів, які спостерігаються останнім часом, питання дослідження динаміки цін є надзвичайно актуальним. Основним показником, за

допомогою якого вимірюється інфляція в країні, є коефіцієнт інфляції, або індекс споживчих цін – показник, який характеризує динаміку рівня цін на товари та послуги, які купує населення для власного споживання [124].

На думку В. В. Сьомченко: «Інфляція є основним дестабілізуючим чинником ринкової економіки. Для будь-якої національної економіки вона є небезпечним процесом, негативно впливаючи на фінансову і економічну системи. Вона відображає не тільки зменшення купівельної спроможності грошових коштів, але й спотворює фінансову «реальність» виробництва і споживання, ускладнює процедуру обліку доходів і витрат населення, оподаткування. Інфляція сприяє перерозподілу доходів між господарюючими суб'єктами, що неможливо контролювати» [125].

Як зазначає В. І. Кифяк: «Головною формою прояву інфляції стало знецінення грошових знаків відносно вартості звичайних товарів, серед яких опинилося і золото, тобто падіння купівельної спроможності грошової одиниці. Якщо цей процес набуває затяжного характеру, то поглиблюється розрив між рівнем цін на внутрішньому ринку країни та на ринках інших країн і світовому ринку в цілому. Виникає знецінення національних грошей щодо іноземної валюти. Це призводить до зниження валютного курсу національних грошей, що послаблює позиції національної економіки на світовому ринку та конкурентоспроможність вітчизняної продукції» [126].

За даними рис. 3.5, за 2001–2018 рр., індекс споживчих цін мав нестійку тенденцію, та дійшов піку у 2015 році – 143,3. У 2015 році були найвищі показники індексу споживчих цін, це сталось у зв'язку з тим підвищенням ціни на продукти харчування, житлово-комунальні послуги, підакцизні товари. Також цьому сприяло зростання світових цін на нафту, підвищення тарифів.

На рис. 3.5. можна спостерігати у 2001 році зниження рівня інфляції, за рахунок того що, відбувалось суттєве здешевлення нафтопродуктів та повільне зростання доходів населення викликане уповільненням темпів зростання цін. У 2002 році відбулась дефляція. Найвищі рівні інфляції припадають на 2004, 2007, 2008, 2014–2015 рр. що свідчить про вплив на Українську економіку світових

кризових явищ. Так у 2008 році підвищенню рівня інфляції сприяли не тільки світова криза, а також від'ємне сальдо зовнішньоторговельного балансу, підвищення зовнішнього боргу, зменшення прямих іноземних інвестицій, збільшення споживчих кредитів. У 2014–2015 рр. на зростання рівня інфляції вплинули зовнішні політичні шоки, війна на сході країни, та брак часу для відновлення національної економіки. Починаючи з 2016 року Національним банком України застосовується комплекс заходів для контролю за рівнем інфляції.

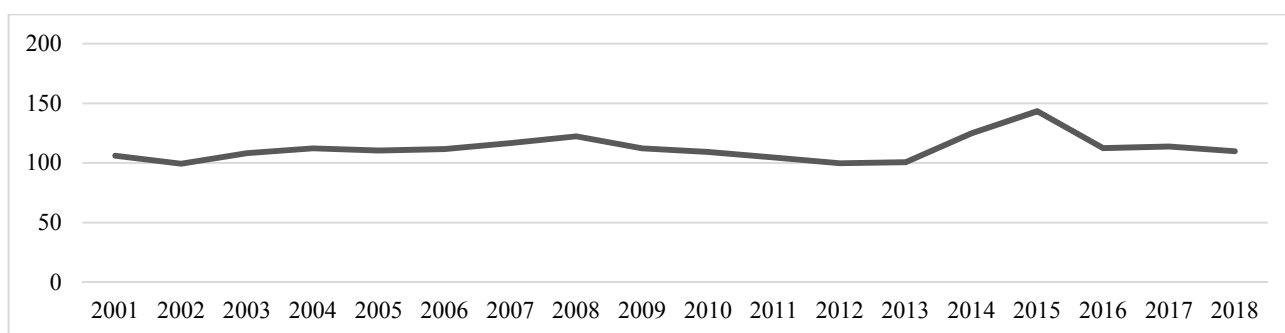

Рис. 3.5. Динаміка індексу споживчих цін в Україні у 2001–2018 рр. (до попереднього року, %)

Джерело: побудовано автором на основі [127].

У зв'язку з політичною нестабільністю, наявністю бюджетного дефіциту, низькою продуктивністю праці, питання інфляції в Україні стоїть дуже гостро. Процес боротьби з цим явищем – тривалий і складний, вимагає великих матеріальних витрат. Подолання інфляції залишається однією з головних завдань антикризової стратегії. Основним способом боротьби з інфляцією повинна бути боротьба з її основними причинами, оскільки придушення інфляції за допомогою повного контролю над цінами і доходами без усунення її причин негативно позначається на розвитку ринкових відносин [125].

На сучасному етапі розвитку економіки питання зниження рівня індексу споживчих цін постає досить гостро, що спонукає до потреби впровадження ряду стримуючих заходів, серед яких: проведення поміркованої фіскальної та монетарної політики, яка б спрямовувалась на нарощення та підтримання достатнього рівня

міжнародних резервів; посилення ролі ключової процентної ставки грошово-кредитної політики (синхронізованою з обліковою ставкою); помірна волатильність обмінного курсу гривні; розроблення послідовної, прозорої грошово-кредитної політики, спрямованої на забезпечення стабільності цін тощо [124].

З поглибленням глобалізаційних процесів відбувається стрімке нарощування обсягів зовнішньої заборгованості України, яке не минуче для більшості країн навіть високо-розвинутих. Для країн з ринковою економікою зовнішньо-державні запозичення є невід'ємною частиною в регулюванні процесів на макроекономічному рівні.

Серед основних чинників, що призвели до стрімкого та не завжди економічно обґрунтованого збільшення обсягів зовнішніх державних запозичень, варто назвати: 1) хронічний дефіцит державного бюджету; 2) бойові дії на сході країни і анексія частини території України; 3) перманентне загострення кризових явищ економічного й соціально-політичного характеру; 4) залежність фінансової системи країни від попередніх боргових зобов'язань; 5) зменшення міжнародних резервів Національного банку України [128].

Є багато методів управління державним боргом, які сформувалися за рахунок співпраці з різними країнами: реструктуризація боргових зобов'язань, що спрямовані на мінімізацію втрат кредиторів та забезпечення виконання зобов'язань позичальником за рахунок зменшення тягара боргу; сек'юритизації – трансформування боргових зобов'язань банку у ліквідні інструменти ринку капіталів шляхом випуску боргових цінних паперів; випуск облігацій внутрішньої державної позики тощо [129].

Аналізуючи динаміку валового зовнішнього боргу України (рис. 3.6.) можна зазначити з 2003 року зростання валового зовнішнього боргу. Суттєве зростання запозичень відбулось з 2008 року, що пояснюється девальвацією гривні у період світової фінансової кризи. Особливо стрімке зростання валового зовнішнього було виявлено у 2013 році досягнувши 142 079 млн дол. США, що відбулось за рахунок збільшення ціни на газ Газпромом, проведення чемпіонату Європи з футболу, а також у зв'язку з безсистемним нарощуванням Державного богу

України. З 2014–2016 рр. відбувалось незначне скорочення запозичень, але починаючи з 2017 по 2018 рр. валовий зовнішній борг починає зростати, причинами які викликали зростання є насамперед економічні наслідки російської агресії, що викликали величезні збитки банків за рахунок відмови боржників на окупованих територіях сплачувати борги, втрата підприємств на сході країни.

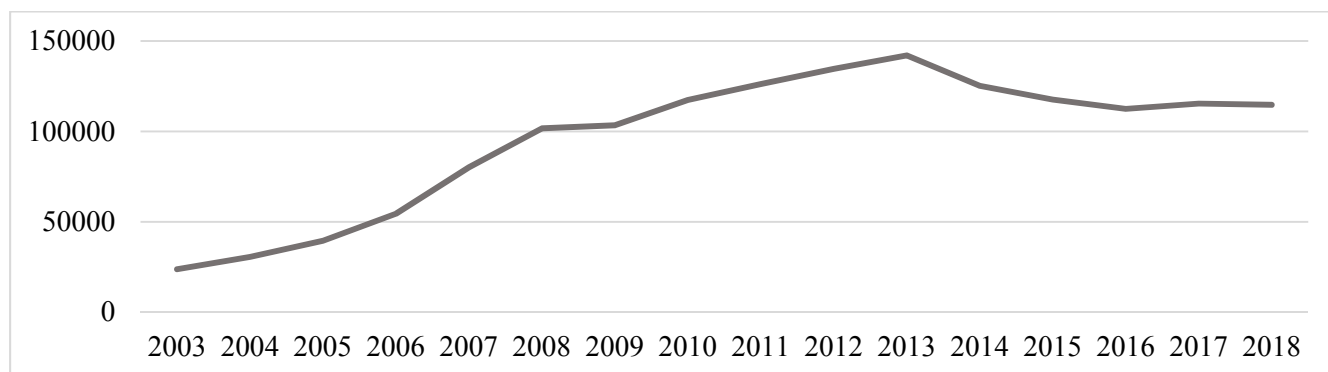

Рис. 3.6. Динаміка валового зовнішнього боргу України за 2003–2018 рр. (млн дол. США) [130]

Управління та обслуговування державного боргу є одним із пріоритетних завдань фінансової політики держави. Обумовлено це тим, що він прямо пов'язаний із національною безпекою країни. Враховуючи, що в сучасних економічних умовах в Україні стрімке зростання державного боргу все більше набуває характеру не лише фінансової, але й соціально-політичної проблеми, дослідження методологічних і науково-практичних питань щодо управління державним боргом в Україні є актуальним [115].

Отже, протягом досліджуваного періоду найбільше збитків для всіх сфер економічної діяльності завдали бойові дії на сході країни. Незважаючи на масштабні втрати матеріального та морального характеру, бойові дії на сході країни, негативно вплинули і на імідж країни, на рівень довіри інших країн до України і, як результат, зменшення потоків інвестицій та збільшення ступеня ризиків з боку інвесторів.

3.2. Економетричні закономірності трансформації національного товарного ринку

Крок 4. Визначення системи показників впливу на сальдо України. Для оцінки та характеристики напрямку розвитку певного економічного явища або процесу використовуються методи економічного прогнозування, а саме метод регресійного аналізу. Регресійний аналіз широко використовується для пояснення зв'язків незалежної змінної від однієї або декількох інших змінних. Основна ідея регресійного аналізу полягає в оцінці адекватності прогнозованої залежності та у виборі значимих факторів, що безпосередньо і як саме впливають на зміну.

Крок 4.1. Визначення впливу показників країн експортерів та імпортерів на сальдо України. Тому для побудови регресійних моделей були розглянуті 5 основних країн експортерів – Польща, Німеччина, Туреччина, Франція, Італія та 5 основних країн імпортерів України – Індія, Китай, Нідерланди, Іспанія, Саудівська Аравія. Для кожної з наведених країн проводився аналіз таких показників: Загальний імпорт та експорт країни, Імпорт та експорт країни з Україною, зокрема для сільськогосподарської продукції, Сальдо зовнішньої торгівлі товарами, Дефлятор ВВП, Курси внутрішніх валют, Індекс вартості експорту, Індекс вартості імпорту, Індекс фізичного об'єму експорту, Індекс фізичного об'єму імпорту, Прямі іноземні інвестиції в економіку країни, Індекс купівельної спроможності, Індекс споживчих цін, Індекс умов торгівлі, Валовий зовнішній борг, Середній зв'язаний тариф на сільськогосподарські товари, Тарифні квоти на сільськогосподарські товари.

Побудова моделі для країн експортерів сільськогосподарської продукції в Україну. В результаті проведеного кореляційного аналізу серед всіх факторів, що розглядалися, було обрано ті, що мають найбільший вплив на експорт України, але мають відносно незначний вплив на інші фактори моделі для виключення наявної мультиколінеарності факторів. Таким чином, на першому кроці було відібрано такі фактори (табл. 3.2.): Імпорт_Польща_Укр, Імпорт_СГ_Польща_Укр, USD/PLN, Імп_Нім_Укр, Дефл_ВВП_Нім, Імп_Тур,

Імп_Тур_Укр, USD/TRY, Імп_Фр, Імп_Фр_Укр, Імп_сГ_Фр_Укр, EUR/USD_Фр, Імп_Іт, Імп_сГ_Іт, Імп_Іт_Укр, ПІІ_Іт, EUR/USD_Іт (Додаток Л).

Таблиця 3.2

Статистична база факторів моделі експорту

Роки	Експорт	Імп_Пол_Укр	Дефл_ВВП_Нім	Імп_Тур	Імп_Тур_Укр	Імп_Фр_Укр	Імп_Іт_Укр
2008	67,0	4280,3	90,0	202,0	1950,1	1682,5	2432,1
2009	39,7	2170,3	91,7	140,9	952,2	971,5	1139,8
2010	51,4	2788,8	92,2	185,5	1298,3	1106,7	1390,3
2011	68,4	3183,4	93,2	240,8	1481,2	1501,5	2005,8
2012	68,8	3567,1	94,6	236,5	1951,9	1664,4	2234,6
2013	63,3	4068,7	96,5	251,7	1852,7	1729,7	2086,7
2014	53,9	3070,8	98,3	242,2	1299,5	1269,2	1509,0
2015	38,1	2324,0	100,0	207,2	851,7	892,8	976,3
2016	36,4	2693,3	101,2	198,6	1098,6	1530,5	1358,2
2017	43,3	3453,8	102,2	233,8	1262,5	1563,8	1625,0
2018	47,3	3641,9	103,8	223,0	1714,3	1480,6	2033,0

Також серед всіх факторів, що розглядалися, було обрано ті, що мають найбільший вплив на імпорт України (табл. 3.3.): І умов_торг_Нім, Імп_ІТ_Укр, Імп_Тур, ВВБорг_Тур, Імп_Фр.

Таблиця 3.3

Статистична база факторів моделі імпорту

Роки	Імпорт	І_умов_торг_Нім	Імп_ІТ_Укр	Імп_Тур	ВВБорг_Тур	Імп_Фр
2008	67,0	85,5	93,1	2432,1	202,0	290,6
2009	39,7	45,4	98,5	1139,8	140,9	278,8
2010	51,4	60,7	96,0	1390,3	185,5	300,9
2011	68,4	82,6	93,2	2005,8	240,8	305,6
2012	68,8	84,7	92,6	2234,6	236,5	338,8
2013	63,3	77,0	94,6	2086,7	251,7	390,4
2014	53,9	54,4	97,1	1509,0	242,2	406,1
2015	38,1	37,5	99,8	976,3	207,2	399,9
2016	36,4	39,2	102,1	1358,2	198,6	409,4
2017	43,3	49,6	100,3	1625,0	233,8	456,2
2018	47,3	57,2	99,1	2033,0	223,0	445,1

За допомогою методу покрокового виключення факторів критерії Фішера і Стьюдента для моделі експорту обрана така сукупність факторів: Імпорт товарів із Польщі в Україну (млн дол. США), Дефлятор ВВП Німеччини, Імпорт товарів Туреччини (млрд дол. США), Імпорт товарів з Туреччини в Україну (млн дол. США), Імпорт товарів із Франції в Україну (млн дол. США), Імпорт товарів з Італії в Україну (млн дол. США). В свою чергу для моделі імпорту обрані наступні фактори: Індекс умов торгівлі Німеччини, Імпорт товарів з Італії в Україну (млн дол. США), Імпорт Туреччини (млн дол. США), Валовий внутрішній борг Туреччини (млн дол. США), Імпорт Франції (млн дол. США).

За обраними чинниками спочатку побудовано оптимальну багатofакторну регресійну модель експорту.

$$\text{Exp}_U = 145,8 - 0,0058 \text{ Imp}_{Pol}_U - 1,58 \text{ Def}_{GDP}_{Ger} + 0,23 \text{ Imp}_{Tur} + 0,008 \text{ Imp}_{Tur}_U - 0,006 \text{ Imp}_{Fr}_U + 0,015 \text{ Imp}_{It}_U$$

Побудована модель експорту має високі показники якості: $R^2=0,999897$, $F=6494,952$, значущість $F=6,32E-08$, результати дисперсійного аналізу по факторах наведено в табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Дисперсійний аналіз по факторах багатofакторної регресійної моделі експорту

	Коефіцієнт	Стандартна помилка	t-статистика	P-значення	Нижні 95%	Верхні 95%
Експорт	145,8168	1,654536	88,13155	9,94E-08	141,2231	150,4106
Імп_Пол_Укр	-0,00577	0,000296	-19,4911	4,09E-05	-0,00659	-0,00494
Дефл_ВВП_Нім	-1,57724	0,019244	-81,9581	1,33E-07	-1,63067	-1,52381
Імп_Тур	0,229945	0,002944	78,11318	1,61E-07	0,221771	0,238118
Імп_Тур_Укр	0,007715	0,00071	10,86838	0,000407	0,005744	0,009686
Імп_Фр_Укр	-0,00553	0,000518	-10,6739	0,000436	-0,00697	-0,00409
Імп_ІТ_Укр	0,01465	0,000677	21,62701	2,7E-05	0,012769	0,016531

Динаміку обраних для моделі експорту факторів продемонстровано на рис. 3.7.–3.8.

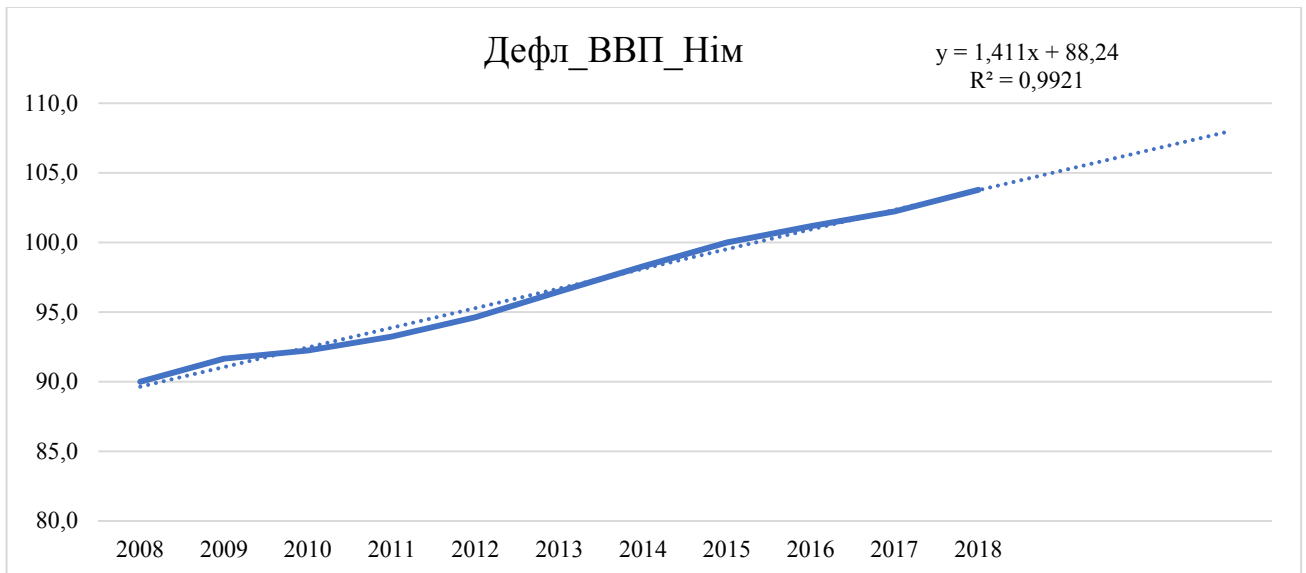

Рис. 3.7. Динаміка Дефлятора ВВП Німеччини із прогнозом

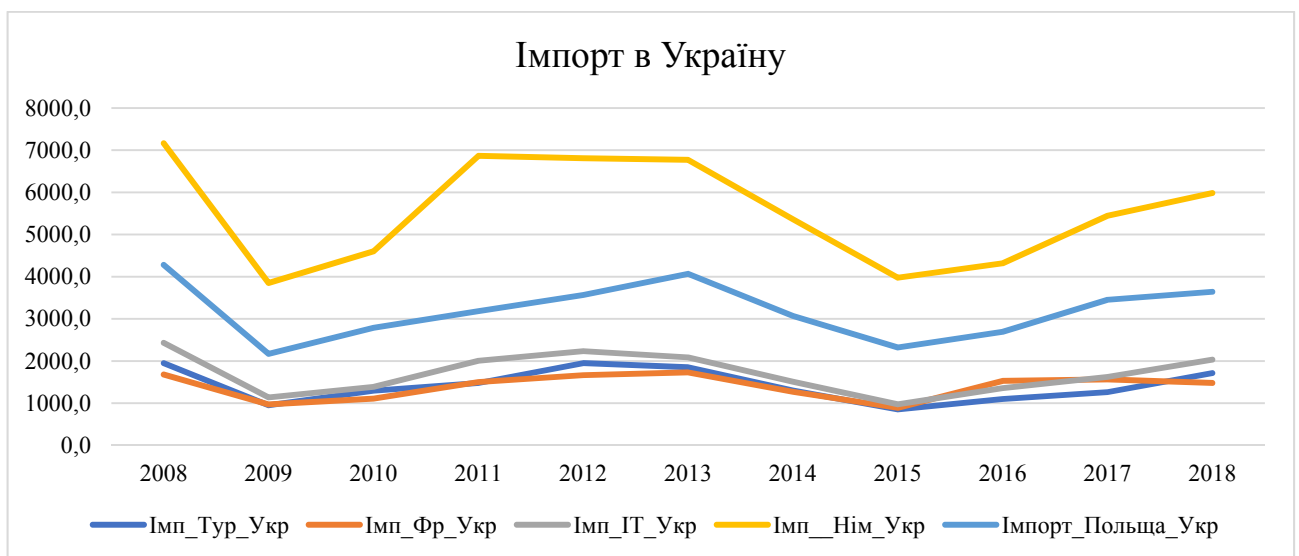

Рис. 3.8. Динаміка імпорту товарів в Україну з різних країн

Рисунок 3.8. наочно демонструє, що Німеччина істотно відрізняється від інших країн-експортерів за обсягами експорту. Це єдиний показник імпорту в Україну в моделі, який замінено на інший – Дефлятор ВВП Німеччини, задля підвищення якості моделі.

З'ясовано, що ці всі країни проявляють дуже схожий характер поведінки за обрані роки. Проте, єдиний показник серед усіх обраних, що проявляє чітку

тенденцію – це Дефлятор ВВП Німеччини. Для його моделювання і прогнозування було застосовано трендову лінійну модель.

Всі інші показники не мають чіткої тенденції. Тому для їх прогнозування було застосовано серію адаптивних та авторегресійних моделей, зокрема адаптивні моделі Брауна і Хольта та авторегресійні моделі Бокса-Дженкінса і Олімп. Побудовані моделі для прогнозування факторів та їх основні характеристики наведено у табл.3.5.

У процесі моделювання з'ясовано, що для всіх показників імпорту оптимальними виявилися лише моделі Олімп другого порядку, які характеризуються авторегресією з лагом 2, а також відсутністю стаціонарності процесу, що досліджується. Стаціонарність може бути порушена у двох випадках: за наявності тренду або нестабільної варіації показника відносно середнього у часі. Раніше було продемонстровано відсутність тенденції для показників імпорту, тому всі наведені показники проявляють нестабільну варіацію відносно середнього, а саме її зменшення у часі.

Таблиця 3.5

Моделі для прогнозування факторів впливу на Експорт України

Показник	Модель	R ²	Відносна помилка апроксимації	Прогноз		
				2019	2020	2021
Імпорт_Польща_Укр	Олімп	0,84	5%	3133	2906	3200
Дефл_ВВП_Нім	$y = 1,411x + 88,24$	0,99	0,5%	105,17	106,58	107,99
Імп_Тур	Олімп	0,66	4,5%	224	226	224,8
Імп_Тур_Укр	Олімп	0,51	14,8%	1675	1511	1373
Імп_Фр_Укр	Олімп	0,73	7,5%	1438	1293	1357
Імп_ІТ_Укр	Олімп	0,67	14,2%	1952	1780	1668

Таким чином виявлено тенденцію до зменшення коливань імпорту України відносно середнього і, як наслідок, спрогнозовано подальше вирівнювання цих показників до середнього, що продемонстровано на рис. 3.9.

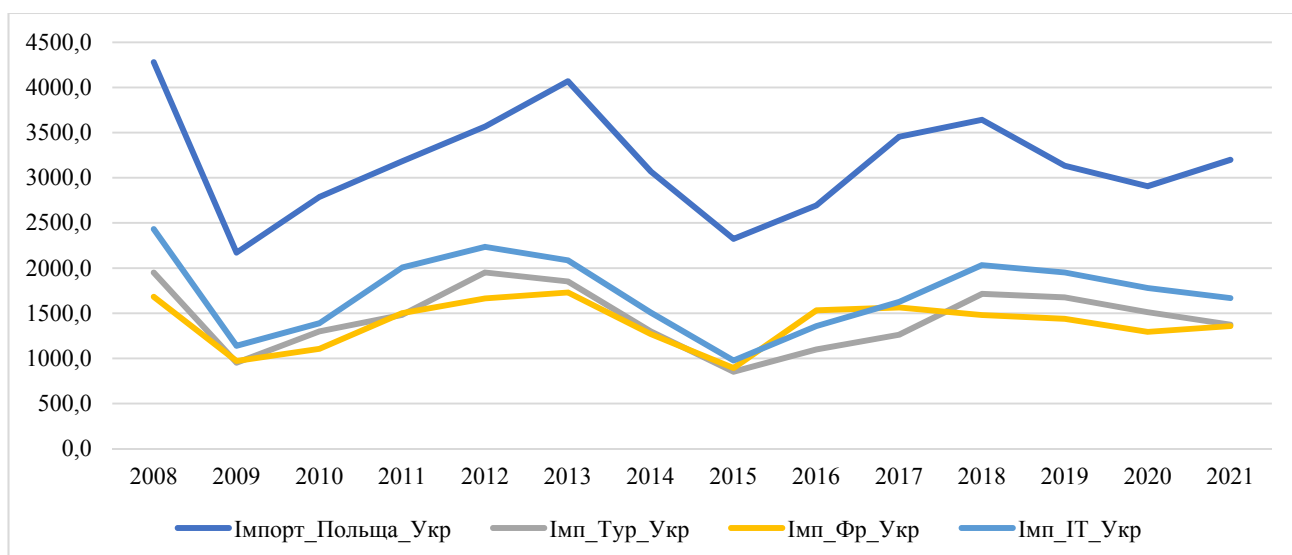

Рис. 3.9. Показники впливу на імпорт з прогнозними значеннями

Для отримання прогнозу за побудованою багатofакторною регресійною моделлю був використаний сценарний підхід.

Згідно першого сценарію, за отриманим рівнянням моделі з використанням моделей Олімп, які враховують загальну спадну тенденцію експорту України, а також наявні цикли коливань, побудовано прогноз за першим, песимістичним сценарієм. Але, враховуючи, що останні роки експорт України мав позитивну тенденцію до збільшення і той факт, що значна авторегресія має лаг 2, а також, що остання хвиля зростання тривала лише два роки, із застосуванням авторегресійної моделі Бокса-Дженкінса, посилюючи значущість останніх років, було отримано другий сценарій прогнозу – оптимістичний. Обидва прогнози продемонстровано у табл. 3.6. і на рис. 3.10.

Таблиця 3.6

Сценарні прогнози Експорту України

Роки	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Сценарій 1	67,0	39,7	51,4	68,4	68,8	63,3	53,9	38,1	36,4	43,3	47,3	47,0	43,5	36,3
Сценарій 2	67,0	39,7	51,4	68,4	68,8	63,3	53,9	38,1	36,4	43,3	47,3	50,4	53,5	54,6

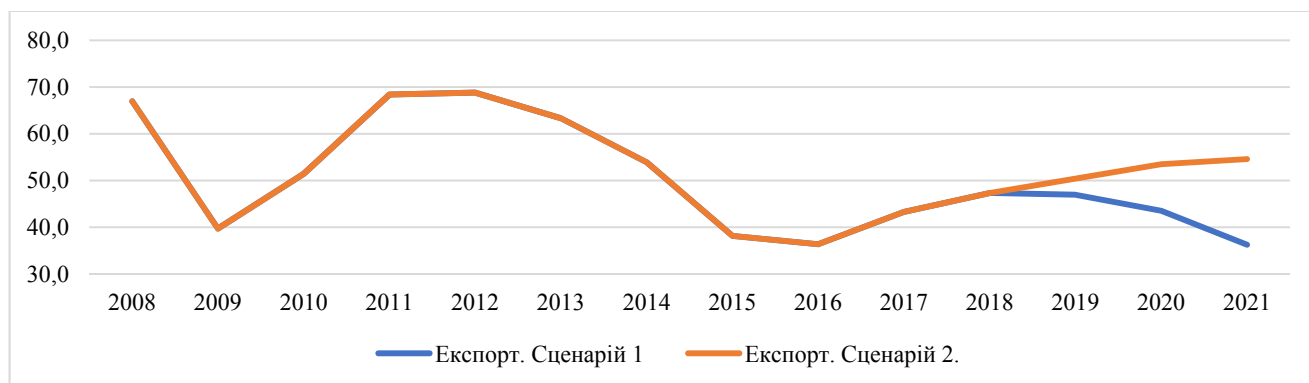

Рис. 3.10. Сценарні прогнози Експорту України

За обраними чинниками далі було побудовано оптимальну багатофакторну регресійну модель імпорту.

$$\text{Import}_U = 222,29 - 1,77 \text{ Terms of trade index} + 0,02 \text{ Imp_It}_U + 0,19 \text{ Imp_Tur} - 0,105 \text{ External debt stocks_Tur} - 0,044 \text{ Imp_Fr}$$

Побудована модель імпорту має високі показники якості: $R^2=0,993897$, $F=271,58$, Значущість $F=4,41136E-06$, результати дисперсійного аналізу по факторах наведено в табл.3.7.

Таблиця 3.7

Дисперсійний аналіз по факторах багатофакторної регресійної моделі імпорту

	Коефіцієнт	Стандартна помилка	t-статистика	P-Значення	Нижні 95%	Верхні 95%
Імпорт	222,28766	67,44014512	3,2960732	0,021568	48,927248	395,64
I_умов_торг_Нім	-1,76985	0,687388487	-2,5747489	0,0497478	-3,5368411	-0,00286
Імп_ІТ_Укр	0,0217325	0,002562301	8,4816328	0,0003743	0,0151458	0,028
Імп_Тур	0,1847765	0,059064081	3,1284082	0,0260041	0,0329475	0,3366
ВВБорг_Тур	-0,10508	0,034349303	-3,0593030	0,0281243	-0,1933826	-0,01678
Імп_Фр	-0,04410	0,026339977	-1,6743580	0,1549141	-0,111811	0,0236014

Всі показники мають слабку тенденцію. Тому для їх прогнозування також було застосовано серію адаптивних та авторегресійних моделей, зокрема адаптивні моделі Брауна і Хольта та авторегресійні моделі Бокса-Дженкінса і Олімп. Побудовані моделі для прогнозування факторів та їх основні характеристики наведено у табл. 3.8.

Таблиця 3.8

Моделі для прогнозування факторів впливу на Імпорт України

Показник	Модель	R ²	Відносна помилка апроксимації	Прогноз		
				2019	2020	2021
I_умов_торг_Нім	Олімп	0,88	8,6%	98,78	97,74	97,42
Імп_ІТ_Укр	Олімп	0,67	14,2%	1952	1780	1668
Імп_Тур	Олімп	0,69	4,2%	222	226	226,3
ВВБорг_Тур	Олімп	0,89	3,7%	453	492	506
Імп_Фр	Олімп	0,43	4,8%	656	628	625

У процесі моделювання з'ясовано, що знову для більшості показників оптимальними виявилися моделі Олімп другого порядку, які характеризуються авторегресією з лагом 2. Спрогнозовані тенденції що продемонстровано на рис. 3.11.

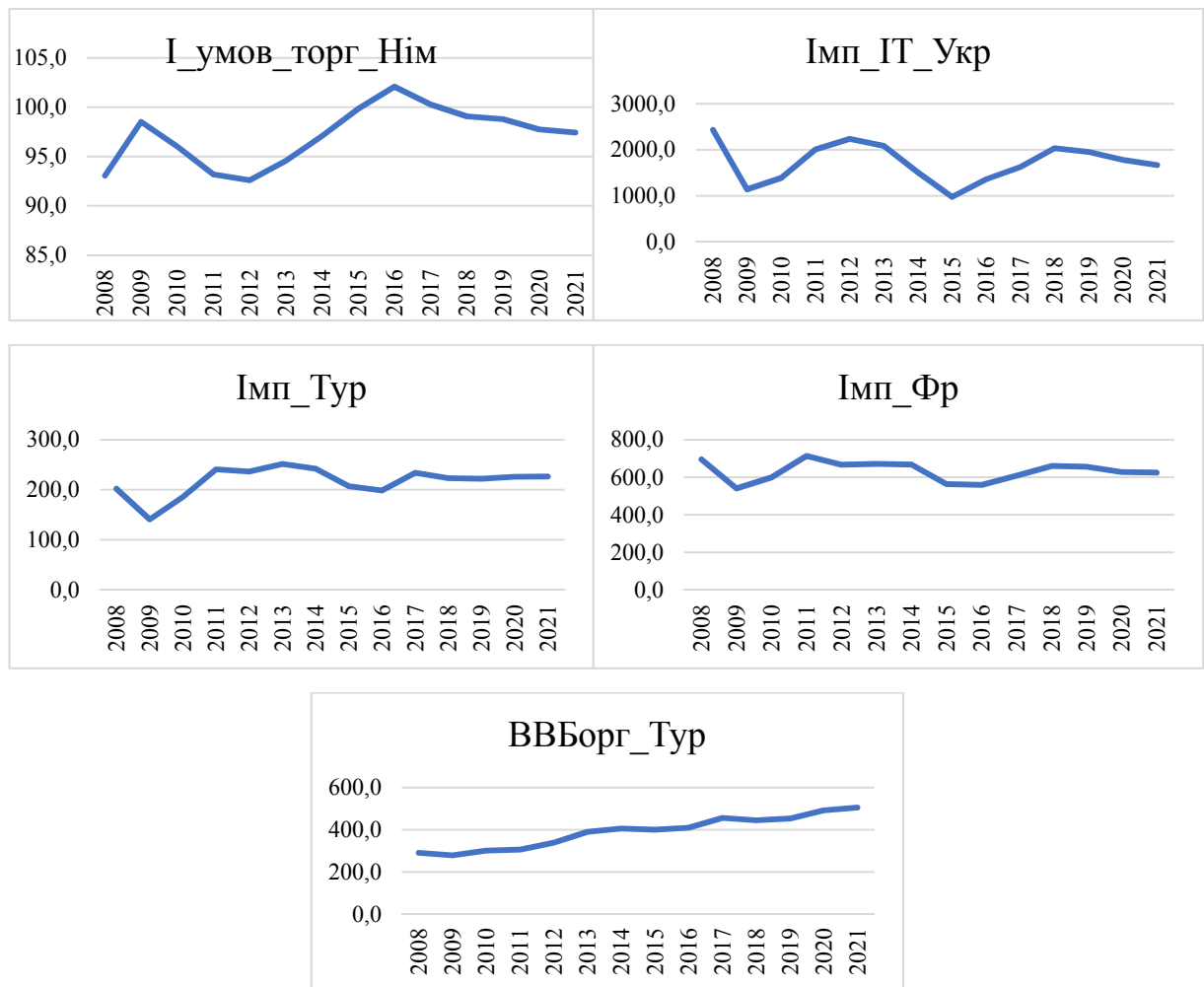

Рис. 3.11. Показники впливу на імпорт з прогнозними значеннями

Прогнозні значення для імпорту України за отриманою моделлю з урахуванням виявлених тенденцій факторів наведено у таблиці 3.9.

Таблиця 3.9

Прогнозні значення для імпорту України

Роки	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Імпорт	85,5	45,4	60,7	82,6	84,7	77,0	54,4	37,5	39,2	49,6	57,2	54,4	50,4	47,2

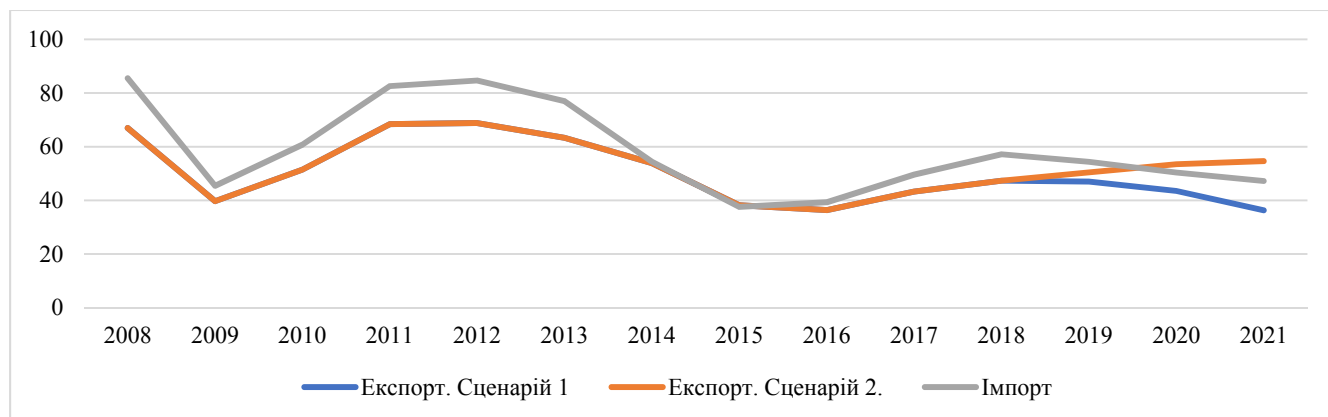

Рис. 3.12. Сценарні прогнози Імпорту та Експорту України

Рис. 3.12. демонструє можливість вийти на позитивне сальдо у найближчому майбутньому за умови виконання другого сценарію. Але у разі спрацювання першого сценарію, сальдо може стати негативним навіть за умови зменшення показника імпорту.

Побудова моделі для країн імпортерів української сільськогосподарської продукції. Для побудови моделі імпорту України було проведено кореляційний аналіз, який серед 117 факторів по п'яти країнах-імпортерах дозволив виділити такі фактори: Імпорт_Інд_Укр, І_умов_торг_Інд, Імпорт_Кит_Укр, Експорт_СГ_Укр_Кит, Імпорт_СГ_Кит_Укр, І_умов_торг_Кит, Імпорт_Нід_Укр, Імпорт_СГ_Нід_Укр, І_умов_торг_Нід, Імпорт_Ісп_Укр, ПІ_Ісп, І_варт_імп_Ісп, Експорт_СА, Експорт_Укр_СА, Імпорт_СА_Укр, І_умов_торг_СА, І_варт_експ_СА. За допомогою методу покрокового виключення (табл. 3.10.) факторів критерії Фішера і Стюдента до моделі включено таку сукупність

факторів: Імпорт_Інд_Укр (млн дол. США), Експорт_СГ_Укр_Кит (млн дол. США), Імпорт_Нід_Укр (млн дол. США), Імпорт_СА_Укр (млн дол. США).

Для побудови моделі експорту виділено такі основні фактори (табл. 3.11.): Імпорт_Інд_Укр, Імпорт_Нід_Укр, І_куп_спром_експ_СА.

Таблиця 3.10

Статистична база факторів моделі імпорту

Роки	Імпорт	Імпорт_Інд_Укр	Експорт_СГ_Укр_Кит	Імпорт_Нід_Укр	Імпорт_СА_Укр
2008	85,5	649,9	17,9	1283,7	12,2
2009	45,4	476,8	5,4	677,5	8,3
2010	60,7	680,7	39,4	837,9	37,4
2011	82,6	812,3	103,1	1186,8	92,5
2012	84,7	1020,7	85,7	1122,0	149,6
2013	77,0	838,5	484,0	1061,7	183,9
2014	54,4	656,8	764,9	763,9	205,3
2015	37,5	443,7	1239,5	452,6	145,0
2016	39,2	486,1	1024,7	546,8	139,4
2017	49,6	561,3	1015,3	643,7	182,9
2018	57,2	616,7	1170,9	776,5	186,9

Таблиця 3.11

Статистична база факторів моделі експорту

Роки	Експорт	Імпорт_Інд_Укр	Імпорт_Нід_Укр	І_куп_спром_експ_СА
2008	67,0	649,9	1283,7	208,1
2009	39,7	476,8	677,5	131,6
2010	51,4	680,7	837,9	164,8
2011	68,4	812,3	1186,8	216,3
2012	68,8	1020,7	1122,0	222,1
2013	63,3	838,5	1061,7	217,4
2014	53,9	656,8	763,9	205,1
2015	38,1	443,7	452,6	137,8
2016	36,4	486,1	546,8	132,3
2017	43,3	561,3	643,7	161,1
2018	47,3	616,7	776,5	188,2

За обраними чинниками побудовано оптимальну багатфакторну регресійну модель імпорту.

$$\text{Imp}_U = -8,47 + 0,034 \text{ Imp_Ind}_U + 0,0076 \text{ Exp_Agr}_U \text{ Ch} + 0,056 \text{ Imp_Ned}_U - 0,037 \text{ Imp_SA}_U$$

Побудована модель імпорту має високі показники якості: $R^2=0,996$, $F=420,3771056$, Значущість $F=1,79315E-07$, результати дисперсійного аналізу по факторах наведено в табл.3.12.

Таблиця 3.12

Дисперсійний аналіз по факторах багаторегресійної моделі імпорту

	Коефіцієнт	Стандартна помилка	t-статистика	P-Значення	Нижні 95%	Верхні 95%
Імпорт Укр	-8,46982	3,782037	-2,23949	0,066394	-17,7241	0,784491
Імпорт_Інд_Укр	0,034861	0,008086	4,311102	0,005031	0,015075	0,054648
Експорт_СГ_Укр_Кит	0,007575	0,003149	2,405823	0,052874	-0,00013	0,015279
Імпорт_Нід_Укр	0,055513	0,003385	16,40116	3,27E-06	0,047231	0,063795
Імпорт_СА_Укр	-0,03701	0,020253	-1,82755	0,117385	-0,08657	0,012544

Динаміку обраних для моделі факторів продемонстровано на рис. 3.13.

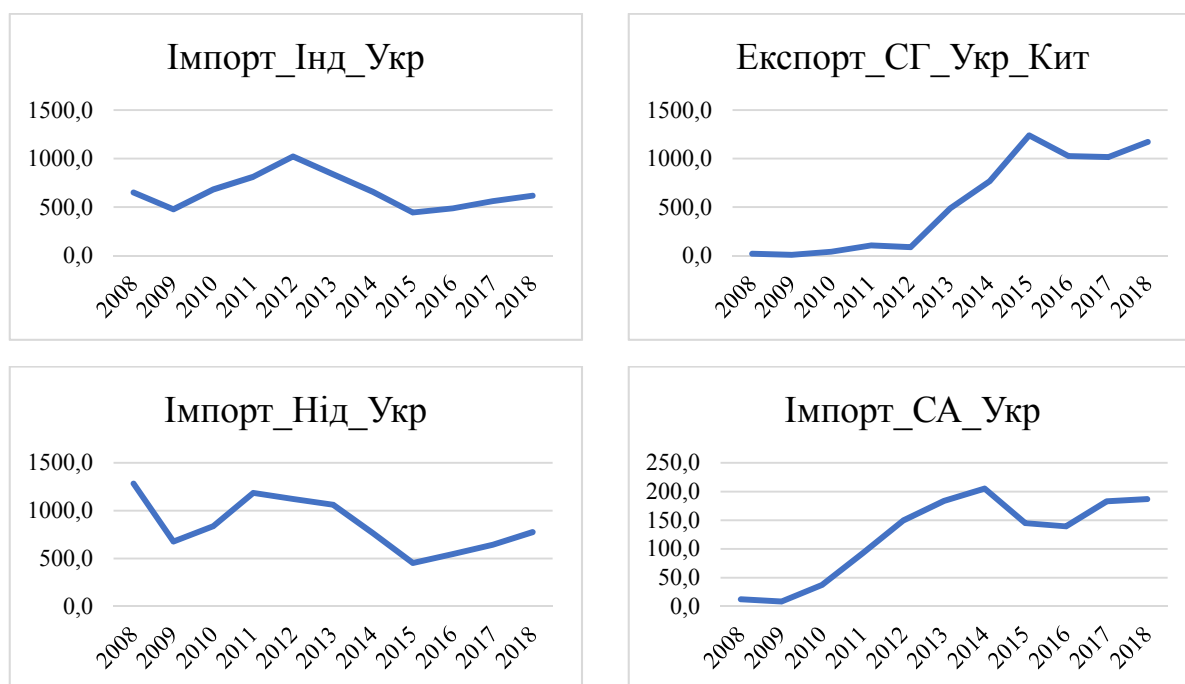

Рис. 3.13. Показники впливу на імпорт України

Всі показники мають слабку тенденцію. Тому для їх прогнозування також було застосовано серію адаптивних та авторегресійних моделей, зокрема

адаптивні моделі Брауна і Хольта та авторегресійні моделі Бокса-Дженкінса і Олімп. Побудовані моделі для прогнозування факторів та їх основні характеристики наведено у табл. 3.13.

Таблиця 3.13

Моделі для прогнозування факторів впливу на Імпорт України

Показник	Модель	R ²	Відносна помилка апроксимації	Прогноз		
				2019	2020	2021
Імпорт_Інд_Укр	Олімп	0,70	10,4%	641	651	669
Експорт_СГ_Укр_Кит	Олімп	0,82	12,2%	1035	1091	1085
Імпорт_Нід_Укр	Олімп	0,65	15%	896	621	583
Імпорт_СА_Укр	Бокса-Дженкінса	0,64	15,3%	214	236	256

У процесі моделювання з'ясовано, що знову для більшості показників оптимальними виявилися моделі Олімп другого порядку, які характеризуються авторегресією з лагом 2. Спрогнозовані тенденції що продемонстровано на рис. 3.14.

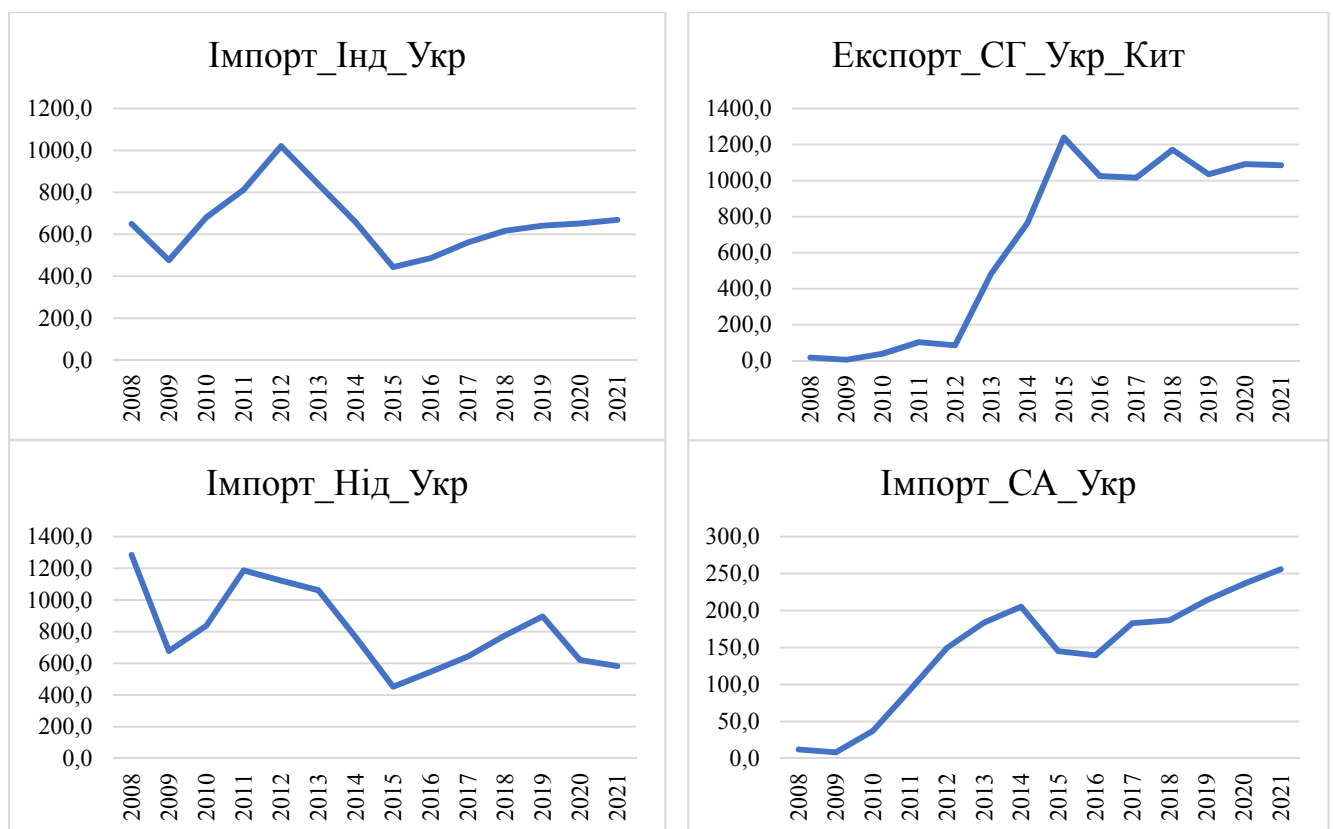

Рис.3.14. Показники впливу на імпорт з прогнозними значеннями

Прогнозні значення для імпорту України за отриманою моделлю з урахуванням виявлених тенденцій факторів наведено у таблиці 3.14.

Таблиця 3.14

Прогнозні значення для імпорту України

Роки	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Імпорт	85,54	45,44	60,74	82,61	84,66	76,96	54,43	37,52	39,25	49,61	57,19	63,53	48,23	45,96

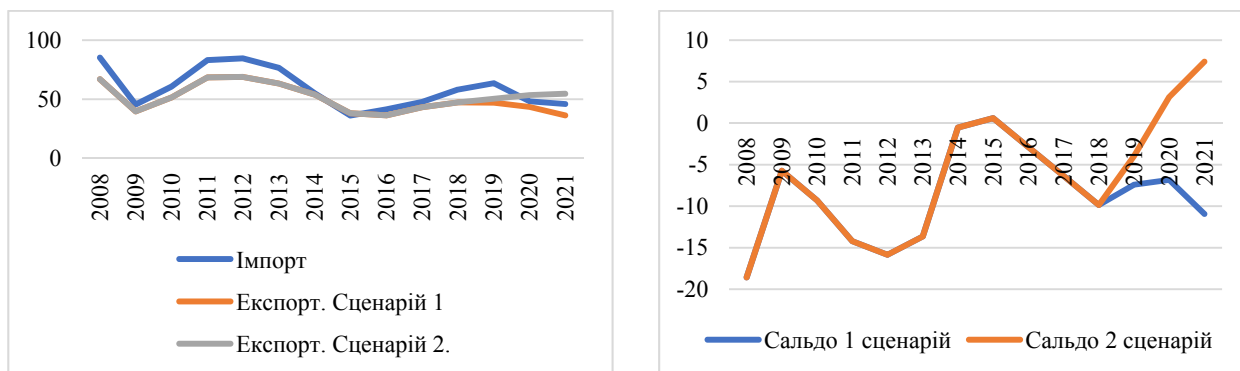

Рис. 3.15. Сценарні прогнози Імпорту, Експорту та Сальдо України

Рис. 3.15. демонструє можливість вийти на позитивне сальдо у найближчому майбутньому за умови виконання другого сценарію. Але у разі спрацювання першого сценарію, сальдо може стати негативним навіть за умови зменшення показника імпорту.

За обраними чинниками побудовано оптимальну багатфакторну регресійну модель також для експорту.

$$\text{Export} = 3,19 + 0,013 \text{ Imp_Ind_U} + 0,026 \text{ Imp_Ned_U} + 0,102 \text{ PPI_SA}$$

Побудована модель експорту має високі показники якості: $R^2 = 0,97$, $F = 124,77$, $\text{Значущість } F = 1,94\text{E-}06$, результати дисперсійного аналізу по факторах наведено в табл. 3.15.

Таблиця 3.15

Дисперсійний аналіз по факторах багатфакторної регресійної моделі експорту

	Коефіцієнт	Стандартна помилка	t-статистика	P-Значення	Нижні 95%	Верхні 95%
Експорт	3,1915	3,6513	0,8741	0,4111	-5,4425	11,8254
Імпорт_Інд_Укр	0,0131	0,0074	1,7753	0,1191	-0,0044	0,0306
Імпорт_Нід_Укр	0,0261	0,0046	5,6721	0,0008	0,0152	0,0370
I_куп_спром_експ_СА	0,1025	0,0434	2,3581	0,0505	-0,0003	0,2052

У процесі моделювання з'ясовано, що знову для більшості показників оптимальними виявилися моделі Олімп другого порядку, які характеризуються авторегресією з лагом 2. Спрогнозовані тенденції що продемонстровано на рис. 3.16.

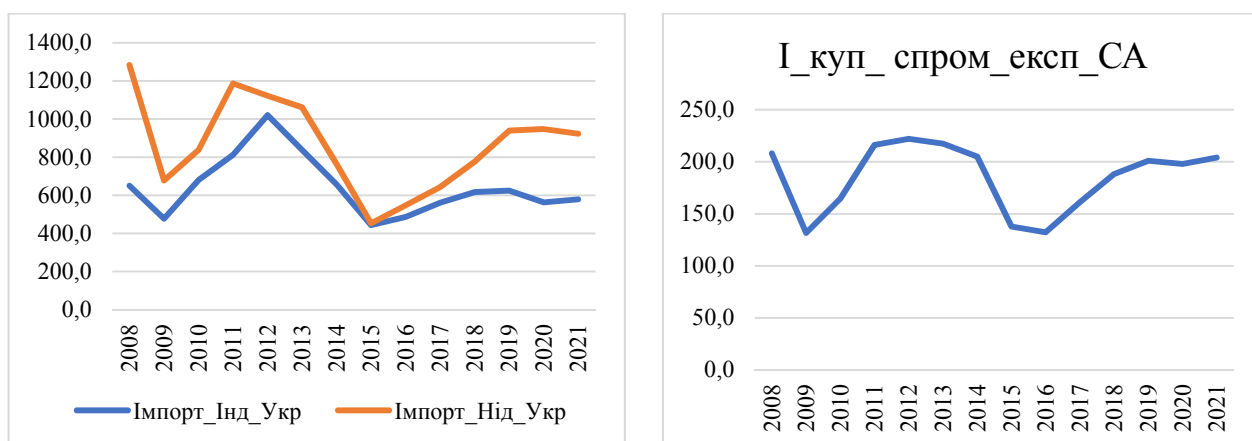

Рис.3.16. Показники впливу на експорт з прогностичними значеннями

Прогнозні значення для експорту України за отриманою моделлю з урахуванням виявлених тенденцій факторів наведено у таблиці 3.16.

Таблиця 3.16

Прогнозні значення для експорту України

Роки	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Експорт	67,0	39,7	51,4	68,4	68,8	63,3	53,9	38,1	36,4	43,3	47,3	56,5	55,6	55,8

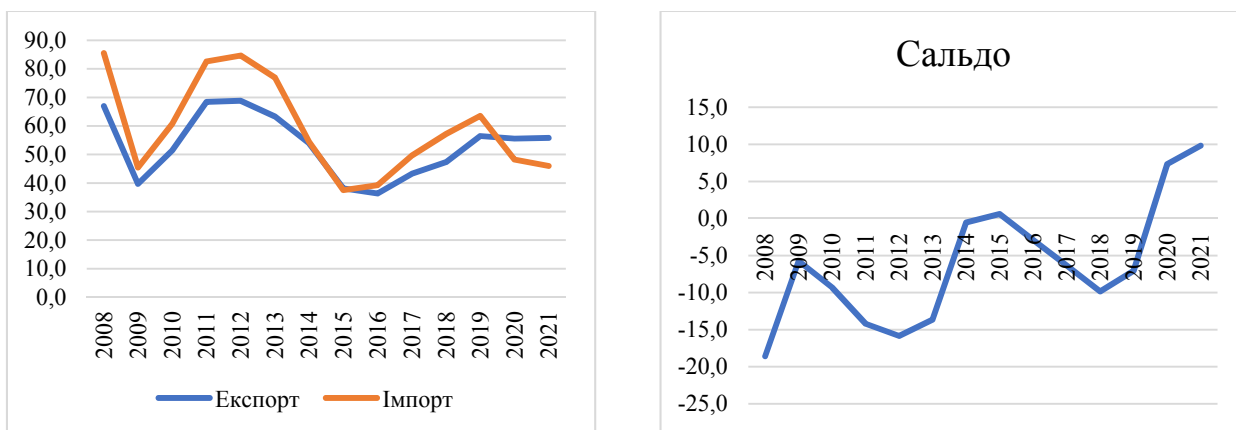

Рис. 3.17. Прогнози показників Експорту, Імпорту та Сальдо України

На рис. 3.17. продемонстровано можливість вийти на позитивне сальдо.

Крок 4.2. Визначення впливу показників тарифних квот та середньозваженого тарифу на сальдо України. Для побудови моделі впливу показників Тарифних квот (на с/г товари) на Сальдо України була розглянута система показників з табл. 3.17.

Таблиця 3.17

**Система показників впливу показників Тарифних квот (на с/г товари)
на Сальдо України**

Роки	Експорт	Експорт с/г	Імпорт	Імпорт с/г	ТК Тур і СА	ТК Інд	ТК Кит	ТК ЄС	Сальдо с/г	Сальдо
2008	67,0	10,8	85,5	6,5	0,0	0,7	5,0	15,1	4,4	-18,6
2009	39,7	9,5	45,4	4,9	0,0	0,7	5,0	15,1	4,6	-5,7
2010	51,4	9,9	60,7	5,8	0,0	0,7	5,0	15,1	4,2	-9,3
2011	68,4	12,8	82,6	6,3	0,0	0,6	4,9	11,3	6,5	-14,2
2012	68,8	17,9	84,7	7,5	0,0	0,6	5,0	11,3	10,4	-15,8
2013	63,3	17,0	77,0	8,2	0,0	0,9	5,0	11,3	8,8	-13,7
2014	53,9	16,7	54,4	6,1	0,0	0,9	5,0	11,3	10,6	-0,5
2015	38,1	14,6	37,5	3,5	0,0	0,9	5,0	11,3	11,1	0,6
2016	36,4	15,3	39,2	3,9	0,0	0,9	4,5	11,3	11,4	-2,9
2017	43,3	17,8	49,6	4,3	0,0	0,9	4,5	13,2	13,5	-6,3
2018	47,3	18,6	57,2	5,1	0,0	0,5	4,5	13,6	13,6	-9,9

Кореляційна матриця (рис. 3.18) дозволила з'ясувати показники впливу тарифних квот різних країн партнерів на сальдо України.

	ТК_Інд	ТК_Кит	ТК_ЄС	Сальдо	Сальдо с/г
ТК_Інд	1,0				
ТК_Кит	0,0	1,0			
ТК_ЄС	-0,4	0,0	1,0		
Сальдо	0,6	-0,2	-0,2	1,0	
Сальдо с/г	0,2	-0,7	-0,5	0,4	1,0

Рис. 3.18. Кореляційна матриця показників Тарифних квот та Сальдо

Згідно кореляційної матриці на Сальдо має вплив лише показник тарифних квот Індії, але цей показник в свою чергу не має чіткої тенденції, що демонструє рис. 3.19.

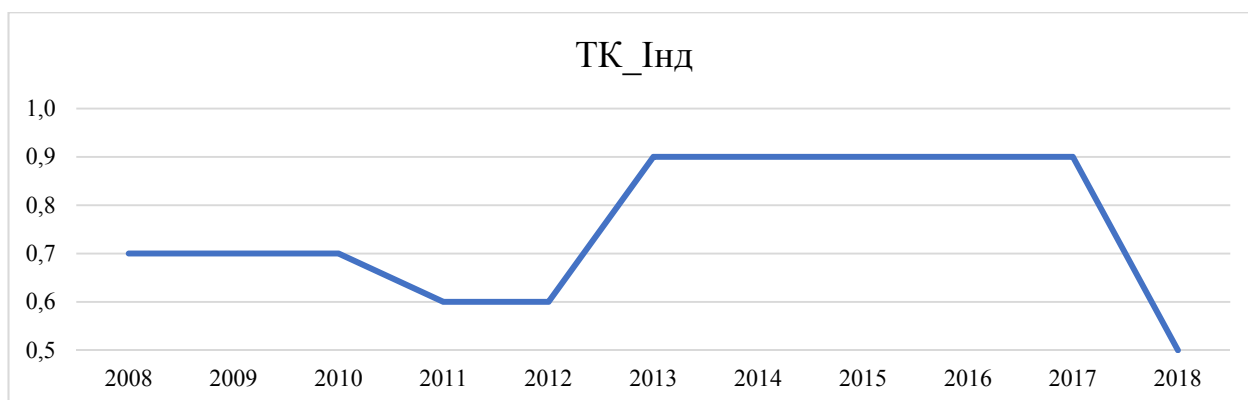

Рис. 3.19. Динаміка Тарифних квот Індії

Сальдо також не має чіткої тенденції, проте сальдо сільськогосподарської продукції має стабільну тенденцію до зростання, що демонструє Рис. 3.20.

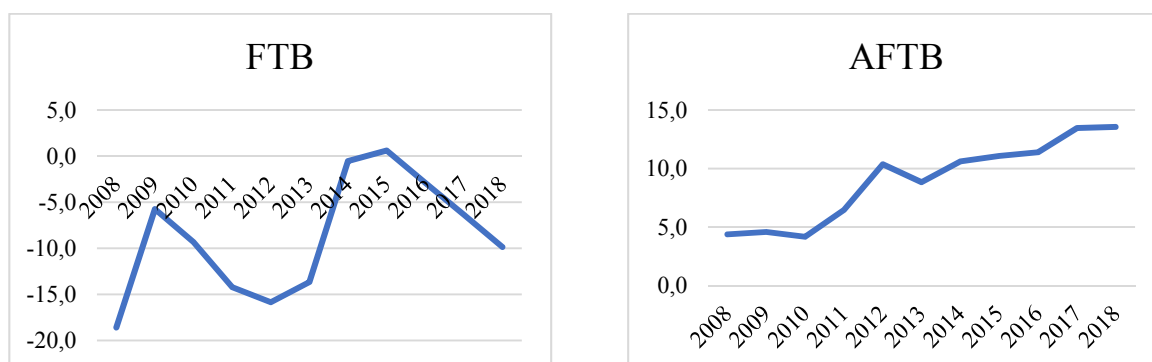

Рис. 3.20. Динаміка сальдо та сальдо сільськогосподарської продукції України

На сальдо сільськогосподарської продукції (Agro foreign trade balance, AFTB) виявлений вплив показників тарифних квот (Tariff quotas, TQ) Китаю (China) та ЄС (EU) у вигляді регресійної моделі:

$$\text{AFTB} = 71,148 - 10,02 \text{ TQ_China} - 1,06 \text{ TQ_EU}$$

Побудована модель має достатньо високі показники якості: $R^2=0,72$, $P(F)=0,06$, помилку апроксимації 3% і демонструє, що сальдо

сільськогосподарської продукції можна підвищити за рахунок зменшення тарифних квот. Причому зниження тарифних квот Китаю на 1% дозволить підняти сальдо сільськогосподарської продукції на 10,02 млрд дол. США, а зниження тарифних квот ЄС на 1% може підняти цей показник на 1,06 млрд дол. США.

Для прогнозування сальдо сільськогосподарської продукції показники тарифних квот були розглянуті в динаміці (рис. 3.21.), який демонструє певну тенденцію до падіння, але не наявний тренд. Дослідження показників за критерієм Дарбіна-Уотсона дозволило зробити висновок про наявні авторегресійні властивості. Тому для їх прогнозування були застосовані авторегресійні моделі. Результати моделювання наведені у табл. 3.18.

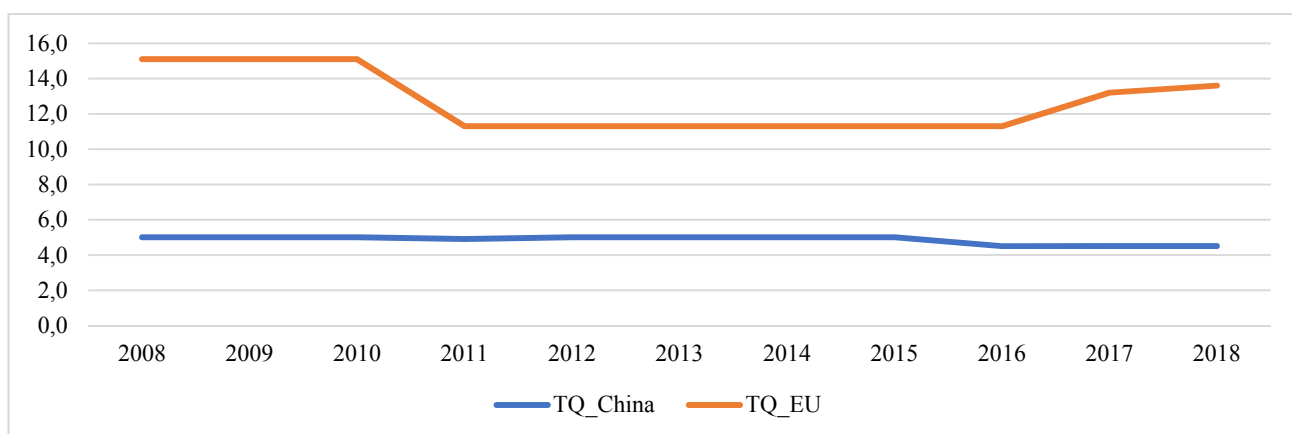

Рис. 3.21. Динаміка тарифних квот Китаю і ЄС

Таблиця 3.18

Моделі динаміки тарифних квот Китаю і ЄС

Показник	Модель	R ²	Відносна помилка апроксимації	Прогноз		
				2019	2020	2021
TQ_China	Бокса-Дженкінса	0,47	2,4%	4,46	4,42	4,36
TQ_EU	Олімп	0,47	6,7%	13,00	12,42	12,06

Отримані значення прогнозу згідно побудованої моделі вже дозволять підняти сальдо сільськогосподарської продукції до рівня 13,66 млрд дол. США у 2020 році і 14,65 млрд дол. США у 2021 році (рис. 3.22.).

Рис. 3.22. Сценарні прогнози сальдо сільськогосподарської продукції та показники тарифних квот

Ще один фактор, який розглядався для виявлення впливу на Сальдо – це показник Середнього зв'язаного тарифу на сільськогосподарську продукцію (табл. 3.17).

Таблиця 3.19

**Система показників впливу показників Середнього зв'язаного тарифу
(на с/г товари) на Сальдо України**

Роки	Серед. зв. тариф с/г Ін	Серед. зв. тариф с/г Кт	Серед. зв. тариф с/г ЄС	Серед. зв. тариф с/г СА	Серед. зв. тариф с/г Тур	Сальдо с/г	Сальдо
2008	114,2	15,8	15,1	20,0	60,1	4,4	-18,6
2009	114,2	15,8	15,9	20,7	60,1	4,6	-5,7
2010	113,1	15,7	13,5	15,9	60,8	4,2	-9,3
2011	113,1	15,7	12,3	15,4	60,7	6,5	-14,2
2012	113,1	15,7	13,8	17,3	61,0	10,4	-15,8
2013	113,1	15,8	13,7	17,1	61,0	8,8	-13,7
2014	113,5	15,8	13,5	16,1	61,0	10,6	-0,5
2015	113,5	15,7	12,5	15,7	61,0	11,1	0,6
2016	113,5	15,7	10,9	15,8	61,0	11,4	-2,9
2017	113,5	15,7	11,9	16,2	61,0	13,5	-6,3
2018	113,5	15,7	11,8	16,5	61,8	13,6	-9,9

Згідно кореляційної матриці (рис. 3.23.) цей показник має достатньо істотний вплив на сальдо сільськогосподарської продукції. Причому цей прямий вплив сильний прямий по Туреччині (0,81) і обернений по інших країнах. Поведінка динаміки змін сальдо сільськогосподарської продукції та середнього зв'язаного тарифу сільськогосподарської продукції Туреччини майже ідентичні, що демонструє рис. 3.24.

	<i>Серед. зв. тариф с/г Ін</i>	<i>Серед. зв. тариф с/г Кт</i>	<i>Серед. зв. тариф с/г ЄС</i>	<i>Серед. зв. тариф с/г СА</i>	<i>Серед. зв. тариф с/г Тур</i>	<i>Сальдо с/г</i>	<i>Сальдо</i>
Серед. зв. тариф с/г Ін	1,00						
Серед. зв. тариф с/г Кт	0,53	1,00					
Серед. зв. тариф с/г ЄС	0,51	0,74	1,00				
Серед. зв. тариф с/г СА	0,79	0,67	0,84	1,00			
Серед. зв. тариф с/г Тур	-0,58	-0,53	-0,74	-0,70	1,00		
Сальдо с/г	-0,27	-0,42	-0,72	-0,53	0,81	1,00	
Сальдо	0,10	-0,11	-0,34	-0,35	0,23	0,41	1,00

Рис. 3.23. Кореляційна матриця показників Середнього зв'язаного тарифу на с/г та Сальдо

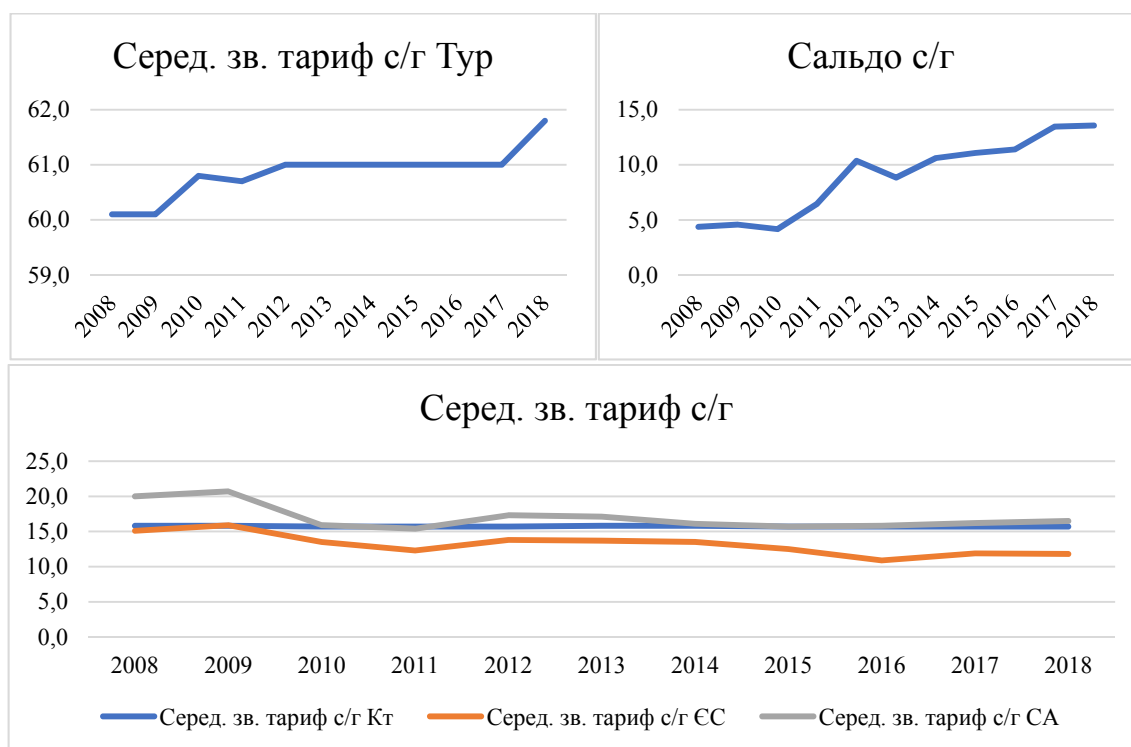

Рис. 3.24. Динаміка змін сальдо сільськогосподарської продукції та середнього зв'язаного тарифу сільськогосподарської продукції

Отримані регресійні моделі демонструють, що при збільшенні середньозваженого тарифу Туреччини на 1 % Україна може отримати додатково 6,179 млрд дол. США до свого сільськогосподарського сальдо, але збільшення цього тарифу Європейського Союзу та Саудівської Аравії призведе до зменшення сільськогосподарського сальдо на 1,725 та 1,063 млрд дол. США:

$$\text{AFTB} = -367,065 + 6,179 \text{ Ag_Simple_average_final_bound_Tur}$$

$$\text{AFTB} = 31,706 - 1,725 \text{ Ag_Simple_average_final_bound_EU}$$

$$\text{AFTB} = 27,026 - 1,063 \text{ Ag_Simple_average_final_bound_SA}$$

Отже, за результатами оцінки ступеня впливу основних п'яти країн імпортерів та п'яти країн експортерів на формування залежності зовнішньоторговельного сальдо України здійснено аналіз 117 показників та виділено основні з них. З урахуванням виявлених тенденцій основних факторів було побудовано прогнозні сценарії експорту України: згідно першого сценарію, за отриманим рівнянням моделі з використанням моделей Олімп, які враховують загальну спадну тенденцію експорту України, а також наявні цикли коливань, побудовано прогноз з песимістичним сценарієм. Але, враховуючи, що останні роки експорт України мав позитивну тенденцію до збільшення і той факт, що значна авторегресія має лаг 2, а також, що остання хвиля зростання тривала лише два роки, із застосуванням авторегресійної моделі Бокса-Дженкінса, посилюючи значущість останніх років, було отримано другий сценарій прогнозу – оптимістичний. В свою чергу для імпорту України на основі проведеного аналізу факторів з використанням сценарного підходу було отримано два прогнози: у разі спрацювання першого сценарію, сальдо може стати негативним навіть за умови зменшення показника імпорту але за умови виконання другого сценарію Україна має можливість вийти на позитивне сальдо у найближчому майбутньому.

Досліджуючи вплив на зовнішньоторговельне сальдо України тарифних квот (на с/г) основних країн партнерів, зовнішньоторговельне сальдо України не має чіткої тенденції, проте виявлено залежність зовнішньоторговельного сальдо сільськогосподарської продукції від Тарифних квот Китаю та ЄС. Побудована

регресійна модель дозволила виявити, що сальдо сільськогосподарської продукції можна підвищити за рахунок зменшення тарифних квот.

Розглядаючи вплив Середнього зв'язаного тарифу (на сільськогосподарську продукцію) на зовнішньоторговельне сальдо України, можна зробити висновок, що цей показник має достатньо істотний вплив на сальдо сільськогосподарської продукції згідно кореляційної матриці.

Хоча провідною галуззю економіки України, яка має позитивне значення зовнішньоторговельного сальдо на сьогодні є сільське господарство, яке за обсягами експорту окремих видів сільськогосподарської продукції дозволило зайняти Україні лідируючі позиції в міжнародній торгівлі, але не зважаючи на ліберальні умови торгівлі та односторонній безмитний режим з ЄС, вплив пільгового тарифного режиму для України слабкий, український експорт стримується не тільки тарифами, а сертифікатами та стандартами якості, а також квотами.

3.3. Моделювання сценаріїв розвитку трансформації національного товарного ринку

При дослідженні міжнародних відношень у галузі зовнішньо-економічної діяльності використовують чимало різних методів моделювання. На даний час не існує системи загальноприйнятих індикаторів впливу різних показників діяльності країн партнерів у галузі міжнародних зв'язків на стале позитивне сальдо або його динамічне зростання. Наявна міжнародна статистика надає досить специфічний набір даних, який є розширений по Україні, але досить обмежений по країнам партнерам. Це ускладнює процес побудови моделей і як наслідок знижує їх якість. Більш того, складна міжнародна система не завжди нелінійна і дуже рідко проявляє наявні стійкі тенденції по своїх показниках. Це приводить до переходу від аналітичного рішення системи рівнянь до більш емпіричного підходу у вигляді імітації системи. Метод системної динаміки є

ефективним у тих випадках, коли традиційні підходи є недостатніми для використання у ситуації занадто великої складності досліджуваних систем або браку інформації про них, за рахунок чого коли закономірності поведінки системи не можливо описати строго аналітично.

Міжнародні відносини складаються зі складних, недостатньо структурованих, динамічних процесів, тому доцільно для дослідження цієї системи використовувати системну динаміку як метод імітаційного моделювання, який досліджує поведінку в часі залежно від структури системних елементів та їх взаємодії.

Об'єкт дослідження моделі — процес управління сальдо України міжнародними потоками країн партнерів. Мета побудови моделі – дослідження впливу показників міжнародної діяльності України на її сальдо із застосуванням системно-динамічного підходу. Моделювання здійснено методом системної динаміки за допомогою пакету Powersim на даних України та її десяти країн партнерів за 2008–2018 рр. У моделі застосовані стандартні конструкції Powersim: потоки; додаткові змінні; константи; зв'язки. Рівні моделі є накопичувальними величинами; темпи потоків використовуються для розрахунку інтенсивності вхідних і вихідних переміщень (потоків) між рівнями; управління потоками і початковими значеннями рівнів здійснюється за допомогою функцій рішень, в поняттях системної динаміки вони присутні як «допоміжні змінні»; фіксовані значення, які задаються у вигляді констант. Модель, побудована за допомогою наведеної методики, являє собою єдину структурну схему системи, що полегшує проведення наступного (після реалізації моделі) і поточного (під час реалізації) кількісного і якісного аналізу. Програмне середовище PowerSim Studio дозволяє моделювати реальну систему, використовуючи набір логічних об'єктів, що відображають основні зв'язки, що виникають в реальності [130].

Розробка системно-динамічної моделі здійснювалася у кілька етапів.

1. Аналіз функціонування сфери міжнародних відносин України та її партнерів.

2. Ідентифікація причинно-наслідкових зв'язків і розробка карти причинно-наслідкових зв'язків.

3. Розробка математичної моделі у вигляді системи одночасних рівнянь. Із розрахунком коефіцієнтів за допомогою статистичних пакетів.

4. Реалізація математичної моделі на платформі імітаційного моделювання, що підтримує методи системної динаміки – *Powersim*.

5. Проведення чисельних експериментів.

6. Пошук оптимальних управлінських рішень за допомогою системно-динамічної імітаційної моделі.

Такий підхід дозволяє досліджувати поведінку складної системи в часі з урахуванням всіх основних причинно-наслідкових, в тому числі зворотних, зв'язків.

Крок 5. Дослідження впливу показників міжнародної діяльності України на її сальдо із застосуванням системно-динамічного підходу. Розглянемо процес побудови системно-динамічної моделі впливу показників міжнародної діяльності України на її сальдо.

На першому етапі побудови моделі було проаналізовано статистичну базу дослідження, яку склали обрані показники, що характеризують сферу міжнародної діяльності України та її країн партнерів. Систему показників по країнам партнерам було розглянуто у розділі 3.2 при побудові регресійних моделей. Міжнародна діяльність України була представлена системою показників, що складається із 27 факторів: Роки, Експорт, Експорт с/г, Імпорт, Імпорт с/г, Сальдо, Сальдо с/г, ІСЦ, Індекс цін с/г, ПІ, ПІІ с/г, Випуск прод с/г, ІФО, €/УАН, \$/УАН, ВЗБ, Дефлятор ВВП, Витрати на вир с/г, Держ підтримка, Середній зв'язаний тариф с/г, Тарифні квоти с/г, Індекс купівельної спроможності експорту, Індекс умов торгівлі, Індекс вартості експорту, Індекс вартості імпорту, Індекс фізичного об'єму експорту та Індекс фізичного об'єму імпорту, які наведено у Додатку М.

Проведений кореляційно-регресійний аналіз дозволив побудувати та з'ясувати основні показники міжнародної діяльності України, які впливають на її

сальдо, а також уточнити внутрішні зв'язки між обраними факторами. В результаті проведеного дослідження було побудовано карту причинно-наслідкових зв'язків, що представляє собою спрощену схему роботи моделі, вона демонструє вплив одних елементів системи на інші за допомогою інструментів зв'язку (Додаток Н).

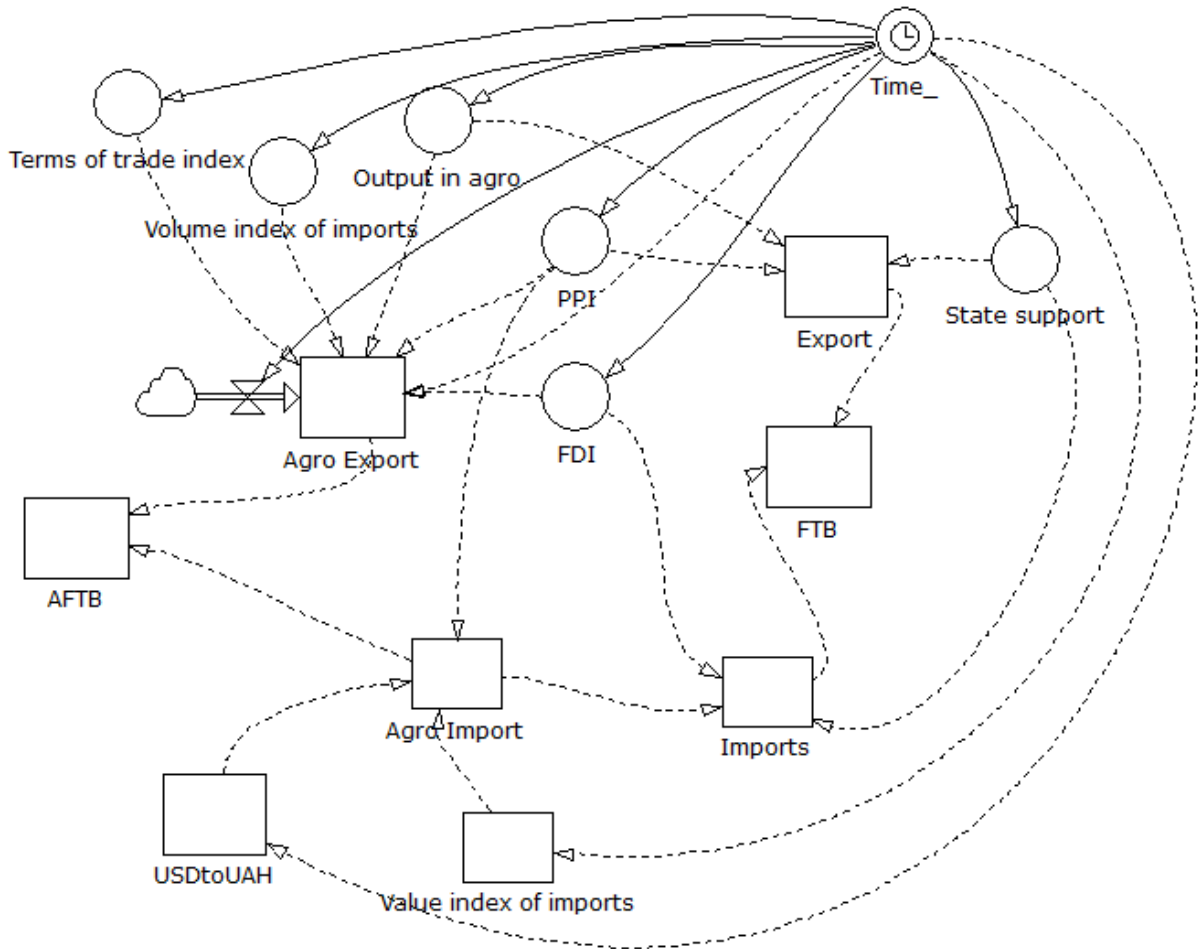

Рис. 3.25. Карта причинно-наслідкових зв'язків впливу на Сальдо показників ЗЕД України

Кожен зв'язок карти представлений економетричною моделлю у вигляді динамічного ряду чи регресії. Розрахунок коефіцієнтів моделей було здійснено з використанням статистичних пакетів Statistica, BP Stat, надбудов MS Excel.

$\text{Agro_Export} = -2412 Y + 1,22 \text{Time} - 0,0005 \text{ FDI} + 8,74 \cdot 10^{-5} \text{ Output in agro} + 0,24 \text{ PPI} - 0,62 \text{ Terms of trade index} - 0,018 \text{ Volume index of imports}$

$\text{Export} = -15,6 + 0,0013 \text{ Output in agro} + 0,026 \text{ State support for agro} + 0,188 \text{ PPI}$

$\text{Import} = -1,88 + 7,09 \text{ Agro_Import} + 0,003 \text{ FDI} + 0,073 \text{ State support for agro}$
 $\text{Agro_Import} = 8,53 - 0,16 \$_To_UAH - 0,04 \text{ PPI} + 0,013 \text{ Value index of imports}$
 Інші фактори моделі розглядаються як ряди динаміки (таблиця 3.20):

Таблиця 3.20

Моделі динаміки показників зовнішньої діяльності України

Показник	Модель	R ²	Відносна помилка апроксимації	Прогноз		
				2019	2020	2021
FDI	Бокса-Дженкінса	0,71	14,2%	1939	1694	1255
Output in agro	Олімп	0,57	7,7%	32514	31615	30415
PPI	Бокса-Дженкінса	0,85	7,2%	98	94	89
Terms of trade index	Бокса-Дженкінса	0,72	3,2%	82	80	78
Volume index of imports	Бокса-Дженкінса	0,80	9,7%	135	129	122
State support for agro	Брауна	0,34	15%	189	214	239
	Хольта	0,3	17%	97	93	88
currency rate USD to UAH	Брауна	0,84	14,5%	27,5	27,72	27,4
Value index of imports	Олімп	0,84	8,8%	437	450	453

По результатам моделювання були отримані такі тенденції для показників сальдо та сальдо сільського господарства. Позитивне сальдо сільського господарства з подальшою зростаючою динамікою (рис. 3.26).

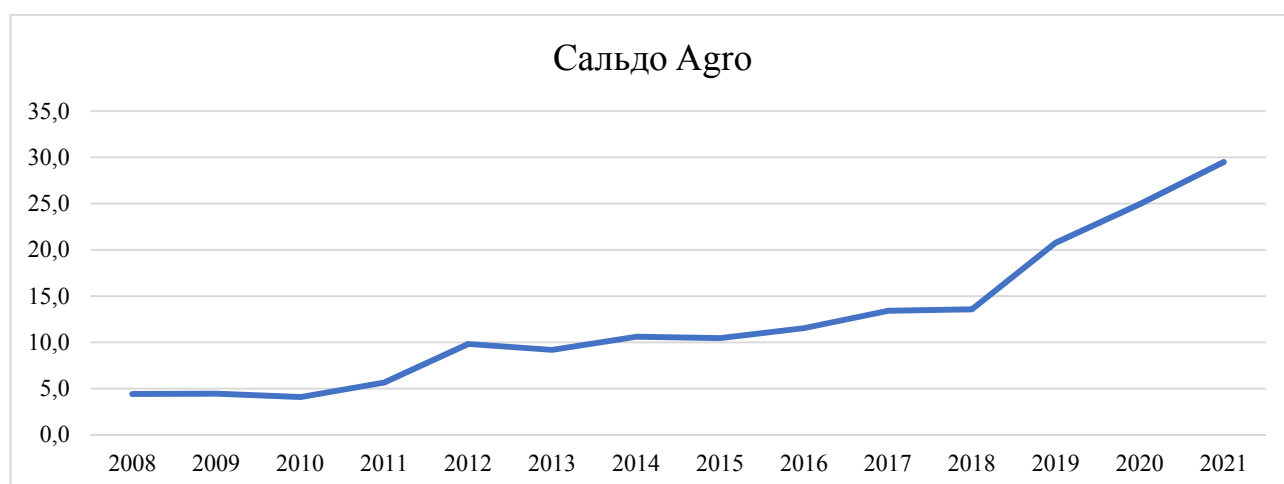

Рис. 3.26. Сценарні прогнози сальдо сільськогосподарської продукції

Причому спостерігається зростання по показникам і імпорту, і експорту, проте експорт зростає динамічніше, що надає позитивну динаміку сальдо (рис. 3.27).

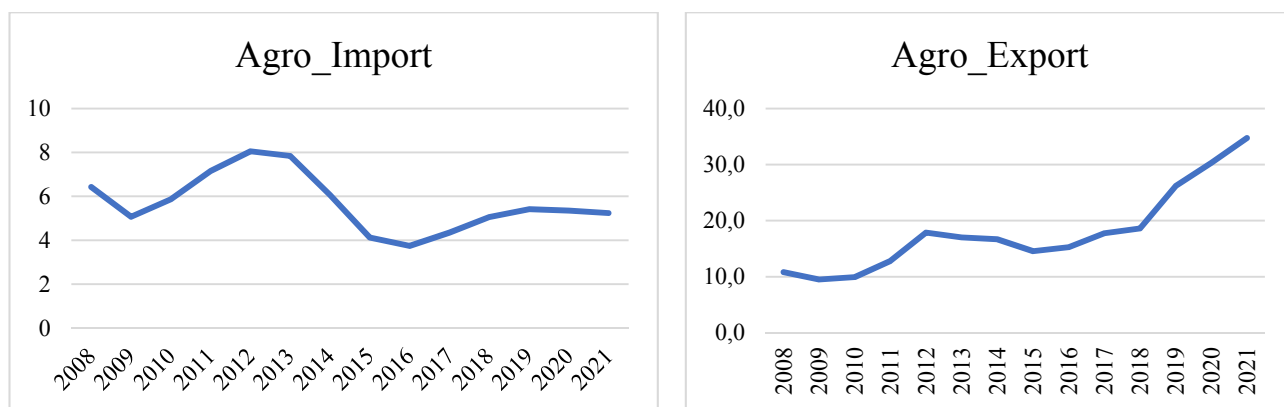

Рис. 3.27. Сценарні прогнози експорту та імпорту сільськогосподарської продукції

Щодо загального сальдо України, воно наразі має від'ємні значення демонструє негативну динаміку на майбутні роки (рис. 3.28).

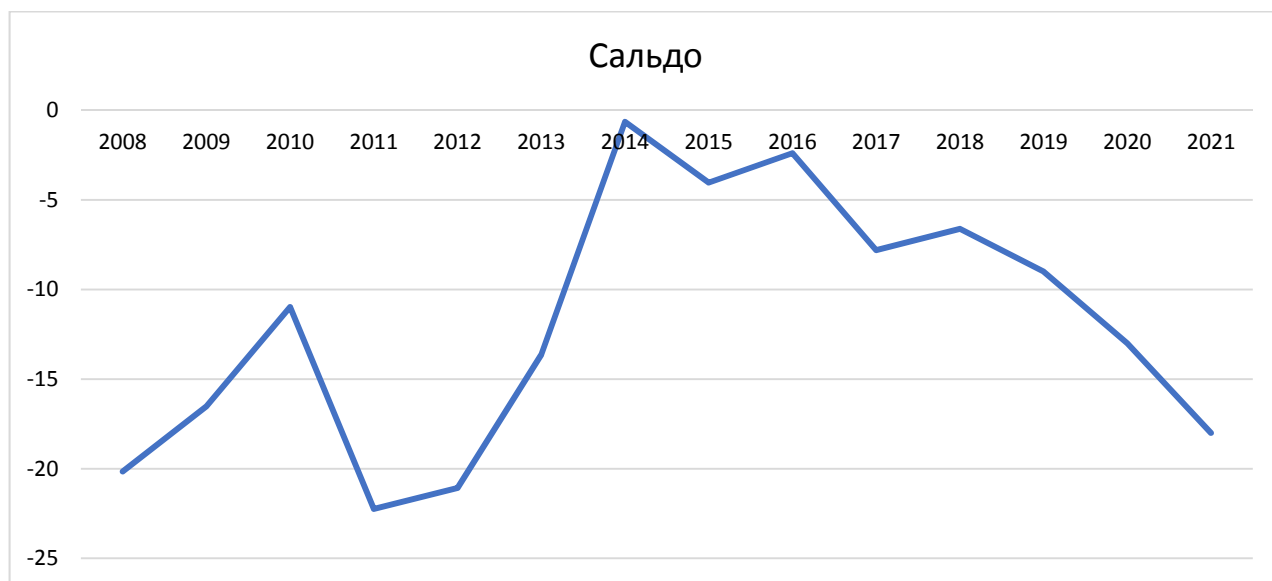

Рис. 3.28. Сценарні прогнози сальдо України

За допомогою побудованої системно-динамічної моделі і з врахуванням регресійних моделей, які є її складовими, були виявлені показники впливу на рівні країни та запропоновані механізми керування показником сальдо з метою виведення його у найближчі роки на позитивні значення.

1. У зв'язку із позитивним та стійким динамічним сальдо сільського господарства рекомендовано збільшити обсяг виробництва сільського господарства у 2020 р. до 35000 млн дол. США, а у 2021 р до 40000 млн дол. США.

Це забезпечить підвищення сальдо України (рис. 3.29).

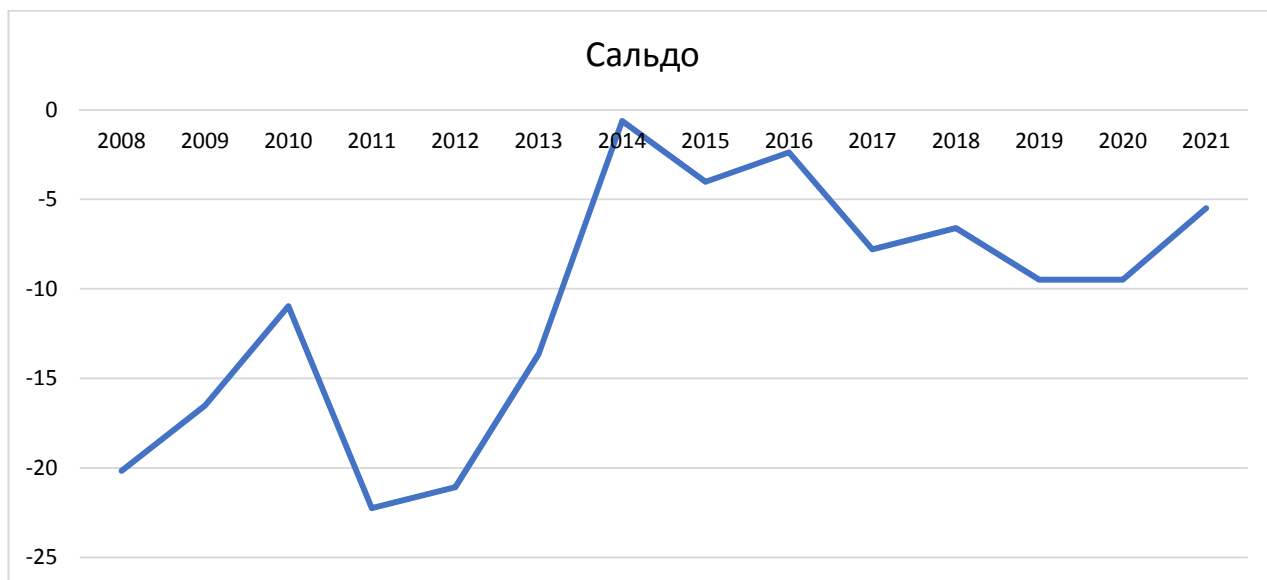

Рис. 3.29. Сценарні прогнози сальдо України

2. Виявлений позитивний вплив на сальдо індексу купівельної спроможності експорту дозволяє висунути гіпотезу про підняття рівню сальдо за рахунок підвищення РРІ (індексу купівельної спроможності експорту), який наразі взяв тенденцію на падіння (рис. 3.30).

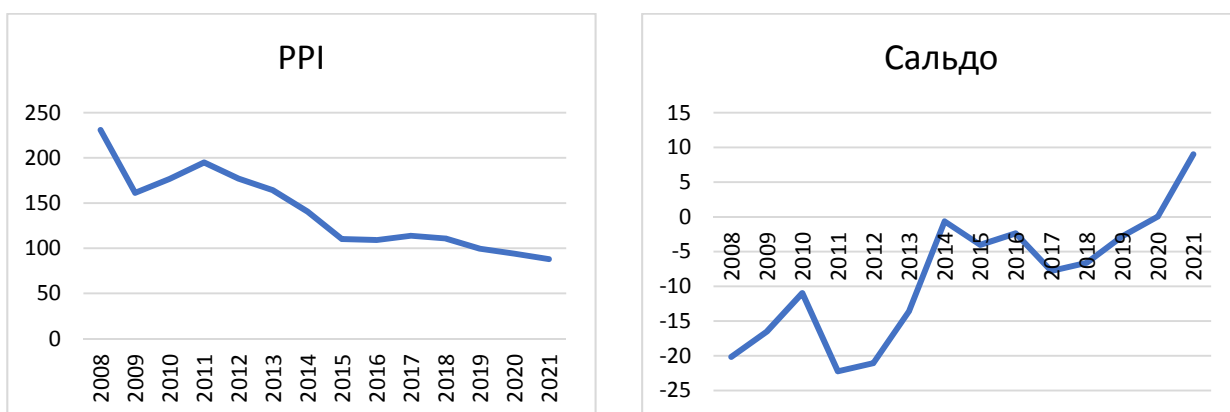

Рис. 3.30. Сценарні прогнози Індексу купівельної спроможності експорту та сальдо України

У разі недопущення подальшого падіння індексу купівельної спроможності експорту і навіть незначного його підняття до рівня 115 % у 2020 р. та 120 % у 2021 р. є реальні шанси вийти на позитивне сальдо.

3. Достатньо суттєвий вплив на експорт має показник державної підтримки сільського господарства. Але він має ще більший вплив на імпорт. Тому цілком на сальдо відбивається негативно. Держпідтримка може у майбутньому піти по двом сценаріям – подальшого збільшення (синя лінія) або зменшення (основна лінія) (рис. 3.31).

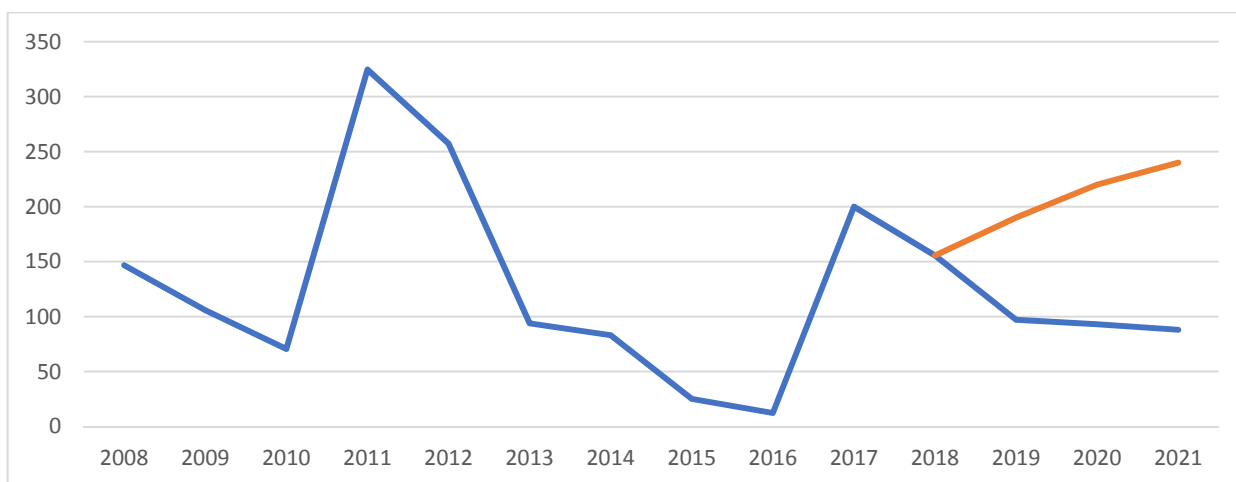

Рис. 3.31. Сценарні прогнози державної підтримки сільського господарства України

За умови незначного зменшення державної підтримки сільського господарства до рівня 2020 р. – 90 млн дол. США, 2021 р. – 88 млн дол. США можливе збільшення сальдо як показано на рис. 3.32.

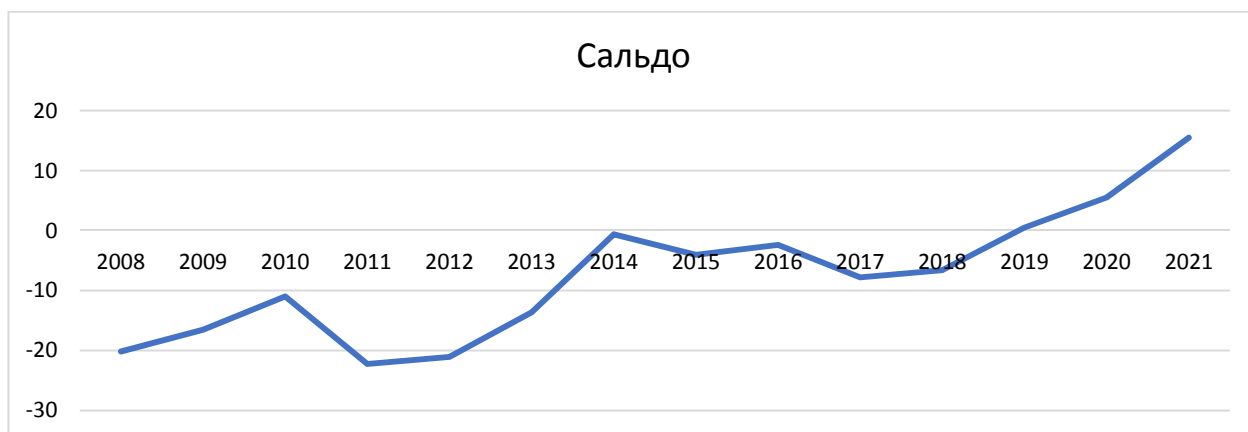

Рис. 3.32. Сценарні прогнози сальдо України

Крок 6. Дослідження впливу показників тарифних квот та середньозваженого тарифу на сальдо України із застосуванням системно-динамічного підходу. Друга субмодель системно-динамічної моделі демонструє вплив зовнішньої політики головних країн партнерів України з сільськогосподарської продукції (експортер Індія та імпортер Польща) на сальдо України, а саме середньо зв'язаного тарифу на сільськогосподарські товари Індії та Польщі (%) – Ag_Simple average final bound_India і Ag_Simple average final bound_Poland (рис. 3.33).

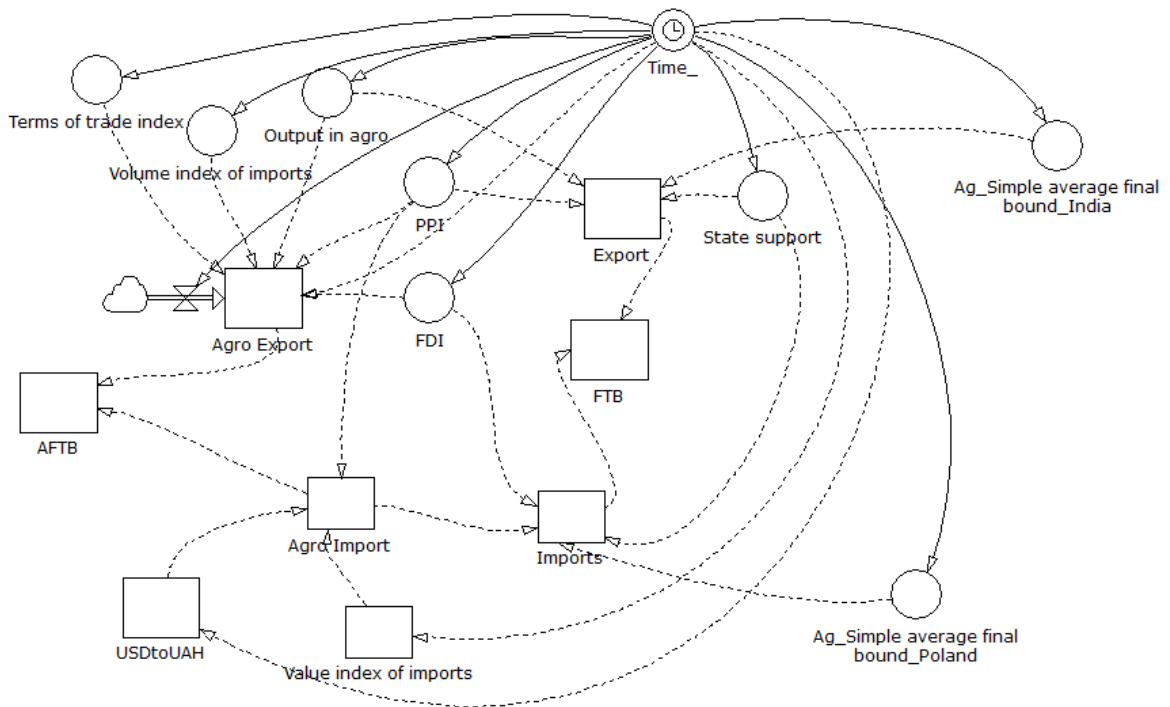

Рис. 3.33. Карта причинно-наслідкових зв'язків впливу на Сальдо показників зовнішньої політики головних країн партнерів України

По цих показниках були побудовані моделі часових рядів із прогнозами, що наведені у таблиці 3.21.

Таблиця 3.21

Моделі динаміки середньозваженого тарифу Індії та Польщі

Показник	Модель	R ²	Відносна помилка апроксимації	Прогноз		
				2019	2020	2021
Ag_Simple average final bound_India	Хольта	0,78	3%	113,5	113,5	113,6
Ag_Simple average final bound_Poland	Олімп	0,47	4,1%	12,6	12,7	12,7

Вплив середніх зв'язаних тарифів на сільськогосподарські товари Індії та Польщі відображено у регресійних моделях імпорту та експорту.

$\text{Export} = -15,6 + 0,0011 \text{ Output in agro} + 0,023 \text{ State support for agro} + 0,197 \text{ PPI} - 3,09 \text{ Ag_Simple average final bound_India}$

$\text{Import} = 17,77 + 7,81 \text{ Agro_Import} + 0,003 \text{ FDI} + 0,067 \text{ State support for agro} - 1,92 \text{ Ag_Simple average final bound_Poland}$

Друга субмодель також демонструє негативну стрімку динаміку до зменшення сальдо України (рис. 3.34).

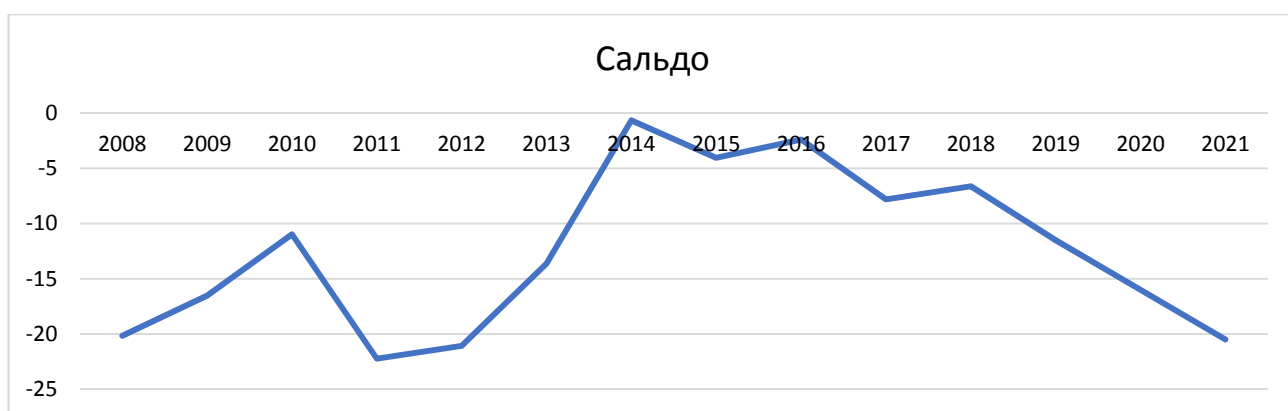

Рис. 3.34. Сценарні прогнози сальдо України

Враховуючи всі пропозиції по першій субмоделі, можна додати ще вплив показників імпортера та експортера.

Зокрема, за умови зменшення середнього зв'язаного тарифу Індії лише до 113% та підняття відповідного показника Польщі до 15% можна розраховувати на підняття сальдо України майже до 20 млн дол. США (рис. 3.35).

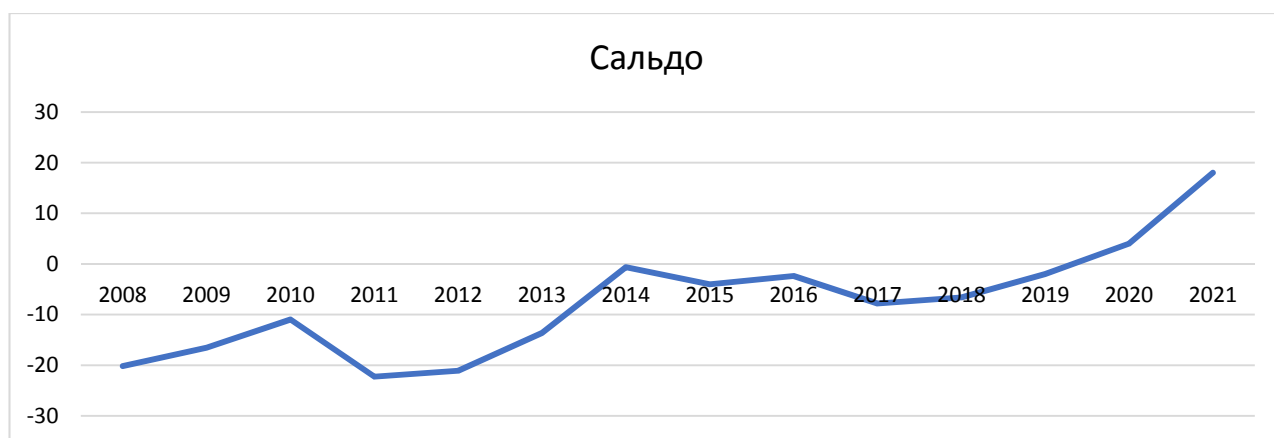

Рис. 3.35. Сценарні прогнози сальдо України

На основі отриманих результатів розглянутих моделей з метою максимізації зовнішньоторгівельного балансу країни запропоновано механізм формування оптимальної моделі національної політики інтеграції в міжнародні товарні ринки (рис. 3.36)

Рис. 3.36. Механізм формування оптимальної моделі національної політики інтеграції в міжнародні товарні ринки

Запропонований механізм має включати такі етапи: *визначення мети*, тобто цілеспрямовані дії для оптимізації економічних умов торгівлі; *реалізація торговельної політики*: шляхом мінімізації тарифних і нетарифних бар'єрів торгівлі, відсутністю прямих і прихованих механізмів субсидування експорту, спрощенням торговельного контролю; *методи формування торговельної політики*: політико-правові (активна участь у інтеграційних об'єднаннях та міжнародних організаціях; формування національного законодавства та рівень його міжнародної гармонізації; дотримання міжнародно-уніфікованих регулятивних принципів, правил, норм), економічні (поліпшення стану і динаміки національного економічного розвитку; збільшення внутрішнього попиту; врівноваження стану платіжного балансу; нарощування національного експортного потенціалу; підвищення рівня конкурентоспроможності національних товарів, фірм, галузей).

Для того, щоб українські товаровиробники мали успіх на зовнішньому ринку, необхідно нарощувати конкурентоспроможність українських підприємств у пріоритетних сферах, а для цього уряду необхідно сконцентрувати свою увагу на вирішенні таких завдань, як:

1. Прийняття державних програм розвитку експортного потенціалу й структурної перебудови економіки з орієнтацією на високотехнологічний розвиток і створення міжнародних конкурентних переваг. Проте реалізація цих програм має орієнтуватися насамперед на надання значних галузевих податкових та інших пільг, які надзвичайно дорогі для державного бюджету і не дуже результативні в аспекті стимулювання конкурентоспроможності й породжують численні претензії до України з боку інших країн. Акцент має бути зроблений на таких формах державної підтримки зростання конкурентоспроможності, як значне збільшення державних витрат на науку, освіту, інформатику, державне сприяння просуванню українських високотехнологічних товарів і послуг на зарубіжні ринки.

2. Стимулювання розвитку ринкової інфраструктури, оскільки її якість визначає можливості ефективнішої діяльності усіх суб'єктів ринку, не

порушуючи при цьому умов рівноправної конкуренції. У зв'язку з цим пріоритетним є створення в Україні сучасної системи кредитування зовнішньоекономічних операцій, довгострокового кредитування проектів конкурентоспроможних виробництв, страхування зовнішньоекономічних та інвестиційних ризиків, сучасної системи інформаційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності. Такі системи не обов'язково мають бути державними, навпаки, активне залучення приватного капіталу може зробити їх гнучкими та економічно ефективнішими.

3. Перенесення в імпортній політиці акцентів із митно-тарифного захисту на інструменти технічного регулювання (стандарти, технічні, екологічні, санітарні, фітосанітарні, ветеринарні вимоги) й процедури забезпечення прав споживачів, які мають бути гармонізовані з міжнародними та європейськими нормами. Тенденції останнього десятиліття однозначно свідчать, що при загальному зниженні у світі середніх рівнів імпортних тарифів застосування засобів технічного регулювання зростає. Це безпосередньо пов'язане із структурними змінами у міжнародній торгівлі, де домінують технічно складні товари. Високий рівень стандартів і технічних та інших вимог може не тільки надійніше захистити національний ринок від недоброякісного імпорту, а й стати стимулом для зростання конкурентоспроможності національних виробників, які вже є експортерами або мають намір ними стати в майбутньому.

4. Забезпечення присутності українських експортерів на пріоритетних для нашої країни ринках і створення умов для успішного просування на нові зарубіжні ринки, особливо ринки наукомістких товарів та послуг. Сьогодні практично неможливо закріпитися на ринках високотехнологічних товарів та послуг, якщо не забезпечується постійна присутність продавців на цих ринках через створення розгалуженої мережі власних представництв, філій і дочірніх підприємств. Потужним механізмом досягнення даної мети може стати створення умов для прискореного формування українських БНП, готових вистояти в умовах глобальної конкуренції. Водночас істотну роль тут має відіграти і активніше використання політичних інститутів, й насамперед – системи закордонних

представництв України для підтримки українських експортерів на зарубіжних ринках.

Отже, попри певні успіхи аграрний експорт України потребує диверсифікації, а саме: розширення товарної структури аграрного експорту шляхом збільшення частки перероблених продуктів харчування; освоєння нових ринків для української сільськогосподарської продукції та розширення номенклатури товарів, які вже експортуються; дотримання міжнародних стандартів якості; залучення більшого кола малих і середніх виробників та переробників, які здатні експортувати аграрну продукцію; розвиток фінансової інфраструктури аграрного сектору за рахунок фінансового лізингу, небанківського кредитування, страхування аграрних ризиків; впровадження передових технологій виробництва сільськогосподарської продукції; підвищення конкурентних переваг вітчизняних виробників та переробників.

Висновки до розділу 3

1. Аналізуючи протягом досліджуваного періоду зміни макроекономічних показників, можна зауважити, що найбільше збитків для всіх сфер економічної діяльності завдали бойові дії на сході країни. Незважаючи на масштабні втрати матеріального та морального характеру, бойові дії на сході країни негативно вплинули і на імідж країни, на рівень довіри інших країн до України і, як результат, зменшення потоків інвестицій та збільшення ступеня ризиків з боку інвесторів.

2. Незбалансованість товарних потоків, стрибкоподібні зміни експортних цін, різкі коливання валютних курсів, сповільнення темпів розвитку зовнішньої торгівлі все це відображається на стані торговельного балансу України. Отже від ефективності зовнішньої торгівлі з позитивним чи негативним зовнішньоторговельним сальдо залежать обсяги та динаміка валового внутрішнього продукту, платіжного балансу та надходжень до бюджету. За

результатами оцінки ступеня впливу основних п'яти країн імпортерів та п'яти країн експортерів на формування залежності зовнішньоторговельного сальдо України здійснено аналіз 117 показників та виділено основні з них. З урахуванням виявлених тенденцій основних факторів було побудовано прогнозні сценарії експорту України: згідно першого сценарію, за отриманим рівнянням моделі з використанням моделей Олімп, які враховують загальну спадну тенденцію експорту України, а також наявні цикли коливань, побудовано прогноз з песимістичним сценарієм. Але, враховуючи, що останні роки експорт України мав позитивну тенденцію до збільшення і той факт, що значна авторегресія має лаг 2, а також, що остання хвиля зростання тривала лише два роки, із застосуванням авторегресійної моделі Бокса-Дженкінса, посилюючи значущість останніх років, було отримано другий сценарій прогнозу – оптимістичний. В свою чергу для імпорту України на основі проведеного аналізу факторів з використанням сценарного підходу було отримано два прогнози: у разі спрацювання першого сценарію, сальдо може стати негативним навіть за умови зменшення показника імпорту але за умови виконання другого сценарію Україна має можливість вийти на позитивне сальдо у найближчому майбутньому.

3. Досліджуючи вплив на зовнішньоторговельне сальдо України тарифних квот (на с/г) основних країн партнерів, зовнішньоторговельне сальдо України не має чіткої тенденції, проте виявлено залежність зовнішньоторговельного сальдо сільськогосподарської продукції від Тарифних квот Китаю та ЄС. Побудована регресійна модель дозволила виявити, що сальдо сільськогосподарської продукції можна підвищити за рахунок зменшення тарифних квот. Причому зниження тарифних квот Китаю на 1% дозволить підняти сальдо сільськогосподарської продукції на 10,02 млрд дол. США, а зниження тарифних квот ЄС на 1% може підняти цей показник на 1,06 млрд дол. США. Для їх прогнозування були застосовані авторегресійні моделі, отримані значення прогнозу згідно побудованої моделі вже дозволять підняти сальдо сільськогосподарської продукції до рівня 13,66 млрд дол. США у 2020 році і 14,65 млрд дол. США у 2021 році.

4. Розглядаючи вплив Середнього зв'язаного тарифу (на сільськогосподарську продукцію) на зовнішньоторговельне сальдо України, можна зробити висновок, що цей показник має достатньо істотний вплив на сальдо сільськогосподарської продукції згідно кореляційної матриці. Причому цей прямиий вплив сильний прямиий по Туреччині (0,81) і обернений по інших країнах. Поведінка динаміки змін сальдо сільськогосподарської продукції та середнього зв'язаного тарифу сільськогосподарської продукції Туреччини майже ідентичні. Отримані регресійні моделі демонструють, що при збільшенні середньозваженого тарифу Туреччини на 1% Україна може отримати додатково 6,179 млрд дол. США до свого сільськогосподарського сальдо, але збільшення цього тарифу Європейського Союзу та Саудівської Аравії призведе до зменшення сільськогосподарського сальдо зовнішньої торгівлі на 1,725 та 1,063 млрд дол. США.

5. Отже провідною галуззю економіки України, яка має позитивне значення зовнішньоторговельного сальдо на сьогодні є сільське господарство, яке за обсягами експорту окремих видів сільськогосподарської продукції дозволило зайняти Україні лідируючі позиції в міжнародній торгівлі. Не зважаючи на ліберальні умови торгівлі та односторонній безмитний режим з ЄС, вплив пільгового тарифного режиму для України слабкий, український експорт стримується не тільки тарифами, а сертифікатами та стандартами якості, а також квотами.

6. Досліджуючи обрані показники, що характеризують сферу міжнародної діяльності України та її країн партнерів за допомогою системно-динамічного аналізу, були отримані такі тенденції для показників сальдо та сальдо сільського господарства а саме виявлено значний позитивний вплив таких показників, як обсяг виробництва сільського господарства, індекс купівельної спроможності експорту, та негативний вплив на сальдо України показника державної підтримки сільського господарства. Друга субмодель системно-динамічної моделі демонструє вплив зовнішньої політики головних країн партнерів України з сільськогосподарської продукції (експортер Індія та імпортер Польща) на сальдо України, а саме середньо зв'язаного тарифу на сільськогосподарські товари Індії

та Польщі. Зокрема, за умови зменшення середнього зв'язаного тарифу Індії лише до 113% та підняття відповідного показника Польщі до 15% можна розраховувати на підняття сальдо України майже до 20 млн дол. США.

7. Попри певні успіхи аграрний експорт України потребує диверсифікації, а саме: розширення товарної структури аграрного експорту шляхом збільшення частки перероблених продуктів харчування; освоєння нових ринків для української сільськогосподарської продукції та розширення номенклатури товарів, які вже експортуються; дотримання міжнародних стандартів якості; залучення більшого кола малих і середніх виробників та переробників, які здатні експортувати аграрну продукцію; розвиток фінансової інфраструктури аграрного сектору за рахунок фінансового лізингу, небанківського кредитування, страхування аграрних ризиків; впровадження передових технологій виробництва сільськогосподарської продукції; підвищення конкурентних переваг вітчизняних виробників та переробників.

Основні результати проведеного дослідження опубліковані в працях [3; 111]

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження вирішено важливе наукове завдання по систематизації теоретичних засад формування та функціонування міжнародного товарного ринку, виокремлення драйверів та тенденцій, розробки механізму трансформації міжнародних товарних ринків в умовах реформування міжнародної торговельної політики, що дозволило зробити такі висновки:

1. Дослідження теоретико-методологічних засад міжнародних товарних ринків в умовах реформування міжнародної торговельної політики дозволило сформувати авторське визначення «глобалізованого ринку» як голістичної системи обміну товарами і послугами, що виникла на основі міжнародного поділу праці та зовнішньоторговельної інтеграції під впливом лібералізації міжнародної торгівлі, зростання інформаційної відкритості глобального суспільства, формування стандартизованих вподобань споживачів, розвитку інформаційних технологій; функціонування якої забезпечується глобальною інституційною базою доступу на ринок та регулювання умов конкуренції. На основі логіко-структурної схеми складових глобалізованого товарного ринку було виявлено основні драйвери формування неопротекціонізму, інструменти та способи імплементації політики, а також напрями трансформації міжнародних товарних ринків. Трансформація міжнародних товарних ринків є різноспрямованим процесом уніфікації та диверсифікації умов торгівлі, що відбувається під впливом співіснування глобалізаційних (під впливом наднаціонального регулювання СОТ) та деглобалізаційних (що супроводжуються підписанням регіональних торговельних угод) проявів в міжнародних економічних відносинах, і проявляється: в одночасному використанні протекціоністських інструментів та інструментів, що спрямовані на подальшу лібералізацію торговельної політики; перерозподілі частки ринків на користь країн, що розвиваються; в розвиткові технологічних змін в області комунікацій, обробки інформації, транспортних технологій; зростаючій ролі БНП. Виробнича діяльність багатонаціональних підприємств, яка

зростає більш швидкими темпами, ніж міжнародна торгівля, детермінує процес глобалізації на міжнародних товарних ринках. Водночас стрімкий розвиток технологічних інновацій та поширення багатонаціональних підприємств сприяють формуванню глобальної економіки, що характеризується загостренням протиріч між глобальними та національними акторами міжнародних економічних відносин, що детермінують трансформацію змістовного наповнення глобальних та національних інтересів, способів реалізації стратегій співпраці та суперництва в процесі збереження існуючих та здобуття нових порівняльних переваг.

2. Еволюція теорій міжнародної торгівлі засвідчує трансформаційний потенціал останніх на характер реалізації глобалізаційних процесів. Водночас визнається взаємовплив теорії і практики як результат обопільного форматування міжнародної торгівлі — як стратегій та способів її реалізації, так і її імперативів. Лібералізація торговельної політики, яка поступово розширює економічний простір шляхом відкриття доступу до ринку товарів і капіталів, доповнюється у практиці господарювання як провідних країн, так і країн із ринками, що формуються, неопротекціоністськими інструментами регулювання міжнародної торгівлі (не лише з метою корекції платіжних дисбалансів шляхом обмеження імпорту, але й для стимулювання національних товаровиробників). Такий керований характер вільної торгівлі стає реакцією на накопичені дисбаланси національних інтересів в сфері цілепокладання і способів реалізації міжнародної економічної політики, циклічними процесами з превалюванням їхніх кризових проявів, процесами деглобалізації та недобросовісної конкуренції багатонаціональних підприємств.

3. В процесі глобалізації міжнародної торгівлі та зростаючої взаємозалежності держав виникає необхідність у визначенні системи інституційного забезпечення функціонування міжнародних товарних ринків в яку пропонується включати такі складові: нормативно-правову базу (багатосторонні торговельні угоди та інші правові документи СОТ, які регулюють більшу частину світової торгівлі товарами); суб'єктів функціонування світових товарних ринків (уряди країн; БНП; СОТ; ОЕСР; МВФ; СБ; ISO); що передбачає захист інтересів

національних товаровиробників як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках (тарифне регулювання, технічні регламенти та нормативи, санітарні та фітосанітарні заходи, внутрішні податки, захист прав інтелектуальної власності, антидемпінгові, компенсаційні, спеціальні та загальні захисні заходи); інфраструктуру міжнародних товарних ринків (аукціони, тендери, виставки, ярмарки, товарні біржі). Світова торгівля вимагає міждисциплінарного підходу до характеристики процесу регулювання міжнародної торгівлі, що формує запит на трактування поняття реформування міжнародної торговельної політики. Під останньою пропонується мати на увазі перехід від використання тарифного регулювання як пріоритетної форми протекціонізму до нетарифного регулювання як основної форми впровадження неопротекціозму під впливом ендогенних та екзогенних чинників на мега-, мета-, макро-, мезорівнях у зв'язку зі зміною глобальної структури виробництва і споживання, а саме змін позицій передових країн з найбільшими економіками з метою захисту ринку та змін умов торгівлі країн з ринками, що формуються. Метою даної політики є здобуття нових порівняльних переваг, що призводить до реінституціоналізації глобального управління міжнародною торгівлею, ризику винесення перемовних позицій за межами СОТ - наступу на багатосторонній підхід організації, заснований на консенсусі, використання регіональних торговельних угод як інструменту нормативної конкуренції в сфері міжнародної торговельної політики. Міжнародний досвід свідчить, що ефективним механізмом детінізації та демонополізації товарного ринку є використання біржових інструментів, які сприяють формуванню конкретних справедливих цін, завдяки чому знижуються цінові ризики. Стрімкий розвиток світового біржового ринку детермінує істотні зміни в способах та характері біржової торгівлі.

4. Аналіз динаміки світового імпорту та експорту за 2001–2018 рр. дозволив виокремити тригери скорочення його обсягів, серед яких виразно домінують: інституційні фактори (деглобалізаційні, дезінтеграційні процеси); виробничі фактори (деіндустріалізація; дефрагментація ланцюгів створення доданої вартості та ланцюгів поставок); кон'юнктурні фактори (регіональні асиметрії економічного

розвитку; цінові коливання; галузеві викривлення). Отже, товарна структура експорту світу з початку XXI сторіччя має поступовий характер прискорення змін, що пов'язано зі зрушеннями у сформованих глобальних та регіональних ланцюгах доданої вартості, які відбуваються під впливом Індустріальної революції 4.0. Дослідження динаміки розвитку та структурних зрушень глобального ринку сільськогосподарської продукції дозволило виявити її промислове спрямування та наявність потенціалу до нарощування продажу таких продуктів, як нафта, газ, вугілля, нафтопродукти, хімікати, машини, засоби зв'язку, автомобілі. Глибинному аналізу структурних (дис)пропорцій зовнішньої торгівлі сприятиме використання запропонованого алгоритму дослідження впливу заходів міжнародної торговельної політики на структурні зрушення на глобальних ринках товарів, який включає визначення ступеню впливу інструментів торговельної політики на зміни товарної структури за допомогою системи взаємопов'язаних індексів та кореляційного аналізу.

5. В результаті отриманих розрахунків всі інтегральні показники структурних зрушень глобального ринку сільськогосподарської продукції мають приблизно однакове значення, це пов'язано з тим, що за 2001–2018 рр. провідні позиції за абсолютною вартістю експорту на сільськогосподарському ринку, не зазнали суттєвих змін. Основу світового експорту склали фрукти і горіхи, свіжі або сушені, харчові продукти, насіння і плоди олійних культур, інші м'ясні та їстівні м'ясні субпродукти, а також овочі. Що стосується таких товарних позицій, як пшениця, ячмінь і кукурудза, які займають передові позиції у вітчизняному експорті сільськогосподарською продукцією, то вони не увійшли до лідерів зростання світової торгівлі сільськогосподарською продукцією, хоча і займають у ній порівняно значну частку за вартістю. Несуттєве збільшення рівня відмінностей структур експорту сільськогосподарської продукції за шкалою Рябцева обумовлено адаптивністю даної групи товарів до циклічності показників глобальної економічної динаміки.

6. У результаті дослідження, зроблено висновок, що негативна динаміка обсягів експорту та імпорту товарів відбувалась у 2008–2009 та 2013–2015 рр., на це

мали вплив світові кризові явища, а також внутрішні фактори (бойові дії на Сході країни). Проведені розрахунки динаміки зовнішньої торгівлі та трансформації товарної структури України за допомогою інтегральних показників свідчать, що відбулися зміни у товарній структурі експорту України у зв'язку із збільшенням продукції аграрного сектору, а саме за рахунок рослинництва, та зменшення продукції металургії, машинобудування, хімічної та текстильної промисловості; для зовнішньої торгівлі України були притаманні такі явища, як: від'ємний зовнішньоторговельний баланс (не враховуючи 2001–2004 та 2015 рр.); відкрита економіка; імпортна залежність; достатньо високий рівень експорту.

7. У контексті визначення впливу глобалізації на макроекономічні показники України можна зауважити, що високий показник торговельної відкритості України означає високу залежність від коливань та тенденцій, які відбуваються на зовнішньому ринку. За таких умов економічний розвиток України суттєво залежить від стану світової економічної кон'юнктури, динаміки та масштабів змін, які відбуваються у світовому господарстві. Таке становище робить країну дуже вразливою до впливу зовнішніх чинників. Наразі Україна знаходиться в несприятливих політичних та економічних умовах. Повільна економічна динаміка, значний зовнішній борг, недовіра до уряду, корупція, бойові дії на Сході країни, зниження інвестиційної привабливості, все це відобразилось на виробничо-господарській діяльності резидентів.

8. За результатами визначення залежності трансформації національного товарного ринку від впливу змін в міжнародній торговельній політиці за допомогою регресійного аналізу виявлено ступень впливу основних п'яти країн імпортерів та п'яти країн експортерів на формування залежності зовнішньоторговельного сальдо України. На засадах проведеного аналізу 117 показників було виділено основні з них та з урахуванням виявлених тенденцій побудовано прогнозні сценарії для експорту та імпорту України. На основі чого зроблено висновок, що Україна має можливість вийти на позитивне сальдо у найближчому майбутньому у разі спрацювання оптимістичного сценарію. В ході дослідження також було виявлено залежність зовнішньоторговельного сальдо

сільськогосподарської продукції від тарифних квот Китаю та ЄС. Причому зниження тарифних квот Китаю та ЄС може підняти сальдо сільськогосподарської продукції. Розглядаючи вплив Середнього зв'язаного тарифу (на с/г) на зовнішньоторговельне сальдо України, можна зробити висновок, що отримані регресійні моделі демонструють, що при збільшенні середньозваженого тарифу Туреччини Україна може збільшити сільськогосподарське сальдо, але збільшення цього тарифу Європейським Союзом та Саудівської Аравією призведе до зменшення сільськогосподарського сальдо.

9. Особливості міжнародної діяльності України та її провідних країн партнерів з експорту та імпорту сільськогосподарської продукції (Індії, Польщі) висвітлюють побудовані автором субмоделі системно-динамічної моделі розвитку. Це дозволило виявити значний позитивний вплив таких показників, як обсяг виробництва сільського господарства, індекс купівельної спроможності експорту, та негативний вплив на сальдо зовнішньоторговельного балансу України показника державної підтримки сільського господарства. Виявлено вплив зовнішньої політики головних країн-партнерів України з сільськогосподарської продукції (експортер Індія та імпортер Польща) на сальдо зовнішньоторговельного балансу України, а саме середньо зв'язаного тарифу на сільськогосподарські товари Індії та Польщі. Зокрема, за умови зменшення середнього зв'язаного тарифу Індії та підняття відповідного показника Польщі можна розраховувати на підняття сальдо України. Вирівнюванню зовнішньоторговельного балансу країни сприятиме застосування механізму формування оптимальної моделі національної політики інтеграції в міжнародні товарні ринки, який включає визначення мети, напрямків використання інструментів та методів формування торговельної політики. Аграрний експорт України потребує диверсифікації, а саме: розширення товарної структури аграрного експорту шляхом збільшення частки перероблених продуктів харчування; освоєння нових ринків для української сільськогосподарської продукції та розширення номенклатури товарів, які вже експортуються; дотримання міжнародних стандартів якості; залучення більшого кола малих і

середніх виробників та переробників, які здатні експортувати аграрну продукцію; розвиток фінансової інфраструктури аграрного сектору за рахунок фінансового лізингу, небанківського кредитування, страхування аграрних ризиків; впровадження передових технологій виробництва сільськогосподарської продукції; підвищення конкурентних переваг вітчизняних виробників та переробників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

1. Іщук Ю. А. Детермінанти процесу глобалізації на міжнародних товарних ринках. *Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту*. 2017. № 17. С. 125–131. .
2. Біла книга. Як реалізовувати експортний потенціал України за умов глобалізації. К., 2016. URL : http://www.ier.com.ua/files/publications/Books/2016/White_book_export_UKR_2016.pdf.
3. Іщук Ю. А., Саркісян Л. Г. Особливості розширення зовнішньоекономічних зв'язків України в контексті глобалізації. *Економіка і організація управління*. 2016. № 4 (24). С. 245–253.
4. Атаманчук З.А., Макогін З.Я. Глобалізація світових ринків товарів та послуг. *Збірник наукових праць Донецького державного університету управління*. Серія: «Економіка». Т XX. Вип. 314. Маріуполь: ДДУУ, 2019. С. 251–257.
5. Иванова И. А. Глобализация мировых товарных рынков и ее вызовы к современной системе международных экономических отношений. *Культура народов Причерноморья*. 2009. № 172. С. 161–164. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/246292>.
6. Іващенко М. В. Наслідки глобалізації товарних ринків для національної економіки України. *Траектория науки*. 2016. Т. 2, № 4. С. 2.31–2.36. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/trna_2016_2_4_7
7. Швиданенко О.А. Глобалізація ринкової системи: детермінанти розвитку та регулювання. *Науково-практичне видання «Незалежний АУДИТОР»*. 2015. №14 (IV). С. 46–54.
8. Ресурси та моделі глобального економічного розвитку : монографія / [Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, А. М. Колот, Я. М. Столярчук, та ін.] ; за заг. ред. докторів екон. наук, професорів Д. Г. Лук'яненка та А. М. Поручника. К. : КНЕУ, 2011. 703, [1] с.

9. Стратегічний менеджмент: Підручник / І. М. Писаревський, О. М. Тищенко, М. М. Покоłodна, Н. Б. Петрова; ред. Аляб'єв; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Х.: ХНАМГ, 2009. 287 с.
10. Білоцерківець В. В., Завгородня О. О., Лебедева В. К. та ін. Міжнародна економіка. Підручник / За ред. А. О. Задой, В. М. Тарасевича. К.: Центр учбової літератури, 2012. 416 с.
11. Носач Л. Л., Козуб В. О., Гринько П. Л. Світовий ринок товарів та послуг: навч.-метод. посібник. Харків: Форт, 2014. 295 с.
12. Можайкіна Н. В. Конспект лекцій з курсу «Міжнародні економічні відносини» (для студентів 3 курсу денної і заочної форм навчання за напрямом підготовки 6.030601 «Менеджмент»); Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Х.: ХНАМГ, 2012. 152 с.
13. Douglas A. Irwin, 1994. "The GATT's Contribution to Economic Recovery in Post-War Western Europe," NBER Working Papers 4944, National Bureau of Economic Research, Inc., World Bank <https://data.worldbank.org/indicator/TM.TAX.MRCH.WM.AR.ZS?end=2017&start=1988>
14. Пузанов, І.І. Практика протекціонізму в сучасних умовах. *Міжнародні відносини Серія "Економічні науки"*, 2018, 16.
15. Онищенко В. П., Гащицький О. А. Лібералізація та ефективність торговельної політики. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2014. (1), 5–13.
16. Anti-dumping initiations: by reporting Member. (2019). Retrieved from World Trade Organization: URL : https://www.wto.org/english/tratop_e/adp_e/AD_MeasuresByRepMem.pdf https://www.wto.org/english/tratop_e/adp_e/AD_InitiationsByExpCty.pdf
17. Anti-dumping initiations: By Sector. (2019). Retrieved from World Trade Organization: https://www.wto.org/english/tratop_e/adp_e/AD_InitiationsBySector.pdf
18. Денисов О. М. Інформаційні технології та глобалізація. Вісник, 2016, 167.
19. Ishchuk Yuliia. Drivers of global commodity market formation. "Dialogue" – *E-Journal*, D. A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov, Bulgaria. 2020. (1) pp. 33–42.

20. Internet World Stats 2019. URL : <https://www.statista.com/statistics/273018/number-of-internet-users-worldwide/>
21. Digital economy report 2019 URL : https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/der2019_en.pdf
22. Лимонова Е. М., Архіпова К. С. Транснаціональні корпорації: основні етапи розвитку та регулювання їхньої діяльності в умовах глобалізації. *Європейський вектор економічного розвитку. Економічні науки*. 2014. № 1. С. 93–101. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ever_2014_1_12
23. World Investment Report. (2019). Retrieved from UNCTAD: URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2019_en.pdf
24. Fortune Global 500. (2018). Retrieved from Fortune Media IP Limited: URL: <https://fortune.com/global500/2018/>
25. Forbes Global 2000. URL: <https://www.forbes.com/global2000/#63122a17335d>
26. Transnational corporations investment and development. 2018. URL : https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/diae2018d4_en.pdf
27. Македон В. В. Формат взаємодії транснаціональних корпорацій та реального сектора національної економіки України. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*. 2012. № 1(1). С. 250–258. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmef_2012_1\(1\)_27](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmef_2012_1(1)_27).
28. Орехова Т. В. Транснаціоналізація економічних систем в умовах глобальної інтеграції: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.02. Донецьк, 2008. 41 с.
29. Бліхар М. М. Теоретичні основи дослідження спільної торговельної політики Європейського Союзу. *Ефективна економіка*. 2010. № 7. С. 25–30.
30. Мазаракі, Анатолій, and Тетяна Мельник. "Зовнішньоторговельна політика: від меркантилізму до неотехнологізму." *Товари і ринки* 2 (2010): 9–21.
31. Тарлопов І. О. Еволюція теорії зовнішньоекономічної діяльності: середина XV ст. – початок XX ст. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2013. № 2 (22). С. 34–37.

32. Винокуров Е., Пелипась И., Точицкая И. Количественный анализ экономической интеграции Европейского союза и Евразийского экономического союза: методологические подходы. ЦИИ ЕАБР, 2014. 62 с.

33. Кайнара Д. О. Тенденції розвитку міжнародної торгівлі та еволюції торговельних бар'єрів між підприємствами європейських країн. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Економічні науки"*. 2015. №15. С. 17–20.

34. UNCTAD Trade Policy Frameworks for Developing Countries: A Manual of Best Practices 2018 https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ditctncd2017d5_en.pdf.

35. Тисовський В. (2017). Теоретичні аспекти лібералізації зовнішньої торгівлі (Doctoral dissertation, Тернопіль, ТНЕУ).

36. Hillman A. (2008) Trade Liberalization and Globalization. In: Readings in Public Choice and Constitutional Political Economy. Springer, Boston, MA.

37. Іщук Ю. А. Формування сучасних поглядів на політику фритредерства. Світ економічної науки: Міжнародна науково-практична інтернет-конференція (м. Тернопіль, 26 вересня 2019 року). Тернопіль, 2019. С. 59–61.

38. Адамик В. (2017). Лібералізація торгівлі чи протекціонізм: альтернативи для країн з проблемою бідності (Doctoral dissertation, Тернопіль, ТНЕУ).

39. Заблоцька Р. О. Політична економія сучасної міжнародної торгівлі. *Міжнародні відносини Серія "Економічні науки"*. 2018. (16).

40. Келічавий А. В. Політика протекціонізму як фактор підвищення конкурентоспроможності економіки. *Ефективна економіка*. 2014. № 6. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3133>.

41. Панченко В. Г. Глобальні виміри неопротекціонізму: теорія і практика: монографія. Київ : Аграр Медіа Груп, 2018. 618 с.

42. Панченко В. Г., Резнікова Н. В. Неопротекціонізм як інструмент усунення внутрішньої суперечності лібералізму. *Ефективна економіка*. 2016. № 1. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_1_55.

43. Іщук Ю. А. Застосування інструментів протекціонізму для вирішення торговельних проблем сучасності. Перспективи розвитку нової економіки на

світовому, державному та регіональному рівнях: матеріали науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 27–28 вересня 2019 року). Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2019. С. 129–132.

44. Щербатюк Н. В. Класифікація заходів нетарифного регулювання. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 111–116.

45. Безрукова Н. В., Василенко М. В. Світові торговельні війни: особливості та наслідки. *Ефективна економіка*. 2015. № 6. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_6_33.

46. Серпухов М. Ю. Прихований протекціонізм як інструмент сучасної міжнародної торговельної політики. *Економіка розвитку*. 2013. № 4. С. 23–27.

47. Резнікова Н. В., Іващенко О. А. Еволюція форм економічної експансії: неопротекціонізм як інструмент глобального домінування. *Економіка та держава* / 2016. № 4. С. 4–8.

48. Бондарчук Т. Л. Теоретичні аспекти сучасного неопротекціонізму. *Організаційний комітет*, 2017.

49. Калюжна Н. Г. Неопротекціонізм як чинник впливу на політику світової організації торгівлі, 2019.

50. Панченко В. Г. Неопротекціонізм у міжнародній економічній політиці. 2019.

51. Шевченко О. О. Імперативи розвитку господарських систем сучасного світу. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2015. № 4. С. 102–107.

52. Єрмаков О. І. Інституційні механізми і інструменти розвитку зовнішньоекономічних зв'язків харчової галузі. *Культура народів Причорномор'я*, 2012.

53. Біла С. О. Новітні тренди розвитку глобалізаційних процесів. *Економічний вісник університету*. 2017. № 1.33. С. 7–15.

54. Боднарчук Т. Л. Супрун На. Інноваційний аспект, 2017, 131.

55. Венгер В. В. Особливості формування та розвитку транснаціональних корпорацій в умовах глобалізації. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*. 2019. № 2(4). С. 30–44. URL : <https://doi.org/10.32750/2019-0204>.

56. Global trade alert URL : https://www.globaltradealert.org/global_dynamics/area_goods/year-to_2018/flow_export.
57. Global trade alert URL : <https://www.globaltradealert.org/reports>.
58. Пугачевська К. С. Глобальні торговельні регулятори: роль та функції. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2017. № 23. С. 225.
59. Панченко В., Резнікова Н. Від протекціонізму до неопротекціонізму: нові виміри ліберального регулювання. *Міжнародна економічна політика*. 2017. № 2.2 (27). С. 95–117.
60. Безрукова Н. В., Василенко М. В. Світові торговельні війни: особливості та наслідки. *Ефективна економіка*. 2015. № 6. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_6_33.
61. Гордєєва Тамара Федорівна. Сучасна концепція міжнародних торговельних суперечок. 2012.
62. Гордєєва, Тамара Федорівна. Детермінанти конфліктних ситуацій у міжнародній торгівлі. 2011.
63. Яценко О. М. Сучасні детермінанти та форми міжнародних торговельних суперечок / Ольга Яценко, Доменіка Ускова // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2019. – Випуск 28. – С. 145-1691.
64. Серпухов М. Ю. Життєвий цикл торговельних війн в міжнародній економіці. Рекомендовано до друку на засіданні Вченої ради Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця, протокол № 8 від 3 травня 2018 р. (2018): 252.
65. Reznikova N., Ivashchenko O., Aslanova США, Китай і Мексика в центрі торговельної війни: зміст та специфіка розгортання економічних конфліктів в XXI столітті. *Wojna – konflikt – spór. Obszary rywalizacji w przestrzeni międzynarodowej*, Tom 1, R. Kordonski, A. Kordonska, Ł. Muszyński (red.), Instytut Nauk Politycznych UWM w Olsztynie, Olsztyn–Lwów 2020, s. 133-157.

66. Іщук Ю. А. Товарна біржа як інституціональний елемент функціонування міжнародних товарних ринків. *Економіка і організація управління*. 2017. № 3 (27). С. 135–142.

67. Бліхар М. М. Теоретичні основи дослідження спільної торговельної політики Європейського Союзу. *Ефективна економіка*. 2010. № 7. С. 25–30.

68. Резнікова Н. В. Економічна незалежність країн в умовах глобальних трансформацій: монографія. К.: Аграр Медіа Груп, 2018. 460 с.

69. Osaulenko O., Reznikova N., Panchenko V. Indicators of International Trade Orientation of Ukraine in the Context of Assessment of the Effectiveness of its Export. *Statistics in Transition new series*, 2018, December, Vol. 19, pp. 119–134. Scopus.

70. Резнікова Н. В., Іващенко О. А. Перспективи трансформації торговельних відносин України в контексті становлення нових центрів стратегічного партнерства. *Економіка та держава*. 2015. № 9. С. 6–11.

71. Резнікова Н. В. Іващенко О. А. Незалежність української економіки як прояв викликів економічній безпеці: перспективи структурної трансформації та макроекономічної стабілізації. *Економіка та держава*. 2016. № 2. С. 4.

72. Панченко В. Г., Резнікова Н. В. Регіональні торговельні угоди як інструмент політики економічного патріотизму в контексті інтеграційного неопротекціонізму. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. Ужгород : Гельветика, 2017. Вип. 15. № Ч. 2. С. 67–71.

73. Reznikova N., Panchenko V., Bulatova O. The Policy Of Economic Nationalism: From Origins To New Variations Of Economic Patriotism. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018/12/18. № 4. P. 274–281 Web of Science.

74. Іщук Ю. А. Провідна роль СОТ як світового регулятора міжнародної торгівлі. Теоретичні та прикладні аспекти інноваційного розвитку економіки та управління: Міжнародна науково-практична конференція. (м. Київ, 13 квітня 2019 року). Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2019. С.

75. World Trade Organization URL : https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact4_e.htm#rounds.

76. Сіденко С. В., Іваницька О. М., Кузнецов О. В. та ін.; Роль СОТ в регулюванні світової торгівлі товарами та послугами. Міжнародні економічні відносини: навч. посіб. / за ред. д-ра екон. наук, проф. С. В. Сіденко. К.: НАУ, 2015. 468 с.

77. Андрійчук В. Г. Причини і наслідки втрат та дилема евентуальності ревіталізації імперативного виконання суб'єктами зовнішньої торгівлі норм і принципів СОТ. С. 26–33.

78. Дюмулен, Ипполит Ипполитович. Протекционизм и многосторонние переговоры ВТО в годы глобального экономического кризиса (2008–2010 гг.) и в последующий период. *Российский внешнеэкономический вестник*, 2011, 2011.6.

79. Панфілова О. Є. Особливості проведення Дохійського раунду переговорів у багатосторонній торговельній системі СОТ. *Митна справа*. 2015. № 3. С. 16–21. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2015_3_5.

80. Михайленко О. Г. Стандартизація як фактор розвитку міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією в сучасному суспільстві. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*, 2017, 1.49. С. 26–32.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

81. Іщук Ю. А. Диверсифікація експорту аграрної продукції на глобальному ринку. Економіко-правова парадигма розвитку сучасного суспільства: IX Міжнародна науково-практична конференція (21 травня 2018 року) / відп. ред. І. В. Злобін, Т. В. Михайліна. Banská Bystrica, 2018. С. 7–9.

82. UNCTAD URL : https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdstat44_en.pdf.

83. WTO. URL : https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2019_e/wts2019_e.pdf.

84. Key Statistics and Trends in International Trade 2018 - The Status of World Trade. URL : https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ditctab2019d2_en.pdf.

85. UNCTADSTAT. URL : <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>.

86. Bin S. China's Trade Development Strategy and Trade Policy Reforms Overview and Prospect. *Sheng Bin. Tianjin: The Institute of International Economics*, 2015. URL :

87. Trade Map. URL : https://www.trademap.org/tradestat/Country_SelProduct_TS.aspx?nvpm=1||||TOTAL||2|1|1|2|1|2|1|1.

88. Trade Policy Review Body: Annual overview of developments in the international trading environment. URL: https://www.wto.org/english/news_e/news16_e/trdev_09dec16_e.htm.

89. Trade Map. URL : https://www.trademap.org/tradestat/Country_SelProduct_TS.aspx?nvpm=1%7c%7c%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1.

90. Маслій В. Методика аналізу структури прямих іноземних інвестицій за видами економічної діяльності. *Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє*. 2013. Вип. 18. С. 106–115. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Un_msm_2013_18_15.

91. Іщук Ю. А., Орехова Т. В. Вплив основних глобальних проблем сучасності на розвиток світової економіки. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: світове господарство і міжнародні економічні відносин*. 2017. № 9 (25). С. 44–58.

92. Всесвітня торговельна організація. URL : https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2019_e/wts2019_e.pdf.

93. United States Department of Agriculture Economic Research Service. URL : <https://www.ers.usda.gov/topics/international-markets-us-trade/countries-regions/european-union/>.

94. WTO. URL : <https://data.wto.org/>.

95. Eurostat. URL : https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Extra-EU_trade_in_agricultural_goods.

96. United States Department of Agriculture Economic Research Service [https://www.ers.usda.gov/data-products/state-export-data/state-export-data/#State%20Agricultural%20Exports,%20U.S.%20agricultural%20cash%20receipts-based%20estimates%20\(Calendar%20years\)](https://www.ers.usda.gov/data-products/state-export-data/state-export-data/#State%20Agricultural%20Exports,%20U.S.%20agricultural%20cash%20receipts-based%20estimates%20(Calendar%20years)).

97. Trade Profiles 2019. URL : https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/trade_profiles19_e.pdf.

98. United States Department of Agriculture Economic Research Service. URL : <https://www.ers.usda.gov/topics/international-markets-us-trade/countries-regions/brazil/>.

99. The State of Agricultural Commodity Markets 2018. URL : <http://www.fao.org/3/I9542EN/i9542en.pdf>.

100. Ciglovska, Biljana, and Armen Kadriu. Features of the trade in agricultural products within the international trading system. *Knowledge International Journal* 23.4 (2018): 1111–1117.

101. Gombkötő Nóra. (2019). International Trade in Agricultural and Food Products. 6. 2319–2828.

102. Ковтун Е. О. Експортно-імпортні операції України на зовнішніх ринках. *Економічні науки*. 2013. URL : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=67541>.

103. Державна служба статистики / Статистичний збірник. Зовнішня торгівля України 2018. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

104. Державна служба статистики / Статистичний збірник. Зовнішня торгівля України 2017. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

105. Державна служба статистики / Зовнішньоекономічна діяльність . URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

106. Антонюк В. П. Структурні зрушення в національній економіці як загроза для сталого розвитку України. *Вестник экономической науки Украины*. 2017. № 2 (33).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ

107. Савченко М. В., Шкуренко, О. В. Тенденції і перспективи розвитку агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки. *Problems of Economy*, 4 (2019), 47-54.

108. KOF Index of Globalization. URL : <http://www.kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>.

109. The World Economic Forum. URL : <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2017-2018/countryeconomy-profiles/#economy=UKR>.

110. Куцик П. О., Ковтун О. І., Башнянин Г. І. Глобальна економіка: принципи становлення, функціонування, регулювання та розвитку : монографія. Львів : Видавництво ЛКА, 2015. і 594 с.

111. Іщук Ю. А. Динаміка основних показників рівня економічної глобалізації України. Актуальні питання економіки, фінансів, менеджменту та права в сучасних умовах: Міжнародна науково-практична конференція (м. Полтава, 2 квітня 2018 року). Полтава: ЦФЕНД, 2018. Ч. 5. С. 10–13.

112. World Bank Group. URL : https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?end=2016&locations=UA&start=2008&view=chart&year_high_desc=true.

113. Горянська Т. В. Зовнішня торгівля України та її місце у світовій економічній системі. *Стратегічні пріоритети*. 2011. №2 (19).

114. Євтушенко Н. М., Макарчук І. М., Яременко Л. М. Макроекономічна стабільність в Україні. *Молодий вчений* 3. 2016. С. 74–79.

115. Івінська В. А., Ярова Ю. О., Гессен А. Є. Платіжний баланс України та проблеми зовнішнього боргу. *Економічні студії*. 2016. 49.

116. Богач Е. В. Платіжний баланс та оцінка його стану. *Міжнародний науковий журнал «ІНТЕРНАУКА»*. 2018. 74.

117. Міністерство фінансів України. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/balance/>.

118. Косарчин М. В. Макроекономічна оцінка збалансованості зовнішнього сектору економіки України. *Приазовський економічний вісник Електронний науковий журнал*. 2019. 2(13).

119. Хаджинов, І. В. (2014). Огляд зовнішньої торгівлі України: виклики та тенденції. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки*, (28), 273-277.

120. Державний комітет статистики. URL : https://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/nac_r.htm

121. Бойко Я. М., Гапак Н. М. ВВП України: рівень та тенденції динаміки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2017. № 25 (1). С. 69–72.

122. Пелех О. Б. Динаміка ВВП України на тлі європейських країн / Редакційна колегія: канд. екон. наук, доцент Фоміна О.О., д-р екон. наук, професор Попова О. Ю., канд. екон. наук, доцент Панченко ГС, к. е. н., доцент Ющенко Н. К.. (2019): 140.

123. Мадяр Р. О. Пріоритетні заходи з стабілізації обсягів ВВП та прогнозування його динаміки. *Молодий вчений* 6 (1). 2014. С. 165–168.

124. Гальчинський А. С., Нескорєдов С. М., Понедільчук Т. В. Аналіз динаміки цін на споживчому ринку України. *Конкурентоспроможність підприємств в умовах трансформаційних процесів в економіці України*. 2017: 103.

125. Сьомченко В. В., Нужна Ю. Р. Аналіз інфляційних процесів в Україні Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Економічні науки. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2015. 154 с.

126. Кифяк В. І., Сироїжко К. В., Дмитрієва О. М. Інфляція та інфляційні процеси в Україні. *Молодий вчений*. 2017. № 11. С. 1185–1189.

127. Державний комітет статистики. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/ct/cn_rik/isc/isc_u/isc_per_u.htm.

128. Лютий І. О.; Софієнко А. П. Зовнішні державні запозичення як інструмент фінансової політики уряду. *Фінанси України*. 2019, № 5. С. 64–78.

129. Баула, О. В.; Лютак, О. М.; Хвищук, П. В. Оцінка впливу державного боргу на економіку країни: порівняльний аналіз державного боргу США та України. 2019.

130. Міністерство фінансів України. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/foreigndebt/>

ДОДАТКИ

УКРАЇНА
ВІННИЦЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА
ТА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

21036, м. Вінниця, Хмельницьке шосе, 7, тел. (0432) 66-14-38, факс (0432) 53-09-59
<http://www.vin.gov.ua> E-mail: ums@vin.gov.ua

23.03.2020 № 665/6-0
 на № _____ від _____

ДОВІДКА
ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертації, поданої на здобуття
 наукового ступеню доктора філософії,
 Іщук Юлії Анатоліївни

на тему: «Трансформація міжнародних товарних ринків в умовах
 реформування міжнародної торговельної політики»

Даним актом підтверджується, що результати дисертаційної роботи Іщук Юлії Анатоліївни на тему: «Трансформація міжнародних товарних ринків в умовах реформування міжнародної торговельної політики», а саме алгоритм дослідження впливу заходів міжнародної торговельної політики на структурні зрушення на глобальних ринках товарів, що включає дослідження товарної структури, виокремлення її суттєвих позицій; визначення узагальнюючих показників структурних зрушень; визначення наявності зв'язку між інструментами торговельної політики та інтегральними показниками товарної структури, показниками зовнішньої торгівлі; кореляційний аналіз взаємозв'язку інтегральних показників товарної структури та інструментів торговельної політики; кореляційний аналіз взаємозв'язку показників зовнішньої торгівлі та інструментів торговельної політики; визначення системи показників впливу на сальдо країни; дослідження впливу показників міжнародної діяльності країни на її сальдо із застосуванням системно-динамічного підходу; дослідження впливу показників тарифних квот та середньозваженого тарифу на сальдо країни із застосуванням системно-динамічного підходу, були впроваджені у практичній діяльності Департаменту міжнародного співробітництва та регіонального розвитку Вінницької обласної державної адміністрації.

Заступник директора Департаменту
 -начальник управління торгівлі,
 сфери послуг та туризму, к.е.н.

В.Г. Кулявець

ДОНЕЦЬКА ТОРГОВО-ПРОМИСЛОВА ПАЛАТА
 ВІДДІЛЕННЯ У МІСТІ МАРІУПОЛЬ
ДОНЕЦЬКОЇ ТОРГОВО-ПРОМИСЛОВОЇ ПАЛАТИ

87506, Маріуполь, пр. Будівельників, 143, тел.: (+38/0629) 52-33-96, факс: (+38/0629) 52-33-96
 E-Mail: staffmarcci@gmail.com URL: <http://donetskcci.com/>
 Поточний рахунок 26007000000442 в АТ «Укресімбанк», філія у м. Маріуполь МФО322313,
 Індивідуальний податковий номер 029446705092, свідоцтво 40378662, Код ЄДРПОУ 33621348

121/06.04-04 від 12.03.2020 р.

**Довідка про впровадження результатів
 дисертаційної роботи Іщук Юлії Анатоліївни
 на тему: «Трансформація міжнародних товарних ринків в умовах
 реформування міжнародної торговельної політики»**

Результати дослідження, які отримані в дисертаційній роботі Іщук Юлії Анатоліївни, були використані у практичній діяльності Донецької торгово-промислової палати, зокрема під час розробки рекомендацій для органів державної влади щодо сприятливих умов для сталого розвитку бізнесу членів Донецької торгово-промислової палати на регіональному, національному, міжнародному рівнях було враховано визначення детермінант трансформаційних процесів на міжнародних товарних ринках, які формуються під впливом змін векторів міжнародної торговельної політики, а саме виявлені ознаки сталості товарної структури світового експорту сільськогосподарської продукції, що обумовлено адаптивністю даної групи товарів до циклічності показників глобальної економічної динаміки; а також поступовий характер прискорення змін у товарній структурі експорту світу з початку XXI ст., що пов'язано зі зрушеннями у сформованих глобальних та регіональних ланцюгах доданої вартості, які відбуваються під впливом Індустріальної революції 4.0.

Віце-президент
 Донецької ТПП

О.А. Політик

International organisation
Ukraine-Poland-Germany
міжнародне товариство

Україна, м. Вінниця, вул. Соборна, 85 тел.: +38 0432 56-27-29
факс: +38 0432 56-26-09
e-mail: ukropolgerm@ukr.net

Вих. № 73

" 11 " 03 2020р.

АКТ

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Іщук Юлії Анатоліївни
на тему: «Трансформація міжнародних товарних ринків в умовах
реформування міжнародної торговельної політики»

Аграрний експорт України потребує диверсифікації, а саме розширення товарної структури аграрного експорту шляхом збільшення частки перероблених продуктів харчування; освоєння нових ринків для української сільськогосподарської продукції та розширення номенклатури товарів, які вже експортуються; дотримання міжнародних стандартів якості; залучення більшого кола малих і середніх виробників та переробників, які здатні експортувати аграрну продукцію; розвиток фінансової інфраструктури аграрного сектору за рахунок фінансового лізингу, небанківського кредитування, страхування аграрних ризиків; впровадження передових технологій виробництва сільськогосподарської продукції; підвищення конкурентних переваг вітчизняних виробників та переробників.

Даним актом підтверджується, що результати дисертаційної роботи Іщук Юлії Анатоліївни на тему: «Трансформація міжнародних товарних ринків в умовах реформування міжнародної торговельної політики», а саме визначений автором механізм формування оптимальної моделі національної політики інтеграції в міжнародні товарні ринки, який включає визначення мети, напрямків використання інструментів та методів формування торговельної політики, було використано у практичній діяльності Міжнародної громадської організації «Україна-Польща-Німеччина» при формуванні стратегії розвитку партнерств між вітчизняними виробниками аграрної продукції та підприємствами країн ЄС.

Голова

Сергій ТАТУСЯК

ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
«ЄВРОРЕГІОН «ДНІСТЕР»

NON-GOVERNMENTAL
ORGANIZATION
“EUROREGION „DNIESTER”

21000, м. Вінниця, вул. Соборна, 85.
тел. +380432-56-27-29, тел./факс +380432-56-26-09
www.dniester.eu
e-mail: euroregiondniester@gmail.com

21000, Ukraine, Vinnitsa, Soborna street, 85.
tel. +380432-56-27-29, tel/fax +380432-56-26-09
www.dniester.eu
e-mail: euroregiondniester@gmail.com

Вих. № 58/ 1 - 1

№ 26 № 02 2020р.

ДОВІДКА
про впровадження
результатів дисертації, поданої на здобуття
наукового ступеню доктора філософії,
Іщук Юлії Анатоліївни
на тему: «Трансформація міжнародних товарних ринків в умовах
реформування міжнародної торговельної політики»

Даним документом підтверджується, що основні результати дисертаційної роботи Іщук Юлії Анатоліївни на тему: «Трансформація міжнародних товарних ринків в умовах реформування міжнародної торговельної політики», а саме визначення системи інституційного забезпечення функціонування глобалізованих товарних ринків, в яку пропонується включати такі складові: нормативно-правову базу (багатосторонні торговельні угоди та інші правові документи СОТ, що регулюють більшу частину світової торгівлі товарами); суб'єктів функціонування світових товарних ринків (уряди країн; БНП; СОТ; ОЕСР; МВФ; СБ; ІСО); інструментарій, що передбачає захист інтересів національних товаровиробників як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках (тарифне регулювання, технічні регламенти та нормативи, санітарні та фітосанітарні заходи, внутрішні податки, захист прав інтелектуальної власності, антидемпінгові, компенсаційні, спеціальні та загальні захисні заходи); інфраструктуру міжнародних товарних ринків (аукціони, тендери, виставки, ярмарки, товарні біржі), були впроваджені в практичній діяльності ГО Єврорегіон «Дністер».

Голова

Сергій ТАТУСЯК

УКРАЇНА
 МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

вул. 600-річчя, 21, м. Вінниця, 21021, тел. приймальні: +38 (0432) 50-89-30,
 факс: +38 (0432) 50-87-78, E-mail: rector@donnu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02070803

« 16 » 03 2020 № 23/01.1.3-43
 На № _____ від _____

До спеціалізованої вченої ради

ДОВІДКА

про впровадження результатів
 дисертаційної роботи Іщук Юлії Анатоліївни
 на тему: «Трансформація міжнародних товарних ринків в умовах
 реформування міжнародної торговельної політики»
 поданої на здобуття
 наукового ступеню доктора філософії
 292 (056) – «Міжнародні економічні відносини»

Дисертаційну роботу Іщук Ю. А. виконано відповідно до тематики наукових досліджень кафедри міжнародних економічних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса: «Формування міжнародної конкурентоспроможності регіону на основі інноваційно-інвестиційної моделі розвитку» (номер держреєстрації 0113U003659, 2013–2017 рр.), у рамках якої дістала подальшого розвитку комплексна оцінка ступеня впливу торговельно-політичних засобів регулювання міжнародної торгівлі основних партнерів України на формування її зовнішньоторговельного балансу, в результаті якої було визначено оптимальні тарифні умови та вектори зовнішньоторговельної політики держави на ринку сільськогосподарської продукції по відношенню до Китаю, Туреччини, країн ЄС та Саудівської Аравії; «Формування конкурентних стратегій національних виробників в сучасній парадигмі глобального економічного середовища» (номер держреєстрації 0118U002395, 2018–2020 рр.), у рамках якої запропоновано визначення системи причинно-наслідкових зв'язків та залежностей між показниками макроекономічної політики, умов торгівлі, застосування торговельно-політичних інструментів регулювання міжнародної торгівлі, імплементація якої шляхом застосування методу системно-моделювання дає можливість визначити оптимальний рівень тарифно-нетарифного захисту національних ринків з метою максимізації сальдо зовнішньоторговельного балансу країни.

Отримані наукові результати також використовуються у навчальному процесі Донецького національного університету імені Василя Стуса при викладанні навчальних дисциплін «Міжнародні економічні відносини», «Митна справа».

Проректор з наукової роботи

І. В. Хаджинов

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ***Статті у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до
Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського
Союзу***

1. Ishchuk Yu. Drivers of global commodity market formation. *Dialog*. 2020. Vol. 1. P. 33-42. URL: <https://www2.uni-svishtov.bg/dialog/title.asp?title=1487>.

***Статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань
України***

2. Іщук Ю. А., Саркісян Л. Г. Особливості розширення зовнішньоекономічних зв'язків України в контексті глобалізації. *Економіка і організація управління*. 2016. №4 (24). С. 245–253. *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні особливостей розширення зовнішньоекономічних зв'язків України в контексті глобалізації.*

3. Іщук Ю. А., Орехова Т. В. Вплив основних глобальних проблем сучасності на розвиток світової економіки. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: світове господарство і міжнародні економічні відносин*. 2017. № 9 (25). С. 44–58. *Особистий внесок здобувача полягає у дослідженні впливу основних глобальних проблем сучасності на розвиток світової економіки.*

4. Іщук Ю. А. Детермінанти процесу глобалізації на міжнародних товарних ринках. *Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту*. 2017. № 17. С. 125–131.

5. Іщук Ю. А. Товарна біржа як інституціональний елемент функціонування міжнародних товарних ринків. *Економіка і організація управління*. 2017. № 3 (27). С. 135–142.

Публікації за матеріалами конференцій

6. Іщук Ю. А. Динаміка основних показників рівня економічної глобалізації України. *Актуальні питання економіки, фінансів, менеджменту та права в сучасних умовах*: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції. 02 квітня 2018 р., м. Полтава. Полтава: ЦФЕНД, 2018. Ч. 5. С. 10–12.

7. Іщук Ю. А. Диверсифікація експорту аграрної продукції на глобальному ринку. *Економіко-правова парадигма розвитку сучасного суспільства*: матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції. 21 травня 2018 р. Vanská Bystrica, 2018. С. 7–9.

8. Іщук Ю. А. Провідна роль СОТ як світового регулятора міжнародної торгівлі. *Теоретичні та прикладні аспекти інноваційного розвитку економіки та управління*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 13 квітня 2019 р., м. Київ. Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2019. С. 12–17.

9. Іщук Ю. А. Формування сучасних поглядів на політику фритредерства. *Світ економічної науки. Випуск 16*: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції економічного спрямування. 26 вересня 2019 р., м. Тернопіль. Тернопіль, 2019. С. 59–61.

10. Іщук Ю. А. Застосування інструментів протекціонізму для вирішення торговельних проблем сучасності. *Перспективи розвитку нової економіки на світовому, державному та регіональному рівнях*: матеріали науково-практичної конференції. 27–28 вересня 2019 р., м. Запоріжжя. Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2019. С. 19–22.

11. Іщук Ю. А. Застосування теорії ігор в міжнародній торговельній політиці країн. *Національні особливості та світові тенденції управління та адміністрування на макро-, мезо- і мікрорівнях економіки*: матеріали ІV Міжнародної науково-практичної конференції. 09 листопада 2019 р., м. Дніпро. Дніпро: ПДАБА, 2019. С. 19–22.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

1. «Актуальні питання економіки, фінансів, менеджменту та права в сучасних умовах» (м. Полтава, 2018 р.), виступ з доповіддю.

2. «Економіко-правова парадигма розвитку сучасного суспільства» (м. Банска-Бистрица, 2018 р.), дистанційна участь.

3. «Теоретичні та прикладні аспекти інноваційного розвитку економіки та управління» (м. Київ, 2019 р.), виступ з доповіддю.

4. «Світ економічної науки» (м. Тернопіль, 2019 р.), дистанційна участь.

5. «Перспективи розвитку нової економіки на світовому, державному та регіональному рівнях» (м. Запоріжжя, 2019 р.), виступ з доповіддю.

6. «Національні особливості та світові тенденції управління та адміністрування на макро-, мезо- і мікрорівнях економіки» (м. Дніпро, 2019 р.), дистанційна участь.

Логіко-послідовна еволюція основних теорій та моделей міжнародної торгівлі

ТЕОРІЯ МЕРКАНТИЛІЗМУ	
<p>Т. Мен, А. Серра, А. Монкретєн, Ч. Давенант, Ж. Б. Кольбер, В. Петті</p>	<p>Меркантилісти (XV-XVIII ст.) вважали, що державі слід продавати на зовнішньому ринку більше будь-яких товарів, а купувати менше, накопичуючи при цьому золото і срібло, яке на той момент ідентифікувалося з багатством. Згідно з теорією меркантилізму, необхідно було стимулювати експорт і обмежувати імпорт щоб не витрачати золото на купівлю товарів за межами країни. Країна могла збагатитися лише за рахунок зuboжіння іншої, а досягалось це за допомогою протекціоністської політики. Крім того, засуджувався бартерний обмін, оскільки у разі простого обміну товари будуть спожиті та припиняють існувати. Золото та срібло дають змогу збільшити внутрішні витрати, підвищити національну зайнятість та утримувати державний сектор.</p> <p>Переваги: вперше описано платіжний баланс та звернено увагу на важливість і вплив зовнішньої торгівлі для економічного процвітання країн. Недоліки: існувала хибна думка, що при товарообмінній операції економічна вигода одних учасників обертається для інших економічним збитком.</p>
КЛАСИЧНІ ТЕОРІЇ	
<p>А. Сміт «Теорія абсолютних переваг»</p>	<p>А. Сміт вважав, що кожна з країн завжди виготовляє один або кілька товарів, виробництво яких відзначається мінімальними, порівняно із закордоном, витратами. Отже, у виробництві та обміні таких товарів країна буде мати абсолютні переваги. Саме такі товари мають бути експортовані та є об'єктом зовнішньої торгівлі [31]. Джерелом багатства на думку А. Сміта є людська праця, а фактором який збільшує багатство є поділ самої праці. Гроші А. Сміт не вважав багатством, істинним багатством для нього були землі, архітектурні будови. Однак головною умовою для використання його теорії є вільна торгівля. За цією теорією повністю ігнорувалися транспортні витрати, бар'єри між країнами та не розглядалися випадки коли одна країна має абсолютну перевагу у виробництві обох товарів. За теорією А. Сміта країни повинні спеціалізуватися на виробництві того, що вони роблять найкраще і вільно торгувати з іншими країнами, щоб задовольнити свої потреби в споживанні.</p>
<p>Д. Рікардо «Теорія порівняльних переваг»</p>	<p>Погляди А. Сміта продовжив Д. Рікардо, акцентувавши свою увагу на формуванні загального принципу міжнародної спеціалізації та користі від торгівлі. Рікардо відповів на питання: що якщо одна нація робить все краще, ніж інша? Він відповів, що торгівля залежить від порівняльної переваги - наскільки добре нація виробляє одну річ в порівнянні з тим, наскільки добре вона виробляє іншу. Д. Рікардо звернув увагу, що навіть якщо країна може виробляти все за мінімальною ціною, краще все одно фокусуватися на тому, що вона виробляє найбільш ефективно, тобто, жертвуючи найменшою кількістю інших товарів і даги всьому світу зробити те ж саме. Спеціалізуючись, дві країни, можуть експортувати надлишки один одному і обидві виграють, це і є теорія порівняльних переваг, яка переконала багато країн підписати угоду про вільну торгівлю.</p> <p>Теорію Д. Рікардо на емпіричних даних перевіряли дуже рідко та завжди приходили до невизначених результатів. У 1930 році Хаберлер, виявив, що не обов'язково співставляти витрати праці на два товари, щоб вивести порівняльні переваги, достатньо співставити їх ринкову ціну. Він також наголошував, що порівняльні переваги вимагають зіставлення альтернативної вартості двох товарів в кожній з торгуючих країн, а не порівняння цін на одні й ті ж товари торгуючими країнами. Е. Лімер і Дж. Левінсон у 1995 році першими підмітили, що за теорією порівняльних переваг зв'язок між напрямками торгівлі і відносною ціною праці надто делікатний, щоб виявити його в реальних статистичних даних. У 2007 році А. Костіног і І. Комунжер зробили великий кроку</p>

Продовження додатку В
Продовження таблиці В.1

	<p>вирішені питання, - якими саме товарами країни повинні торгувати. Їх дослідження показали, що країни повинні експортувати не тільки один товар, по якому у них найбільша порівняльна перевага з точки зору витрат праці на його виробництво, а просто як можна більше товарів, по яким у них висока порівняльна перевага, по відношенню до товарів, по яким у них низька порівняльна перевага.</p> <p>Переваги: підтверджено переваги поділу праці не тільки на національному, але й на міжнародному рівні; вперше описано сукупний баланс попиту і пропозиції, доведено, що за допомогою зовнішньої торгівлі країна отримує вигоду якщо відмовиться від введення торговельних бар'єрів</p> <p>Недоліки: наявність тільки двох країн; ведення вільної торгівлі та відсутність транспортних витрат; не враховано НТР; повна взаємозамінність ресурсів при їх альтернативному використанні.</p>
	<p>НЕОКЛАСИЧНІ ТЕОРІЇ</p>
<p>Е. Хекшер, Б. Олін «Теорія пропорційних факторів виробництва</p>	<p>В кінці XIX — початку XX ст. Е. Хекшер і Б. Олін створили теорію, пропорційних факторів виробництва та довели, що різна продуктивність праці в різних країнах є недостатньою для пояснення всіх переваг вільної торгівлі. Шведські економісти прагнули розширити цю теорію, беручи до уваги мінливі фактори виробництва (землю, працю і капітал) і то, як вони впливають на формування порівняльних переваг. Тому кожній країні, щоб залишитися в вигаді від вільної торгівлі, потрібно сконцентруватися на тих видах виробництва, які здійснюють найдешевші чинники виробництва.</p>
<p>«Парадокс Леонт'єва»</p>	<p>Згодом В. Леонт'єв спростував теорію Хекшера – Оліна емпірично та суттєво видозмінив її. Дослідивши у 1956 році структуру експорту і імпорту США, виявив, що в американському експорті переважають більш трудомісткі товари, а в імпорті – капіталомісткі. Отриманий результат дістав назву "парадокс Леонт'єва". Було зроблено багато спроб пояснення "парадоксу Леонт'єва", беручи до уваги інші обставини, які впливають на міжнародну спеціалізацію. Це дозволило значно розширити та збагатити теорію Хекшера – Оліна. Так Д. Харріган відтворив розрахунки Леонт'єва використавши базу даних тих самих років, але не включивши до неї галузі, які значно залежать від капіталомісткої сировини. В результаті цих розрахунків теорія Хекшера-Оліна виявилася справедливою, а "парадокс Леонт'єва" зник. Р. Болдуін теж зробивши розрахунки дійшов висновку, що відмінивши американський імпортний тариф, який захищав трудомісткі галузі американської промисловості від іноземної конкуренції можна зменшити ефект "парадокса Леонт'єва", але не скасувавши його взагалі.</p> <p>Деякі економісти припускають, що в своїх розрахунках Леонт'єв допустив помилку використавши тільки два фактори виробництва (працю і капітал) не врахувавши такі важливі фактори, як земля, людський капітал, технологію.</p>
<p>Теорема Столпера - Самуельсона</p>	<p>У 60-х роках XIX ст. П. Самуельсон разом з В. Столпером вдосконалили теорію Хекшера – Оліна, припустивши, що міжнародна торгівля вирівняє ціну на фактори виробництва між країнами в тому випадку, якщо фактори виробництва, будуть однорідними, техніка ідентична, конкуренція досконала, товари повністю мобільними.</p>
<p>Переваги: неокласичні теорії являються головним інструментом аналізу міжнародної торгівлі та її впливу на розподіл і перерозподіл доходів, в яких проілюстровано та доведено принцип загальної рівноваги, якому повинен підпорядковуватись економічний розвиток.</p> <p>Недоліки: не враховує постійні динамічні коливання у забезпеченості країн факторами виробництва, такими як міграція робочої сили, міжнародний рух капіталу, торгівля технологією, які є характерною рисою сучасної міжнародної економіки.</p>	<p>АЛЬТЕРНАТИВНІ ТЕОРІЇ МОДЕЛІ</p>
<p>С. Ліндер «Теорія подібності країн»</p>	<p>Шведський економіст Стефан Ліндер у 1961 році розробив теорію подібності країн, або теорію попиту, що перетинається. Він спробував пояснити поняття внутрішньогалузевої торгівлі. Теорія Ліндера передбачала, що у більшості споживачів розвинених країн формуються схожі потреби та смаки, якщо ці країни знаходяться на однаковій або схожій стадії економічного розвитку та</p>

<p>Я. Тінберген «Гравітаційна модель»</p>	<p>мають близький рівень доходів на душу населення. У цій теорії Ліндер припустив, що компанії виявляючи попит на внутрішньому ринку розробляють новий продукт для внутрішнього споживання, а потім звертається до подібних ринків. Ця теорія часто найбільш корисна для розуміння торгівлі тільки промисловими товарами, тоді як торгівля сировиною та сільськогосподарською продукцією легко пояснюється теорією Хекшера-Оліна.</p> <p>Для розуміння структури торгівлі у глобалізованому світі економістами досить часто використовується гравітаційна модель. У 1962 році Яном Тінбергеном вперше було представлено припущення, що розмір двосторонніх торговельних потоків між будь-якими двома країнами можна наблизити, використовуючи «рівняння гравітації», вихідною точкою якого є Закон всесвітнього тяжіння Ньютона. Як планети притягуються одна до одної пропорційно до їх розмірів і близькості, так само і країни. Модель Яна Тінбергена враховує вартість експортного обсягу держави, співвідношення економічного потенціалу покупця і продавця, а також торговельні витрати між країнами.</p> <p>Спочатку гравітаційна модель розглядалася як емпірична, без будь-якого спеціального обґрунтування в теорії торгівлі, але економісти знайшли широке застосування гравітаційної моделі для пояснення попередніх теоретичних моделей торгівлі. До яких відносяться модель Девіда Рікардо, яка пояснює моделі торгівлі з точки зору відмінностей в розподілі технологій, і модель Хекшера-Оліна, яка спирається на відмінності в забезпеченості факторами між країнами в якості основи для торгівлі. У цих моделях розмір економіки не вважався значним.</p> <p>За цією моделлю відносний економічний розмір визначається поточним валовим внутрішнім продуктом, а економічна близькість визначається торговими витратами - чим «економічно віддалена» країна, тим більше торговельні витрати. До витрат відносяться: тарифи встановлені митницею країн; витрати пов'язані з перевезенням продукції; членство в міжнародних і валютних союзах; участь в неекономічних союзах; географічні та кліматичні витрати; фактори, що впливають на соціальну стабільність в країні та інші.</p> <p>Перше успішне практичне застосування гравітаційної моделі для аналізу зовнішньої торгівлі було зроблено Андерсоном в 1979 році, який припустив, що створювані в різних країнах однорідні товари, не є повністю замінними для економічних суб'єктів. А саме, вироблена продукція не має однакової цінності для різних країн, а користь товарів і послуг визначається функцією з постійною еластичністю заміщення. Праця Андерсона була доопрацьована Ван Вінкоопом, який створив просту формулу для обліку перерахованих вище параметрів. Ця формула знайшла широке застосування для аналізу потенціалу зовнішньоторговельних відносин.</p> <p>У прикладних дослідженнях гравітаційні моделі використовуються для вирішення широкого спектра завдань в економіці торгівлі, серед яких важливе місце займають питання економічної політики, що стосуються створення різних інтеграційних об'єднань і валютних союзів, а також оцінки відповідних ефектів. Такі моделі використовуються для економічної оцінки зв'язку між зовнішньою торгівлею та економічним зростанням, оцінки впливу зовнішньої торгівлі на довкілля тощо.</p> <p>Популярність гравітаційних моделей для вирішення значених вище завдань обумовлюється низкою обставин. По-перше, дані моделі характеризуються досить високою точністю (з точки зору економіки) в поясненні взаємних торговельних потоків між країнами. По-друге, вони є простим інструментом для оцінки впливу різних факторів на динаміку міжнародної торгівлі, крім стандартних змінних для базової гравітаційної моделі [32].</p>
---	---

Продовження додатку В
Продовження таблиці В.1

	<p>В даний час гравітаційна модель застосовується, особливо в плані прогнозування впливу змін у торговельній політиці на торговельні витрати. Модель є гнучкою в тому сенсі, що «відстань» між країнами може включати в себе ряд відповідних змінних, в тому числі культурні та політичні відмінності між торговими країнами. Так наприклад дана модель надала теоретичну основу для прогнозування впливу на торговельні потоки в результаті виходу Великобританії з ЄС (Brexit).</p>
<p>Р. Вернон «Теорія життєвого циклу продукції» М. Познер Теорія технологічного розриву</p>	<p>У 1966 році Р. Вернон на основі моделі біологічних циклів запропонував теорію технологічних циклів продукції підприємства, а інший економіст – М. Познер – звернув увагу на часовий лаг між початком виробництва та експортом продукції. Детальне дослідження призвело до нової теорії міжнародної торгівлі, заснованої на технологічному розриві Серед неоліків даної теорії варто виділити два: не всі товари проходять стадії життєвого циклу, або мають короткий життєвий цикл. Крім того, теорія закріплювала за підприємствами США довічний статус світового флагмана і не залишала ЄС, Японії та КНР шансу її наздогнати, оскільки нині беззаперечно лідерство у технологіях здобули США [33].</p>
<p>«Модель Діксита – Стигліца – Кругмана»</p>	<p>У 1977 році А. Діксит і Дж. Стигліц описали нову модель монополістичної конкуренції, в якій велике значення мало прагнення споживачів до різноманітності. Базисом моделі послужили ідеї монополістичної конкуренції Е. Чемберліна. Модель Діксита – Стигліца взяв за основу П. Кругман (1979 р.), який почав працювати у напрямку міжнародної торгівлі і нових моделей монополістичної конкуренції в торгівлі. Згодом у 1990 році він розробив нову теорію торгівлі. З теорією Кругмана торгівля все більше пояснюється не відмінностями в початкових запасах факторів або в технології, а регіональною концентрацією і масштабом економічної участі. Він зробив припущення, що покупці схильні урізноманітнювати своє споживання, а це відкриває дорогу монополістичній конкуренції, яка полягає у боротьбі між брендами.</p>
<p>П. Кругман, К. Ланкастер «Теорія глобальної стратегічної конкуренції»</p>	<p>Економісти Пол Кругман і Келвін Ланкастер у 80-і рр. розробили теорію глобальної стратегічної конкуренції. В основі якої лежать нові принципи закономірностей міжнародної торгівлі. Основна мета теорії полягала в аналізі впливу глобальної стратегічної конкуренції між багатонаціональними компаніями на торговельні потоки. Згідно цієї теорії компанії намагаються отримати стійкі конкурентні переваги, які в майбутньому можуть бути використані для забезпечення їх панування на глобальному ринку. Основна увага в цій теорії приділяється аналізу стратегічних рішень, які приймаються компаніями в процесі конкурентної боротьби на світовому ринку. Компаніями використовуються такі засоби для отримання стійких конкурентних переваг як: наявність права на інтелектуальну власність; інвестиції у розробку нових продуктів; отримання економії від масштабу або від диверсифікації діяльності; використання можливостей, забезпечуваних кривою досвіду.</p>
<p>М. Портер «Теорія конкурентних переваг»</p>	<p>У 1991 році економіст М. Портер сформував нову теорію міжнародної торгівлі на основі власної теорії конкурентних переваг. Головною метою праці Портера було дослідити переваги країн у масштабах сучасної економіки в умовах глобалізації конкуренції. На основі досліджень деяких галузей вдесяти різних країнах, була зроблена спроба виділити силу яка формує основу національного конкурентної переваги. Компанії досягають конкурентної переваги шляхом інновацій на основі впровадження нових технологій, нових методів роботи. Інновації можуть відображатись на дизайні продукту, процесі виробництва, підході до маркетингу, програмі по підвищенню кваліфікації співробітників. У своїй більшості інновації представляють прості поліпшення і найчастіше засновані не на великому технологічному прориві, а на інтеграції незначних досягнень.</p>

<p>М. Меліц «Модель гетерогенності фірм»</p>	<p>Найбільш популярна модель гетерогенності фірм, як основа міжнародної торгівлі була запропонована М. Меліцем (2003). Модель Меліца виходить з того, що фірми, навіть діючі в одній галузі, різняться за рівнем продуктивності і діляться на три категорії - не експортують (працюють тільки на внутрішній ринок), що експортують (вивозять товари) і багатонаціональні (створюють підприємства на основі прямих інвестицій за кордоном для виробництва товарів на зарубіжний ринок на місці).</p> <p>Модель Меліца формалізувала три ідеї: по-перше, ідею відмінності продуктивності фірм, які виробляють диференційований продукт (П. Кругман); по-друге, ідею (Р. Гоморі-У. Баумол) про те, що бути експортерами можуть найбільш прибуткові фірми, оскільки вихід на зовнішній ринок пов'язаний з великими додатковими витратами, яких на внутрішньому ринку просто немає; по-третє, ідею про необхідність в явній формі моделювати проблему торговельних витрат, перед тим як пояснювати напрямки або обсяги торгівлі, яка лежить в основі однієї з шести основних загадок міжнародної макроекономіки (М. Обстфельд-К. Рогофф).</p> <p>Заслуга Меліца полягає в тому, що він інтегрував всі ці ідеї у просту і емпірично оціночну модель, яка дозволяє встановити, які фірми будуть експортувати і які продукти; які фірми будуть інвестувати за кордон і в яких масштабах; які будуть виробляти тільки на місцевий ринок. Недолік моделі Меліца полягає в тому, що вона показує тільки довгострокові переваги перерозподілу виробничих зусиль на користь найбільш продуктивних фірм внаслідок їх виходу на зовнішній ринок. Разом з тим, простота і достатня універсальність моделі Меліца зумовили розробку різних її розширень і заглиблення для аналізу у багатьох суміжних сферах.</p> <p>Меліц вважав, що коли країна відкривається для міжнародної торгівлі, найбільш продуктивні фірми розширюють свої ринки, а найменш продуктивні витісняються посиленням конкуренції. У міру того як ресурси переміщуються від найменш ефективних до найбільш продуктивних фірм, загальна продуктивність підвищується.</p>
<p>Джеффри Д. Сакс Ендрю Уорнер «Теорія ресурсного прокляття»</p>	<p>Шукаючи підхід до вимірювання ефектів торгівлі економісти Джеффри А. Франкель з Гарварду і Девід К. Ромер з Каліфорнійського університету в Берклі, виявили, що деякі країни торгують менше через географічні недоліки. Наприклад, є країни, які знаходяться в невиділеному географічному становищі, а саме знаходяться далі від інших густонаселених країн; не мають виходу до моря. Оскільки ці географічні характеристики пов'язані з торгівлею, але, можливо, не пов'язані з іншими визначальними факторами процвітання, вони можуть використовуватися для відділення впливу торгівлі на національний дохід від інших супутніх чинників.</p> <p>Франкель і Ромер на основі цих даних прийшли до висновку, що «збільшення відношення торгівлі до валового внутрішнього продукту на один процентний пункт збільшує дохід на людину як мінімум на половину». Виходячи з цього можна зробити висновок що, країнам потрібно більше приділяти уваги теоріям Смита, Рікардо і Меліца.</p>
<p>Переваги: розкрито окремі аспекти, які не пояснені класичними та неокласичними теоріями; переосмислено досягнення попередників; запропоновано власне оригінальне трактування участі національних економік у міжнародному товарообміні; приділено основну увагу формуванню національного макросередовища в процесі взаємодії основних детермінантів, що визначають конкурентні переваги провідних галузей і фірм на світовому ринку.</p>	<p>Недоліки: розрізнений характер і відсутність єдиної підстави побудови теоретичних моделей.</p>

Джерело: складено автором

Резюме міністерських конференцій з 1996–2017 рр.

Час та місце проведення	Питання, що обговорювались	Досягнуті домовленості
1	2	3
9-13 грудня 1996 р., м. Сінгапур (Сінгапур)	Результати діяльності СОТ за два роки; перебіг імплементації зобов'язань і домовленостей Уругвайського раунду. Напрямами подальшої лібералізації торгівлі товарами та послугами, зокрема, підвищення прозорості в державних закупівлях. Звернуто увагу на неприпустимість використання стандартів праці у протекціоністських цілях. Проблеми підвищення потенціалу торговельних можливостей країн, що розвиваються.	Прийнята Декларація про торгівлю продукцією пов'язаною з інформаційними технологіями, що передбачає скасування тарифів у цій сфері (Декларація прийнята низкою країн-членів СОТ). Прийняте рішення про безмитну торгівлю щодо більш 400 видів фармацевтичних препаратів (рішення прийняте низкою країн-членів СОТ).
18-20 травня 1998 р., м. Женева (Швейцарія)	Аналіз імплементації домовленостей Уругвайського раунду та програма наступних дій. Заходи з подолання фінансової кризи у низці країн. Підкреслена необхідність: дотримання підходу на основі відкритих ринків; впровадження більш узгодженого підходу до глобального регулювання з боку провідних міжнародних організацій, включаючи МВФ і Світовий банк. Аналіз виконання Угоди про інформаційні технології. Констатоване успішне завершення переговорів стосовно лібералізації ринку у сфері базових телекомунікацій і фінансових послуг. Спеціальний режим для країн, що розвиваються.	Прийнята Декларація про глобальну електронну торгівлю, що передбачає розробку Робочої програми з вивчення всіх питань, пов'язаних з глобальною електронною комерцією, а також зобов'язання продовжувати поточну практику не стягнення мита з електронних транзакцій.
30 листопада – 3 грудня 1999 р., м. Сіетл (США)		Досягнута домовленість про проведення переговорів з питань подальшої лібералізації торгівлі послугами, сільськогосподарськими товарами тощо.
9-14 листопада 2001 р., м. Доха (Катар)	Аналіз імплементації укладених домовленостей і зобов'язань. Проблеми країн, що розвиваються, та найменш розвинутих країн, зокрема, стосовно підвищення	Прийнята Декларація міністрів з програмою діяльності. Прийнята Декларація про ТРПС та лікарські засоби. Декларація відображає визнання

Продовження додатку Д
Продовження таблиці Д.1

1	2	3
<p>10-14 вересня 2003 р., м. Канкун (Мексика)</p>	<p>їх потенціалу у використанні можливостей багатосторонньої торговельної системи.</p>	<p>міністрами можливості гнучкого застосування урядами положень Угоди ТРПС у випадку вирішення проблем охорони здоров'я. Підкреслюється, що Угода ТРПС не повинна заважати діям країн-членів СОТ, спрямованим на забезпечення охорони здоров'я. Визначені окремі правила обов'язкового ліцензування, паралельного імпорту, врегулювання спорів тощо. Досягнута згода на надання ЄС права звільнення від зобов'язань недискримінації у торгівлі з метою узаконення наданих ним преференційних тарифних поступок країнам Африки, Карибського басейну та Тихоокеанського регіону - колишнім колоніям країн-членів ЄС. Прийняте рішення про початок нового раунду багатосторонніх торговельних переговорів - у 2003 р. у Мексикі.</p>
	<p>Порядок денний раунду "Доха-розвиток". З основних питань зазначеного порядку не було досягнуто консенсусу. Одним з головних зауважень до проекту тексту декларації була необхідність обов'язкового відображення у ньому змісту позиційного матеріалу, спільно висунутого Африканським Союзом та країнами Афро-Карибсько-Тихоокеанського регіону. Зазначена група учасників наполягала на подальшій розробці рамкового документу та відповідних текстів щодо майбутніх зобов'язань з урахуванням спеціального та диференційного режиму для країн, що розвиваються. Учасники Конференції до останньої миті висловлювали сумніви щодо доцільності початку переговорів з переліку Сінгапурських питань, який включав продовження</p>	<p>За підсумками роботи прийнято Заяву, що доручала міністрам продовжити роботу з пошуку балансу інтересів у проблемних питаннях, маючи на увазі максимальне урахування всіх позицій, заявлених у процесі роботи Конференції. Конференція затвердила рішення про прийняття до СОТ Камбоджі та Непалу.</p>

Продовження додатку Д
Продовження таблиці Д.1

1	2	3
<p>13–18 грудня 2005 р., Гонконг (Китай)</p>	<p>переговорів з розвитку зобов'язань у сфері торгівлі та інвестицій, торгівлі та конкурентної політики, прозорості в державних закупівлях, сприяння торгівлі.</p>	<p>За підсумком роботи членам СОТ вдалося досягти принципів домовленостей, які дозволили розвинути положення проекту Декларації Конференції міністрів (Рамкової домовленості СОТ від 1 грудня 2005 р.) зокрема: діяти принципово згоди щодо можливої дати скорочення усіх сільськогосподарських субсидій до 2013 року; узгодити домовленість щодо бавовни; узгодити безмитний та безквотний режим доступу для 32 найменш розвинених країн-членів СОТ; суттєво розвинути та наповнити конкретними зобов'язаннями проекти домовленостей у сферах сільського господарства та промислових товарів; діяти згоди щодо подальших дій у переговорах з узгодження зобов'язань у сфері послуг.</p>
<p>30 листопада – 2 грудня 2009 р., м. Женева (Швейцарія)</p>	<p>Можливість подання скарги в Орган врегулювання суперечок, коли Угода з торговельних аспектів інтелектуальної власності не порушена. Електронна торгівля. Огляд діяльності СОТ. Паралельно з пленарними засіданнями, 1 і 2 грудня пройшли дві тематичні робочі сесії: у перший день Конференції – "Огляд діяльності СОТ та робочої програми щодо переговорів раунду Доха – Розвиток", у другий день – "Внесок СОТ у відновлення, зростання та розвиток".</p>	<p>За підсумками роботи Конференції були односторонньо прийняті Рішення з питань щодо застосування мораторію на подання скарг, які не базуються на порушенні норм угоди ТРПС та мораторію на встановлення митних зборів з електронних транзакцій. У роботі Конференції брала участь делегація України. Слід зазначити, що Україна брала участь у спільній роботі групи країн, які нещодавно приєднались до СОТ, з підготовки спільної заяви від цієї групи, яка була розповсюджена на Конференції міністрів.</p>

Продовження додатку Д
Продовження таблиці Д.1

1	2	3
<p>15 – 17 грудня 2011 р., м. Женева (Швейцарія)</p>	<p>Робота Конференції проходила у форматі пленарних засідань та робочих сесій, які базувались на обговоренні трьох основних сфер діяльності СОТ: важливість багатосторонньої системи торгівлі та СОТ; торгівля та розвиток; програма "Доха – Розвиток".</p>	<p>За підсумками роботи Конференції було прийнято ряд рішень, що стосувались, зокрема, інтелектуальної власності, електронної комерції, малих економік, приєднання найменш розвинених країн тощо. У роботі Конференції брала участь делегація України. Під час проведення Конференції було прийнято рішення та підписано протоколи про приєднання до СОТ Російської Федерації, Республіки Чорногорія та Самоа.</p>
<p>3 – 7 грудня 2013 р., о. Балі (Індонезія)</p>		<p>Результатом інтенсивних переговорів, що тривали протягом декількох місяців у Женеві напередодні Конференції, а також консультацій, які проходили безпосередньо у рамках Конференції, стало схвалення членами СОТ "Балійського пакету" – ряду рішень, що стосувалися, зокрема, сприяння торгівлі, сільського господарства, а також загальних питань розвитку. "Балійський пакет" фактично став першим відчутним результатом започаткованого у листопаді 2001 року Доха-раунду багатосторонніх торговельних переговорів, мета яких полягає у суттєвому реформуванні системи міжнародної торгівлі шляхом зниження торговельних бар'єрів та перегляду правил торгівлі. Крім того, Конференція затвердила рішення про прийняття Ємену до СОТ.</p>
<p>15 – 19 грудня 2015 р., м. Найробі (Кенія)</p>		<p>Конференція завершилась прийняттям "Пакету Найробі" - шести рішень стосовно: сільського господарства (скасування експортних субсидій для експорту сільськогосподарської продукції, рішення щодо державних резервів для цілей продовольчої безпеки та спеціального захисного механізму для країн, що розвиваються); бавовни, а також питань, що</p>

Продовження додатку Д
Продовження таблиці Д.1

1	2	3
<p>10 – 13 грудня 2017 р., м. Буенос-Айрес (Аргентинська Республіка)</p>		<p>стосуються найменш розвинених країн. У підсумковій Декларації міністрів було враховано, зокрема, пропозиції України. Так, у пункті 27 Декларації зазначено, що міністри країн - членів СОТ визнають особливу ситуацію членів, які нещодавно приєдналися до СОТ (у т.ч. Україна), відповідно до Статті XII Угоди про заснування Світової організації торгівлі, та взяли значні зобов'язання щодо доступу до ринку під час вступу. Відповідно до Декларації "ля ситуація повинна бути врахована під час переговорів". Крім того, Конференція затвердила рішення про прийняття до СОТ Афганістану та Ліберії.</p> <p>За підсумками Конференції були прийняті такі документи:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Рішення щодо субсидій у галузі рибальства (документ WT/MIN(17)/64). 2. Рішення щодо Робочої програми з електронної комерції (документ WT/MIN(17)/65). 3. Рішення щодо не порушення Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС) та ситуаційні скарги (документ WT/MIN(17)/66). 4. Робоча програма для малих економік (документ WT/MIN(17)/63). 5. Схвалено заяву Південного Судану щодо приєднання до СОТ за Статтею XII та прийнято рішення щодо створення відповідної Робочої групи. <p>Разом з тим, з огляду на різні позиції, членам не вдалося досягти консенсусу з питань тексту</p>

Продовження додатку Д
Продовження таблиці Д.1

1	2	3
		<p>декларації Міністрів та питань, пов'язаних із сільським господарством, а саме: постійне рішення щодо створення державних резервів для цілей продовольчої безпеки, внутрішня підтримка, бавовна, заборони та обмеження на експорт, доступ до ринку, спеціальні захисні заходи та спеціальний захисний механізм, експортна конкуренція, санітарні та фітосанітарні заходи, програма роботи на наступні 2 роки.</p>

Джерело: складено автором на основі [68]

Зовнішня торгівля товарами світу у 2001–2018 рр.

Роки	Експорт (млрд дол. США)	Імпорт (млрд дол. США)	Темпи приросту, % експорт	Темпи приросту, % імпорт	Сальдо (млрд дол. США)	Кофіцієнт покриття
2001	6127,5	6296			-168,50	97,3236976
2002	6424,4	6600,8	4,8	4,8	-176,40	97,3275967
2003	7486,2	7701,1	22,2	22,3	-214,90	97,2094896
2004	9100	9392,6	48,5	49,2	-292,60	96,8847816
2005	10340,9	10609,1	68,8	68,5	-268,20	97,4719816
2006	11956,3	12260,6	95,1	94,7	-304,30	97,518066
2007	13832,3	14097,1	125,7	123,9	-264,80	98,1215995
2008	15969,6	16337,6	160,6	159,5	-368,00	97,7475272
2009	12346,7	12617,8	101,5	100,4	-271,10	97,851448
2010	15095,5	15317,5	146,4	143,3	-222,00	98,5506773
2011	18104	18333,2	195,5	191,2	-229,20	98,7498091
2012	18395,8	18499	200,2	193,8	-103,20	99,442132
2013	18881,6	18890,3	208,1	200	-8,70	99,9539446
2014	18879	18900,1	208,1	200,2	-21,10	99,8883604
2015	16399,8	16523,5	167,6	162,4	-123,70	99,2513693
2016	15881,9	16041,4	159,2	154,8	-159,50	99,0056978
2017	17550,9	17795	186,4	182,6	-244,10	98,6282664
2018	19284,6	19665,3	214,7	212,3	-380,70	98,0641028

Джерело: побудовано та розраховано на основі джерела: [89]

Товарна структура експорту товарів світу 2001–2018 рр. (млн дол. США)

Експортні види продукції	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
І	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Всього експорту товарів:	6127,47	6424,39	7486,20	9100,00	10340,86	11956,26	13832,34	15969,59	12346,66	15095,50	18103,99	18395,80	18881,59	18878,97	16399,77	15901,66	17571,74	19306,91
Всього експорту с/г:	279,17	295,20	344,70	393,44	425,07	466,98	574,71	723,77	631,39	717,09	891,64	899,13	941,92	967,91	860,86	874,15	958,78	985,22
В т.ч.:																		
І. Живі тварини; продукти тваринного походження	124,96	127,67	145,53	167,53	184,44	197,95	229,49	269,50	241,88	274,70	330,96	326,59	356,23	376,61	320,40	325,95	361,49	376,71
ІІ. Продукти рослинного походження	135,13	142,96	168,04	188,50	202,20	224,37	283,96	364,14	322,99	360,89	450,01	465,90	486,89	494,67	454,57	460,93	497,83	514,41
ІІІ. Жири та олії тваринного або рослинного походження	19,07	24,57	31,12	37,41	38,43	44,66	61,25	90,13	66,51	81,51	110,67	106,64	98,80	96,62	85,89	87,26	99,46	94,10
ІV. Готові харчові продукти	177,89	192,66	222,96	253,81	276,69	310,96	365,18	427,25	404,05	441,72	519,93	539,39	573,93	583,93	531,96	542,88	578,64	613,70
V. Мінеральні продукти	654,41	659,99	818,26	1091,47	1506,49	1865,39	2110,02	3019,82	1921,88	2586,95	3555,76	3676,52	3573,85	3312,27	2008,05	1676,08	2216,17	2768,48
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	494,20	556,45	663,38	802,67	890,43	999,23	1173,18	1368,55	1202,16	1385,38	1586,19	1581,52	1614,71	1640,82	1475,10	1450,55	1572,21	1778,79
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	243,24	261,98	310,44	384,33	441,06	504,60	585,73	628,90	516,27	652,21	795,45	783,29	802,32	815,43	715,26	709,08	780,00	848,18
VIII. Шкури необроблені, шкіра вичинена	52,08	51,95	57,60	65,56	69,90	75,10	82,43	86,44	69,68	90,32	108,93	112,95	125,14	125,22	115,61	106,30	112,43	116,60

Продовження додатку Е
Продовження таблиці Е.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
IX. Деревина і вироби з деревини	66,92	71,50	80,16	98,17	105,10	114,77	128,43	123,85	94,83	109,79	124,32	122,74	134,74	142,67	128,28	130,80	139,44	152,79
X. Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	144,77	149,48	169,51	190,25	200,13	217,30	247,98	270,63	228,24	259,66	289,41	253,57	260,01	261,09	237,43	232,28	245,07	269,56
XI. Текстильні матеріали та текстильні вироби	361,17	379,37	429,55	482,20	509,85	559,79	621,35	651,30	559,12	643,92	757,23	742,07	796,69	833,84	769,10	751,99	789,73	837,48
XII. Взуття, головні убори, парасольки	53,96	55,63	61,60	68,56	75,18	83,51	94,08	104,98	93,98	110,85	131,66	136,03	149,03	163,63	155,23	149,86	160,74	169,19
XIII. Вироби з каменю, гіпсу, цементу	66,97	71,38	82,24	97,71	104,97	119,52	136,67	150,62	121,15	139,95	160,44	164,00	175,68	182,87	175,05	167,38	174,93	191,34
XIV. Перлі природні або культивовані, дорожочинне або напівдорожочинне каміння	119,07	126,12	146,41	180,13	205,69	245,79	294,43	373,45	327,40	440,10	643,22	785,33	875,71	720,31	646,56	663,99	655,09	648,80
XV. Недорожочинні метали та вироби з них	374,20	396,70	474,89	658,54	759,09	968,70	1185,84	1330,27	858,82	1110,91	1339,31	1256,99	1236,02	1273,09	1091,31	1016,00	1173,37	1314,85
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	1761,08	1808,74	2071,29	2502,67	2777,47	3209,42	3599,27	3882,29	3119,80	3758,44	4192,11	4227,68	4388,61	4516,50	4218,04	4159,01	4596,93	5017,12
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плаваючі засоби	730,05	793,16	904,70	1071,65	1162,92	1299,30	1505,02	1641,86	1233,83	1514,43	1761,77	1798,65	1856,18	1902,77	1829,93	1837,60	1950,91	2039,67
XVIII. Прилади та апарати оптичні, фотографічні	215,84	218,01	257,08	317,07	355,19	403,97	434,23	484,07	430,42	518,85	585,23	612,42	624,97	639,04	601,61	591,94	636,85	673,96

Продовження додатку Е

Продовження таблиці Е.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
XIX Зброя та боєприпаси, їх частини та приладдя	4,72	5,03	4,99	6,28	7,04	7,48	8,14	9,70	10,69	12,62	14,16	15,90	18,55	13,56	16,31	13,73	14,29	13,56
XX. Різні промислові товари	134,15	143,81	161,61	185,36	204,97	227,37	270,15	303,60	250,88	277,61	312,96	343,14	363,65	385,06	378,66	373,76	403,86	429,74
XXI. Твори мистецтва	10,35	9,84	11,18	12,78	14,68	17,10	20,80	21,40	15,38	17,78	20,23	23,49	24,74	27,67	29,09	28,01	27,64	32,83
Товари, що не вказані в іншому місці	183,24	177,40	213,66	237,34	248,93	260,00	394,71	366,85	256,68	306,92	314,02	320,99	345,13	371,30	416,34	426,28	384,66	405,05

Джерело: побудовано на основі джерела: [89]

**Значення Індексів Рябцева, Салаї, Гатєва для товарної
структури експорту товарів світу**

Роки	Індекс Рябцева	Індекс Салаї	Індекс Гатєва
2002-2001	0,015	0,030	0,021
2003-2002	0,013	0,023	0,019
2004-2003	0,022	0,031	0,031
2005-2004	0,039	0,032	0,055
2006-2005	0,020	0,030	0,028
2007-2006	0,018	0,039	0,025
2008-2007	0,059	0,055	0,083
2009-2008	0,058	0,070	0,082
2010-2009	0,027	0,033	0,038
2011-2010	0,045	0,039	0,064
2012-2011	0,015	0,037	0,022
2013-2012	0,017	0,026	0,025
2014-2013	0,026	0,050	0,037
2015-2014	0,084	0,069	0,118
2016-2015	0,027	0,026	0,039
2017-2016	0,033	0,039	0,047
2018-2017	0,027	0,033	0,039

Джерело: розраховано автором

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

Зовнішня торгівля с/г товарами світу у 2001–2018 рр.

Роки	Експорт (млрд дол. США)	Імпорт (млрд дол. США)	Темпи приросту, % експорт	Темпи приросту, % імпорт
2001	457,1	297,8		
2002	487,9	316,2	6,7	6,2
2003	567,7	367,9	24,2	23,5
2004	647,2	420,9	41,6	41,4
2005	701,8	450,3	53,5	51,2
2006	777,9	490,9	70,2	64,9
2007	939,9	605,8	105,6	103,4
2008	1151,0	766,3	151,8	157,4
2009	1035,4	658,4	126,5	121,1
2010	1158,8	734,3	153,5	146,6
2011	1411,6	909,1	208,8	205,3
2012	1438,5	920,2	214,7	209
2013	1515,9	953,2	231,7	220,1
2014	1551,8	979,9	239,5	229,1
2015	1392,8	890	204,7	198,9
2016	1417,0	883,3	210	196,6
2017	1537,4	966,8	236,4	224,7
2018	1598,9	1008,3	249,8	238,6

Джерело: побудовано та розраховано на основі джерела:[89]

**Значення Індексів Рябцева, Салаї, Гатєва для товарної
структури експорту с/г товарів світу**

Роки	Індекс Рябцева	Індекс Салаї	Індекс Гатєва
2002-2001	0,016	0,052	0,022
2003-2002	0,008	0,026	0,011
2004-2003	0,034	0,030	0,047
2005-2004	0,022	0,032	0,031
2006-2005	0,022	0,022	0,031
2007-2006	0,025	0,048	0,036
2008-2007	0,034	0,066	0,049
2009-2008	0,085	0,072	0,120
2010-2009	0,049	0,040	0,069
2011-2010	0,016	0,033	0,023
2012-2011	0,011	0,016	0,015
2013-2012	0,020	0,033	0,028
2014-2013	0,013	0,015	0,019
2015-2014	0,023	0,020	0,033
2016-2015	0,025	0,025	0,035
2017-2016	0,014	0,014	0,020
2018-2017	0,026	0,044	0,037

Джерело: розраховано автором

Додаток И

Таблиця И.1

Зовнішня торгівля товарами України у 2001–2018 рр.

Роки	Експорт (млрд дол. США)	Імпорт (млрд дол. США)	Темпи приросту, % експорт	Темпи приросту, % імпорт	Сальдо (млрд дол. США)
2001	16,3	15,8			0,49
2002	18,0	17,0	10,4	7,6	0,98
2003	23,1	23,0	28,5	35,6	0,06
2004	32,7	29,0	41,6	26	3,67
2005	34,3	36,1	4,9	24,6	-1,85
2006	38,4	45,0	11,9	24,6	-6,67
2007	49,2	60,7	28,4	34,7	-11,42
2008	67,0	85,5	36	41	-18,58
2009	39,7	45,4	-40,7	-46,9	-5,73
2010	51,4	60,7	29,5	33,7	-9,31
2011	68,4	82,6	33	36	-14,21
2012	68,8	84,7	0,6	2,5	-15,85
2013	63,3	77,0	-8	-9,1	-13,65
2014	53,9	54,4	-14,9	-29,3	-0,53
2015	38,1	37,5	-29,3	-31,1	0,61
2016	36,4	39,2	-4,6	4,6	-2,89
2017	43,3	49,6	19	26,4	-6,34
2018	47,3	57,2	9,4	15,3	-9,85

Джерело: побудовано та розраховано на основі джерела: [105]

Товарна структура експорту товарів України 2001–2018 р-р (млн дол. США)

Експортні види продукції	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Всього експорту товарів:	16264,73	17957,09	23080,19	32672,32	34286,75	38367,70	49248,06	66954,43	39702,88	51430,52	68394,20	68809,81	63312,02	53901,69	38127,15	36361,71	43264,74	47334,99
В т.ч.:																		
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	454,46	379,67	523,37	648,48	732,23	396,47	747,16	783,40	595,97	771,39	936,61	961,32	1084,11	1014,47	823,43	775,04	1108,76	1210,64
II. Продукти рослинного походження	693,26	1120,71	745,81	1137,44	1695,85	1951,13	1726,38	5577,38	5034,89	3976,33	5531,96	9213,90	8875,94	8736,14	7971,49	8093,69	9215,71	9886,06
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	225,47	342,20	558,80	546,11	587,25	971,40	1717,96	1945,75	1796,02	2617,31	3396,41	4211,46	3507,13	3822,03	3299,80	3962,98	4605,67	4496,51
IV. Готові харчові продукти	450,61	546,37	904,31	1140,73	1291,68	1394,36	2056,22	2518,16	2088,05	2571,07	2939,14	3493,92	3557,17	3096,31	2468,42	2450,10	2826,72	3018,60
V. Мінеральні продукти	1749,77	2244,89	3499,80	4323,71	4707,98	3871,77	4275,21	7046,09	3900,09	6731,33	10259,70	7650,42	7494,93	6103,53	3099,49	2728,76	3947,72	4339,62
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	1478,44	1397,05	1942,96	2782,03	2990,25	3387,26	4047,22	5045,33	2515,15	3479,17	5390,33	5058,92	4327,30	3054,07	2130,84	1558,17	1660,61	1871,25
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	256,15	262,74	361,05	439,25	575,24	803,37	987,15	997,67	563,32	685,28	937,69	999,58	787,81	586,42	412,56	409,20	561,14	694,26

Продовження додатку И
Продовження табл. И.2

I	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
VIII. Шкури необроблені, шкіра вичинена	129,94	159,06	180,37	207,18	211,09	306,62	394,09	359,52	178,10	173,82	168,45	135,63	148,92	156,68	114,70	121,96	151,97	165,35
IX. Деревина і вироби з деревини	229,95	289,68	400,40	516,52	533,92	603,05	827,17	801,16	669,96	828,20	1078,33	1060,61	1144,40	1262,64	1107,20	1131,60	1205,91	1494,63
X. Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	286,82	278,63	317,70	392,83	454,34	596,19	767,74	874,40	806,97	940,52	1105,32	1132,08	1246,78	985,58	617,10	536,90	518,03	548,60
XI. Текстильні матеріали та текстильні вироби	614,22	654,65	765,34	882,62	914,03	915,33	990,25	984,59	712,95	735,84	863,85	783,84	811,13	785,83	634,22	677,45	759,50	846,56
XII. Взуття, головні убори, парасольки	84,62	75,96	91,77	121,83	107,76	130,19	148,59	178,10	144,51	174,76	208,84	175,91	198,74	202,81	150,82	163,82	180,44	208,25
XIII. Вироби з каменю, гілеу, цементу	141,25	147,30	231,27	280,91	218,68	255,47	358,71	454,82	285,23	399,48	549,24	582,78	583,13	479,31	331,57	298,54	363,94	401,99
XIV. Перли природні або культивовані, дорожочіне або напівдорожочіне каміння	6720,32	7125,62	8500,79	13050,78	14047,25	16420,09	147,46	146,88	84,20	74,23	100,75	139,78	118,41	161,44	82,03	51,96	103,64	62,44
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	1714,24	1758,61	2326,05	3030,99	2841,80	3330,48	20787,30	27593,97	12816,76	17332,55	22101,00	18889,85	17570,75	15229,01	9470,72	8338,85	10124,61	11632,69
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	548,71	689,34	984,06	2037,33	1655,87	2081,10	4976,56	6341,14	5014,32	5670,42	6759,00	7026,67	6975,00	5657,21	3940,86	3637,95	4276,83	4654,72

Продовження додатку И

Продовження табл. И.2

	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плаваючі засоби	77,46	182,89	328,07	592,31	141,93	152,30	3304,68	4321,34	1596,43	3262,44	4854,76	5963,47	3344,03	1472,13	679,18	555,66	625,89	669,33
XVIII. Прилади та апарати оптичні, фотографічні	77,08	182,54	327,70	591,67	141,17	151,59	202,31	242,73	278,71	252,31	281,48	296,46	296,26	232,00	158,57	145,69	151,57	148,64
XX. Різні промислові товари	92,96	96,63	126,08	170,94	218,41	275,84	360,11	438,91	310,60	416,63	556,23	609,04	660,97	736,27	524,32	537,06	721,08	826,20
XXI. Твори мистецтва	11,39	0,08	0,04	0,12	0,19	0,73	2,13	0,72	0,69	0,24	1,14	0,35	0,64	0,23	0,29	0,18	0,24	0,88
Товари, що не вказані в іншому місці	6,50	6,48	6,51	9,30	16,79	27,51	41,51	59,45	35,80	27,88	31,46	29,89	25,94	9,74	4,03	3,88	5,07	6,60

Джерело: побудовано на основі джерела: [105]

**Значення Індексів Рябцева, Салаї, Гатєва для товарної
структури експорту України**

Роки	Індекс Рябцева	Індекс Салаї	Індекс Гатєва
2002-2001	0,041	0,136	0,058
2003-2002	0,059	0,108	0,083
2004-2003	0,051	0,087	0,071
2005-2004	0,036	0,215	0,051
2006-2005	0,048	0,111	0,067
2007-2006	0,035	0,083	0,049
2008-2007	0,060	0,131	0,084
2009-2008	0,130	0,147	0,182
2010-2009	0,085	0,126	0,120
2011-2010	0,613	0,588	0,739
2012-2011	0,134	0,094	0,188
2013-2012	0,171	0,163	0,238
2014-2013	0,245	0,268	0,336
2015-2014	0,222	0,234	0,306
2016-2015	0,095	0,106	0,134
2017-2016	0,049	0,077	0,069
2018-2017	0,108	0,134	0,151

Джерело: розраховано автором

Зовнішня торгівля с/г товарами України у 2001-2018 рр.

Роки	Експорт (млрд дол. США)	Імпорт (млрд дол. США)	Темпи приросту, % експорт	Темпи приросту, % імпорт
2001	1,8	1,1		
2002	2,4	1,1	31	-1
2003	2,7	2,2	14,4	95,2
2004	3,5	1,9	27,1	-12,2
2005	4,3	2,7	24	40,7
2006	4,7	3,2	9,4	18
2007	6,2	4,1	32,6	29,8
2008	10,8	6,5	73,3	57,1
2009	9,5	4,9	-12,1	-23,5
2010	9,9	5,8	4,4	16,7
2011	12,8	6,3	28,9	10,1
2012	17,9	7,5	39,6	18,5
2013	17,0	8,2	-4,8	8,8
2014	16,7	6,1	-2,1	-26
2015	14,6	3,5	-12,6	-42,5
2016	15,3	3,9	4,9	11,7
2017	17,8	4,3	16,2	10,5
2018	18,6	5,1	4,8	17,5

Джерело: побудовано та розраховано на основі джерела:[105]

**Значення Індексів Рябцева, Салаї, Гатєва для товарної
структури експорту с/г України**

Роки	Індекс Рябцева	Індекс Салаї	Індекс Гатєва
2002-2001	0,165	0,149	0,231
2003-2002	0,262	0,210	0,358
2004-2003	0,109	0,115	0,153
2005-2004	0,097	0,090	0,137
2006-2005	0,076	0,201	0,107
2007-2006	0,189	0,182	0,263
2008-2007	0,180	0,224	0,251
2009-2008	0,148	0,169	0,207
2010-2009	0,159	0,135	0,221
2011-2010	0,516	0,528	0,649
2012-2011	0,170	0,115	0,238
2013-2012	0,142	0,133	0,199
2014-2013	0,155	0,155	0,216
2015-2014	0,088	0,104	0,123
2016-2015	0,040	0,052	0,057
2017-2016	0,063	0,059	0,089
2018-2017	0,095	0,116	0,133

Джерело: розраховано автором

Кореляційна матриця інструментів торговельної політики та інтегральні показники товарної структури

	Інстр. протек.	Інстр. лібер.	Ін. Рябцева Світ	Ін. Салаї Світ	Ін. Гатєва Світ	Ін. Рябцева Світ c/2	Ін. Салаї Світ c/2	Ін. Гатєва c/2	Ін. Рябцева Укр	Ін. Салаї Укр	Ін. Гатєва Укр c/2	Ін. Рябцева Укр c/2	Ін. Салаї Укр c/2	Ін. Гатєва Укр c/2
Інстр. протек.	1													
Інстр. лібер.	0,41	1												
Ін. Рябцева Світ	-0,27	-0,06	1											
Ін. Салаї Світ	-0,14	-0,29	0,83	1										
Ін. Гатєва Світ	-0,27	-0,06	1,00	0,83	1									
Ін. Рябцева Світ c/2	-0,59	-0,67	0,34	0,46	0,34	1								
Ін. Салаї Світ c/2	-0,47	-0,76	0,22	0,28	0,22	0,90	1							
Ін. Гатєва c/2	-0,59	-0,67	0,35	0,47	0,34	1,00	0,90	1						
Ін. Рябцева Укр	-0,22	-0,29	0,26	0,11	0,26	-0,25	-0,04	-0,24	1					
Ін. Салаї Укр	-0,27	-0,30	0,30	0,14	0,30	-0,20	-0,01	-0,19	0,99	1				
Ін. Гатєва Укр	-0,19	-0,29	0,27	0,14	0,27	-0,25	-0,05	-0,24	1,00	1				
Ін. Рябцева Укр c/2	-0,39	-0,48	0,06	-0,02	0,07	-0,10	0,11	-0,10	0,92	0,90	0,90	1		
Ін. Салаї Укр c/2	-0,41	-0,48	0,16	0,05	0,17	-0,05	0,18	-0,04	0,94	0,94	0,93	0,98	1	
Ін. Гатєва Укр c/2	-0,38	-0,51	0,05	-0,01	0,05	-0,09	0,12	-0,09	0,91	0,89	0,89	1,00	0,98	1

Кореляційна матриця інструментів торговельної політики та показників зовнішньої торгівлі

	Інстр. протек.	Інстр. лібер.	Експорт Світу	Імпорт Світу	Сальдо Світу	Експорт Світу с/г	Імпорт Світу с/г	Сальдо Укр.	Експорт Укр. с/г	Імпорт Укр. с/г
Інстр. протек.	1									
Інстр. лібер.	0,41	1								
Експорт Світу	0,74	0,38	1							
Імпорт Світу	0,73	0,38	1,00	1						
Сальдо Світу	0,51	0,32	0,54	0,50	1					
Експорт Світу с/г	0,78	0,64	0,92	0,93	0,48	1				
Імпорт Світу с/г	0,78	0,62	0,94	0,94	0,49	0,99	1			
Експорт Укр.	0,15	-0,30	0,56	0,55	0,43	0,24	0,29	1		
Імпорт Укр.	0,10	-0,32	0,51	0,51	0,30	0,19	0,23	0,98	1	
Сальдо Укр.	0,01	0,31	-0,33	-0,34	0,02	-0,06	-0,08	-0,80	-0,91	1
Експорт Укр. с/г	0,88	0,66	0,83	0,83	0,45	0,93	0,92	0,19	0,17	0,11
Імпорт Укр. с/г	0,22	-0,40	0,44	0,43	0,48	0,15	0,17	0,90	0,90	0,17

Кореляційна матриця факторів впливу на експорт України

Роки	Експорт	Імп_Пол_Укр	Імп_СГ_Пол_Укр	USD/PLN	Імп_Нім_Укр	Дефл_ВВП_Нім	Імп_Т_Укр	Імп_Т_Укр	USD/TRY	Імп_Фр_Укр	Імп_СГ_Фр_Укр	EUR/USD_Фр	Імп_Т_Укр	Імп_СГ_Ім	Імп_Т_Укр	EUR/USD_Ім		
1,00																		
Експорт	1,00																	
Імп_Пол_Укр	0,71	1,00																
Імп_СГ_Пол_Укр	0,58	0,81	1,00															
USD/PLN	-0,73	-0,41	-0,58	1,00														
Імп_Нім_Укр	0,90	0,90	0,67	-0,53	1,00													
Дефл_ВВП_Нім	-0,55	-0,06	-0,32	0,87	-0,24	1,00												
Імп_Т_Укр	0,53	0,61	0,11	0,08	0,66	0,37	1,00											
Імп_Т_Укр_кр	0,83	0,92	0,86	-0,51	0,92	-0,24	0,52	1,00										
USD/TRY	-0,51	0,03	-0,10	0,75	-0,16	0,92	0,22	-0,11	1,00									
Імп_Фр_Укр	0,89	0,79	0,54	-0,57	0,94	-0,22	0,71	0,82	-0,15	1,00								
Імп_Фр_Укр_кр	0,61	0,87	0,57	-0,16	0,83	0,06	0,62	0,81	0,08	0,66	1,00							
Імп_СГ_Фр_Укр	0,86	0,85	0,66	-0,55	0,90	-0,25	0,66	0,88	-0,27	0,86	0,77	1,00						
EUR/USD_Фр	-0,70	-0,31	-0,51	0,96	-0,47	0,87	0,11	-0,45	0,76	-0,52	-0,12	-0,55	1,00					
Імп_Іт	0,85	0,70	0,60	-0,73	0,85	-0,44	0,41	0,75	-0,27	0,90	0,53	0,68	-0,64	1,00				
Імп_СГ_Іт	0,68	0,64	0,27	-0,34	0,76	0,04	0,81	0,58	0,02	0,90	0,56	0,78	-0,36	0,71	1,00			
Імп_Іт_Укр	0,84	0,92	0,80	-0,52	0,97	-0,23	0,53	0,97	-0,09	0,87	0,86	0,85	-0,45	0,82	0,64	1,00		
Імп_СГ_Іт_Укр	0,52	0,62	0,46	0,06	0,67	0,29	0,72	0,71	0,33	0,62	0,63	0,66	-0,01	0,40	0,60	0,66	1,00	
ПІЛ_Іт	-0,39	-0,39	-0,63	0,55	-0,30	0,53	0,19	-0,48	0,42	-0,17	-0,17	-0,22	0,38	-0,33	0,19	-0,41	1,00	
EUR/USD_Іт	-0,70	-0,31	-0,51	0,96	-0,47	0,87	0,11	-0,45	0,76	-0,52	-0,12	-0,55	1,00	-0,64	-0,36	-0,45	0,38	1,00

Статистична база показників міжнародної діяльності України

Роки	Експорт	Експорт с/г	Імпорт	Імпорт с/г	Сальдо	Сальдо с/г	ІСЦ	Індекс цін с/г	ПП с/г	ПП с/г	Випуск прод с/г	ІФО	€/UAH
2008	67,0	10,8	85,5	6,5	-18,6	4,4	122,3	110,3	10913	557,3	28897,6	126,8	7,72
2009	39,7	9,5	45,4	4,9	-5,7	4,6	112,3	106,4	4816	813,3	19791,7	120	10,82
2010	51,4	9,9	60,7	5,8	-9,3	4,2	109,1	130	5851,2	669,2	23867,6	95,8	10,51
2011	68,4	12,8	82,6	6,3	-14,2	6,5	104,6	113,6	6033,7	719,5	31825,2	112	11,08
2012	68,8	17,9	84,7	7,5	-15,8	10,4	99,8	106,8	5290,7	725,3	32766,1	117,5	10,27
2013	63,3	17,0	77,0	8,2	-13,7	8,8	100,5	97,1	5462,1	717,8	38415,4	110,6	10,61
2014	53,9	16,7	54,4	6,1	-0,5	10,6	124,9	124,3	2451,7	776,9	31227,3	107,7	15,77
2015	38,1	14,6	37,5	3,5	0,6	11,1	143,3	154,5	4321,8	617,0	24912,5	106,9	24,23
2016	36,4	15,3	39,2	3,9	-2,9	11,4	112,4	109	4405,9	502,2	24961,2	87,9	28,26
2017	43,3	17,8	49,6	4,3	-6,3	13,5	113,7	111,5	2511,1	586,2	26612,1	107,5	29,97
2018	47,3	18,6	57,2	5,1	-9,9	13,6	109,8	109,3	2869,9	560,9	31161,3	105,7	32,10

\$/UAH	ВЗБ	Дефлято р ВВП	Витрати на вир с/г	Держ підтримка	Середній зв'язаний тариф с/г	Тарифні квоти с/г	ІКС	Індекс умов торгівлі	Індекс вартості експорту	Індекс вартості імпорту	Індекс фізичного об'єму експорту	Індекс фізичного об'єму імпорту
5,27	101,7	78,1	10507,7	146,7	10,9	0,1	230,8	111,4	459,5	612,9	207,2	307,8
7,79	103,4	88,0	7856,2	105,8	11,1	0,1	161,3	95,9	273,0	325,9	168,2	192,6
7,94	117,3	100,0	9452,2	70,6	11,0	0,1	176,7	102,3	353,3	436,5	172,8	218,4
7,97	126,2	114,2	12458,8	324,7	11,0	0,1	194,9	106,6	469,8	591,8	182,9	245,5
7,99	134,6	123,1	15484,8	257,4	11,0	0,1	177,0	94,9	470,3	606,5	186,7	228,3
7,99	142,1	128,4	15912,7	93,8	11,0	0,1	164,1	94,6	441,5	550,2	173,5	204,5
11,89	125,3	148,9	12982,0	83,1	10,9	0,1	140,6	91,2	371,9	389,3	154,2	147,2
21,84	117,7	206,7	9529,0	25,2	10,9	0,3	110,2	83,6	261,6	268,8	131,8	113,2
25,55	112,5	242,1	9965,9	12,3	11,0	0,3	109,0	83,4	249,5	281,3	130,6	122,8
26,60	115,5	295,3	15226,4	200	10,9	0,3	113,7	84,8	296,9	355,5	134,1	136,2
27,20	114,7	341,1	16286,5	155,6	11,0	0,0	110,8	84,4	324,9	408,8	131,3	139,4

Фактори міжнародної діяльності України

Експорт (млрд дол. США)	Export
Експорт с/г (млрд дол. США)	Agro Export
Імпорт (млрд дол. США)	Imports
Імпорт с/г (млрд дол. США)	Agro Import
Сальдо (млрд дол. США)	Foreign trade balance (FTB)
Сальдо с/г (млрд дол. США)	Agro foreign trade balance (AFTB)
Індекс споживчих цін (%)	Consumer Price Index (CPI)
Індекси цін реалізації продукції с/г підприємствами (%)	Agro Price Indices
ПІІ в економіку(млн дол. США)	FDI
ПІІ в с/г (млн дол. США)	FDI in agro
Випуск продукції с/г (млн дол. США)	Output in agro
Індекс фізичного обсягу продукції с/г (%)	Agro output volume Index
EUR/UAH	currency rate EUR to UAH
USD/UAH	currency rate USD to UAH
Валовий зовнішній борг (млн дол. США)	External debt stocks
Дефлятор ВВП (%)	GDP Deflator
Витрати на виробництво с/г (млн дол. США)	Input agricultural production costs
Державна підтримка с/г (млн дол. США)	State support for agro
Середній зв'язаний тариф с/г (%)	Ag: Simple average final bound
Тарифні квоти с/г (%)	Ag: Tariff quotas
Індекс купівельної спроможності експорту (%)	Purchasing power index of exports (PPI)
Індекс умов торгівлі (%)	Terms of trade index
Індекс вартості експорту (%)	Value index of exports
Індекс вартості імпорту (%)	Value index of imports
Індекс фізичного об'єму експорту (%)	Volume index of exports
Індекс фізичного об'єму імпорту (%)	Volume index of imports
Індекс середніх цін у зовнішній торгівлі	Foreign trade average price index